

Col·lecció Infància i Adolescència núm. 7

Parlem d'infància

Recull d'articles del butlletí *Inf@ncia* (2009-2010)

Parlem d'infància

Recull d'articles del butlletí *Infància* (2009-2010)

Parlem d'infància

Recull d'articles del butlletí *Infància* (2009-2010)

Col·lecció Infància i Adolescència
núm. 7

Generalitat de Catalunya
**Departament de Benestar Social
i Família**

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

Parlem d'infància : recull d'articles del butlletí Infància (2009-2010). –
(Col·lecció Infància i adolescència ; 7)
A la portada la lletra «a» del títol Infància està representada pel signe «arrova». –
Bibliografia
ISBN 9788439388487
I. Catalunya. Departament de Benestar Social i Família II. Col·lecció: Col·lecció Infància
i adolescència ; 7
1. Infants – Protecció, assistència, etc. 2. Infants – Situació legal, lleis, etc. 3. Infants
– Política governamental 4. Infants – Aspectes socials
364.65-053.2

Aquesta publicació recull articles editats, al llarg dels anys 2009 i 2010, al butlletí electrònic *Infància* de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència.

© Generalitat de Catalunya, 2012
Departament de Benestar Social i Família
Direcció General d'Atenció a la Infància i Adolescència

Se'n permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública sempre que se'n citi el títol, l'editor i l'autor/a de l'article, i que no es faci amb fins comercials.

1a edició: març de 2012

Foto coberta: ANOLDENT (llicència Creative Commons 2.0. Genèrica: CC BY – SA 2.0)
ISBN: 978-84-393-8848-7
Dipòsit legal: B. 9.274-2012
Tiratge: 500 exemplars
Disseny i maquetació: gama, s. l.
Impressió: Thau, s. l.

Presentació

Us presentem un nou recull d'articles del butlletí *Inf@ncia*, que correspon, en aquest cas, als textos dels anys 2009 i 2010. L'edició que teniu a les mans, en format paper, és una bona oportunitat per rellegir-los i, al mateix temps, fa més fàcil col·leccionar els successius reculls anuals que aniran apareixent d'ara endavant.

El butlletí estableix el rigor en els plantejaments com a criteri principal en la selecció dels autors i dels seus treballs. En aquest sentit, defuig els abordatges demagògics o interessats en les temàtiques escollides, ja de per si molt sensibles.

La bona i progressiva acceptació del butlletí entre els diferents professionals del sector, justifica per si sola la idoneïtat de la seva existència, així com el camí marcat en la seva línia editorial i la impressió periòdica dels treballs més interessants de l'any anterior.

Confio que el contingut d'aquest recull sigui una bona eina de consulta per als professionals que, amb la vostra feina, contribuïu dia a dia a millorar el benestar en la vida dels infants, els adolescents i les famílies del nostre país.

Que tingueu una bona lectura.

JOSEP LLUÍS CLERIES
Conseller de Benestar Social i Família

Índex

2009

Parlem de repatriació	13
Marta Aymamí, Araceli Bescós i Elena Vidal	
L'orientació inicial i les modificacions posteriors de la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal de la Llei dels menors	19
Javier González Pinedo	
Infants ciutadans. Cap a una política d'infància des dels infants com a titulars actius de dret	35
Manfred Liebel	
Entorn maternoinfantil i salut	48
Uriol Vall Combelles, Óscar García-Algar i Carme Puig Solà	
La kafala	58
Judith Monje San i Yolanda Ponce Pena	
De qui són aquests nens? El prematur extrem, tecnologia i societat	64
Carme Serradell i Alonso	
Els itineraris educatius dels joves extutelats a Europa	78
Ferran Casas i Carme Montserrat	
El Pla director d'infància i adolescència de Catalunya 2009-2013. Un pla viu	83
Jordi Muner i Armengol	
L'aniversari de la Convenció	88
Jordi Cots i Moner	

El centre residencial. Un lloc per estar-hi o un lloc «de vida»?	93
Dolors Casalé Moure	

2010

La qualitat de l'atenció a la infància protegida	98
Pilar Hilarión Madariaga i M. Elisabet Herrera Cardenal	

L'ordre d'allunyament i els menors com a víctimes de violència domèstica	107
Santiago Vidal Marsal	

Transició a la vida adulta	114
Isidre Carbonell i Batlle	

Els ajuts a víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual.	124
Carolina Sàenz Casals i Emilia Macho Pérez	

El dret de l'infant a ser escoltat: observació general núm. 12 del Comitè dels Drets de l'Infant	129
Eulàlia Creus i Ferré	

L'ús de les ludoteques	143
Paula Herrera i Parra, Juli Puignou i Montal	

Primeres orientacions per a la implementació del nou model de protecció de la infància i l'adolescència previst en la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència	147
Joan Mayoral Simón	

El Registre Unificat de Maltractaments Infants. Una eina per als professionals	169
Núria Vilarrubias	

Fills, filles, mares i pares: dificultats educatives en una societat consumista.	180
Josep Moya Ollé	

Podem identificar alguns factors d'èxit en l'acolliment d'infants i adolescents en els CRAE?	190
Carme Montserrat, Mònica González i Sara Malo	

La importància de la recollida i l'anàlisi de dades en les polítiques d'infància. De les dades globals macropolítiques a les dades específiques que es gestionen en la quotidianitat de la intervenció tècnica	198
Araceli Lázaro Aparicio	
Drets de la personalitat dels menors d'edat i serveis de xarxes socials a Internet	206
Eva Cano Vilà	
Com podem beneficiar-nos del treball en xarxa?	213
José R. Ubieto Pardo	
L'audiència dels infants en els processos de família. Guia de bones pràctiques en els tribunals	218
M. Rosa Méndez Tomás	

Parlem de repatriació

Marta Aymamí

Tècnica de l'Equip Funcional d'Infància núm. 1
de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència

Araceli Bescós

Cap de la Secció d'Atenció a Menors sense Referents Familiars
de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència

Elena Vidal

Jurista de l'EFI 1 de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència

El procediment

El procediment de repatriació de menors estrangers no acompanyats es regula a l'article 92 del Reial decret 2393/2004, de 30 de desembre, mitjançant el qual s'aprova el Reglament de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social. Segons aquest article, la tramitació del procediment és competència de l'Administració general de l'Estat, el delegat o el subdelegat del Govern l'acorda i la seva materialització correspon al Cos Nacional de Policia.

L'article esmentat estableix que, quan es localitza una persona estrangera indocumentada la minoria d'edat de la qual no pot establir-se amb seguretat, s'ha d'informar els serveis de protecció de menors per prestar-li l'atenció immediata que necessiti, d'acord amb el que preveu la legislació de protecció del menor. El Ministeri Fiscal en determina l'edat i, amb aquesta finalitat, compta amb la col·laboració de les institucions sanitàries oportunes que, amb caràcter prioritari i urgent, faran les proves necessàries. Si finalment es determina que es tracta d'una persona menor d'edat, el Ministeri Fiscal la posarà a disposició dels serveis competents de protecció de menors. A Catalunya, la competència en matèria de protecció de menors s'atribueix a la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA).

Pel que fa a la intervenció en els menors atesos per la DGAIA, d'acord amb la normativa autonòmica, estatal i internacional, s'ha de respectar el dret de créixer en el si d'una família que cobreixi les seves necessitats materials, el protegeixi i se'n faci responsable, en un ambient afectiu que li permeti i li potenciï el desenvolupament integral de la personalitat. Així, doncs, créixer en un entorn familiar és el que possibilita, en major mesura, que la persona evolucioni i maduri correctament. En aquest

sentit, la DGAIA prima el fet d'analitzar la situació del menor, pel fet de ser-ho, per sobre de la seva situació d'estranger, és a dir, tot i que es regula un procediment administratiu de repatriació de menors, es fa l'estudi individualitzat de la situació personal i familiar i, a partir d'aquí, es proposa la repatriació o bé la permanència al territori.

Igualment, a l'article del Reglament abans esmentat, s'estableix també que l'Administració general de l'Estat, encara que iniciï el procediment d'ofici, ha de resoldre la repatriació al país d'origen o aquell on es trobin els seus familiars o, si no és possible, ha de solucionar la seva permanència a Espanya, amb l'informe previ dels serveis de protecció de menors.

Majoritàriament, la Subdelegació del Govern inicia el procediment a sol·licitud de la DGAIA que, prèviament a aquesta petició, ha tutelat el menor, li ha comunicat la proposta de retorn, així com als seus pares i, com ja s'ha dit, ha fet l'estudi de la seva situació personal i familiar. Des del 2007 les dades de què es disposa del nucli familiar són contrastades, respecte de la població marroquina, amb l'Equip d'Atenció al Menor (EAM) ubicat a Tànger, que es desplaça també a altres zones del Marroc.

El Reglament estableix que s'ha de posar en coneixement del Ministeri Fiscal totes les actuacions dutes a terme en el procediment de repatriació i també que, abans de resoldre el cas, l'autoritat estatal haurà d'haver escoltat el menor, tràmit que es porta a terme a les dependències de la Subdelegació del Govern, acompanyat d'una persona representant de la DGAIA i en presència d'un traductor. Una vegada es resol la repatriació, es notifica la resolució al menor, el qual pot manifestar la seva disconformitat.

Evolució del fenomen migratori

Des de fa aproximadament dotze anys, la DGAIA va començar a atendre d'una manera significativa els menors estrangers que en un principi manifestaven no tenir referents familiars o adults al territori.

Durant els primers anys d'aquest fenomen, la majoria de menors atesos per la Secció de Menors Indocumentats del Servei d'Urgències de la DGAIA eren d'origen magribí (marroquins en un 95%) i provenien de situacions familiars diverses que, majoritàriament, es podien dividir en tres grups: nens del carrer al Marroc (en un percentatge elevat, provinents de la ciutat de Tànger); menors amb problemes de salut mental i consum de drogues, i menors provinents de famílies amb dificultats socioeconòmiques.

Des del 2005 l'atenció a aquests menors es du a terme mitjançant la Secció d'Atenció a Menors Estrangers sense Referents Familiars (equip funcional d'infància 1), adscrita al Servei d'Atenció a la Infància i l'Adolescència de Barcelona ciutat. Igualment, des del mateix any, es manté l'arribada de menors procedents del Marroc i, alhora, la DGAIA comença a atendre de manera significativa els menors de nacionalitats diverses, especialment de països subsaharians: Senegal, Mali, Ghana, Guinea

Equatorial, Guinea Bissau, Guinea Conakry, Nigèria, Níger, Costa d'Ivori, Congo, etc. Dins d'aquest grup de població s'observa la presència nombrosa de persones que, una vegada feta la prova mèdica, resulten ser majors d'edat.

Falses expectatives

Tradicionalment, dins la població marroquina, els menors manifesten habitualment que vénen a treballar per millorar la seva situació i la de la seva família i, majoritàriament, podem constatar que és així. També hi ha menors, però, que emigren per un efecte mimètic, és a dir, per imitació dels amics o germans, o bé cercant l'aventura sense un projecte migratori clar i definit. No oblidem també que en general estem parlant de menors adolescents i, en alguns casos, de nens i nenes de fins a deu anys. En els últims cinc anys s'ha incrementat l'arribada de menors de 14 anys amb la falsa expectativa de construir un futur en la nostra societat.

L'experiència ens ha demostrat que quan el menor inicia un procés migratori trenca amb les estructures familiars i socials que li donen suport emocional per créixer i desenvolupar-se adequadament. Per molts recursos que l'Administració destini a la seva atenció, el menor fracassa en el seu projecte, ja que acumula problemàtiques que no és capaç d'assimilar per la seva immaduresa. Ens preocupa també com es veu incrementada la problemàtica de salut mental d'aquests menors.

En trencar aquell marc socialitzador i entorn emocional vàlid i estructurador, perd les figures que tenen autoritat moral sobre aquell. Un cop desaparegut aquest marc, el menor queda absolutament fràgil i errant, de manera que, per moltes estructures referencials externes que l'Administració li proporcionï, no aconsegueix substituir aquelles més fonamentals: les de nivell emocional, que són les que possibiliten continuar evolucionant correctament. Els menors acumulen frustracions que no són capaços d'assimilar, de manera que, a la fi, trobem joves que van creixent, però no madurant.

Una altra dada que s'ha pogut constatar és que en els últims anys s'ha incrementat el nombre de menors que inicien la migració seguint els passos de familiars ja instal·lats a Catalunya o en el territori nacional, encara que en els primers moments ho neguen, atesa la dificultat per aconseguir la regularització de la seva situació (obtenció d'una autorització de residència) si no disposen de la tutela administrativa, amb la qual cosa s'utilitza l'entitat protectora de manera instrumental, amb el trencament consegüent amb els únics possibles lligams afectius que el menor té al territori.

Algunes reflexions

Es tracta d'un procés que, pel fet de ser molt garantista per al menor, no és àgil. Això ens obliga a reflexionar sobre si el fet de ser tan garantista beneficia o perjudica els

menors, sobretot els més petits, que veuen incrementat el temps de permanència en centres de protecció quan és l'última mesura que s'hauria de preveure en la protecció d'un menor.

Evidentment, no estem parlant d'un minorament de garanties, sinó de trobar la manera de mantenir-les agilitzant, però, les temporalitats per no allargar més del necessari l'estada del menor en el centre. Això significa que, una vegada que s'ha comunicat la proposta sense que s'hagi efectuat àgilment, es poden donar diferents reaccions en el nen o nena: d'una banda, pot escapar-se del centre i tractar d'establir-se en una altra comunitat autònoma, amb les consegüents pèrdues emocionals i referencials que ja presentava inicialment; d'altra banda, la reacció pot ser quedar-se en el centre bloquejant, però, qualsevol intervenció educativa que es vulgui fer amb ell i, per tant, impeding la seva evolució. En menors que ja havien presentat conductes de consum, el problema pot incrementar-se i també es poden donar conductes dissocials o, fins i tot, coincidir amb l'aparició d'algun tipus de trastorn mental.

D'acord amb la normativa existent en matèria de protecció de menors i tenint també en compte que podrien reunir-se molt abans amb la seva família, hem de reflexionar sobre el fet que proposar la repatriació no es tracta d'iniciar un procediment sancionador.

Són els professionals de la DGAIÀ, mitjançant els seus equips tècnics i educatius, que estan diàriament en contacte amb el menor, els que en coneixen l'evolució, els que saben quin és el seu estat emocional i els que en darrer terme plantegen, si escau, un canvi de proposta en benefici del menor.

Per acabar, cal insistir que parlem des de l'observació i la intervenció dutes a terme de manera individual amb un gran nombre de menors i joves i, per tant, som coneixedors de diferents situacions. S'ha donat el cas de joves que havent tingut tot tipus de facilitats i oportunitats en formació, contractes laborals, documentació, pisos assistits, finalment han fracassat per la manca de suport emocional. Tot i això, la pressió de l'entorn impedeix que vulguin tornar a casa.

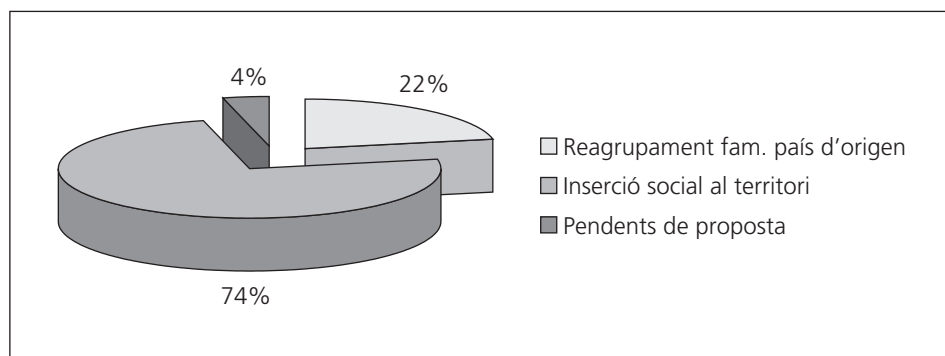
Una coresponsabilitat de la societat civil és ajudar a fer veure als nens que el seu lloc natural és amb la seva família, sempre que no es doni situació de desemparament, i que tornar a casa seva no és el pitjor que els pot passar, com de vegades es vol fer creure. Frenar l'arribada i la mobilitat de menors sense referents familiars només es podrà pal·liar incrementant la cooperació amb els països d'origen.

Finalment, cal deixar constància que les propostes de repatriació des de l'any 2003 fins al 2007 no han estat proporcionalment gaire significatives en relació amb el nombre de menors i joves atesos, tal com es pot veure a les gràfiques següents. L'any 2007, el 74% de menors marroquins ingressats en centres d'acolliment van tenir propostes d'inserció social al nostre territori davant un 22% de propostes de reagrupament familiar al país d'origen, de les quals tan sols se'n van fer efectives tres.

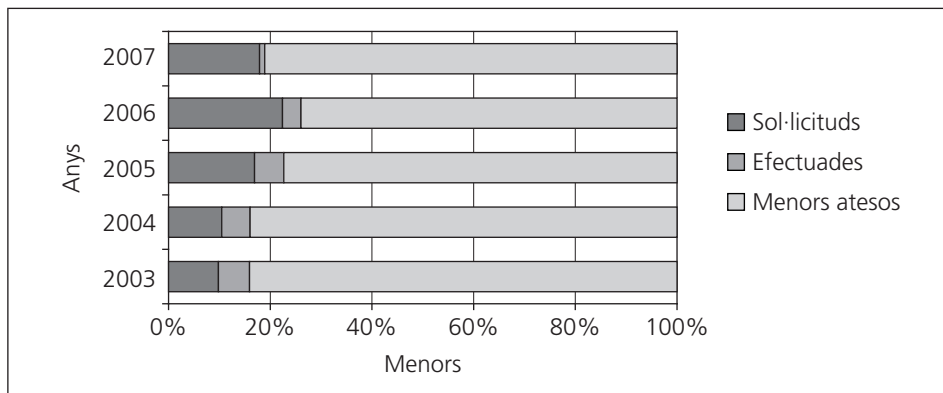
Llista de propostes tècniques per a menors marroquins atesos des del 2003 fins al 2007

Propostes	2003	2004	2005	2006	2007
Reagrupament familiar					
Sol·licitades	24	28	56	80	53
Efectives	15	15	19	13	3
Inserció social al territori					
Vilana	57	59	47	51	39
Al-Qantara	7	6	14	7	12
Lledoners	31	30	18	4	3
SAEJ	8	11	30	55	28
ASJTET		7	9	9	34
CRAE					6
CREI			3	3	2
Família al territori	23	16	17	29	22
Centre d'acolliment	33	41	41	12	12
Centre terapèutic			1	2	6
Justícia juvenil	19	16	13	11	11
Altres CA	4	11	7	1	2
Pendants de proposta					10
Total de menors atesos en centres d'acolliment	206	225	256	264	240

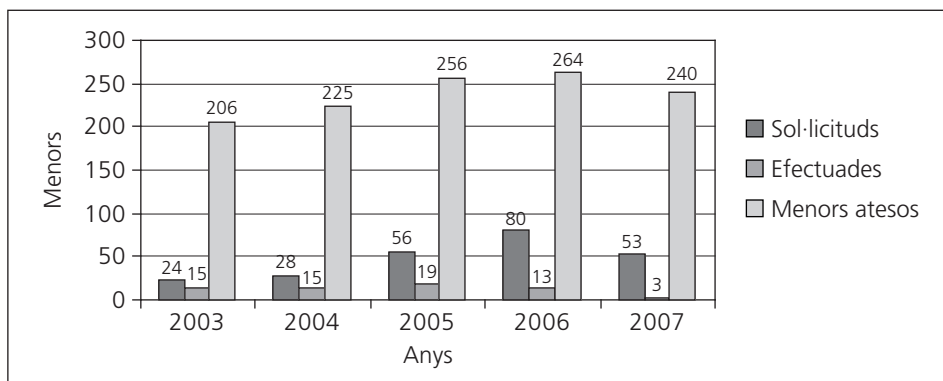
Propostes 2007

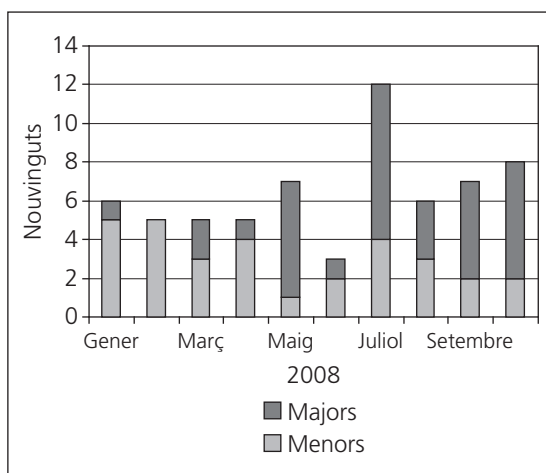
Repatriacions

Repatriacions

Subsaharians

Subsaharians			
	Menors	Majors	Total
Gàmbia	9	2	11
Ghana	12	5	17
Senegal	6	14	20
Nigèria	3	4	7
Benín		1	1
Guinea		4	4
Mali	1		1
Sierra Leona		1	1
Libèria		1	1
Costa d'Ivori		1	1
Total	31	33	64

L'orientació inicial i les modificacions posteriors de la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal de la Llei dels menors

---

Javier González Pinedo

Cap del Servei d'Execució de Mesures

Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil

I. Introducció

La Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORRPM), va suposar un gran avenç, en tots els aspectes, en el tractament legal dels infractors penals menors d'edat.

En l'aprovació d'aquesta norma van tenir una rellevància especial els quatre antecedents següents:

- a) L'aprovació de la Convenció dels Drets de l'Infant, adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de novembre de 1989 i ratificada per Espanya el 6 de desembre de 1990, que exigeix als estats signants respectar uns determinats drets i garanties en els procediments penals i en l'execució de les mesures judicials imposades als menors d'edat.
- b) La Sentència del Tribunal Constitucional 36/1991, de 14 de febrer, que va declarar inconstitucional el procediment regulat per la norma que en aquell moment era vigent, la Llei de tribunals de menors de 1948, per no ajustar-se als drets i les garanties mínimes previstes a la Constitució de 1978 i a la Convenció dels Drets de l'Infant de 1989.
- c) La Moció parlamentària aprovada per unanimitat pel Congrés dels Diputats, el 10 de maig de 1994, en la qual s'instava a elevar la majoria d'edat penal als 18 anys en el nou Codi penal que estava en discussió parlamentària i a elaborar un projecte de llei regulador de la responsabilitat penal per als menors de 18 anys.

- d) L'aprovació del Codi penal per la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, que va establir, en l'article 19, que els menors de 18 anys no són responsables criminalment d'acord amb el Codi penal, sense perjudici de la responsabilitat penal exigible als menors d'edat autors de fets delictius, conforme a la Llei reguladora de la responsabilitat penal dels menors que calia aprovar. El Codi penal també va preveure, en l'article 69, la possibilitat d'aplicar la Llei esmenada, en determinats casos, als majors de 18 i menors de 21 anys autors de fets delictius.

Amb aquests antecedents i després d'un llarg període per elaborar el projecte de llei i la discussió parlamentària, que es va estendre des de l'agost de 1996 fins al desembre de 1999, es va aprovar la LORRPM el 12 de gener de 2000, tot i que va entrar en vigor un any després.

La Llei va incorporar el millor de les recomanacions internacionals en la matèria i totes i cadascuna de les exigències de la Convenció dels Drets de l'Infant de 1989, alhora que substituïa el model tutelar vigent a Espanya des de l'any 1918¹ per un model de responsabilitat modern, aconseguint un equilibri raonable entre l'exigència de control, les possibilitats d'intervenció educativa i una regulació respectuosa amb els drets i les garanties processals del menor, convertint-se, en aquell moment, en una de les millors legislacions en el seu gènere d'Europa.

Però l'aprovació de la LORRPM no ha aconseguit el consens social pretès sobre el tractament penal que cal donar als menors d'edat autors de fets delictius. L'evidència d'aquesta afirmació és que la Llei, des de la seva aprovació el gener de 2000 (encara que va entrar en vigor el gener de 2001) fins ara, ha estat objecte de cinc modificacions successives, algunes de les quals, com veurem, són d'una gran incidència.

II. Aspectes rellevants de la Llei orgànica 5/2000, en la seva redacció originària

---

Per poder valorar en la seva justa mesura aquestes reformes, les motivacions del legislador i les orientacions de política criminal que les van impulsar, cal, ni que sigui breument, fer un repàs previ dels aspectes més rellevants de la Llei orgànica 5/2000 en la seva redacció originària que ens permetrà contrastar i comparar els canvis posteriors.

Aquests aspectes rellevants són els següents:

- a) Els principis generals que van informar la LORRPM.

---

1. Des de l'any 1918 en què s'aprova la Llei de tribunals tutelars per a nens, substituïda l'any 1948 per la Llei de tribunals de menors (reformada parcialment per la Llei orgànica 4/92) fins a l'any 2001 en què aquesta queda derogada totalment amb l'entrada en vigor de la Llei orgànica 5/2000.

- b) L'àmbit d'aplicació subjectiva de la norma.
- c) Els fets pels quals un menor pot ser declarat responsable penal.
- d) El tipus de mesures aplicables.
- e) La durada mínima i màxima de les mesures.
- f) Les possibilitats d'aplicar el principi d'oportunitat i d'individualització durant el procés i durant l'execució de les mesures.
- g) Els instruments de control existents per a l'execució de les mesures.

a) Els principis generals que van informar la Llei

Segons l'exposició de motius de la Llei, els principis generals que la fonamenten són els següents:

- a) La naturalesa formalment penal, però materialment sancionadora-educativa del procediment i de les mesures aplicables.
Sense negar el caràcter penal de la responsabilitat que adquireix el menor que ha comès un fet delictiu, l'exposició de motius destaca el caràcter preventiu-especial de les mesures, orientades a l'efectiva reinserció social del menor, i rebutja, de manera expressa, altres finalitats pròpies de les lleis penals d'adults, com la intimidació dels destinataris de la norma o la possibilitat d'exercir accions penals per als particulars.
- b) El reconeixement exprés de totes les garanties processals al menor.
- c) La flexibilitat en l'adopció i l'execució de les mesures, en funció, no exclusivament de la gravetat dels fets, sinó també de les circumstàncies personals i socials del menor.
- d) La competència de les comunitats autònomes per a l'execució de les mesures.
- e) El control judicial durant l'execució.

b) Àmbit d'aplicació subjectiva de la norma

A diferència de la legislació dels tribunals tutelars de menors de 1948, que estenia la jurisdicció penal a qualsevol menor de 16 anys, o la legislació provisional de 1992, que s'aplicava als majors de 12 anys i menors de 16, el legislador de la Llei orgànica 5/2000 va optar per un sistema similar al del dret penal juvenil alemany, creant tres franges d'edat:

- a) De 0 a 13 anys, els menors d'aquesta edat no són responsables penals en cap cas, sigui quina sigui la gravetat del fet delictiu comès. En aquests casos, la llei preveu que el Ministeri Fiscal pugui remetre testimoni a l'entitat pública de protecció de menors a l'efecte que aquesta valori el cas i promogui, si fos

necessari, les mesures de protecció adequades d'acord amb la legislació civil i de protecció de menors vigent.

- b) De 14 a 17 anys. Als menors d'aquestes edats autors de fets delictius, sigui quina sigui la seva gravetat, se'ls aplica la Llei orgànica 5/2000. La determinació dels 14 anys com a límit inferior respon a un criteri de política criminal de no estendre per sota d'aquesta edat el sistema de reacció penal estatal. La mateixa exposició de motius ho va justificar «en base a la convicció que les infraccions comeses pels menors d'aquesta edat són en general irrellevants i que, en els escassos supòsits que aquelles puguin produir alarma social, són suficients per donar-los una resposta igualment adequada als àmbits familiar i assistencial civil, sense necessitat de la intervenció de l'aparell judicial sancionador de l'Estat». La determinació dels 18 anys com a límit màxim obeeix a l'elevació de l'edat penal operada a l'article 19 del Codi penal de 1995.²
- c) De 18 a 20 anys. La Llei orgànica 5/2000, a la seva redacció originària, seguint l'exemple de països com Alemanya i Àustria i donant compliment a la previsió feta a l'article 69 del Codi penal, va incloure la possibilitat d'aplicar la Llei als majors de 18 anys i menors de 21 autors de fets delictius si es complien determinats requisits: que el fet fos una falta o un delicte menys greu sense violència ni intimidació ni greu perill per a la vida o la integritat física de les persones; no haver estat condemnat anteriorment per fets delictius comesos a partir dels 18 anys; tenir unes circumstàncies personals i un grau de maduresa que aconsellin l'aplicació de la Llei.

En definitiva, des del punt de vista de la població susceptible de respondre penalment, la Llei orgànica 5/2000 va adoptar una posició progressista, exclouent de tota responsabilitat penal els menors de 14 anys i possibilitant que els majors de 18 i menors de 21, en determinats casos i amb determinats requisits, poguessin beneficiar-se de la seva aplicació en comptes de ser sotmesos al Codi penal.

c) Els fets pels quals pot respondre el menor

Com estableix l'article 1.1 de la Llei orgànica 5/2000, el menor només pot ser declarat responsable per «la comissió de fets tipificats com a delictes o faltes en el Codi

---

2. Els països de la Unió Europea coincideixen a l'hora de considerar els 18 anys com a límit màxim del sistema, però no és així quant a l'edat mínima, en què les diferències són marcades: Irlanda la situa en els 7 anys; Escòcia i Grècia, en els 8 anys; Anglaterra, Gal·les i França, en els 10 anys; els Països Baixos i Portugal, en els 12 anys; Polònia, en els 13 anys; Àustria, Estònia, Alemanya, Hongria, Itàlia, Letònia, Lituània, Eslovènia i Espanya, en els 14 anys; la República Txeca, Dinamarca, Finlàndia, Eslovàquia i Suècia, en els 15 anys, i Bèlgica en els 16 anys. (Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu sobre la prevenció de la delinqüència juvenil, les maneres de tractament de la delinqüència juvenil i el paper de la justícia del menor en la Unió Europea, de 15 de març de 2006.)

penal o en les lleis penals especials». En aquest punt, el principi de tipificat penal s'ha imposat i han quedat fora de l'àmbit d'aplicació de la norma les anomenades conductes irregulars o altres conductes previstes en disposicions administratives, com permetia la inconstitucional Llei de tribunals tutelars de menors de 1948.

d) Tipus de mesures aplicables i altres conseqüències

En relació amb el tipus de conseqüències jurídiques aplicables als menors d'edat autors de fets delictius, el legislador n'ha previst dues:

- a) Les conseqüències juridicopenals pel fet delictiu comès.
- b) La responsabilitat civil pels danys i perjudicis causats.

Pel que fa a les conseqüències juridicopenals, el legislador va preveure un catàleg de 13 mesures –unes de privatives de llibertat i altres de privatives o restrictives d'altres drets– que, en atenció a la seva finalitat immediata, es classifiquen en educatives, terapèutiques i asseguratives.

D'acord amb aquesta doble classificació, les mesures privatives de llibertat són les següents:

- a) Amb una finalitat educativa: l'internament en règim tancat; l'internament en règim semiobert i l'internament en règim obert. La diferència entre un règim i un altre està en les possibilitats del menor de fer activitats educatives a l'exterior del centre. Així, en el règim tancat no és possible fer cap activitat fora; en el règim semiobert el centre ha de planificar algunes activitats a fora del centre i en el règim obert totes les activitats educatives s'han de complir fora.
- b) Amb una finalitat terapèutica: l'internament terapèutic.
- c) Amb una finalitat assegurativa: la permanència del cap de setmana en un centre o en el domicili.

Les mesures privatives o restrictives d'altres drets són:

- a) Amb una finalitat educativa: l'assistència a un centre de dia; la llibertat vigilada; la convivència amb una altra persona de la família o grup educatiu; la prestació en benefici de la comunitat; la realització de tasques socioeducatives i l'amonestació.
- b) Amb una finalitat terapèutica: el tractament terapèutic ambulatori.
- c) Amb una finalitat assegurativa: la privació del permís de conduir ciclomotors o vehicles amb motor o de les llicències de caça o d'armes.

En definitiva, el legislador va optar per un catàleg de mesures en què predominen les que tenen una finalitat educativa o terapèutica i són excepcionals les que tenen una finalitat merament assegurativa.

Pel que fa al tractament de la responsabilitat civil pels danys i perjudicis causats pel menor, la Llei va introduir un canvi sobre la regulació del Codi civil en establir, en tots els casos, la responsabilitat solidària amb el menor dels pares, tutors, acollidors i guardadors legals o de fet, «per aquest ordre», sense perjudici de la possibilitat del jutge o jutgessa de moderar el «quantum» quan el responsable solidari no hagués afavorit la conducta del menor amb dol o negligència.

e) Durada mínima i màxima de les mesures: regla general i excepcions

En el redactat original, la Llei va optar per establir, en funció de la major o menor gravetat del fet i de l'edat del menor, una regla general de durada màxima de les mesures i dues excepcions:

La regla general era que les mesures no podien excedir de 2 anys, les prestacions en benefici de la comunitat no podien excedir de 100 hores (50 si el fet és falta penal) i la permanència del cap de setmana en un centre o en el domicili no podia excedir de 8 caps de setmana (4 si és falta penal).

Les dues excepcions es reservaven per als menors de 16 i 17 anys (no afectaven els menors de 14 i 15) en els casos següents:

1a. Per la comissió de delictes amb violència o intimidació o risc greu per a la vida o la integritat física de les persones, les mesures podien arribar fins als 5 anys, les prestacions en benefici de la comunitat fins a les 200 hores i la permanència del cap de setmana en un centre fins als 16 caps de setmana.

2a. Per la comissió de delictes contra la vida, de violació, de terrorisme o en els quals s'apreciï extrema gravetat o reincidència, el jutge o jutgessa havia d'imposar, obligatòriament, la mesura d'internament en règim tancat per un temps mínim d'1 any i màxim de 5 anys, complementada amb una altra mesura de llibertat vigilada de fins a 5 anys. A més, s'establia un període de seguretat d'un mínim d'1 any de compliment efectiu de la mesura d'internament abans de poder-la suspendre condicionalment o modificar per una altra.

f) Les possibilitats d'aplicar el principi d'oportunitat durant el procés o durant l'execució de les mesures

El sistema que crea la Llei està informat pel principi de l'interès superior del menor davant qualsevol altre interès concurrent, per aquest motiu, a diferència del dret penal d'adults, sotmès a l'estricta legalitat, la LORRPM va introduir diverses fórmules que obeeixen al principi d'oportunitat reglat, per evitar que el procés hagi de fi-

nalitzar necessàriament amb una mesura si l'interès del menor aconsella una altra cosa.

Les manifestacions del principi d'oportunitat reglat durant el procediment són dues:

- a) La possibilitat que té el Ministeri Fiscal de no incoar l'expedient al menor que ha comès el primer fet delictiu, sempre que sigui una falta o un delictes menys greu sense violència o intimidació (art. 18).
- b) La possibilitat que té el jutge o jutgessa de menors de sobreseure l'expedient, a instàncies del Ministeri Fiscal, quan el fet sigui falta o delictes menys greu sense violència o intimidació si concorre alguna d'aquestes dues circumstàncies:
  - 1) Que es consideri que no és convenient imposar cap mesura al menor basada en el temps transcorregut des de la data dels fets o per considerar-se suficient el retret rebut mitjançant els tràmits ja practicats (art. 27).
  - 2) Perquè el menor hagi participat en un procés de mediació i s'hagi conciliat amb la víctima o l'hagi reparat (art. 19).

D'altra banda, la Llei també reconeix el principi d'adequació de la mesura a les circumstàncies personals i socials del menor. Aquest principi té tres manifestacions:

- a) El principi de lliure elecció de la mesura per part del jutge en funció de la gravetat del fet i de les circumstàncies personals i socials del menor, respectant la duració màxima establerta en el marc legal i el límit de l'acusació del fiscal.
- b) La possibilitat del jutge o jutgessa de deixar en suspensió temporal les mesures, en determinats casos i amb el compliment de determinades obligacions (art. 40).
- c) La possibilitat del jutge o jutgessa de menors de modificar la mesura, reduir la seva durada o deixar-la sense efecte, abans de l'inici o durant la seva execució, en consideració de les circumstàncies personals i l'evolució del menor, sempre que la modificació no impliqui un agreujament (*reformatio in peius*) sobre la mesura inicial (art. 13 i 51).

En resum, d'acord amb les recomanacions de la normativa internacional en la matèria,³ la Llei va optar per donar al fiscal i al jutge de menors un marc ampli de

---

3. Convenció sobre els Drets del Nen de l'Assemblea General de Nacions Unides de 1989; Recomanació 87 (20) del Comitè de Ministres del Consell d'Europa de 17 de setembre de 1987, sobre reaccions socials a la delinqüència juvenil; Resolució 40/33, de 29 de novembre de 1985, de l'Assemblea General de Nacions Unides per la qual s'aproven les regles mínimes per a l'administra-

flexibilitat per adaptar la resposta penal a la gravetat del fet, però també a l'edat, la personalitat, la situació, les necessitats i l'entorn familiar i social del menor, i, fins i tot, per no imposar cap mesura en determinats casos i, llevat d'algunes excepcions pels delictes més greus que obliguen el jutge o jutgessa a imposar la mesura d'internament en règim tancat per un temps mínim, la Llei va apostar clarament pels criteris de prevenció especial a favor de la reinserció del menor sobre els de prevenció general o de defensa social.

g) Els instruments de control existents durant l'execució de les mesures

A diferència d'altres legislacions, la LORRPM dedica un títol sencer (el VII) a establir les regles per a l'execució de les mesures. Aquestes regles s'han desenvolupat posteriorment per via reglamentària.⁴ D'aquesta manera el legislador, encertadament, ha volgut sotmetre l'execució de les mesures al principi de legalitat.

D'acord amb aquest marc legal i reglamentari, els principis bàsics de l'execució són els següents:

1. La Llei va atorgar la competència per a l'execució de les mesures a la comunitat autònoma de residència del menor.

A cada comunitat autònoma, dins del seu territori i mitjançant els seus organismes, li correspon dotar, organitzar, gestionar i dirigir els recursos personals i materials necessaris per a l'execució de les mesures, a excepció d'aquelles que són competència directa del jutge o d'altres administracions.⁵

Per executar les mesures, les comunitats autònomes poden establir convenis o acords de col·laboració amb altres entitats públiques o privades, però no poden cedir, en cap cas, la titularitat de la competència ni la responsabilitat i supervisió de l'execució.⁶

2. Les mesures d'internament s'han d'executar «en centres específics per a menors infractors de les comunitats autònomes, diferents dels previstos en la legislació penitenciària per a l'execució de les condemnes penals i mesures cautelars privatives de llibertat imposades als majors d'edat penal». El trasllat a un centre penitenciari es va reservar per als casos de joves que en el decurs de la mesura d'internament assolien els 23 anys d'edat, sempre que el jutge o jutgessa no optés per cancel·lar el temps

---

ció de justícia de menors (regles de Beijing); Resolució 45/112, de 14 de desembre de 1990, de l'Assemblea General de Nacions Unides sobre directrius per a la prevenció de la delinqüència juvenil; Resolució 45/113, de 14 de desembre de 1990, de l'Assemblea General de Nacions Unides per a la protecció dels menors privats de llibertat.

4. Reglament aprovat pel Reial decret 1774/2004, de 30 de juliol.

5. Vegeu l'article 8 del Reglament aprovat pel Reial decret 1774/2004, de 30 de juliol.

6. Segons l'article 45.3 de la LORRPM.

que restava de mesura o la seva substitució per una altra mesura no privativa de llibertat, en cap altre cas no estava permès legalment el trasllat d'un jove a la presó.

La Llei regula l'estatut jurídic del menor internat amb la definició dels drets i les obligacions; els principis del règim disciplinari; els mitjans de contenció i altres aspectes que després desenvolupa el reglament.

Pel que fa a les mesures no privatives de llibertat que són competència de les comunitats autònomes, la seva execució obliga a designar un professional que serà el responsable de l'execució, sense perjudici dels altres recursos materials i personals necessaris en funció de la naturalesa de la mesura: centres de dia, grups educatius, serveis terapèutics, etc.

3. L'execució de les mesures es fa amb control judicial. En el redactat original, aquest control l'exercia el jutge o jutgessa de menors que dictà la sentència ferma. Correspon al jutge o jutgessa aprovar els programes d'execució que elabori l'Administració, fer el seguiment de l'evolució del menor mitjançant els informes tramesos pels centres o pels professionals de medi obert i decidir sobre si és procedent revisar les mesures.

4. Els incompliments de mesura tenen el seu tractament a l'article 50 de la Llei. En cas de trencament de la mesura d'internament (per fuga del centre o per no-retorn després d'una sortida autoritzada), la Llei preveu que el menor sigui reingressat en el mateix centre o en un altre d'adequat. Si hi ha trencament de mesura de medi obert, la Llei autoritza el jutge o jutgessa a substituir-la per una altra mesura no privativa de llibertat, pel temps que resti i, excepcionalment, per una mesura d'internament en règim semiobert.

III. Les modificacions de la Llei orgànica 5/2000 i la seva orientació politicocriminal

---

Però com s'ha dit a l'inici, la Llei, des de la seva aprovació el gener de 2000 fins ara, ha estat objecte de cinc modificacions:⁷

- Dues, l'any 2000, quan encara no havia entrat en vigor, durant el període de *vacatio legis*: per la Llei orgànica 7/2000, de 22 de desembre i per la Llei orgànica 9/2000, de 22 de desembre.
- Una, l'any 2002, per la Llei orgànica 9/2002, de 10 de desembre.
- Una, l'any 2003, per la Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre.

---

7. MONTERO HERNANZ, Tomás. «Las modificaciones de la Ley orgànica 5/2000, de 12 de enero, reguladora de la responsabilidad penal de los menores». *Diario La Ley*, núm. 6829, de 23 de novembre de 2007.

- Finalment, la reforma última de 2006, per la Llei orgànica 8/2006, de 4 de desembre.

El contingut i el context d'aquestes reformes són els següents:

- La Llei orgànica 7/2000, de 22 de desembre, es va aprovar com a reacció a un context d'ofensiva de «Kale Borroka» o terrorisme urbà protagonitzat per joves. També va estar influïda pels dos fets delictius més comesos per menors d'edat: l'anomenat *crimen de la catana* (ocorregut l'1 d'abril de 2000) i el conegut com a *crimen de San Fernando de Cádiz* (ocorregut el 26 de maig de 2000), que van tenir un fort ressò en els mitjans de comunicació i que van generar en l'opinió pública una sensació d'impunitat i una demanda de tractament més intens d'aquest tipus d'actes.

Aquesta reforma va suposar:

- a) L'agreujament de les mesures aplicables pels delictes d'homicidi, assassinat, violació i terrorisme o altres sancionats amb pena igual o superior a quinze anys de presó en el centre penitenciari. S'eleva la durada màxima de la mesura d'internament en règim tancat, que pot arribar fins als 8 anys si el menor té 16 o 17 anys (abans de la reforma no podia excedir de 5) i fins als 4 anys si el menor en té 14 o 15 (abans de la reforma no podia excedir de 2 anys). D'altra banda, en cas de concurs de delictes de terrorisme sancionats amb pena igual o superior a 15 anys, la mesura d'internament pot arribar als 10 anys si el menor en té 16 o 17, o a 5 anys si el menor en té 14 o 15. També s'hi inclou un període de seguretat de compliment obligat de la meitat de la mesura abans de poder-la modificar.
- b) S'inclou en el catàleg de la Llei la mesura d'inhabilitació absoluta com a mesura complementària obligatòria aplicable a qualsevol menor en cas de condemna per delictes de terrorisme.
- c) Se sostreu la competència per conèixer dels delictes de terrorisme als jutjats de menors del lloc del fet i s'atorga al Jutjat Central de Menors de l'Audiència Nacional amb competència a tot l'Estat. També se sostreu la competència de la comunitat autònoma de residència del menor per executar les mesures imposades per aquests delictes i s'atorga al Govern de l'Estat «en els establiments i amb el control del personal especialitzat que el Govern posi a disposició de l'Audiència Nacional».

- La Llei orgànica 9/2000, de 22 de desembre, incorpora com a modificació més rellevant la suspensió per dos anys, fins al desembre de 2002, de la possibilitat d'aplicar la LORRPM als majors de 18 anys i menors de 21 anys.⁸ En aquesta decisió va tenir influència la pressió exercida per les comunitats autònomes, la Judicatura i la

---

8. Art. 4 de la LORRPM, en relació amb l'article 69 del Codi penal.

Fiscalia, que van denunciar la impossibilitat d'assumir aquesta franja d'edat si el Govern central no dotava de recursos econòmics suficients.

- La Llei orgànica 9/2002, de 10 de desembre, introdueix un nou ajornament de l'aplicació de la norma als majors de 18 anys i menors de 21, fins a l'1 de gener de 2007.

- La Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre, s'aprova com a reacció a la violació i l'assassinat d'una menor deficient per altres menors d'edat, que va causar una enorme commoció social i un debat impulsat pels pares de la víctima sobre la necessitat d'incloure l'acusació particular en el procés penal de menors i d'endurir les mesures per a aquest tipus de delictes. Aquesta Llei va introduir les modificacions següents:

- a) La inclusió de l'acusació particular en el procediment.
- b) La inclusió d'una disposició addicional nova, la sisena, que incorporava un mandat al Govern perquè després d'una avaluació de la Llei «s'impulsin les mesures orientades a sancionar amb més fermesa i eficàcia els fets delictius comesos per menors que revesteixin especial gravetat, com els previstos als articles 138, 139, 179 i 180 del Codi penal i la possibilitat de prolongar el temps d'internament, el seu compliment en centres amb més mesures de seguretat i la possibilitat d'ordenar el compliment, a partir de la majoria d'edat, en centres penitenciaris.»

- La Llei orgànica 8/2006, de 4 de desembre, ha significat la reforma més important de totes, per la seva extensió (afecta 44 dels 64 articles de la Llei) i el seu contingut.

La justificació d'aquesta reforma, segons l'exposició de motius, va ser precisament complir amb la disposició addicional sisena, vista anteriorment, de «sancionar amb més fermesa i eficàcia els fets d'especial gravetat». S'afirma que després d'haver avaluat els resultats de la Llei orgànica 5/2000 (que no s'exposen) «existeix el convenciment que la Llei en els seus primers cinc anys de vigència ofereix un balanç i una consideració positiva, però això no impedeix reconèixer que la seva aplicació presenta algunes disfuncions que és convenient i possible corregir».

Continua l'exposició de motius dient que «Les estadístiques revelen un augment considerable dels delictes comesos per menors, cosa que ha causat gran preocupació social i ha contribuït a desgastar la credibilitat de la Llei per la sensació d'impunitat de les infraccions més quotidianes i freqüentment comeses per aquests menors, com són els delictes i les faltes patrimonials. No obstant això, es reconeix que, afortunadament, no han augmentat significativament els delictes de caràcter violent, encara que els comesos han tingut un fort impacte social.»

Aquesta reforma ha introduït les modificacions següents:

- a) Se suprimeix de manera definitiva la possibilitat d'aplicar la LORRPM als majors de 18 anys i menors de 21. D'aquesta manera, l'àmbit d'aplicació es redueix als menors entre 14 i 17 anys.
- b) Es modifica el catàleg de mesures de la Llei i les regles d'imposició:
  1. S'afegeix la mesura de prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima o amb els seus familiars o altres persones que determini el jutge o jutgessa. Aquesta mesura impedeix al menor comunicar-se i/o apropar-se al domicili, al centre docent, al lloc de treball o altres llocs freqüentats per la víctima. La Llei ha previst que quan la mesura impliqui la impossibilitat del menor de conviure amb els seus pares, tutors o guardadors (perquè aquests siguin les víctimes), el Ministeri Fiscal ho posarà en coneixement de l'entitat pública de protecció de menors a l'efecte que promogui les mesures de protecció adequades a les circumstàncies del cas.
  2. Es modifica, en sentit més restrictiu, la mesura d'internament en règim semiobert, possibilitant al jutge o jutgessa la suspensió de les activitats del menor en l'exterior del centre, per temps determinat, quan la seva evolució no sigui l'esperada.
  3. Es modifica la mesura d'internament terapèutic, que podrà imposar-se en règim obert, semiobert o tancat.
  4. Es possibilita imposar per una única infracció més d'una mesura al menor, sempre que siguin de diferent naturalesa.
  5. S'amplia el catàleg de mesures aplicables per faltes. S'afegeix la llibertat vigilada fins a 6 mesos, la privació del permís de conduir fins a un any, la prohibició de comunicar-se o apropar-se a la víctima fins a 6 mesos i la realització de tasques socioeducatives fins a 6 mesos.
  6. S'amplien els supòsits pels quals es pot imposar la mesura d'internament en règim tancat.⁹
  7. S'amplia la durada màxima de les mesures sobre l'increment ja operat per la Llei orgànica 7/2000, mitjançant la incorporació de més excepcions a la regla general de 2 anys de durada màxima. Aquestes excepcions arriben ara igual als menors de 14 i 15 anys que als de 16 i 17 anys.¹⁰

---

9. Abans de la reforma només podia imposar-se per fets amb violència o intimidació o risc greu per a la vida o integritat de la persona. A partir de la reforma, segons l'article 9.2, per qualsevol delictes greu; per delictes menys greus amb violència o intimidació o risc greu per a la vida o integritat física, i per qualsevol delictes comès en grup o al servei d'una banda, organització o associació, fins i tot de caràcter transitori, que es dediqui a la realització d'aquestes activitats.

10. Vegeu els articles 10 i 11.2: en cas de delictes greus o delictes menys greus comesos amb violència o intimidació, o al servei d'una banda o grup, les mesures poden arribar fins als 3 anys si el menor té 14 o 15 anys, o fins als 6 anys, si té 16 o 17 anys. En aquest cas, si el jutge o jutgessa aprecia extrema gravetat o reincidència haurà d'imposar necessàriament la mesura d'internament

- c) S'amplien els supòsits pels quals un jove pot passar a complir la mesura d'internament a un centre penitenciari. Abans de la reforma només podien passar-hi els joves que complien els 23 anys. Després de la reforma s'han introduït quatre supòsits que autoritzen el jutge o jutgessa a traslladar el jove major d'edat a una presó:
1. Quan el jove estigui internat en règim tancat i assoleixi els 18 anys «si la seva conducta en el centre de justícia juvenil no respon als objectius proposats en la sentència.» (art. 14.2).
  2. Quan estigui internat en règim tancat i assoleixi els 21 anys, llevat que excepcionalment el jutge o jutgessa decideixi mantenir-lo en el centre de justícia juvenil (art. 14.3).
  3. Quan el jove sigui condemnat a una mesura d'internament en règim tancat per un jutge de menors i hagi estat anteriorment en un centre penitenciari complint una pena de presó o una mesura d'internament en règim tancat (art. 14.5).
  4. Quan el jove estigui sotmès a una mesura d'internament i sigui condemnat a una pena de presó que s'hagi d'executar immediatament, en aquest cas, la mesura d'internament s'acabarà de complir en el centre penitenciari i després es complirà la pena (art. 47.7).
- d) S'amplien les mesures cautelars que es poden imposar. A les d'internament, llibertat vigilada i convivència amb una altra persona, s'afegeixen la prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima. També s'amplia el temps màxim de la mesura d'internament cautelar, que passa de 6 mesos a 9 mesos (art. 28).
- e) Es possibilita agreujar la mesura imposada inicialment (*reformatio in peius*) en dos casos d'evolució negativa del menor: quan sigui substituïda la mesura d'internament en règim tancat per una d'internament en règim semiobert o obert i el menor evolucioni negativament, podrà ser tornat a la d'internament en règim tancat; també, quan s'hagi imposat un internament en règim semiobert i el menor evolucioni negativament, es podrà substituir per la d'internament en règim tancat si el fet delictiu comès permetia haver-ne imposat una d'internament en règim tancat.

---

en règim tancat d'1 a 6 anys més una llibertat vigilada de fins a 5 anys, amb un període de seguretat mínim de compliment d'1 any.

En cas de delictes contra la vida, delictes de violació, de terrorisme o delictes sancionats amb 15 anys o més de presó en el Codi penal, el jutge o jutgessa ha d'imposar la mesura d'internament en règim tancat per un temps mínim d'1 any i màxim de 5 anys més una llibertat vigilada de fins a 3 anys si el menor té 14 o 15 anys, i d'1 any d'internament i un màxim de 8 anys més una llibertat vigilada de fins a 5 anys, si té 16 o 17 anys. La mesura d'internament en règim tancat pot arribar fins a un màxim de 6 o 10 anys, respectivament, en cas de concurs de delictes. A més, en cas de delictes de terrorisme s'imposarà també la mesura d'inhabilitació absoluta. El període de seguretat de compliment mínim s'estableix en la meitat de la mesura d'internament.

- f) Es reforça encara més el paper de la víctima i els perjudicats en el procediment (art. 4).
- g) S'hi introdueix la reincidència delictiva com a criteri per decidir el contingut de la sentència (art. 39.1) i per adoptar les mesures cautelars (art. 28.2).
- h) S'hi introdueixen altres modificacions de caràcter processal: la possibilitat d'enjudiciar de manera conjunta les pretensions penals i civils, i el tràmit de refosa de mesures de la mateixa naturalesa i l'atorgament de la competència judicial per a l'execució de diverses mesures al jutge o jutgessa de menors que hagi dictat la primera sentència ferma.

IV. Algunes reflexions finals

Com es pot veure, excepte algunes millores tècniques, totes les reformes han anat en la mateixa direcció d'endurir el tractament penal als menors.

Sembla que les finalitats de prevenció general i de defensa social rebutjades expressament en l'exposició de motius de la Llei, han anat guanyant terreny sobre la funció de prevenció especial que es proposava com a única finalitat en la redacció originària.

I tot això ha succeït en menys de set anys des del redactat inicial de la Llei, cosa que denota, al marge d'altres consideracions, que tampoc hi ha una idea clara sobre quina política criminal cal seguir amb els menors infractors. De fet, el principal partit de l'oposició ja va anunciar durant la campanya de les últimes eleccions generals de 2008 que, en cas de governar, tornaria a modificar la Llei per donar una resposta més rigorosa a determinats delictes i menors, ja que la reforma del 2006 es considerava insuficient.

Caldria preguntar-se quines han estat les raons d'aquesta falta de consens social sobre el tractament penal que s'ha de donar als menors infractors que s'ha traduït en les diferents reformes analitzades. No es pot argumentar que les reformes vinguin de la necessitat d'adaptar una llei antiga a les exigències del dret internacional, ja hem vist que no és aquest el cas.

Es podria al·legar un altre motiu, que la Llei no hagi aconseguit la finalitat fonamental que s'espera d'una norma d'aquestes característiques, és a dir, que no hagi contribuït a reduir la delinqüència juvenil i que aquesta hagi augmentat en xifres alarmants. Pels mitjans de comunicació es pot tenir la impressió, de vegades, que, efectivament, la delinqüència juvenil s'ha disparat i Espanya és més insegura ara que abans de la publicació de la Llei orgànica 5/2000 –de fet va ser una de les justificacions que apareixen en l'exposició de motius de la reforma introduïda per la Llei orgànica 8/2006. Però les dades oficials diuen el contrari. En el Balanç de criminalitat i delinqüència a Espanya de l'any 2006, publicat en la pagina web oficial del Ministeri de l'Interior, en l'apartat de «Criminalitat juvenil», es diu textualment: «En cuanto a la llamada criminalidad juvenil y tomando como indicador de la misma el núme-

ro de detenciones practicadas sobre los jóvenes menores de 18 años como presuntos autores de un delito o falta penal, el comportamiento de la misma durante el año 2006 presenta nuevamente una evolución positiva: desciende en un -4% sobre el año anterior (2005) que ya había descendido un -2% sobre el año 2004. Destaca el descenso de detenciones por homicidio (-28,9%) y el de los delitos contra el patrimonio (-8%).» Jo em permeto apuntar els quatre motius següents:

1. El dret penal ha estat immers, els últims anys, en una dinàmica imparable de reformes (el Codi penal ha sofert setze modificacions en una línia clara de més en-duriment) el motor principal de les quals és una opinió pública dominada per la sensació d'inseguretat (de vegades fonamentada, de vegades induïda) que reclama més control davant les «noves amenaces» que apareixen i que animen a l'adopció de polítiques de més rigor punitiu en les lleis penals i penitenciàries. Doncs bé, d'aquesta dinàmica tampoc no se n'ha lliurat el dret penal juvenil. La LORRPM, que va néixer l'any 2000 sota els auspicis de la prevenció especial, ha estat corregida per integrar-hi normes presidides per la idea de prevenció general i de defensa social en resposta a demandes socials de més rigor punitiu.¹¹

2. D'altra banda, es tracta d'una legislació mal explicada i poc coneguda, fins i tot en sectors especialitzats, que només ha tingut repercussió mediàtica entre l'opinió pública arran d'alguns fets molt greus que han causat alarma social.

3. Hi ha encara un sector important d'operadors de la justícia juvenil, nostàlgics del sistema tutelar anterior, que continuen considerant inadequat el model actual de responsabilitat penal. El canvi de missió i orientació que ha suposat passar d'un model tutelar a un model de responsabilitat no ha estat acceptat ni assumit totalment.¹²

4. Finalment, la distribució de competències en la matèria que hi ha a Espanya, entre un estat amb competències exclusives per legislar en matèria penal juvenil i adoptar les decisions de política criminal que considera oportunes en funció de les demandes socials de l'opinió pública, i unes comunitats autònomes que han de fer front a l'increment de mesures de les modificacions legals introduïdes amb el seu pressupost, és a dir, un sistema «d'estat que legisla i comunitats autònomes que paguen», també ha generat un cert rebuig institucional de la Llei per l'esforç important pressupostari a què han hagut de fer front les administracions autonòmiques des de l'any 2001 en una norma molt exigent des del punt de vista de la despesa. En aquest sentit, sembla estar ben demostrat que com menys responsabilitats es tenen en la posada en pràctica de les lleis o els reglaments penals, més fàcilment

---

11. BERNUZ BENEITEZ, Maria José. *Justicia de menores española y nuevas tendencias penales*. Pàg. 2 i 3.

12. Alguns sectors insisteixen en una jurisdicció de menors «sancionadora-educativa» similar en contingut i filosofia a la de la Llei orgànica 4/1992, centrada en la franja d'edat entre els 12 i els 16 anys, inclosos els 18, però en aquest cas amb àmplies facultats per poder traslladar els joves majors d'edat a centres penitenciaris si no responen en els centres de justícia juvenil.

s'estableixen regulacions de caràcter simbòlic, políticament avantatjoses per a qui les aprova, però demolidores de la capacitat de gestió per al qui ha d'aplicar-les.¹³

Amb tot, i com a conclusió final, considero que tenim encara un bon sistema legal, judicial i administratiu per atendre els menors infractors. Un sistema que en els set anys que fa que està en vigor ha donat resultats raonablement positius, encara que no estigui consolidat ni hagi estat concitat un consens social suficient. El repte del sistema i dels seus operadors hauria de ser aquest: convèncer socialment que el sistema és bo i proporcionar els resultats esperats per reduir la reincidència dels joves a qui s'aplica, perquè altrament es corre el risc que acabin triomfant de manera definitiva, davant del menor infractor, les tesis dels que advoquen per «més mà dura» i per més reformes del sistema on prevalguin els criteris de seguretat i de defensa social sobre els de prevenció especial i de reinserció.

---

13. DIEZ RIPOLLÉS, José Luis. «El nuevo modelo penal de la seguridad ciudadana». *Revista electrónica de la ciencia penal y criminología* 06-03 (2004). Pàg. 33 i 34.

Infants ciutadans. Cap a una política d'infància des dels infants com a titulars actius de dret

---

Manfred Liebel

Sociòleg, excatedràtic de la Universitat Tecnològica de Berlín

Membre de l'Acadèmia Internacional a la Universitat Lliure de Berlín

Especialitzat en investigació internacional i intercultural sobre infantesa i joventut

Des dels primers debats sobre els drets de la Infància fins a arrelar-los en la Convenció sobre els Drets del Nen i la Nena de les Nacions Unides (CDN), ha passat un llarg procés en el transcurs del qual el concepte d'*infància* ha canviat de manera substantiva. En veure els nens i les nenes com a «subjectes de dret», ja no són només objectes de les actuacions dels adults –sigui quina sigui la motivació d'aquestes–, sinó que ells mateixos poden adquirir drets i insistir que es compleixin. Les conseqüències que té aquesta nova visió sobre les polítiques d'infància, encara, en gran part, estan pendents. Presentaré algunes reflexions que espero que contribueixin a un avenç en aquest camí. Referint-me als diferents discursos i enfocaments quant a polítiques d'infància, exposaré algunes idees sobre una que va orientada cap al concepte dels nens i les nenes com a subjectes socials i titulars actius de dret. Per aquest motiu, procuraré concretar aquesta política com un procés per reconèixer, promoure i facilitar una ciutadania dels nens i les nenes. En acabat, dissenyaré alguns indicadors de camí cap a aquest tipus de polítiques d'infància.

Acostament a l'interès superior de l'infant

De manera general, s'entén que les polítiques d'infància són l'actuació dels adults en l'àmbit de l'Estat o de la societat civil en benefici de l'interès superior dels infants. Per cert, els criteris per determinar quin és l'interès superior i el que seria una actuació adequada poden variar. Usualment, es distingeixen entre dos enfocaments: el primer subratlla les necessitats que tenen els nens i les nenes; el segon, els drets que tenen. Aquí vull afegir-hi un tercer enfocament pel qual tots els infants tenen drets, però que també recalca les seves necessitats i capacitats, apuntant a una qualitat de vida oportuna, apropiada i desitjada per ells. Per tant, si parlo d'una política

d'infància des dels nens i les nenes com a titulars actius de dret, em refereixo a una actuació de l'Estat i de la societat civil que no entén els nens i les nenes només com a titulars passius de dret o beneficiaris de mesures favorables de les autoritats. En canvi, veig els nens i les nenes com a «subjectes socials», és a dir, com a éssers humans amb característiques i capacitats subjectives específiques que en alguns aspectes difereixen o poden diferir de les de les persones adultes.¹

Ara bé, aquest enfocament no estableix cap tipus de jerarquia entre aquestes diferències, sinó que comprèn que les necessitats dels infants són diferents, però no d'ordre inferior a les de les persones adultes, cosa que significa que aquestes diferències no són una legitimació per justificar diferències de poder entre infants i adults. Ni les necessitats ni les capacitats són assumides com a «naturals», sinó enteses com a resultat de les interaccions d'influències biològiques i socials, sigui en el sentit de «caràcter» dels subjectes o en el sentit de «definicions» o «construccions» del seu estatus social com a col·lectiu (infància). Això implica que són variables d'acord amb els diferents contextos històrics i culturals. En altres paraules: nenes i nens, n'hi ha en totes les èpoques i cultures, però les seves infanteses són diferents, i amb això també els marges de les seves oportunitats i possibilitats com a subjectes.

En conseqüència, una política d'infància orientada en els nens i les nenes com a subjectes socials i titulars actius de dret reconeix els infants com a actors competents i tracta d'enfortir la seva capacitat d'actuació i ampliar el marge de les seves oportunitats i possibilitats. El fet d'apuntar a l'enfortiment de la subjectivitat dels nens i les nenes és el que qualitativament la distingeix de les concepcions convencionals que defineixen *nenes* i *nens* com a «objectes» de la política.

Enteses en aquest sentit, les polítiques d'infància poden ser l'actuació política d'adults en nens i nenes, però també l'actuació política dels mateixos infants. El primer pas implica no sols representar els infants, sinó coordinar-hi iniciatives polítiques i permetre'ls exercir una influència important en els processos de decisió polítics –és a dir: que no sols és una política per als infants. En el segon cas, els principals actors són els mateixos infants. En aquest context, sorgeix la pregunta de quines són les formes en les quals es manifesta la seva actuació política i fins a quin punt la societat accepta, respecta i pren en consideració la seva voluntat, les seves accions i decisions.

Ara bé, l'interès superior de l'infant és una normativa social marcada per determinats conceptes del que és ser infant o tenir una infància correcta. Per comprendre aquestes normes en la seva possible rellevància per a la qualitat de vida dels nens i les nenes (i, arribat el cas, reflexionar-hi), no n'hi ha prou amb constatar que els interessos dels infants poden ser entesos de diverses maneres. També ens hem de preguntar d'on vénen aquestes normes, és a dir: quins són els valors morals i polítics

---

1. Pensem que els drets no solament s'entenen en el sentit abstracte, és a dir, com a normes, sinó que estan relacionats amb determinades necessitats –que poden variar depenent de contextos històrics i culturals– i que es basen en els principis antropològics del que significa ser humà (vegeu Cases, 2005).

i les creences en els quals es basen? Així mateix, cal tenir en compte les conseqüències pràctiques que poden sorgir de les diferents visions i ideologies. Llavors, se'ns presenten preguntes i interrogants com els següents (vegeu Stainton Rogers, 2004: 127): qui guanya què i qui perd què en vincular aquest concepte amb aquesta constel·lació de fets o aquest fenomen social en relació amb els infants? quina ideologia, quina cosmovisió o posició política es fomentaria en això? quins comportaments o accions es justifiquen, quins es prohibeixen o condemnen com a dolents o inacceptables? Totes aquestes preguntes ens porten a l'interrogant principal, que és: quin és l'interès superior de l'infant i com podem determinar-lo?

Enfocaments de les polítiques d'infància

Comencem per analitzar l'enfocament que parteix de la necessitat dels infants. En realitat, està estretament relacionat amb el concepte del *desenvolupament de l'infant*, que suposa que aquest encara no està a l'altura de la persona adulta (ideal). Així, de manera implícita, se suggereix que els infants són inferiors a les persones adultes «per naturalesa» i que necessiten ser desenvolupats per aquestes. És cert que es pot entendre aquest aspecte sostenint que l'infant sempre depèn d'una persona adulta també emocionalment, però aquesta visió deixa de banda les influències socials que converteixen l'infant en proveïdor, legitimant, d'aquesta manera, les prerrogatives i el predomini de les persones adultes. En aquest enfocament, els infants no tenen ni el dret ni les competències per exercir un paper actiu i autodeterminat en aquestes relacions. Tampoc no es tracta de buscar compromisos entre persones adultes i infants; el que compta és únicament i exclusivament el poder de les persones adultes i són elles les que decideixen què és el millor per als infants. Per tant, els infants, no solament depenen de les persones adultes, sinó que, a més, estan a mercè de la seva voluntat. De fet, l'interès superior de l'infant és el que les persones adultes o els grups predominants d'una determinada societat consideren que ho és. Al nen o la nena, no li queda cap altre remei que confiar en les persones adultes i lliurar-se a les seves mans.

En canvi, en l'enfocament que es basa en els drets, l'infant és considerat com a subjecte de dret i com una persona que amb justa raó té certes exigències davant la societat. Aquestes exigències o drets es refereixen tant a l'obligació de la societat de protegir els infants de perills, discriminació i de la violació de la seva dignitat humana com de crear condicions de vida i desenvolupament dignes per a ells i de permetre'ls participar de manera activa en tots els assumptes que els concerneixen. El que no està ben definit és quina ha de ser la relació entre els deures de la societat i/o l'Estat davant la infància i les competències i possibilitats d'acció reals dels infants com a grup social amb interessos específics. Així, sorgeix la pregunta de si els drets dels infants ja poden considerar-se satisfets quan la societat i l'Estat se n'ocupen o només quan hi ha les possibilitats necessàries perquè els infants puguin realment adquirir

aquests drets (vegeu Castro Morales, 2006; Galvis Ortiz, 2006 & 2007). Si optem per la primera variant, resta un «matís paternalista» que –de manera similar a l'enfocament de la necessitat– pressuposa que el desenvolupament de l'infant és «inconclús» i que, per tant, hi ha una «necessitat de protecció» i dependència «natural» de les persones adultes. En el fons, la societat que es compromet a complir amb determinats deures és una societat de persones adultes en la qual els infants pertanyen per llei, però no de facto com a actors, encara que es pot assenyalar que l'enfocament dels drets inclou també l'(auto)compromís de les persones adultes de crear les condicions perquè els infants puguin fer ús dels seus drets –almenys a poc a poc. En conseqüència, segons aquest enfocament, l'interès superior de l'infant és confiar que les persones adultes sàpiguen interpretar i practicar els drets del nen en benefici d'ell i que, pas a pas, els permetin participar-hi.

En canvi, l'enfocament plantejat aquí comprèn l'infant no sols com a titular passiu de dret, sinó com un subjecte capaç i amb dret d'acció. Entén que, en cert grau, les seves competències depenen del seu desenvolupament psicosocial, però li atribueix una lògica i una racionalitat específiques, i les persones adultes han de reconèixer que aquestes són equivalents i que tenen la mateixa importància que les seves. Si una vegada –dit amb les paraules de l'advocada i catedràtica colombiana Ligia Galvis Ortiz (2007: 61)– «ens alliberem de l'adultocentrisme, entrem al món de les pluralitats del llenguatge, és a dir, al món de les pluralitats d'actors i interlocutors, trencant tota aquesta doctrina, tota aquesta literatura filosòfica, psicològica, política i fins i tot jurídica de què els infants són objecte, per reconèixer-los un estatut psicosocial de persones actives, capaces d'emetre i respondre missatges per construir, crear, transformar o renunciar.» En una altra publicació, la mateixa autora emfatitza (Galvis Ortiz, 2006: 33-34): «La conducta intel·ligent dels nens i les nenes s'expressa en els llenguatges que els són propis d'acord amb el cicle vital. El problema no és l'expressió de les nenes i els nens, sinó la incapacitat de les persones adultes per comprendre els missatges que es desprenen de les mirades, els gests, els moviments i els sons que emeten i que constitueixen els llenguatges d'expressió per excel·lència i que es perden on es minimitzen amb l'adquisició del llenguatge articulat.»²

Tot això no significa que amb aquest enfocament la societat o l'Estat deixi els infants abandonats a si mateixos, sinó que les obligacions que té envers ells es refereixen a la creació de condicions que permetin als infants de totes les edats fer ús dels seus drets per si mateixos i aconseguir una qualitat de vida que a ells els sembli adequada. Vol dir que les persones adultes s'han d'oblidar de la seva prerrogativa d'imposar les seves normes com a criteris per valorar i qualificar el pensament i les accions dels infants i, al contrari, deixar que aquests estableixin les seves normes, i,

---

2. En particular, l'autora recalca la gran riquesa de significats del llenguatge corporal accentuat de les nenes i els nens petits, recordant el filòsof de la Il·luminació Jean-Jacques Rousseau. A la seva obra pedagògica principal titulada *Emile ou sur l'éducation* (1762), Rousseau qualifica aquest llenguatge corporal com a «llenguatge universal», distingint-lo dels llenguatges verbals «articulats».

en cas de conflicte, concedir-los una posició que els permeti negociar cara a cara amb ells. Aquest concepte –que a l'Amèrica Llatina de vegades és també denominat protagonisme infantil (vegeu Liebel, 1994 i 2000; Cussiánovich i Márquez, 2002; Cussiánovich, 2007)–, sens dubte, no s'ha de practicar de manera aïllada. De fet, per donar-li vida, cal que també les persones adultes el desenvolupin, aportin les seves competències i actuïn com a protagonistes en la seva vida i relacionin els infants com a «coprotagonistes». Resumint, podem dir que, segons aquest enfocament, l'interès superior dels infants es determina mitjançant un diàleg en condicions d'igualtat de drets amb les persones adultes, és a dir, mitjançant la participació igualitària dels infants en tots els camps de la vida social i política.

Els infants com a ciutadans «diferentment iguals»

Com he assenyalat anteriorment, els enfocaments que es basen en els drets comprenen les nenes i els nens com a subjectes que tenen drets propis. Segons el concepte orientat en l'infant com a titular actiu de dret, l'infant és vist més enllà com un subjecte social i competent. La pregunta és com l'infant, com a individu o juntament amb altres infants, pot arribar a fer ús real dels seus drets. I aquí entra en joc l'infant com a ciutadà que exerceix un rol actiu i efectiu en l'articulació, la formulació i la implementació dels seus drets.

Per veure nenes i nens com a ciutadans, no fa falta suposar o exigir-los que siguin com els grans o que tinguin les mateixes característiques que s'atribueixen a les persones adultes o que aquests s'adjudiquen a si mateixos. És més, probablement, els infants tenen atributs específics que poden ser altament constitutius per crear ciutadania –per exemple, el seu sentit intuïtiu per distingir credibilitat o autenticitat o per detectar discrepàncies entre paraula i acció. La presumpta falta de competència tampoc no serveix com a argument per oposar-se a la ciutadania dels infants, ja que aquesta no es dedueix simplement de l'edat, sinó que té a veure amb les circumstàncies de vida i experiències específiques. «La falta de capacitat no és una cosa natural o congènita, sinó producte d'allò social», com deia el sociòleg britànic Tom Cockburn (1998: 109). En aquest sentit –amb les paraules de l'advocat i catedràtic belga Eugeen Verhellen (1994: 60)–, «El dret dels infants a l'autodeterminació ha de reconèixer-se *per tal que* aquests augmentin la seva competència i no al revés, reconèixer (a poc a poc) el seu dret a l'autodeterminació perquè (pas a pas) han adquirit major competència».

Un dels temes que constantment sorgeixen als documents sobre els drets de l'infant és el fet que nenes, nens i joves sofreixen un sentiment profund d'imptència i marginació (vegeu Lansdown, 2002). Penso que ens hem de preguntar què significa aquesta situació per al concepte dels infants com a subjectes o actors, que és constituent per a les ciències socials de la infància d'avui. La marginació i la falta de condicions per a l'aplicació dels seus drets ¿són el que redueix els infants a mers

objectes? O, més al contrari, ¿el sentiment d'impotència i marginació és la prova que els infants es veuen a si mateixos com a subjectes i que no es conformen amb ser tractats com a objectes?

En la meua opinió, la clau és que els infants sentin que participen o podrien participar de diverses formes i de manera activa en la vida social i econòmica d'avui. Lamentablement, moltes vegades aquesta participació s'expressa en formes que els porten més desavantatges que beneficis i, generalment, no obtenen el reconeixement social necessari. Però serveix de base que els infants s'assegurin de la importància que tenen per a la societat i exigeixin exercir un paper no solament acceptat, sinó influent en la societat. Entesa d'aquesta manera, la ciutadania és el fruit d'un procés d'aprenentatge per part dels infants (i de les persones adultes en la seva relació amb ells). Tanmateix, considerem que això no significa que els infants han de ser capacitats per a la ciutadania mitjançant l'augment induït de les seves competències, sinó que han de poder valer-se d'experiències concretes que certifiquin que se'ls necessita i fer aportacions a la vida social per a així adonar-se de la seva importància.

D'aquesta manera, no limitem la nostra mirada a la dependència dels infants, de les persones adultes, sinó que percebem que infants i persones adultes es necessiten mútuament en el sentit de donar i rebre (Alderson, 2000: 62), és a dir, trobar-se en una relació d'interdependència. I això val també per a nens i nenes petits, que, òbviament, depenen més de les persones adultes que els majors, però que, per la seva part, tenen significats diversos i molt grans per a aquests. Fins i tot lluitant per una major autonomia, els infants manifesten el seu interès per mantenir interrelacions tant amb persones adultes com també amb altres infants de la seva edat (vegeu Mayall, 2000: 249).

Així, quant a la seva ciutadania, no fa falta veure i tractar els infants com si fossin persones adultes, sinó reconèixer-los partint de la diferència social. Amb les paraules de la sociòloga britànica Ruth Lister (2006: 25): «Hem de veure els infants com a ciutadans iguals amb el dret de formar part de la societat com a ciutadans "diferentment iguals"». ³ Així mateix, no s'ha d'oblidar que els infants tampoc no són tots iguals, sinó que es diferencien per la seva edat, el seu gènere, les seves condicions i situacions de vida, les seves experiències i les seves capacitats. ⁴ En relació amb la seva ciutadania, això implica que nenes i nens han de tenir la possibilitat d'articular els interessos dels seus grups específics per expressar-los en la societat –fins i tot si aquests difereixen de les expectatives de les persones adultes. Per arribar a aquest punt, cal oferir-los espais socials en els quals se sentin com a casa i que els permetin trobar-se a si mateixos.

---

3. Per a la vinculació amb el discurs feminista, vegeu Lister, 2003.

4. Si no es prenen en consideració de manera explícita aquestes diferències per tematitzar-les, es corre el perill que nens i nenes de grups socials privilegiats arribin a dominar els seus semblants d'origen social amb desavantatge, contribuint encara més a la seva discriminació. La situació és similar quant a la relació entre nens barons i nenes.

Ciutadania basada en les experiències de vida dels infants

Tanmateix, les diferències en les circumstàncies de vida dels infants són rellevants en el sentit que marquen les oportunitats que tindran per fer-se valer o –com ho expressa la filòsofa canadenca Judith Hughes (1988)– per tenir presència en la societat. De fet, els drets codificats en la Convenció sobre els Drets del Nen són aplicables a tots els nens i nenes de la mateixa manera. No obstant això, depenent del poder que els interpreta, els drets no són tinguts en compte en la mateixa mesura per a tots els infants, ja que les interpretacions poden variar. Així mateix, les circumstàncies de vida són determinants quan es tracta de les possibilitats de fer ús dels drets. Per tant, una visió de ciutadania que es basa en la pràctica i en les experiències de vida dels infants, ha de tenir en compte de manera especial els desavantatges socials i les violacions dels drets. No pot limitar-se a evocar de manera general els avantatges de ciutadania, sinó que ha de mostrar de manera concreta quines són les conseqüències que té la seva implementació per a un determinat grup de nenes i nens, i ha de buscar la manera de fer notòries les formes en les quals els infants en desavantatge social i els que es veuen violats en els seus drets puguin augmentar la seva presència i la seva valoració en la societat.

Tot això podria comportar uns problemes pel que fa a les pautes predominants de competència, ja que aquestes apunten a desvalorar la capacitat d'acció dels infants que tenen poc capital cultural, no atribuint-los més que dèficits i fixant-los com a víctimes (incapaços d'obrar). També podria significar que calgui requalificar, és a dir, revalorar-se i així legitimar les formes de pràctica dels infants, ja que amb la pràctica judicial actual es veuen discriminats i fins i tot criminalitzats –tenint en compte les circumstàncies de vida concretes, sens dubte. O podria significar, fins i tot, posar en dubte aquest sistema sociopolític que genera desavantatges socials i discrimina de manera sistemàtica els infants de determinats grups socials (per exemple, minories ètniques, migrants) o infants i joves que practiquen formes de vida anormals (per exemple, infants que viuen o treballen als carrers), privant-los de l'exercici dels drets humans. Dit d'una altra manera: el concepte de *ciutadania* s'ha de posicionar en el sentit de major equitat i major justícia.

L'interès de nens i nenes en el tema de la ciutadania podria néixer d'un sentiment d'insatisfacció o de tracte injust en combinació amb l'expectativa de poder contribuir a canviar la situació mitjançant la seva manera d'actuar. Alguns dels conceptes que es debaten actualment –com, per exemple, el de *ciutadania-com-a-pràctica* (*citizenship-as-practice*; Lawy i Biesta, 2006), el de ciutadania centrada en la diferència (Moosa-Mitha, 2005) o també el de ciutadania des de baix (Liebel, 2008)– es caracteritzen pel fet que no entretenen els nens i les nenes amb formes simbòliques de participació, sinó que els prometen una influència real sobre els assumptes de la societat. És per això que es pot suposar que són d'interès per als infants que estan insatisfets amb la seva situació. Tanmateix, perquè el tema de la ciutadania passi, en cas de ser merament interessant, Ha de ser atractiu per a ells,

cal que parteixi de manera directa de les seves situacions i experiències de vida concretes. De fet, perquè nenes i nens s'apropiïn a la idea del que és ciutadania, cal que sentin que aquesta els beneficia en termes de reconeixement social i que enforteix la seva posició en la societat. Però això només és possible si prenem partit de manera explícita per a aquells nens i nenes que es troben en una posició de desavantatge o, fins i tot, d'opressió, obrint-los espais socials que els permetin identificar i articular els seus interessos comuns.

Un concepte d'aquest tipus, per a l'apropiació de ciutadania, podria partir del fet que precisament els infants que viuen en situació de desavantatge fan tasques importants i vitals en el seu entorn –des de tasques a l'interior de la seva pròpia família fins a treballs generadors d'ingressos i funcions *ad honorem* al veïnat. Fins ara, totes aquestes activitats no són degudament reconegudes per la societat –fins i tot als infants mateixos–, i és per això que passa desapercbut el potencial d'experiència de vida, de consagració i resistència que contenen o que emana d'aquestes. En canvi, un concepte de ciutadania proper a la vida s'ajuntaria a l'experiència de «em necessiten» i a les aportacions que els infants fan a la vida social, fet que els ajudaria a prendre consciència de la seva importància. Tanmateix, a fi de poder interpretar i comprendre les conductes quotidianes dels infants en aquest sentit, el concepte de *ciutadania* ha de comptar amb una teoria psicosocial concloent i amb les categories adequades.⁵

Com convertir ciutadania latent en ciutadania manifesta?

En preguntar-nos com convertir la ciutadania latent en una ciutadania manifesta, inevitablement topem amb el tema de l'autonomia. La interdependència de les relacions entre persones adultes i infants –propagada sobretot pels conceptes centrats en la diferència– és fonamental per adonar-nos de quina és la importància dels infants per les persones adultes. Tanmateix, aquests conceptes tendeixen a passar per alt el fet que, almenys en les societats actuals, aquestes relacions no són equitatives i que la dependència dels infants de les persones adultes és més gran que viceversa.⁶ És per això que l'autonomia recobra encara major importància quan volem prendre seriosament la idea de la diferència basada en la igualtat. Per a aquells nens i nenes que es troben en situació de desavantatge o que són marginats i la vida quotidiana dels quals no els deixa cap marge d'acció autònoma, una ciutadania

---

5. Els conceptes que es manegen fins a aquest moment no compten amb aquesta teoria i amb aquestes categories sinó de manera aproximada. De fet, podem preguntar-nos si un concepte de *resiliència* entès de manera política i basat en una reflexió intercultural (vegeu Boyden i Mann, 2005) podria ser útil per a això.

6. Katherine Hunt Federle (1994: 356) fins i tot suposa que la interdependència entre persones adultes i infants en què posen èmfasi les autores feministes «encobreix el poder (potser l'únic poder) que tenen les dones».

pràctica només és possible si tenen possibilitats per articular i fer valer els seus interessos individuals i col·lectius en la societat –precisament i molt més encara quan aquests difereixen de les expectatives de les persones adultes. El marc per a aquest tipus de processos, el poden constituir projectes pedagògics la finalitat dels quals són l'apoderament dels infants i el foment de la seva autoconfiança i també moviments socials organitzats i gestionats pels mateixos infants (generalment comptant amb el suport de persones adultes solidàries).

La ciutadania no és un assumpte individual que depèn de la voluntat de cada nen o nena, només podrà arribar a ser una realitat si els infants desenvolupen consciència per als seus interessos comuns. Però això no és possible de la mateixa manera i fins i tot en el mateix grau per a tots, ja que els interessos en comú no tenen a veure només amb l'edat (entre un infant de tres anys i una nena de tretze, els interessos comuns no són precisament gaires, el que hi ha són desigs de distinció). Igual com en les persones adultes, també en els infants cal que es formi primer un conglomerat perquè des d'allà es comencin a unir els que tenen experiències en comú a fi d'arribar a una acció comuna.

Els moviments socials de nenes i nens als països del sud, en particular els dels infants treballadors (vegeu Schibotto, 1990; Liebel, 2000 i 2006; Cussiánovich, 2007), són un exemple instructiu del qual podem aprendre com és possible aconseguir-ho i quin pot ser el resultat. De fet, a primera vista, els infants que usualment conformen aquests moviments ho tenen tot menys condicions favorables o prou autoestima per fer-se escoltar i captar l'atenció de l'opinió pública, ja que viuen en condicions de múltiples desavantatges. No se'ls pren seriosament com a infants; són pobres i, per tant, les seves oportunitats d'educació i formació són reduïdes; sovint són víctimes de discriminacions socials i les seves possibilitats per viure experiències positives que donin suport a la seva autoestima són escasses. En el cas d'infants de minories ètniques, a tot això se suma el fet de ser objectes de prejudicis i marginació racial. I a les nenes, moltes vegades, se'ls nega el seu dret a participar en activitats socials de nenes i nens de la seva edat fora de la seva llar.

Així, probablement, en els moviments infantils del sud, l'impuls decisiu per unir-se neix de l'experiència comuna de complir funcions vitals en la vida quotidiana en bona mesura malgrat tots els desavantatges i discriminacions. Així, la necessitat d'haver de fer alguna cosa per no morir, moltes vegades motiva aquests nens i nenes a la conformació espontània de grups, a l'«autoajuda», la qual sovint és menyspreada i fins i tot criminalitzada com una forma primerenca o dissimulada de delinqüència. Mentre aquests grups espontanis solen veure's en la paradoxal situació d'haver d'infringir lleis per fer complir els seus drets. En els moviments infantils més organitzats, moltes vegades, es forma una consciència legal molt marcada. La seva lluita és en guerra oberta, reclamant de manera explícita i directa els seus drets i, en alguns casos, fins i tot formulant-los ells mateixos.

Tot això és sorprenent, més encara tenint en compte que el pensament en categories de drets codificats és aliè a la seva vida quotidiana. Generalment, tenen

una actitud bastant escèptica davant tot el que tingui a veure amb lleis i normes legals. L'àmbit de les lleis i del dret sol ser territori dominat pels adults. Fins aquest moment, els infants no poden fer ni lleis ni jurisprudència, perquè per a això haurien d'estar reconeguts com a ciutadans –condició que encara se'ls nega. Gairebé sempre, els infants relacionen les lleis amb les experiències desagradables, ja que solen restringir el seu marge d'acció; sigui perquè certes accions els són prohibides per ser menors d'edat o perquè aquelles lleis que sí que comporten algun avantatge només són aplicables a persones adultes, és a dir, a partir d'una determinada edat. Si, malgrat tot, igualment es basen en certs drets i insisteixen en la seva aplicació, probablement és perquè amb els seus moviments s'han fet amb espais socials propis en els quals aprenen el que són el respecte mutu i els avantatges de poder establir les seves pròpies regles. És cert que els drets i les llibertats que formulen estan marcats pel discurs dels drets del nen, que, amb la Convenció sobre els Drets del Nen, ha capturat també l'interès dels mateixos infants, però es basen, en primer lloc, en les seves pròpies experiències i es refereixen de manera directa a la seva realitat de vida. No són fórmules de compromís i principis generals que deixin un marge d'interpretació tan àmplia perquè facin la lectura que més els convingui, sinó que són alineaments o instruccions d'acció concretes per a diferents situacions de vida.⁷

Indicadors del camí per a una política d'infància orientada envers els infants com a titulars actius de dret

---

Les polítiques d'infància es mesuren pels seus aportaments a l'enfortiment de la posició dels infants i per la millora de la seva qualitat de vida.

Al meu criteri, la primera tasca és crear les condicions per a una vida digna i satisfactòria per a tots els infants. Aquest és un dels deures socials de l'estat democràtic, ja que té l'obligació de posar a disposició els mitjans necessaris i implementar reformes estructurals (sobretot en el sistema educatiu i en la política social) el propòsit de les quals és assegurar que infants de grups socials amb desavantatge tinguin les mateixes oportunitats d'educació i de desenvolupament que els més privilegiats. No es tracta de més assistència social, sinó de crear un marc de condicions bàsiques que permetin a infants d'estrats socials baixos i a les seves famílies fer ús per iniciativa pròpia dels seus drets socials, econòmics i socials que estan estipulats en diferents tractats internacionals. Per a aquest efecte, els infants no són considerats com una mena d'apèndix de les seves famílies, sinó com a subjectes amb drets i competències propis.

---

7. Com a exemples, es poden citar els 12 drets redactats pel moviment d'infants i adolescents treballadors del continent africà el 1994 o també els 10 punts de Kundapur de 1996 (ambdós documentats a Liebel, 2000).

En aquesta concepció sorgeix la pregunta de com ampliar els espais d'acció i les possibilitats dels infants. Els conceptes de *família* i *infància* que predominen fins avui, suposen que els infants són atesos i alimentats pels seus pares, de manera que en depenen no solament legalment, sinó també en el terreny material. Malgrat que, avui en dia el model de la família conformada per un home sustentador de la família i una dona mestressa de casa estigui en dubte i que cada vegada més les dones escapin dels seus rols «específics» de dona, encara no s'han analitzat amb profunditat les conseqüències que aquestes tendències comporten per a la infància i l'adolescència.

Molts infants i adolescents assumeixen determinades responsabilitats a les seves llars que no corresponen a fins pedagògics, sinó que signifiquen un alleujament per als seus pares i mares. Si aquest fet fos reconegut per la societat, podria constituir el fonament per a una posició social més forta dels infants i ajudar a ampliar els seus espais d'acció i les seves possibilitats, però fins avui, no és aquest el cas. Caldria assegurar, de tota manera, que no es converteixin els infants en tapaforats que compensin les emergències materials i les restriccions en les prestacions socials, sinó que l'Estat ha de remunerar-los i els infants han de poder disposar d'aquests recursos per si sols. Per als infants més petits, caldria posar a disposició estructures en les quals obtinguin atenció adequada durant tot el dia i en què se'ls permeti assajar una vida autònoma i socialment responsable.

Tot això i altres qüestions similars s'haurien d'haver introduït en altres institucions educatives fa temps, molt especialment a l'escola. Fa anys, el sociòleg danès Jens Qvortrup va fer notar que, a l'escola, els infants no solament aprenen i estudien per al futur, sinó que, sota la seva pròpia responsabilitat, generen prestacions que són econòmicament rellevants, ja que, considerant les formes de producció actuals, «el treball escolar de nenes i nens constitueix un treball socialment necessari i un aportament a la multiplicació del capital humà» (Qvortrup, 2000: 41) i ha de ser reconegut com a tal per la societat i remunerat per l'Estat. En aquest context, es pot indicar que, avui en dia, paral·lelament a l'escola, un nombre important de nenes i nens desenvolupa algun tipus d'activitat laboral amb l'objectiu de contribuir a l'aliment de la família, per guanyar diners propis i fer experiències que l'escola no els pot brindar. Almenys per als infants més grans, malgrat tots els obstacles (també legals), és una manera d'obrir-se nous espais i noves possibilitats el reconeixement de les quals encara no el dóna la societat, ni tampoc el suport.

Per a una política d'infància des dels infants com a titulars actius de dret, el que interessa no és tant saber si mitjançant el seu treball escolar o les seves activitats laborals contribueixen a la multiplicació del capital humà, sinó saber si s'estan acomiadant del patró d'infància tradicional moderna (és a dir, del seu rol principal d'alumnes escolars) i conquerint un nou estatus social en relació amb el món dominat pels adults. És un aspecte summament important, perquè per a l'emancipació dels infants de les dependències innecessàries i per a una vida autodeterminada i de pes social i polític, és una condició i un objectiu alhora. Llavors, la tasca de la política

d'infància que reconeix els infants com a subjectes socials i titulars actius de dret, és identificar aquest tipus de processos per donar-los suport amb els mitjans i instruments que té a disposició.

Quant a les polítiques d'infància, els infants no sols tenen dret a un futur millor i viure'l en dignitat, sinó també a un present que tingui aquestes mateixes característiques. La cinquena essència del concepte que els infants tenen drets propis és que no estan només en camí de convertir-se en persones vertaderes, sinó que ja ho són (vegeu Cases, 1998: 32-34; Gaitán, 2006; Rodríguez Pascal, 2007). Per tant, la política d'infància orientada en els infants com a subjectes socials, s'enfronta a la tasca de facilitar i garantir exactament això. Per aconseguir-ho, ha de confiar en les competències i en els potencials dels infants i ha d'estar disposada a compartir de manera igualitària el poder amb ells. Estic convençut que si la societat permetés als infants modelar-la com ells creguin convenient, aquesta seria desconeguda i irreconeixible.

Bibliografia

- ALDERSON, Priscilla. *Young Children's Rights. Exploring Beliefs, Principles and Practice*. Londres & Philadelphia: Jessica Kingsley, 2000 (segona edició: 2008).
- BOYDEN, JO; GILLIAN, Mann. «Children's Risk, Resilience, and Coping in Extreme Situations». A: MICHAEL, Ungar (ed.). *Handbook for Working with Children and Youth. Pathways to Resilience across Cultures and Contexts*. Thousand Oaks, Londres & Nova Delhi: SAGE Publications, 2005. P. 3-25.
- CASES, Ferran. *Infància: perspectives psicossocials*. Barcelona, Buenos Aires i Mèxic: Paidós, 1998.
- CASES, Ferran. «Quality of Life and the Life Experience of Children». A: *Understanding Children's Rights. Collected papers presented at the seventh International Interdisciplinary Course on Children's Rights, Ghent University (Belgium) November - December 2004*. Ghent: Children's Right Centre, Ghent University, 2005. P. 79-94.
- COCKBURN, Tom. *Children and Citizenship in Britain: a Case for a socially interdependent model of citizenship*, *Childhood*, (5) 1, 1998. P. 99-117.
- CUSSIÁNOVICH, Alejandro. *Assaigs sobre infància. Subjecte de drets i protagonista*. Lima: Ifejant, 2007.
- CUSSIÁNOVICH, Alejandro; MÁRQUEZ, Ana María. *Cap a una participació protagònica dels nens, nenes i adolescents*. Lima: Save the Children, 2002.
- FEDERLE, Katherine Hunt. «Rights flow downhill». *International Journal of Children's Rights*, 2, 1994. P. 343-368.
- GAITÁN, Lourdes. *Sociologia de la Infància*. Madrid: Síntesi, 2006.
- GALVIS ORTIZ, Ligia. *Les nenes, els nens i els adolescents. Titulars actius de drets*. Bogotá: Aurora, 2006.

- GALVIS ORTIZ, Ligia. «Reflexions entorn de la titularitat de drets». A: Durán, Ernesto; Torrado, María Cristina (ed.). *Drets dels nens i les nenes. Debats, realitats i perspectives*. Bogotá: Universitat Nacional de Colòmbia, 2007. P. 57-64.
- HUGHES, Judith. «The Philosopher's Child». A: Griffiths, Margaret; Whitford, Morvenna (ed.). *Feminist Perspectives in Philosophy*. Indianapolis: Indiana University Press, 1988. P. 72-89.
- LANSDOWN, Gerison. «Children's Rights Commissioners for the UK». A: Franklin, Bob (ed.). *The New Handbook of Children's Rights*. Londres & Nova York: Routledge, 2002. P. 285-297.
- LAWY, Robert; Biesta, Gert. «Citizenship-as-Practice: The Educational Implications of an Inclusive and Relational Understanding of Citizenship». *British Journal of Educational Studies*, 54 (1), 2006. P. 34-50.
- LIEBEL, Manfred. «Citizenship from Below. Children's Rights and Social Movements». A: Invernizzi, Antonella; Williams, Jane (ed.). *Children and Citizenship*. Los Angeles, Londres, Nova Delhi i Singapore: SAGE Publications, 2008. P. 32-43.
- LIEBEL, Manfred. *Els malabaristes del segle XXI. Els nens treballadors davant la globalització*. Lima: Ifejant, 2006.
- LIEBEL, Manfred. *L'altra infància. Nens treballadors i acció social*. Lima: Ifejant, 2000.
- LIEBEL, Manfred. *Protagonisme infantil*. Managua: Nova Nicaragua, 1994.
- LISTER, Ruth. «Children and Citizenship». *Childright—a journal of law and policy affecting children and young people*. Núm. 223, february, 2006. P. 22-25.
- LISTER, Ruth. *Citizenship. Feminist Perspectives*. Basingstoke: Palgrave, 2003.
- MAYALL, Berry. «The sociology of childhood in relation to children's rights». A: *The International Journal of Children's Rights*, 8, 2000. P. 243-259.
- MOOSA-MITHA, Mehmoona. «A Difference-Centred Alternative to Theorization of Children's Citizenship Rights». *Citizenship Studies*, 9 (4), 2005. P. 369-388.
- QVORTRUP, Jens. «Kolonisiert und verkannt: Schularbeit». A: Hengst, Heinz; Zeiher, Helga (ed.). *Die Arbeit der Kinder*. Weinheim & Munic: Juventa, 2000. P. 23-43.
- RODRÍGUEZ PASCAL, Iván. *Per a una sociologia de la infància: aspectes teòrics i metodològics*. Madrid: Centre d'Investigacions Sociològiques, 2007.
- SCHIBOTTO, Gangi. *Nens treballadors. Construint una identitat*. Lima: MANTHOC, 1990.
- STAINTON ROGERS, Wendy. «Promoting better childhoods: constructions of child concern». A: Kehily, Mary Jane (ed.). *An Introduction to Childhood Studies*. Maidenhead: Open University Press, 2004. P. 125-144.
- VERHELLEN, Eugeen. «Dónes UN-Übereinkommen über die Rechte donis Kindes: Entstehungsgeschichte, Inhalte und Ausblicke». *Eurosocial Report*, núm. 50, 1994. P. 57-74.

Entorn maternoinfantil i salut

Oriol Vall Combelles, Óscar García-Algar
i Carme Puig Solà

Unitat de Recerca Infància i Entorn
Servei de Pediatria (Hospital del Mar, Barcelona)

Introducció: aproximació als contaminants i substàncies d'abús mare-fill

---

Començar a construir un saber comú sobre el medi que ens envolta i identificar la seva relació amb l'organisme humà, aconsella partir d'uns coneixements bàsics. El 1850, John Snow va descobrir a Londres que el còlera es transmetia per les aigües contaminades. El 1861, el príncep Albert, espòs de la reina Victòria, va morir de febres tifoïdals després de beure aigües contaminades. El mal estat dels rius i les fonts d'aquella època, van fer que el Parlament decidís millorar la qualitat de l'entorn. L'Acta sobre la pol·lució dels rius de 1876, va ser una de les primeres ocasions en les quals es va nomenar una Reial Comissió per tractar temes sobre millores de l'entorn.

Si observem la història sobre la legislació del medi, destacarem tres etapes:

- La protecció de les persones enfront del medi.
- La protecció del medi davant les activitats de les persones.
- La preservació del medi per a les futures generacions.

Aquest és un dels primers estudis que van donar lloc al naixement de l'epidemiologia, mitjançant l'observació de com l'ambient, en sentit ampli, afecta la salut. Tanmateix, és tan ampli el concepte d'*ambient* que tractar de limitar-lo en parcel·les augmenta l'especificitat dels estudis i pot facilitar la seva aplicabilitat posterior.

Fruit d'això, l'etapa d'embrí i fetus és el primer ecosistema de l'ésser humà, el trànsit del qual, el nونات, pot beneficiar-se, o al contrari, patir seqüeles secundàries pel seu contacte amb diferents substàncies químiques o tòxiques mitjançant la relació que estableix amb la mare durant l'embaràs.

Si des de l'observació de la mare se'n pot llegir diferents estils de vida, des del nونات s'observen alteracions secundàries a un ambient (matriu) exposat a diversos tipus de substàncies.

Vies d'exposició a un contaminant o substància química: exposició dèrmica, oral, inhalada i transplacentària

---

L'exposició dèrmica es produeix mitjançant el contacte directe del contaminant amb la pell. Atès que la funció de la pell és actuar de barrera protectora del cos, aquesta via d'exposició sol ser una via minoritària, estimant-se que és una o dues ordres de magnitud menys importants que les altres rutes.

L'exposició oral es du a terme mitjançant els aliments, principalment l'aigua, i en el cas dels infants, a través del terra contaminat. La toxicitat per aquesta via és, usualment, menys important que la respiratòria, a causa que la majoria dels contaminants no s'absorbeixen fàcilment pel tub digestiu.

La inhalació és la via principal de penetració d'un contaminant atmosfèric, la qual inclou compostos volàtils i partícules en suspensió. Cal tenir en compte que, en el cas de partícules, bona part d'aquestes són retingudes pel sistema respiratori superior i posteriorment expulsades, però una vegada el contaminant es dissol en la fase líquida dels alvèols, aquest s'incorpora a la sang.

La via transplacentària permet el pas d'immunoglobulines, el de fàrmacs, drogues i altres substàncies químiques. Està descrit que el pas d'aquestes molècules és bidireccional i, per tant, la placenta és la porta principal d'entrada i sortida del fetus. S'ha observat, també, que aquestes substàncies afecten el transport de nutrients a través de la placenta i explicarien parcialment el retard de creixement intrauterí.

Una vegada absorbit, el contaminant rarament produeix efectes nocius al mateix lloc de l'absorció, sinó que es desplaça per la sang fins a assolir el receptor, lloc on es concentra. Els llocs on es fa la unió entre el receptor i el contaminant són: fetge, ronyó i sang, que són els llocs on el contaminant es metabolitza.

La major part de l'acció metabòlica consisteix a augmentar la solubilitat dels contaminants absorbits i eliminar-los (excreció). Aquests processos metabòlics estan catalitzats per enzims. El fetge és l'òrgan on ocorren la major part de les biotransformacions, ja que és on es concentra la major part dels enzims o ferments.

Exposició i risc

El *risc* es defineix com 'la probabilitat que ocorri un esdeveniment perillós a causa de l'exposició a un contaminant o agent químic'. Per caracteritzar el risc de forma quantitativa, s'han de produir quatre etapes: a) identificació del perill; b) anàlisi de l'exposició (és a dir, identificació de les poblacions que poden estar-hi exposades potencialment), identificació de les vies potencials d'exposició, estimació de l'exposició i de la concentració de l'agent tòxic a què està exposada la població i avaluació de la quantitat de tòxic ingerit; c) avaluació de la toxicitat, i d) caracterització del risc.

Ambient o entorn?

Resulta complicat intentar delimitar dos termes que s'usen indistintament en tenir significat semblant. *Ambient* s'ha utilitzat més per referir-se a les característiques de l'atmosfera, mentre que *entorn* definiria aquella 'situació o situacions que hi ha al voltant de', en aquest cas de la salut. L'entorn i els seus diferents factors relacionats amb la salut són, a tall d'exemple: la llar, l'escola, el carrer, la ciutat, la mare, l'aire, l'alimentació, l'aigua, els tòxics en tots aquests, les infeccions, el medi sanitari, el clima, el medi socioeconòmic, el medi cultural, les condicions de vida dels pares, els hàbits de cria dels fills, els condicionants de salut, de gènere i la immigració. Des d'aquest punt de vista, malalties com l'asma, els trastorns del desenvolupament, les malformacions, el càncer, les intoxicacions, les malalties cròniques de l'adult i pràcticament tots els problemes de salut, tenen diversos components; són els anomenats (per Lalonde) determinants de salut, que componen l'entorn de la salut.

Resultats relacionats amb l'exposició ambiental a contaminants

---

■ 1. Exposició passiva al fum de tabac

En estudis recents s'ha demostrat la relació entre el consum de tabac pels pares i l'aparició de símptomes respiratoris que hi estan relacionats, especialment amb els nens més petits.

Un dels objectius de la nostra unitat d'investigació, Unitat de Recerca Infància i Entorn (URIE), va ser estudiar la influència de l'exposició prenatal i postnatal al tabac i la prevalença de símptomes respiratoris i d'asma que es presentaven durant els quatre primers anys de vida. Un dels resultats obtinguts va ser que els biomarcadors es van correlacionar bé amb el qüestionari de consum matern. El 41,8% mai no va fumar; el 26,8% ho va fer sempre; el 3,3% només abans i durant l'etapa; el 10,9% només abans; el 12,2% només abans i després, i el 5,2% només després.

■ 1.1. Efecte del tabac en les vies respiratòries de vies baixes

L'exposició postnatal al tabac es va associar amb sons sibilants (xiulets) tardans i amb un major risc de diagnòstic d'asma als quatre anys, encara que aquest últim risc no va arribar a ser estadísticament significatiu. Tanmateix, l'exposició prenatal al tabac es va associar amb més risc d'infeccions respiratòries de vies baixes el primer any i també amb major risc de presentar asma precoç sense arribar a ser estadísticament significatiu.

En conclusió, els resultats van confirmar clarament que hi ha dos patrons d'efectes del tabac segons el moment de l'exposició: l'exposició prenatal, que s'associa amb infeccions de vies baixes, i la postnatal, que s'associa amb sons sibilants.

■ 2. Exposició en diòxid de nitrogen

El diòxid de nitrògen (NO_2) és el major causant de pol·lució en àrees urbanes. Mentre que els nivells de fora de casa provenen principalment de les emissions industrials i del gasos d'escapament dels vehicles, els nivells que es troben dins de les llars reflecteixen l'ús de les fonts de combustió. Diferents autors han descrit que el NO_2 té efectes perjudicials en els símptomes respiratoris de les persones asmàtiques. D'altra banda, estudis experimentals han suggerit que el NO_2 pot augmentar l'efecte de patògens respiratoris perquè redueixen l'eficàcia dels mecanismes pulmonars de defensa o estimulen l'activació de cèl·lules inflamatòries.

■ 2.1. Concentracions de NO_2 a les llars

El nostre projecte multicèntric (AMICS) va examinar les concentracions de diòxid de nitrogen (NO_2) dins les llars (*indoor*) a Ashford, Kent (RU), Menorca i Barcelona (Espanya) i la contribució de les seves fonts d'origen *indoor* més importants (per exemple, combustió d'aparells de gas i consum de tabac). Les llars examinades (1.421) i el NO_2 *indoor* es va determinar emprant filtres passius col·locats a la sala d'estar de les llars entre 7 i 15 dies. Les llars dels tres centres tenien concentracions de NO_2 *indoor* significativament diferents, de les quals Barcelona és la que va mostrar els valors més elevats. El valor mitjà de NO_2 a Ashford va ser 5,79; a Menorca, 6,06, i a Barcelona, 23,87 p. p. b. (parts per milió) respectivament.

■ 2.2. Les fonts d'origen del NO_2 indoor

Les principals fonts generadores de NO_2 *indoor* en les tres poblacions van ser el tipus de calefacció i el tipus de cuina emprats a la llar (l'estufa de gas butà augmentava les concentracions de NO_2 una mitjana d'1,27 vegades i la cuina de gas 2,13 vegades més que la cuina elèctrica), el consum de tabac pels pares (a les llars amb pares fumadors, les concentracions de NO_2 era 1,25 més elevat que a les llars de pares no fumadors) i l'estació de l'any en què es feia la determinació (les estacions de tardor i hivern van ser les de major concentració de NO_2 a les llars si es compara amb l'estiu).

■ 2.3. Relació dels nivells de NO₂ amb les infeccions respiratòries el primer any d'edat

En aquestes poblacions, es va fer també un seguiment de les infeccions respiratòries registrades el primer any d'edat dels nens i nenes participants. La freqüència i el tipus d'infeccions respiratòries, els van obtenir mitjançant entrevistes que es van fer a les mares.

S'ha demostrat que altes concentracions de NO₂ poden afectar, en animals i humans, la funció defensiva de les cèl·lules epitelials respiratòries i immunitàries. Tanmateix, no es va trobar aquesta relació entre NO₂ *indoor* i infeccions respiratòries en els tres nuclis de població estudiats. Aquests resultats coincideixen, també, amb els d'altres autors, que destaquen que l'exposició habitual a aquestes baixes concentracions no tindria els efectes trobats en els estudis experimentals.

Resultats relacionats amb l'exposició transplacentària a substàncies tòxiques

---

El consum de substàncies tòxiques s'estudia o avalua generalment dins de l'apartat d'estils de vida. Per *estil de vida* entenem 'la forma de viure de cada dona embarassada, elegida voluntàriament o involuntàriament'. Tanmateix, per al nounat, no es pot considerar com un estil de vida, en ser la seva exposició passiva. D'altra banda, hi ha una tendència al fet que un nombre cada vegada major de nounats estiguin exposats prenatalment a diverses substàncies tòxiques (fàrmacs i substàncies d'abús), sobretot el tabac. Per això, la importància de l'estudi sobre l'exposició en aquestes substàncies arrela en la possibilitat de tenir una dada objectiva sobre el fet que alguna cosa pot estar passant en la nostra societat perquè el consum no solament es manté, sinó que continua augmentant en els últims anys.

A Espanya, segons dades del Pla nacional sobre drogues (2005), obtingudes mitjançant enquesta domiciliària a la població espanyola entre 15 i 64 anys, el 35,1% dels enquestats consumien diàriament tabac i el 15,3%, alcohol. Un 6,5% de la població enquestada admetia haver consumit cànnabis en els últims 30 dies, cocaïna l'1,4% i anfetamines el 0,6%. En l'última dècada s'ha observat un augment considerable d'usuaris de drogues, especialment entre dones en edat fèrtil.

Els efectes de l'exposició prenatal a drogues produïts al fetus i en el nounat són variats, i depenen fonamentalment del moment de l'exposició. És molt difícil estimar totes les conseqüències sobre el fetus del consum de la droga per les dones embarassades, ja que es coneix poc sobre el mecanisme d'acció de la droga sobre el fetus i perquè generalment aquestes mares en consumeixen més d'una. Per això són necessàries eines prou sensibles i específiques per detectar la droga consumida durant l'embaràs i assegurar una correcta actuació mèdica sobre la mare i el nounat.

Durant l'embaràs és difícil obtenir una informació exacta sobre el consum de fàrmacs, tabac i altres drogues d'abús mitjançant qüestionaris. En el cas de les drogues d'abús més comunes (opiacis, cocaïna i d'altres) només s'obté una sensibilitat inferior al 70% amb un elevat percentatge de falsos negatius malgrat no existir falsos positius. La sinceritat de les mares està influïda negativament per una sèrie de factors, entre els quals destaquen la falta de confiança cap al personal sanitari i el temor a les conseqüències d'admetre el consum de substàncies d'abús.

Amb l'única finalitat de conèixer amb exactitud la magnitud del problema i no per altres raons espúries, s'han utilitzat diverses tècniques. La detecció d'aquestes substàncies en matrius biològiques habituals, com l'orina materna, l'orina fetal i la sang del cordó umbilical, permet una individualització correcta de l'exposició activa o passiva materna i fetal als agents xenobiòtics durant els dies immediatament anteriors a l'obtenció d'aquestes matrius. Però per detectar una exposició crònica durant tota la gestació, són necessàries mostres d'orina materna obtingudes durant tot l'embaràs per verificar adequadament el consum, mentre que l'orina fetal i la sang del cordó umbilical proporcionen només informació dels dies previs al part, ja que només es pot obtenir una única mostra. És per això, que en els últims anys s'han validat diferents matrius biològiques per valorar adequadament aquesta exposició crònica. Seria el cas dels cabells fetals, que es formen a partir de la setmana 16 de l'embaràs i només permet estudiar de forma adequada el tercer trimestre de l'embaràs. El meconi (excrements del nounat), que es forma a partir del final del primer trimestre de vida fetal i s'acumula a l'intestí fetal durant tota la gestació (excepte en cas d'anòxia greu intrauterina) aportaria informació d'un període més ampli.

■ 1. Exposició del nounat al fum de tabac durant l'embaràs

En la cohort de Barcelona del projecte AMICS, es va avaluar quina era l'exposició al fum de tabac dels 429 nounats inclosos en l'estudi, mitjançant la determinació de la cotinina present a la sang del cordó i a l'orina del nounat.

Un 34% de les mares van fumar durant tot l'embaràs, un 32% va declarar estar exposada al fum de tabac encara que ella no era fumadora i un 34% de les mares deien no ser fumadores i no estar-hi exposades. Aquestes altes xifres d'hàbit tabàquic en la població femenina jove (les nostres mares tenen una mitjana d'edat de 28,7 anys, amb un rang d'entre 15 i 45), es corresponen amb les d'altres estudis en població general del nostre entorn.

Els nivells de cotinina (metabòlit de la nicotina) a l'orina del nounat permeten diferenciar els nounats de mares fumadores dels de mares no fumadores no exposades (o passives). Tanmateix, no és capaç de diferenciar entre els nounats de mares no fumadores exposades de les no exposades.

No obstant això, els nivells de cotinina en sang del cordó entre els nounats de mares fumadores van ser 30 vegades majors que el de mares no fumadores i més de

50 vegades major que el de mares no fumadores i no exposades al fum de tabac en el seu entorn familiar/laboral, diferències, totes, estadísticament significatives. Per tant, aquest biomarcador no solament és capaç de detectar major concentració de cotinina a major exposició, sinó que, a més, permet diferenciar els nounats de mares fumadores de les no fumadores, i els nounats de mares no fumadores exposades de les no exposades. Una segona característica de la nostra població va ser que la determinació de cotinina en sang del cordó va permetre posar de manifest que els pares, a diferència de la majoria de països europeus, en general no prenen cap mesura de protecció davant els nens i nenes en el moment de fumar. Aquesta dada es va observar en mirar que el percentatge de mares que es consideraven no exposades al fum de tabac era molt inferior al que el biomarcador detectava.

■ 1.1. Aplicabilitat dels resultats trobats

1.1.1. Guia per a pares fumadors

El Servei de Pediatria de l'Hospital del Mar de Barcelona, en col·laboració amb l'Istituto Superiore di Sanità de Roma, ha editat una guia per a pares fumadors de nens asmàtics, en la qual se'ls explica com poden deixar de fumar i quins elements terapèutics hi ha (consell mèdic, tractament de la dependència amb teràpia substitutiva amb nicotina i tractament de l'abstinència), on s'han de dirigir i, en el cas que no siguin capaços d'abandonar l'hàbit i mentre ho aconsegueixen, se'ls dona consells sobre com evitar l'exposició dels seus fills al fum del tabac, aclarint sobretot creences errònies en aquest sentit.

1.1.2. Guia clínica per a professionals sanitaris

Aquesta guia té com a objectiu afavorir l'abandonament del consum de tabac durant l'embaràs. En aquesta es proporciona als professionals sanitaris una eina vàlida per combatre la dependència del tabac en les dones i intervenir-hi, especialment durant la gestació, duent a terme actuacions breus durant les visites rutinàries de control de l'embaràs. S'hi inclouen a més recomanacions específiques sobre la teràpia farmacològica per deixar de fumar i el tractament substitutiu aplicable a l'embaràs.

■ 2. Exposició del nounat a l'alcohol durant l'embaràs

Les dades més recents del Pla nacional sobre drogues troben un 47,3% i un 54,7% d'ingesta diària d'alcohol en les dones de 15 a 34 anys i de 35 a 64 anys, respectivament.

Els efectes adversos de l'alcohol en l'embaràs han estat àmpliament descrits. Fins ara, la major part de la investigació sobre el trastorn de l'espectre alcohòlic fetal procedeix d'Amèrica del Nord. Malgrat el consum abundant d'alcohol a Europa, el consum matern ha estat en gran part ignorat.

El Servei de Pediatria de l'Hospital del Mar de Barcelona (Espanya) va dissenyar el Projecte meconi amb la finalitat de registrar a través d'entrevistes l'ús que feien les dones embarassades d'aquestes substàncies (prevalença), establir la prevalença de l'exposició fetal crònica a xenobiòtics (drogues d'abús, incloent-hi tabac i alcohol) a través del seu mesurament en el meconi, i comparar aquestes dades.

Aquest treball és el primer que quantifica la prevalença de consum d'alcohol en una mostra de dones embarassades en una ciutat mediterrània. Només el 5% de dones embarassades van declarar a través de l'entrevista consumir alcohol durant la gestació. Tanmateix, el 44% de les mostres contenien una quantitat total per sobre de 2 nmol/g de meconi, el valor de tall acceptat internacionalment per diferenciar el consum matern important d'alcohol durant l'embaràs del consum ocasional o no-consum.

L'anàlisi de meconi va permetre descobrir un consum d'alcohol no declarat mitjançant qüestionari i l'exposició del 44% trobada és extremament elevada en comparació amb altres estudis. En aquest context, el diagnòstic postnatal precoç de l'exposició a l'alcohol matern mitjançant l'estudi del meconi podria ser un pronòstic del trastorn de l'espectre alcohòlic fetal.

■ 3. Exposició del nounat a opiacis i cocaïna durant l'embaràs

El Projecte meconi va pretendre estimar la prevalença de consum de drogues per dones embarassades i l'efecte de l'exposició a drogues d'abús durant l'embaràs sobre el fetus i el nounat. Entre l'octubre de 2002 i el febrer de 2004, a l'Hospital del Mar de Barcelona, de 1.439 parelles de mare-nounat, 1.151 (79%) van complir els criteris d'elegibilitat i van estar d'acord a participar en l'estudi. L'entrevista estructurada va detectar un 1,3, un 1,8 i un 1,3% de mares consumidores d'opiacis, cocaïna i ambdues drogues, i només una de les mares va declarar consum d'èxtasi. L'anàlisi del meconi va demostrar que la prevalença d'exposició fetal a opiacis, cocaïna i ambdues drogues era d'un 8,7, un 4,4 i un 2,3% respectivament, i va confirmar el cas de consum d'èxtasi.

La procedència dels pares no es va associar al consum de drogues, ni tampoc la classe social. Les mares consumidores de drogues van mostrar un nombre major d'embarassos previs i d'avortaments quan es van comparar amb les mares no consumidores (prova en meconi negativa), a causa, probablement, de la falta de planificació familiar. El consum d'opiacis i cocaïna durant l'embaràs es va associar a un consum actiu de tabac, un major nombre de cigarrets i un consum de cànnabis. L'estat de l'exposició i la conducta de consum materna es va correlacionar amb un pes en néixer significativament més baix en els nounats de les mares consumidores només de cocaïna i d'opiacis i cocaïna simultàniament.

■ 4. Exposició del nounat a cànnabis durant l'embaràs

Segons dades publicades pel Pla nacional sobre drogues, les xifres de consum de cànnabis en el grup d'edat de 15 a 34 anys són: 39% alguna vegada en la vida; 20,1% l'últim any, i 13,4% l'últim mes. El consum en dones segons les dades publicades oscil·la entre el 19,7% alguna vegada en la vida, el 6,3% en els últims 12 mesos, i el 3,9% l'últim mes. Per tant, el cànnabis és la droga il·legal més comunament utilitzada, bé sola o en el context de politoxicomanies, ja que un 97% dels consumidors de cànnabis són consumidors d'alcohol, un 70% ha consumit alguna vegada tabac, un 17% èxtasi i un 21% cocaïna.

Els efectes de l'exposició prenatal a cànnabis produïts al fetus i en el nounat són variats i depenen fonamentalment del moment de l'exposició. És molt difícil estimar totes les conseqüències del consum de la droga per les dones embarassades sobre el fetus, ja que es coneix poc el mecanisme d'acció de la droga sobre el fetus i perquè generalment el consum de cànnabis s'associa al consum de tabac (la qual cosa pot explicar el baix pes en néixer observat en aquests nounats).

Del Projecte meconi es van analitzar 974 mostres i es van detectar metabòlits del cànnabis en 52 (5,3%), que contrasta amb el 3% declarat per qüestionari. No es va trobar cap correlació amb les variables sociodemogràfiques. Es va demostrar una relació entre el menor i el pes que tenia aquest en néixer, que sembla estar explicada en gran part pel consum concurrent de tabac i cànnabis. Aquests resultats confirmen la necessitat d'implementar intervencions preventives per disminuir l'exposició prenatal al cànnabis i el seguiment clínic dels nounats exposats.

Epíleg

Finalment, a tall d'epíleg, cal destacar la nostra visió de la infantesa en tot el que fa referència a un medi físic (matriu, llar, medi urbà o rural) i cultural (família, escola, mitjans de comunicació), sense oblidar tot allò que està relacionat amb les polítiques sanitàries dutes a terme per cada una de les administracions encarregades del benestar de la població.

Bibliografia

- ARNAU, A. *El Medio ambiente: problemas y soluciones*. Miraguano Ediciones, 2000.
BEST, G. *Environmental pollution studies*. Liverpool University Press, 1999.
DOMÈNECH, X. *Química de la contaminación*. Miraguano Ediciones, 1999.
COOK, D. G.; STRACHAN, D. P.; CAREY, M. I. «Parental smoking and spirometric indices in children». *Thorax*, 1998;53:884-93.

- CULLINAN, P.; TAYLOR, A. J. «Asthma in children: environmental factors». *Br. Med. J.*, 1994;308:1585-86.
- EHRlich, R.; KATTAN, M.; GODBOLA, J. [et al.]. «Childhood asthma and passive smoking. Urinary cotinine as biomarker of exposure». *Am. Rev. Respir Dis.*, 1992;145:594-9.
- GARCÍA-ALGAR, O.; PICHINI, S.; BASAGAÑA, X. [et al.]. «Concentrations and determinants of NO₂ in homes of Ashford, UK and Barcelona and Menorca, Spain». *Indoor Air*, 2004;14:298-304.
- GARCÍA-ALGAR, O.; ZAPATER, M.; BASAGAÑA, X. [et al.]. «Sources and concentrations of indoor nitrogen dioxide in Barcelona, Spain». *J. Air Waste Manag. Assoc.*, 2003; 53(11):1312-7.
- HANRAHAN, J. P.; TAGER, I. B.; Segal, M. R. [et al.]. «The effect of maternal smoking during pregnancy on early infant lung function». *Am. Rev. Resp. Dis.*, 1992;145:1129-35.
- LALONDE, M. *A new perspective on the health of Canadians*. Minister of supply and services, 1974.
- MARTÍNEZ, F. D.; WRIGHT, A. L.; TAUSSIG, L. M. [et al.]. «Asthma and wheezing in the first six years of life». *N. Engl. J. Med.*, 1995;332:133-8.
- NAFSTAD, P.; KONGERUD, J.; BOTTEN, G.; HAGEN, J. A.; JAAKKOLA, J. J. K. «The role of passive smoking in the development of bronchial obstruction during the first 2 years of life». *Epidemiology*, 1997;8:293-7.
- PICHINI, S.; ALTIERI, I.; ZUCCARO, P.; PACIFICI, R. «Drugs monitoring in non-conventional biological fluids and matrices». *Clin. Pharmacokinet*, 1996; 130: 211-28.
- PICHINI, S.; GARCÍA, O.; MUÑOZ, L. [et al.]. «Assessment of chronic exposure to cigarette smoke during pregnancy by segmental analysis of neonatal hair cotinine». *J. Expo Anal Environ Epidemiol*, 2003;13(2):144-51.
- PICHINI, S.; ALTIERI, I.; ZUCCARO, P.; PACIFICI, R. «Meconium as a matrix». *Clin. Pharmacokinet*, 1996; 131: 81.
- PICHINI, S.; BASAGAÑA, X.; PACIFICI, R. [et al.]. «Cord serum cotinine as a biomarker of foetal exposure to smoking at the end of pregnancy». *Environ Health Perspect*, 2000; 108:1079-1083.
- PICHINI, S.; PACIFICI, R.; PUIG, C.; GARCÍA-ALGAR, O.; VALL, O.; SUNYER, J. «Fetal Exposure To Tobacco Smoke Is Common». *J. Epidemiol. Community Health*, 2001; 55: 936.
- PICHINI, S.; PUIG, C.; ZUCCARO, P. [et al.]. «Assessment of exposure to opiates and cocaine during pregnancy in a Mediterranean city: Preliminary results of the Meconium Project». *Forensic Sci. Int.*, 2005; 153: 59-65.
- STRACHAN D. P.; COOK D. G. «Parental smoking and lower respiratory illness in infancy and early childhood». *Thorax*, 1997; 52:905-14.
- SUNYER, J.; PUIG, C.; TORRENT, M. [et al.]. «Nitrogen dioxide is not associated with respiratory infection during the first year of life». *Int. J. Epidemiol.*, 2004; 33(1):116-20.

La kafala

Judith Monje i San
Yolanda Ponce Pena

Juristes de l'Institut Català de l'Acolliment i l'Adopció

1. Règim jurídic i regulació

La kafala és una institució coneguda en els països musulmans que té com a finalitat protegir els menors que es troben en situació de desemparament.

A la xaria es prohibeix l'adopció. La xaria és el cos de dret islàmic. Constitueix un codi detallat de conducta en què s'inclouen també les normes relatives als tipus de culte, els criteris de la moral i de la vida, les coses que es permeten o que estan prohibides, les regles que diferencien el que està bé del que està malament. És un codi religiós per viure, de la mateixa manera que la *Bíblia* ofereix un sistema moral per al cristianisme.

Les fonts de la xaria són l'*Alcorà* i el *Hadit*. Si bé l'*Alcorà* és una revelació divina, el *Hadit* és una recopilació de fets i dites de Mahoma recollits per algun dels seus companys que tenen diferent grau de fiabilitat en funció de la seva procedència.

Els països musulmans només reconeixen una categoria de nens: els nascuts de forma legítima. No regulen la figura de l'adopció dins les seves legislacions perquè la consideren contrària a la seva religió. La Circular de 16 de febrer de 1999 del Ministeri de Justícia francès va determinar els països que tenien prohibida l'adopció, entre els quals hi havia el Marroc. D'altra banda, Tunísia, que és un dels països més progressistes, va introduir la institució de l'adopció (d'una manera molt similar a l'adopció plena) a la seva legislació (mitjançant la Llei núm. 58-27, de 4 de març de 1958, sobre tutela pública, tutela oficiosa i adopció), tot i que aquesta figura està reservada exclusivament a adoptants no musulmans.

La figura de la kafala es regula en els ordenaments jurídics musulmans de forma diversa. El que més concreta aquesta figura és l'ordenament algerí. Els articles 116-125 del Codi de la família d'Algèria determinen el seu règim jurídic. L'article 116 la defineix com a «negoci jurídic a través del qual una persona pren al seu càrrec un menor, de manera voluntària, per mantenir-lo, educar-lo i protegir-lo com ho faria un pare per al seu fill. Aquesta obligació sorgeix arran d'un acte jurídic». L'article 118 indica el següent: «qui exerceix les facultats de la kafala ha de ser musulmà, madur, no tenir antecedents penals i ser-hi en la situació de mantenir el nen acollit, així com de ser capaç de protegir-lo». L'article 119 determina les condicions en què ha de

trobar-se el menor i assenyala: «el nen que es rep pot ser de filiació coneguda o desconeguda». En els articles 120 a 124 es regula la forma en què es desenvolupa aquesta mesura de protecció i, finalment, en l'article 125 s'indiquen les causes d'extinció de la kafala que són: a petició dels seus progenitors o per mort de la persona cuidadora (que, en aquest cas, el dret kafala estableix que l'adopció passa als hereus quan s'obliguen a cuidar el nen).

El dret marroquí regula la kafala en la Llei núm. 15-01, promulgada pel Dahir núm. 1-02-172 rabii II 1423, de 13 de juny de 2002, relativa als nens abandonats. D'acord amb el que defineix aquesta Llei, la responsabilitat dels kafils (o persones que assumeixen la kafala del menor) comporta assumir el compromís d'encarregar-se de la protecció, l'educació d'un nen abandonat igual com ho faria un pare o una mare per al seu fill. Tanmateix, la kafala no dona dret a la filiació ni a la successió. Així, el nen kafalat no portarà el nom dels seus acollidors i no figurarà en el seu llibre de família. Si els acollidors decideixen beneficiar el nen d'un dot o llegat, el jutge de tuteles de la circumscripció del lloc de residència del menor elaborarà el contracte necessari per vetllar per la protecció del menor.

El fet que els esposos tinguin fills biològics no constitueix un obstacle per a la kafala de nens abandonats, sempre que aquests nens es puguin beneficiar, de manera igual, dels mitjans dels quals disposa la família. Les disposicions del Codi penal que castiga els pares per les infraccions que cometen en contra dels seus fills s'apliquen en cas d'infraccions comeses en contra del nen kafalat.

D'acord amb el dret musulmà, els nens abandonats poden ser recollits en famílies musulmanes, d'origen o de conversió.

La prohibició de l'adopció, com a mitjà per crear nous lligams de filiació, està basat en una interpretació dels versos següents de la Sura núm. 33 de l'Alcorà:

Vers 4: «Al·là no ha posat dos cors en el pit de cap home. Ni ha fet que les dones que repudieu per la fórmula: "Ets per a mi com l'esquena de la meua mare!" Siguin les vostres mares. Ni ha fet que els vostres fills adoptius siguin els vostres propis fills. Això és el que les vostres boques diuen. Al·là, però, diu la veritat i condueix pel Camí».

Vers 5: «Crideu-los pel seu pare. És més equitatiu davant Al·là. I, si no sabeu qui és el seu pare, que siguin els vostres germans en religió i els vostres protegits. No incorreu en culpa si en això us equivoqueu, però sí si ho feu deliberadament. Al·là és indulgent, misericordiós.»

Vers 6: «El Profeta està més a prop dels creients que ells de si mateixos. Les esposes d'aquell són les mares d'aquests. Els que estan units per llaços de consanguinitat estan més a prop els uns dels altres, segons l'Esclatadura d'Al·là, que els creients i els emigrats, llevat que feu un favor als vostres amics. Això està anotat en l'Esclatadura.»

La prohibició de l'adopció que estableix l'Alcorà determina que els ordenaments jurídics musulmans no recullin (malgrat excepcions) aquesta institució i que, en el seu lloc, regulin una sèrie de mesures a través de les quals es protegeixen els menors. D'acord amb la figura de la kafala, el menor es col·loca en una família amb la finali-

tat que els acollidors compleixin les funcions de cura i alimentació, en defecte del compliment d'aquestes funcions pels seus progenitors. De fet, la paraula àrab *kafala* ha de traduir-se literalment per *fiança, alimentació, sosteniment*, la qual cosa significa que aquesta institució té un caràcter purament assistencial. El pare, la mare o tots dos entreguen el seu fill a una parella sense nens que es compromet, mitjançant un contracte aprovat per l'adult, a mantenir-lo i a promocionar-lo. De la kafala no en resulta cap vincle de dret anàleg a l'adopció, al parentiu o a la vocació hereditària.

Igualment, l'article 149 de la Llei 03-70 relativa al Codi de la família i de l'estatut personal marroquí, anomenat Mudawana, estableix en el seu primer paràgraf que «l'adopció no té valor jurídic i no produirà cap dels efectes de la filiació».

Eficàcia de la kafala en el nostre ordenament jurídic

Aquesta institució no crea cap vincle de filiació o parentiu entre el menor i la família que l'acull i tots dos mantenen el mateix estat civil que tenien amb anterioritat a la seva constitució.

Les resolucions de la DGRN de 14 de maig de 1992, de 18 d'octubre de 1995 i d'1 de febrer de 1996, coincideixen a afirmar que «l'adopció constituïda davant autoritats o funcionaris marroquins competents no guarda cap punt de contacte amb l'adopció reconeguda a l'ordenament espanyol [...]. Per tal que l'adopció sigui inscriptible no és suficient que els consentiments exigits es prestin posteriorment davant l'autoritat competent, sinó que l'adopció prevista per l'ordenament espanyol ha de constituir-se ex novo pel jutge espanyol competent». Aquest seria el cas de les famílies amb nens kafalats que arriben a Catalunya i volen constituir l'adopció.

La Resolució-circular de 15 de juliol de 2006, de la DGRN sobre reconeixement i inscripció en el Registre civil espanyol de les adopcions internacionals, estableix que «existeixen adopcions estrangeres els efectes de les quals no són equiparables als que produeix l'adopció regulada a Espanya i, per tant, no es poden considerar a Espanya com a adopcions». Aquesta Resolució fa referència a dos supòsits: les adopcions simples o menys plenes i les kafales del dret musulmà. Sobre aquesta última figura, que és la que ens ocupa, la DGRN, es manifesta dient que «és una institució que no crea un vincle de filiació entre el kafalis o la persona que assumeix la kafala del menor i aquest últim, i que es limita a fixar una obligació personal per la qual els adoptants es fan càrrec de l'adoptat i s'obliguen a atendre la seva manutenció i educació de forma similar a la situació d'acolliment del dret espanyol. El dret islàmic clàssic no regula cap institució com l'adopció plena del dret espanyol, ja que aquest equipara la posició jurídica del fill adoptiu amb la pròpia de la filiació natural quant a la creació de vincles de parentiu i canvi subsegüent de l'estat civil de les persones. Això és així perquè l'*Alcorà* prohibeix que el fill adoptiu s'integri a la família amb els mateixos cognoms (a excepció de la legislació algeriana) i els mateixos drets successoris que els fills naturals. Només s'admet que el nen acollit es beneficiï de les cures

materials i de l'educació que li proporciona la nova família d'acollida. No es produeixen, en conseqüència, ni la modificació de l'ordre successori en l'herència causada per qualsevol dels membres de la nova família, ni el naixement de vincle de cap parentiu ni, en conseqüència, impediments pel matrimoni.»

La DGRN afegeix que «ni la kafala ni les adopcions simples seran reconegudes a Espanya com a adopcions pròpies. Però això no significa que aquestes institucions, si han estat vàlidament constituïdes per l'autoritat estrangera, no produeixin cap efecte legal a Espanya.» «La kafala musulmana pot ser reconeguda a Espanya si ha estat vàlidament constituïda per l'autoritat estrangera, sempre que no vulneri l'ordre públic internacional espanyol i si els documents en els quals consta es presenten degudament legalitzats i traduïts a l'idioma oficial espanyol (articles 323 i 144 de la LEC 1/2000). La Llei 54/2007, de 28 de desembre, d'adopció internacional, preveu la conversió en adopcions plenes de les adopcions simples, però no de les kafaletes. Les kafaletes no podrien ser mai reconegudes a Espanya com a adopcions si no fos perquè, mitjançant la tècnica jurídica pròpia del dret internacional privat de la qualificació per la funció, pot entendre's que aquestes institucions desconegudes per l'ordenament jurídic espanyol desenvolupen en el dret estranger una funció similar a la que desplega en el dret espanyol: l'acolliment familiar, que produeix la plena participació del menor en la vida familiar i imposa a qui el rep les obligacions de vetllar per ell, tenir-lo en companyia, alimentar-lo, educar-lo i procurar-li una formació integral, però ni crea vincles nous de filiació, no trenca els anteriors, ni priva de la pàtria potestat als pares. Per tant, atesa la seva similitud funcional, la kafala pot considerar-se a Espanya un acolliment familiar.»

L'única solució, en aquests casos, amb caràcter general (d'acord amb el que estableix la Resolució de la Direcció General dels Registres i del Notariat de 14 de maig de 1992), serà la constitució ex novo de l'adopció en el nostre país, sempre que es donin tots els requisits per poder-ho fer (deixant de banda la qüestió de quin és exactament el valor i la transcendència que tindrà la constitució d'una adopció plena sobre aquest menor pel seu país d'origen), i en la mesura que no hi hagi actualment un altre mecanisme que doni solució a aquesta situació.

Pel que fa al reconeixement registral de les kafaletes, hem de dir que no poden ser objecte d'inscripció, ja que no formen part de la llista d'actes inscripcionables que detalla l'article 1 de la Llei del Registre Civil. Malgrat això, en els casos que afecti els ciutadans i ciutadanes espanyols, poden ser susceptibles d'anotació en el Registre espanyol, d'acord amb el que estableix l'article 154.3 del Reglament del Registre Civil, sempre que el document en què consta la institució constituïda davant l'autoritat estrangera compleixi els requisits formals d'autenticitat consistents en la legalització o postil·la i en la traducció a l'idioma espanyol oficial (article 34 de la Llei 54/2007, de 28 de desembre, d'adopció internacional, referent als efectes legals a Espanya de les decisions relatives a institucions de protecció de menors que no produeixen vincles de filiació acordades per autoritats estrangeres, i article 88 del Reglament del Registre Civil).

Ajut d'adopció internacional

D'una banda, l'article 12 de la Llei 18/2003, de 4 de juliol, de suport a les famílies, preveu els ajuts per adopció i acolliment i remet al Reglament per fixar el nivell d'ingressos familiars, així com altres condicions i prioritats. És per això que cada any la Secretaria de Polítiques Familiars i Drets de Ciutadania fixa les bases per a la concessió de les prestacions econòmiques i els ajuts per a les famílies amb filles i fills a càrrec.

D'altra banda i pel que fa al 2008, el capítol 5 de l'Ordre ASC/101/2008, de 4 de març, regula l'ajut per adopció internacional sotmès al nivell d'ingressos de la unitat familiar. L'objecte d'aquest ajut, d'acord amb el que preveu l'article 25, és donar suport econòmic a les famílies que adoptin infants procedents d'un altre país i compleixin els requisits que estableix aquesta Ordre, per fer front a les despeses ocasionades pels tràmits necessaris per a la constitució d'una adopció internacional. L'article 26 a) estableix com a persones beneficiàries d'aquest ajut les famílies que han adoptat un infant o infants procedents d'un altre país, i que tingui la sentència, acta notarial o resolució administrativa d'adopció, o qualsevol altra documentació acreditativa de l'adopció, entre l'1 de gener i el 31 de desembre de 2008, d'acord amb el nivell d'ingressos de la unitat familiar que estableix el punt b) del mateix article.

Finalment, l'article 27 estableix que «l'Institut Català de l'Acolliment i de l'Adopció (ICAA) certificarà mensualment a l'òrgan gestor que les famílies sol·licitants de l'ajut han aportat la sentència, l'acta notarial o la resolució administrativa d'adopció, o qualsevol altra documentació acreditativa de l'adopció, sempre que l'adopció formalitzada s'atengui a un dels supòsits següents:

Que l'adopció internacional s'hagi tramitat a un país que ha ratificat el Conveni de la Haia, bé per mitjà dels serveis d'una entitat col·laboradora d'adopció internacional (ECAI) o bé per l'Institut Català de l'Acolliment i de l'Adopció (ICAA) com a autoritat central en matèria d'adopció internacional a Catalunya.

Que l'adopció internacional s'hagi tramitat a un país que no ha ratificat el Conveni de la Haia, sempre que s'hagi signat un conveni bilateral amb aquest país o bé hi hagi, per part de l'Institut Català de l'Acolliment i de l'Adopció (ICAA) i el país, un acord sobre el circuit i el procés de tramitació, amb la intervenció directa de l'ICAA com a autoritat central en matèria d'adopció o bé per mitjà dels serveis d'una ECAI. Quan l'adopció internacional no correspongui als apartats a) i b), sempre que l'Institut Català de l'Acolliment i de l'Adopció, un cop analitzat el procés, en doni el vistiplau per haver-se fet l'adopció dins la legalitat vigent.»

L'últim paràgraf del mateix article estableix que «en qualsevol dels tres supòsits anteriors, és requisit indispensable per sol·licitar l'ajut que l'adopció constituïda sigui plena i que la persona interessada hagi aportat la sentència, l'acta notarial o la resolució administrativa d'adopció a l'Institut Català de l'Acolliment i l'Adopció o ho hagi fet mitjançant l'entitat col·laboradora d'adopció internacional, si escau.»

El 30 de desembre de 2007 va entrar en vigor la Llei 54/2007, de 28 de desembre, d'adopció internacional. L'article 1.2 defineix el concepte d'*adopció internacional*

nal/ com a 'vinde jurídic de filiació que presenta un element estranger derivat de la nacionalitat o de la residència habitual d'adoptants o adoptands'. Amb anterioritat a l'entrada en vigor de la Llei esmentada, l'ICAA no atorgava l'ajut per kafales perquè no estan previstes en l'Ordre, tal com hem exposat abans, i tampoc per adopcions constituïdes arran de kafales per un jutjat de família. En aquest últim cas, l'ICAA entenia que el règim jurídic de la kafala era diferent de les altres mesures de protecció que no produeixen vincles de filiació, ja que la legislació musulmana i, en concret, la marroquina, prohibeixen l'adopció i, per tant, el menor no és adoptable.

És per això que si es compleix la Llei d'adopció internacional, les famílies que aportin la sentència d'adopció d'un jutjat de família amb referència a un menor kafalat, tindran dret també a sol·licitar l'ajut per adopció internacional, regulat al capítol 5 de l'Ordre ASC/101/2008, de 4 de març.

De qui són aquests nens? El prematur extrem, tecnologia i societat¹

Carme Serradell Alonso

Pediatra

Vocal de l'Observatori dels Drets de la Infància
per la Societat Catalana de Pediatria

La *prematunitat* entesa com 'el fet de néixer abans de temps' pressuposa una immaduresa del fetus gestant. La situació de perill de la vida, o de risc de seqüeles per al fetus, és més important com menys temps hagin tingut per madurar tots els seus òrgans.²

Com a pediatra que ha treballat en àrees d'extrema pobresa a Centreamèrica on l'assistència sanitària als petits és extremament precària i una gastroenteritis pot ser mortal, he volgut analitzar l'assistència als prematurs extrems de menys de 28 setmanes al meu país. Inicialment només em va cridar l'atenció el diferent pressupost destinat aquí i allà als mateixos petits. Posteriorment, des d'una perspectiva antropològica he volgut entendre per què els metges, els pares i mares i les institucions acceptem el risc de reanimar nens prematurs extrems o fetals, i reflexionar sobre el dilema de si es pot fer tot el que tècnicament és factible o si s'han de posar límits tècnics i ètics en la seva aplicació.

Aquest risc, assumit sobre la vida que viurà una altra persona, que, per la seva immaduresa, no per cap patologia concreta, pot tenir seriosos handicaps per viure plenament, ha de respondre a una concepció determinada de la vida, de la família, de la maternitat i paternitat i de la finalitat de la medicina, i no sols perquè hi ha mitjans tècnics que faciliten la seva recuperació.

---

1. Tesi doctoral en antropologia defensada el novembre de 2008 a la URV.

2. En la fecundació humana hi ha més errors del que es pot imaginar: cinc o sis embrions fecundats no arribaran a les vuit setmanes de gestació (BBC, 1948). En el reportatge es pregunta per què és tan difícil que un embrió evolucioni fins al final de la gestació i neixi i es relacioni amb el fet que els humans no hem estat dissenyats, som fruit d'una evolució i hem acumulat les imperfeccions, i solucions, dels nostres avantpassats: «Quizás el nacimiento no debería verse como una ocasión en la que algo pueda salir mal, sino como un milagro cuando todo sale bien, lo cual sucede la mayor parte del tiempo» (BBC, 1948 GROOM J. *The body Human*).

Actualment, la globalització econòmica ha obert la porta a la globalització del risc de patir malalties fins fa poc circumscrites a l'àrea d'origen; la SIDA avui dia i la grip del pollastre en un futur pròxim evidencien que la salut és d'interès comú. Una altra cosa és quina distribució de recursos s'empra per afrontar les malalties: si la SIDA ja es considera una malaltia crònica als països rics que poden subvencionar-ne el tractament, als països pobres la malaltia segueix la seva història natural i és la causa més important de mortalitat, juntament amb la malària i la tuberculosi. De la mateixa manera, la mortalitat infantil als països pobres encara és del 16%, i als rics, del 0,6% (Alonso, 2003).

Els Objectius de desenvolupament del mil·lenni, acordats per les Nacions Unides el setembre del 2000, proposen, en l'apartat III, reduir en dos terços la mortalitat infantil i en tres quarts la mortalitat materna, promoure l'accés universal als serveis de salut reproductiva i frenar l'extensió del VIH, la malària, la tuberculosi i altres infeccions endèmiques. Però al mateix temps, la labor analítica i de divulgació portada a terme pel Global Forum for Health Reserch i altres agències internacionals, ha posat en evidència que només el 10% dels recursos en investigació es destinen a les malalties causants del 90% de mortalitat i discapacitat (Alonso, 2003). La gran totalitat (99%) de les morts al món en el període neonatal té lloc als països pobres, però, paradoxalment, quasi tota la investigació, avui dia, té a veure amb l'1% de les morts neonatals restants que esdevenen en els països rics (Lawn [et al.] 2005 a Bassat, 2005).

L'Associació per les Nacions Unides (ANUE), en els seus objectius per reduir la mortalitat infantil, puntualitza que:

- Cada dia moren 30.000 infants: 4,5 milions d'infants moren a l'any a l'Àfrica subsahariana i 3,6, a l'Àsia meridional.
- Dels 8 milions d'infants que moren a l'any, 3,4 milions no han rebut l'assistència adequada al part.
- El nombre d'infants que moren abans de fer 5 anys és d'11 milions. Un 1% són dels països rics i el 42% de l'Àfrica subsahariana.
- Cada tres segons mor un infant per malalties que podrien prevenir-se fàcilment. Hi ha polítiques eficaces de baix cost que permetrien evitar dues de cada tres morts (ANUE, 2005).

Com diu Bassat (2005), no cal esperar l'arribada de noves vacunes, nous fàrmacs o noves tecnologies per generalitzar les solucions que ja existeixen de manera equitativa i justa. Encara que és cert que a Catalunya no hi ha cap tracte diferent en funció de si es té la ciutadania espanyola o no, és evident que la reanimació de prematurs extrems en l'assistència mèdica pública només és per als nascuts al territori espanyol. L'interès dels adults per aquests nens té fronteres físiques. Caldria saber si es creu que l'assistència mèdica a prematurs extrems que presta la societat civil i mèdica és un bé exportable i si es vol estendre a tots els prematurs extrems del món, com és desitjable aconseguir amb les vacunes.

Cal saber si la desmesura d'alguns tractaments per aconseguir la fertilització va seguida d'una responsabilitat en la seva atenció i educació, si l'aplicació de tota la tecnologia biomèdica de què disposem per atendre prematurs extrems està relacionada amb la posterior responsabilització de la societat d'aquests infants que potser necessitaran més atenció, i si la planificació sanitària està preocupada per millorar la qualitat assistencial global d'aquests nens i nenes o n'hi ha prou de tenir més tecnologia per atendre'ls en exclusiva en l'època perinatal.

També he volgut esbrinar la capacitat de decisió dels implicats en la recuperació dels prematurs extrems, relacionant-los entre si. Si bé no cal culpabilitzar cap estament, la responsabilitat s'ha d'assumir proporcionalment en la mesura que es tingui capacitat per actuar d'una manera diferent a la preestablerta. En el cas de la recuperació dels prematurs extrems ens podríem trobar en una situació en la qual la falta d'anàlisi de per què ho fem ens hauria fet arribar a una situació no prevista, ni desitjada, ni volguda.

Definició

L'any 1972 l'OMS va definir el *part preterme* com 'aquell que es produeix abans de la setmana 37 de gestació o abans dels 259 dies comptats a partir del primer dia de l'última regla' (Prats [et al.], 2004: 1). Dins de la prematuritat, es poden distingir altres classificacions segons el pes en néixer o les setmanes de gestació:

- prematur moderat: quan pesa més de 1.500 g o té entre 32-36 setmanes
- prematur extrem: quan pesa menys de 1.500 g o té menys de 32 setmanes
- prematur molt extrem: quan pesa menys de 1.000 g o té menys de 28 setmanes (adaptat de Thiò, 2004: 324).

Un altre criteri de classificació distingeix entre: part preterme, espontani o idiopàtic, que representaria el 50% del total; per ruptura de membranes, un 25%, i per intervenció mèdica, el 25% (Prats [et al.], 2004: 2). Tal com s'afirma als *Objectius i intervencions per a la millora de la salut maternoinfantil*: «El baix pes en néixer i la prematuritat són factors de risc que es relacionen amb la mortalitat perinatal i neonatal». Més enllà s'afirma que: «la prematuritat es considera el primer factor de risc per a la salut del nadó, ja que en el moment de néixer pot presentar més freqüentment problemes respiratoris, hipoglucèmies, anèmies, hipotèrmies, hemorràgies cerebrals, retinopatia, *ductus arteriosus* i enterocolitis necrotitzant. La supervivència a les 25 setmanes de gestació és del 60%, de manera que una millora del pes en néixer pot contribuir a reduir les taxes de mortalitat infantil i perinatal. D'altra banda, els supervivents entre els nadons amb baix pes en néixer presenten un major risc de discapacitats, entre les quals es troben la paràlisi cerebral, el retard mental, l'autisme, els danys visuals i auditius i altres discapacitats, i a la vegada fan una major

utilització dels recursos assistencials.» (US Department of Health and Human Services, 2001; Saigal [et al.], 2001; Generalitat de Catalunya, 2003: 419). El problema principal que presenta un fetus de menys setmanes de gestació és la seva viabilitat.³

L'edat gestacional és un paràmetre menys precís que el pes, ja que es pot conèixer la data de l'última menstruació, però no la de la següent ovulació que esdevingui fecundació i posterior gestació. La tècnica més fidedigna per concretar l'edat gestacional és l'ecografia fetal, tot i que pot tenir un marge d'error d'aproximadament dues setmanes en relació amb el temps real de gestació. Un altre paràmetre indicador de risc de supervivència del fetus és el baix pes en néixer: de forma absoluta (infant que pesa poc perquè té poca edat gestacional) o relativa (infant que, amb una edat gestacional determinada, tingui un pes propi d'una edat inferior).

Causes

Hi ha les causes imprevisibles i que necessitarien estudis de prevenció i tractament, i les que ja estan plenament identificades com a possibles causes de prematuritat i, per tant, susceptibles de ser evitades. Són l'edat materna i les tècniques de fecundació assistida, el tabac, les causes ambientals i el calendari laboral.

La insistència a quedar embarassades malgrat no tenir òrgans reproductors, estar fora de l'edat reproductiva fisiològica o la mala qualitat espermàtica, fa pensar per què es volen tenir fills. Moore (1991:39) afirma que el concepte de *mare* no es manifesta únicament en processos naturals (embaràs, part, lactància i criança), sinó que és una construcció cultural erigida per moltes societats utilitzant mètodes diferents. I cal examinar quina relació guarda la categoria «dona» amb els atributs de la maternitat. Soto (2000:99), repassant les diferents maneres de considerar un fet fisiològic com és el de la lactància materna a diferents grups socials, conclou que «la idea de maternitat no és quelcom fix i natural, sinó un comportament que es negocia de forma diferent en èpoques i cultures diferents.»

Cadascú té la seva idea d'embaràs. Hi ha dones que pensen que l'embaràs no necessita cap atenció especial i treballen fins a l'últim dia i n'hi ha que consideren l'embaràs el seu «moment de glòria» i exhibeixen la panxa resseguint-la fins a la protuberància del melic.⁴ Altres pensen que si no es gesta l'embrió no es pot ser

---

3. Està relacionada amb el desenvolupament del pulmó fetal, ja que d'aquest depèn que el noutat iniciï la respiració aèria o sigui capaç de viure fora de l'úter respirant aire. (SEGO -Sociedad Española de Obstetricia y Ginecología - 1999: 6).

4. Em sembla interessantíssima la idea de Berbel (2001: 109) sobre el cos de les dones, obligades, culturalment, a refusar el seu cos si no segueix el patró de dones primes de manera «que estaria negando sus origenes, su pasado, su futuro... niega tambien la vida que ha vivido y que en él ha quedado escrita, sus sueños, los fracasos, las conquistas». Seria desitjable que una dona que ha parit no hagués/volgués recuperar la figura d'abans del part, de manera que no hagués de negar la seva pròpia història.

mare com cal (ni que sigui amb semen de banc i òvuls donats/pagats a preu d'or). El part es converteix en una reivindicació de protagonisme exclouent la resta de la humanitat, que es considera com un teló de fons, i inclouent-hi el que neix, a qui es fa néixer dins de l'aigua depenent del que es cregui més convenient. Pi-Sunyer (Berbel i Pi-Sunyer, 2001: 124) ressalta que la dona embarassada «pensa en el seu fill com una persona humana des dels inicis. En les proves ecogràfiques s'observa com les dones parlen d'ell com un ésser complet, real, constituït», quan en realitat només és un ésser sobre el qual potser es projecten les pròpies vivències i esperances.

I com diu Scheper-Hughes (1997: 329): «L'amor matern no és un amor natural; representa més aviat una matriu d'imatges, significats, pràctiques i sentiments que sempre són socialment i culturalment produïts», i continua afirmant que (1997: 384): «La invenció de l'amor matern coincideix no sols con auge de la família nuclear moderna burgesa (com assenyalava Elizabeth Badinter (1980)), sinó també amb la transició demogràfica: la disminució vertiginosa de la mortalitat infantil i de la fertilitat de la dona». Sembla que l'embaràs sigui un fi en si mateix, quan la maternitat, és a dir, fer de mare (i de pare), comença després. «L'experiència amb centenars de mares mostra, en canvi, que ser mare s'aprèn després del naixement del nen o nena i que, el més greu, no totes les dones ho aconseguen. Fins i tot hi ha dones que rebutgen els seus bebès quan aquests es neguen a ser els bebès ideals que elles esperaven.» (Berbel, 2001: 96).

Si en l'adopció es demanen uns requisits econòmics i pseudopsicològics que no superen a la primera el 3% dels sol·licitants, amb la maternitat natural o biològica no hi ha requisits ni aprenentatge de cap tipus per la dificultat d'establir-ne els límits. I amb les tècniques de fertilització, el que es qüestiona, com a màxim, és la repercussió que pot tenir per a les dones. La idea que es té dret a un fill s'ha confós amb la de tenir dret sobre el fill de manera que, o falta informació o la frase *antes tres que ninguno*, que apareix en el pensament d'alguna dona que segueix programes de fertilització, podria indicar que preval el dret a la pròpia satisfacció d'un desig abans que considerar que, en alguns casos, venir al món de tres en tres pot ser causa de certa dificultat per a cadascun dels trigèmics. La reivindicació que la tècnica sigui subvencionada per la Seguretat Social no elimina el problema per als fills. La urgència dels adults a acabar aviat amb aquesta situació, limitant la causa de la infertilitat a problemes físics ràpidament identificables i, per tant, tractables, és només una part de l'etiologia. Queda per considerar tota l'altra part, de moment no quantificada a cap estudi perquè queda dintre de les idiopàtiques, considerada pels psicòlegs com a desig de l'objecte en cossos psíquicament significats, que, com que s'intueix que és difícil i llarg de concretar i tractar, directament s'obvia.

La infertilitat podria ser un mecanisme automàtic de la naturalesa per no reproduir un defecte congènit. Aquí entren les preguntes de si cal emprar més esforços econòmics i tècnics en depurar la tècnica o reflexionar sobre què vol dir *paternitat*, si cal anar a buscar i recuperar l'últim dels espermatozous, si es pot ser venedor de

semen periòdicament i anònimament i si la paternitat ha de ser biològica o és una «especialitat» que s'aprèn dia a dia.

Quan s'ha iniciat la discussió social sobre el perquè de la investigació amb gens i han començat a sorgir interrogants sobre la utilitat de la manipulació genètica, amb acusacions de pràctiques eugenèsiques, terreny difícil de transitar pels records històrics que suscita, ha sortit una utilitat paral·lela que ha fet disminuir la possibilitat de discussió: els estudis serviran per arreglar vides, faran que es puguin generar teixits per trasplantar pàncrees diabètics que no funcionen o cors infartats que no poden fer esforços o neurones sense memòria. I si queda algun dubte, surt la part emocional: per salvar infants.⁵ I aquí la discussió sembla que ja no és necessària perquè no hi ha cap dubte de la bondat de la tècnica.

Una part de les malalties que es poden curar fent un segon fill, seleccionat, considerat com a terapèutic per al primer, es beneficiarien amb un estudi genètic previ. Algunes malalties són rares, ja que cal que els dos pares siguin portadors dels gens de la malaltia, que probablement, amb informació prèvia, els adults decidirien no portar fills al món.

A Espanya, la primera llei reguladora de les tècniques de reproducció assistida⁶ s'ha anat modificant fins a la darrera, de febrer del 2006, de manera que si al principi es dubtava de si només s'hi podien acollir parelles estèrils, ara hi poden accedir les dones que ho desitgin sense més límit que el de l'edat de 40 anys a la medicina pública i 50 a l'àmbit privat. «[...] la paradoxa dels mètodes nous de procreació consisteix en el fet que permeten reivindicar simultàniament, en certs casos, la preemi-nència d'allò que és genètic i, en altres casos, la del vincle social i de la voluntat.» (Héritier, 1996: 279).

Les noves línies d'investigació sobre la manipulació genètica han propiciat la idea que estem en l'era biològica, però «la jurista Michelle Gubert té tota la raó quan escriu "Ens pensem que estem sota el regnat de la biologia perquè aquesta ha aconseguit penetrar en els misteris de la natura, quan de fet ens trobem sota el regnat més absolut de la voluntat."» (Gubert, 1985; a Héritier, 1996: 279).

Que després l'aplicació de la manipulació genètica es faci servir per obtenir medicació per a l'hemofília, la fibrosi quística, la fecundació de dones estèrils o la clonació en sèrie dependrà del que científics (vulguin pensar o no en les implicacions

---

5. Segons A. M. YAGÜE, «Sanitat calcula que 150 famílies podran usar la tècnica d'embrions terapèutics sense viatjar a l'estranger, les parelles que necessitin tenir un nen que serveixi com a donant per salvar un germà malalt no hauran de buscar el remei a l'estranger. La nova llei de reproducció assistida, que segons la ministra de Sanitat, Elena Salgado, entrarà en vigor el mes de novembre, permetrà la selecció genètica d'embrions. Fins ara només estava autoritzada per descartar embrions amb malalties hereditàries. Unes 100 parelles, segons Salgado, esperen engendrar una criatura que a més sigui un donant compatible de material biològic (cèl·lules de medul·la òssia o cordó umbilical) amb qui poder curar el seu fill malalt. L'Institut Valencià d'Infertilitat (IVI) té 20 parelles pendents que s'aprovi aquesta tècnica. *El Periódico*, 12 de maig de 2006.

6. Llei 35/1988, de 22 de novembre de 1988.

ètiques dels seus treballs i insisteixin a transitar només per la investigació pura, dura i asèptica), legisladors dels límits, polítics al servei dels interessos del poble i pacients (o usuaris) responsables de la seva salut decideixin.⁷

En tot cas, el que l'enginyeria genètica ha estès, segons Bestard (1998:204), és la idea que la reproducció és un procés natural, «per tant, el que les tecnologies de procreació capgiren és el sentit d'allò que és biològic que estava en el centre de la concepció moderna del parentiu.»

Però alguna cosa no deu funcionar tan instintivament en això de ser pares i mares quan a Espanya s'estima que 180.000 infants estan exposats a maltractaments, especialment els bebès i menors de tres anys, segons el responsable d'UNICEF-Espanya, Gabriel González-Bueno.⁸

Quan Roca (1996: 266) parla de la diferència entre *autoritat*, «privilegi de prendre una decisió particular i ordenar obediència», i *poder*, «habilitat d'actuar eficaçment sobre persones o coses, de proporcionar o fixar decisions favorables que de fet no estan assignades als individus o als seus rols», citant Rosaldo (1979: 157), que treballa sobre la diferència de conceptes que estableix Smith, potser, amb referència als fills i filles, caldria afegir-hi el concepte de *responsable*: 'obligat a respondre dels seus actes, a respondre d'una cosa' (segons el diccionari català), en l'exercici de l'autoritat i el poder que la llei estableix que poden exercir els pares respecte als fills.

Sobre les tècniques de fertilització assistida calen més anàlisis feministes i ètiques del poder tècnic i de l'econòmic de les dones per pagar-lo, si no és que continuï sent una reivindicació, com la que fa Brullet (2004: 208), que afirma que la sanitat pública ha de subvencionar situacions amb dificultats d'origen econòmic: «D'aquí que les dones continuem afirmant els nostres drets reproductius: accés lliure a l'ús d'anti-conceptius, avortament lliure i gratuït, i reproducció assistida lliure i gratuïta.» De moment és una demanda majoritàriament de les classes mitjanes i altes, tot i que les classes més desafavorides no tenen accés al cost privat. És una reivindicació social que les tècniques de reproducció assistida siguin costejades per la sanitat pública perquè no acabi sent una opció elitista? Les dones de classes més desafavorides estan en disposició de tornar a casa amb dos o tres fills? Considerar la situació prèvia afavoridora del retard en l'edat de voler, o poder, gestar i lluitar perquè canviï no serà una lluita feminista? Brullet continua amb la demanda de la reorganització ho-

---

7. Mentrestant, és molt més interessant trobar una dona amb fibrosi quística que voluntàriament no ha volgut engendrar per no transmetre la malaltia, però que ha adoptat un nen amb fibrosi quística per fer-li de mare.

8. Gabriel González-Bueno pensa que en el moment de redactar la Llei de violència de gènere es van oblidar dels menors quan hi ha una «connexió clau» entre violència domèstica i abús infantil, a més de produir-se una alta probabilitat que els menors que han patit violència en la llar es converteixin, un cop adults, en víctimes o protagonistes de la violència domèstica. Segons el responsable de la UNICEF, la violència contra els nens és com un problema amagat perquè s'esdevé darrere les portes tancades de cada llar. EFE: «En España hay 188.000 menores expuestos a la violencia en el hogar.» *La Vanguardia*, 6 d'octubre de 2006.

rària dels serveis de manera que s'adaptin millor a les noves maneres de vida: cap d'aquestes suposa una reivindicació de canvi en les relacions de poder i totes són perfectament assumibles per l'economia capitalista. Demanar guarderies de 0 a 3 anys i fer-ho colar com a política de conciliació laboral és pervers: els nens i les nenes de 4 mesos no hi tenen res a guanyar estant-se les vuit hores laborals dels adults tancats en una escola bressol. Potser mocs.

De totes maneres, la possibilitat de concebre fora de l'úter i implantar l'embrió uns dies o un temps més enllà (postcongelació o no) i recuperar prematurs de 23 setmanes farà replantejar quina funció donem a l'úter matern en aquesta societat, on, d'altra banda, s'identifica maternitat amb gestació i ser mare amb parir. Tècnicament, només és qüestió de temps perquè hi hagi una matriu o una placenta artificial que s'acomodi a les necessitats nutritives de l'embrió. Segons Carbonell, serà llavors quan serem plenament humans i no homínids. De totes maneres, una part de feministes pensen que «Les dones proporcionen una mà d'obra barata en una societat capitalista –escriuen Birke, Himmelweit i Vines (1990:179)–, ¿per què hauríem de suposar que els homes desitjarien perdre això?» (Lozano, sd:122). Si fos cert que els homes pensen i actuen així, les dones podrien estar tranquil·les respecte a les seves gestacions.

Com diu Esteban (2000:217): «El problema principal que tenim és que la maternitat és un tema tabú, intocable, en la nostra cultura, fins i tot dins de la pròpia antropologia. La relació mare/filla s'ha definit com la relació afectiva per excel·lència, la principal, al marge que sigui així o no en les experiències concretes, ocultant totalment el context en què això sorgeix i les seves conseqüències». Per tant, qualsevol crítica al comportament d'una dona envers el seu fill o filla, pot ser vist per algun grup feminista com un atac a les dones en general.

«La maternitat s'ha plantejat algunes vegades com "un terreny propi", una esfera de poder per a les dones (idea que no comparteixo, però que té certa difusió). És possible que, entre altres coses, algunes dones no vulguin "abandonar" aquests espais sense assegurar-se què reben a canvi. És possible, fins i tot, i per què no parlar-ne, que en aquesta societat les dones tinguem possibilitats d'evitar (encara que sigui temporalment) aspectes negatius de la vida, com els que comporten moltes feines (o el simple fet de tenir un horari i unes responsabilitats públiques) amb què no compten els homes. De la mateixa manera que molts homes poden deixar de cuidar les persones més properes sense que ningú els ho tiri en cara, evitant la part negativa de la cura (que a vegades és més gran que la positiva).» (Esteban, 2000: 222).

A la societat catalana, la maternitat segueix l'anàlisi que en fa la Concha (2004: 156), on la figura materna és enaltida en els discursos oficials polítics, religiosos i morals. «Tanmateix és poc valorada consistentment en l'organització social l'ordidura de la qual està, no obstant això, entreteixida per discursos d'aquesta mena». Podria ser que aquesta responsabilitat ajudés a fer veure la maternitat com una opressió, tal com diu Moreno (2000: 3): «En el moment actual, el debat no se centra en aquestes dues igualtats (dona=mare i mare=opressió), sinó en l'anàlisi de les condi-

cions psicològiques, materials i socials que poden donar un o un altre significat al fet de ser mare o de no ser-ho. Així, alguns grups feministes afirmen que no és la maternitat, sinó la responsabilitat exclusiva de les dones en relació amb els fills i l'esfera domèstica el que constitueix la font d'opressió.»

Els missatges són ambivalents. Quan es relativitza l'exercici de la responsabilitat materna i es diu que: «Tot i així, el plantejament sobre el fet que una mare no prioritzi davant de qualsevol circumstància el seu paper de "ser mare" al paper de "ser amiga, enamorada o professional" sense que quedi afectada la seva virtut segueix sent, ara com ara, escàs...» (Aguilar, 2004: 186), i si és cert que no cal que la maternitat monopolitzi els sentiments ni els interessos de la mare i del pare, el que sembla segur és que fer de mare no és una tasca «de més a més». D'una banda, doncs, ser mare no ho és tot, ni ha de ser-ho, però, d'altra banda, sembla que sigui la màxima aspiració de la dona, de manera que té dret a ser-ho en el moment que es trobi preparada sense que l'edat ni la salut sigui una contraindicació. Caldrà veure què s'anteposa a la societat catalana i si: «Tanmateix, l'embaràs tardà pot ser un intent aconseguit de conciliació entre els codis laborals, amb els femenins i els materns, i pot ser una gratificació narcisista no tant com una il·lusió d'omnipotència, sinó com a confirmació de la vitalitat i la capacitat.» (Cavallero, 1993: 236).

Potser es podria començar a deixar de repetir que la maternitat és un dret de la dona i fer un altre discurs en què es parlés dels drets dels que es troben sense dones ni homes adults que se'n facin responsables. La maternitat social que entra en joc en aquesta societat quan els pares biològics es desdiuen dels fills⁹ no és ni de bon tros la mateixa que es pot fer des d'una proximitat individual.

La permissió dels úters de lloguer depèn de la legislació del país. Probablement el que ho fa dubtós és el negoci que hi ha al darrere. Igual com allò que defineix la prostitució, és la compra o la venda del favor i no la promiscuïtat, així, si la persona no pogués quedar fecundada i una altra dona li fes l'encàrrec sense intercanvi econòmic no seria tan desconcertant èticament com quan això es converteix en una manera més de guanyar-se la vida, tot i que, segons Lozano (s. d.: 84), el que fa por és el qüestionament de l'instint maternal: «Això és el que sembla veritablement amenaçador: que es pugui expressar amb aquestes pràctiques la idea que no hi ha un costat natural, indissoluble, permanent i universal entre les dones que gesten i donen a llum amb els bebès que neixen d'aquestes». Les dones que gesten un fill a compte d'altri o les que n'encarreguen entenen de manera simultània concepcions diferents de la maternitat. I no hi tindria res a veure el prejudici que les que paguen són riques i les que cobren són pobres. En un reportatge emès per televisió s'entrevistaven diverses protagonistes de diferents històries de lloguer d'úters i hi sortia una model exuberant que ja n'havia engendrat quatre, i no a preus mòdics. Probable-

---

9. EFE: «Els hospitals catalans han atès des de començament d'any 151 nens que mostraven signes d'haver patit maltractaments. Les agressions d'aquests menors eren tan evidents que van quedar retinguts als centres d'acollida». *El Periodico*, 14 d'octubre de 2006.

ment, com més poder adquisitiu tingui la part contractant, més s'inclinarà per llogar un úter d'una dona de bona presència i potser amb examen psicotècnic inclòs, per si allò del coeficient és hereditari. Acabada l'economia, acabada la relació capitalista.

Una altra cosa és enfocar-ho des del punt de vista de l'infant que tindrà dues mares, si no és que neixi amb alguna deficiència i cap de les dues «mares» se'n vulgui fer càrrec. Cal que els adults tinguin legislat què es deixarà reclamar a aquest noi/noia si de gran es troba perjudicat per haver estat objecte del desig i del negoci de dues dones que, al final, van renunciar a ser-ne responsables. Altres maneres de lloguer poden ser similars al que va passar a una baronessa espanyola que casualment va tenir l'oportunitat d'adoptar dos bessons acabats de néixer i posats en adopció durant les mateixes dates que la noble «passava per allà». Mai es podrà demostrar que hi va haver un negoci i més aviat es posarà èmfasi en el bon cor de l'adoptant.

«És un dret tenir fills?

Warnock¹⁰ respon:

—No ho crec. En alguns casos és una necessitat molt important, però opino que no genera un dret. Jo intento separar l'enorme desig de paternitat que pugui tenir una persona i el que seria un dret.

—Llavors, la sanitat pública es podria desentendre dels embarassos assistits?

—En principi, sí. Però quan el meu comitè va començar a debatre com s'hauria de tractar la fecundació in vitro, el primer que vam haver de decidir va ser si la infertilitat era una cosa que havia d'assumir l'Estat. I com que vam decidir que era una disfunció, la sanitat pública hi ha d'intervenir.»¹¹

Tenir un fill podria ser una opció, més que un dret, segons Savina,¹² ginecòleg. Els legisladors diran si és un dret, però, mentrestant, es podria reflexionar sobre a qui se n'hauria de retre comptes si no se n'és prou responsable. Si fos davant la societat, podria ser que la maternitat fos social? O només privada? «...una altra observació necessària és que des del feminisme molts temes s'han fet propis de les dones, com ara els relacionats amb la procreació, defensant la idea que certes decisions han de ser exclusives de les dones. Segons el meu parer, això es pot defensar en la societat desigual, però a mesura que les diferents societats vagin assumint a la pràctica l'equiparació d'homes i dones, haurem de plantejar-nos quines qüestions són de les dones, dels individus, i quines de la col·lectivitat.» (Esteban 2000: 223).

Quan es parla dels drets dels adults que entren en col·lisió amb els drets dels infants és freqüent, segons Amorós (s. d.), que els drets dels adults no siguin sinó interessos, desitjos, ànsies de realització viscudes com a necessitats, però no autèn-

---

10. Per encàrrec de la premier Margaret Thatcher, lady Mary Warnock, filòsofa, va dirigir un informe sobre reproducció assistida.

11. SÁENZ-DÍAZ, M.: «Opino que tenir fills no pot ser un dret.» *El Periódico*, 30 de març de 2005.

12. Els informants, gràcies als quals vaig poder fer el meu treball de camp, apareixen amb pseudònim per garantir la seva privacitat.

tics drets. A la societat catalana s'han pogut viure col·lectivament, mitjançant els diaris i les ràdios locals, les dificultats d'uns homes i dones amb interès per adoptar nens al Congo-Brazzaville¹³ i que, quan han aparegut els pares biològics, s'han frustrat. La complexitat de les situacions fa dir a Amorós (s. d.) que és obligat pensar quin és el primer pas per emparar: «Emparar és difícil, el treball no acaba trobant una família, cal arribar a constituir-la.»

Un aspecte que cal tenir en compte, a més del dret a no néixer, és el de fer viure, tot i que la naturalesa directament o indirectament expulsi de l'úter matern un fetus de menys de 28 setmanes amb el risc reconegut de presentar greus dèficits, per la seva extrema immaduresa, que patirà la resta de la vida. El doctor Saling, president de l'Acadèmia Internacional de Medicina Perinatal, entitat fundada i amb seu a Barcelona des del 2005, pensa que la taxa de morbiditat és el que s'ha de tenir en compte en la prematuritat. Els neonatòlegs són capaços de cuidar molt bé les criatures que neixen prematurament, però molts d'ells arrossegueuen problemes de salut durant tota la vida: «és millor que un bebè mori que no pas que visqui amb greus problemes mèdics, per a ell i per a la família.»¹⁴ Podria ser que d'aquí a vint anys hi haguessin persones amb greus dèficits als quals s'hagués fet viure perquè hi havia una tècnica per no deixar-los morir, què opinaran sobre la seva vida? Serà qüestió que els adults continuïn legislant perquè no tinguin dret a expressar-ho: «Aquest dret a no néixer no pot tenir lloc perquè significaria que ha d'haver-hi una titularitat i el no nascut no podria exercir-la. És per tant una impossibilitat categòrica.»¹⁵ Ridiculitzant aquesta situació tan greu, el *Diario Médico* del 19 d'octubre de 2001, opinava que «En un futur veurem com el fill demanda la seva mare perquè va fumar o va prendre substàncies addictives durant la gestació i ha nascut menys sa, assenyala Carmi. Això destruirà la família, que és cèl·lula bàsica de la societat.» Caldrà veure si la família se sustenta amb l'acceptació de totes les decisions dels adults sobre els fills, i si es podria començar a replantejar fins on arriba la immunitat «paternal» o si es continua amb el dret dels *paters/maters* família sobre la vida i la mort dels fills.

«Un fill, "l'accessori" que més es porta últimament: amb els *coolhunters* passats de moda. El que es porta ara són els analistes de tendències. Daniel Córdoba-Mendiola, de 31 anys, n'és un. Dirigeix The Hunter, una consultora de Barcelona que es dedica a assessorar sobretot el sector de l'oci i la cultura sobre tot allò que es consu-

---

13. CONESA, M. «Un d'ells va tornar amb els braços buits, ja que a última hora va aparèixer del no-res el pare biològic del bebè, i com si es tractés d'una cosa contagiosa, tres famílies biològiques més han fet la seva aparició en les últimes hores: "Això hauria de ser una festa, però la veritat és que estem destrossats." Pep Plaza tornava del Congo amb el seu fill, però plorava pel pare que havia hagut de tornar sol». «Tres pares biològics més del Congo compliquen les adopcions». *El Periódico*, 5 de maig de 2007.

14. GUIL, J.: «Es mejor que un bebe muera a que viva con graves problemas médicos». *ABC Cataluña*, 30 de maig de 2005.

15. ALONSO, P.: «Tendencias de salud internacional: retos y oportunidades para nuestra sociedad». *Gac Sanit* 17 (3):175-178.

mirà en els pròxims anys. La bíblia dels analistes de tendències és el màrqueting, i la seva fe no té límits. “Vol saber quin és el millor accessori de la temporada?” –pregunta Córdoba-Mendiola–, “Un fill. Un cop ja has viatjat, ja tens la teva carrera i el teu estil de bossa, què més pots tenir? Un fill, que es convertirà en el pròxim centre de consum de la teva vida”. Dit així, sona aterridor...»¹⁶ Dit així sembla aterridor, però continuar amb la idea que es tenen fills perquè «m’agraden els nens» pot ser una argumentació igual d’inconscient.

Què fem els adults?

Si la concepció i la definició de la malaltia i els remeis per combatre-la han anat variant al llarg del temps en funció de la manera en què els implicats l’han considerada com a tal, darrerament, en aquesta societat, ha aparegut una dificultat en la reproducció directament relacionada amb el retard en l’edat en què les dones o parelles decideixen que volen reproduir-se, que no es considera anomalia, i la solució de la qual s’ha deixat exclusivament en mans dels metges i biòlegs. La medicina ha entrat en el joc fent nens i nenes, i fent veure que ignora que l’època òptima per portar a terme una gestació sense gaires problemes es comprèn en un interval de temps que no coincideix precisament amb la menarquia ni amb la menopausa. ¿Podria arribar a comparar-se el fet de forçar la fisiologia femenina postmenopàusica amb voler provocar l’ovulació a nenes abans de la pubertat? Probablement es podria aconseguir a base de medicació hormonal. Una altra cosa seria per què es desitjaria i es permetria. No és aliena a aquesta normalització la «fenomenal» indústria de serveis que hi ha al darrere donant «suport» al desig, inqüestionable, de maternitat.

La percepció de la prematuritat és que és una situació totalment superable. Els mitjans de comunicació, amb ajuda o sense dels metges, fan reportatges sobre «nens miracle». Alguns pares de prematurs extrems ingressats a unitats neonatals, després d’estar informats de la situació, continuen dient que l’únic que cal és que s’engreixin. Quan es continuen implantant dos o més embrions en les tècniques de fertilització, anteposant el desig de ser pares, s’està banalitzant la situació que, si no és de dany, com a mínim és de risc i, en tot cas, en el supòsit d’implantar nombrosos embrions, previsible i evitable. Bàsicament el risc i el dany, si s’escau, el prematur els viurà tant en el present com en el futur de la seva vida independentment que els adults, metges i pares assumeixin diversos riscos.

En la major part dels països d’occident, els programes de salut estan encaminats a fer canvis en l’individu en comptes d’efectuar-los en l’àmbit econòmic i polític, i la solució exigeix prevenció i teràpia individual, de manera que cada dia es fan i desfan programes per controlar la diabetis o la hipertensió, entre altres patologies, com a

---

16. TRAMULLAS, G.: «Un fill, l’accessori’ que més es porta últimament». *El Periódico*, 14 de gener de 2007.

malalties individuals, tot i que se'ls reconeguin factors socials desencadenants (Navarro, 1978: 257). La nova esterilitat és un altre aspecte del mateix enfocament quan es considera aïllada de tota relació amb les prioritats o necessitats econòmiques i socials. Continua sent certa la seva reflexió de fa 30 anys: «En aquest sentit, la classe mèdica té assignada una tasca impossible: resoldre quelcom que per la seva naturalesa, que en realitat és econòmica i política, s'escapa del seu control. Des del punt de vista del manteniment de la salut, per tant, el sistema d'assistència mèdica està fracassant. No cal donar-hi més voltes. No obstant això, si des d'aquest punt de vista la medicina és un fracàs, això no vol dir que sigui inútil. Al contrari, la utilitat social de la medicina es mesura principalment en el camp de la legitimació. La medicina resulta en veritat socialment útil en la mesura en què la majoria del públic cregui i accepti la proposició que unes condicions que en realitat obeeixen a causes polítiques puguin resoldre's individualment per mitjà de la intervenció mèdica... Tal com hem vist, la finalitat de la medicina capitalista consisteix a reduir un fenomen col·lectiu a la condició d'individual.» (Navarro, 1978: 258).

L'Informe Hastings diu que les finalitats de la medicina es poden dividir en quatre apartats: el quart apartat, el d'evitar la mort prematura, obliga a definir què s'entén per *mort prematura* i considera que ocorre quan una persona mor abans que hagi pogut experimentar les principals possibilitats que es presenten en un cicle de vida humana: adquirir coneixements, establir relacions afectives, veure créixer els fills, perseguir les fites individuals... de manera que: «Dins d'un cicle de vida individual, una mort pot ser prematura si, fins i tot a una edat avançada, la vida pogués preservar-se o allargar-se sense ocasionar grans problemes per a l'individu o la societat.» (Hastings Center, 1996: 46), i continua reflexionant que «L'augment de l'esperança de vida per si sol no sembla un objectiu mèdic apropiat.» (Hastings Center, 1996: 46).

Per què s'atén un prematur de 24 setmanes? Per què es considera prematura la seva mort? Per què als hospitals catalans no se'n recupera de manera intensiva, en principi, un de 23 setmanes?

Quan es recuperen nens fetals, s'hauria de tenir present la reflexió de Navarro (1978: 141), per si fos veritat el que diu: «la causa principal (la iatrogènia) és enfocar la medicina com si es tractés d'un problema d'enginyeria i veure una màquina en el pacient, és a dir, veure'l com un conjunt de peces diferents que cal arreglar mitjançant la intervenció terapèutica. A part d'aquesta causa, moltes vegades els danys els produeix senzillament l'excés d'arrogància, la simple incompetència i el fet de no entendre clarament què és la salut».

Si la moral és el referent, en una societat concreta i en un temps concret, l'ètica és la que fa reflexionar sobre si aquesta moral és legítima o només legal. O com diu Mosterin (2007): «L'ètica seria una reflexió filosòfica i racional sobre la moral.» Segons Good (2003: 167, 168), «els metges i els estudiants oscil·len entre la dedicació a les pràctiques clíniques i la reflexió moral... L'atenció mèdica, exemplificada per la nostra visió idealitzada de la medicina, es troba en el centre del nostre discurs moral... Potser aquest caràcter soteriològic de la medicina explica la nostra irritació quan

els metges no viuen d'acord amb aquestes experiències morals.» I aquí cal diferenciar respecte a quina moral s'ha de ser coherent. ¿Cal que un metge tiri endavant, perquè tècnicament és factible, un nen fetal de 284 grams perquè la moral cristiana promulgui la sacralitat de la vida? ¿Cal que el neonatòleg obeeixi el desig del pare musulmà d'un nen que està naixent, amb problemes, de no estar present al part perquè la seva moralitat impedeix que cap altre home vegi la seva dona en posició ginecològica?

Les pautes sobre els aspectes ètics problemàtics en l'assistència a lactants i nens petits no són gaire explícites, atès que els petits no han pogut expressar la seva voluntat quant a conductes que cal seguir en situacions terminals, cosa que en adults es comença a tenir en compte: «ja que falta la justificació primordial per practicar l'eutanàsia, és a dir, el consentiment voluntari del pacient; perquè, si es tolerés aquesta pràctica, es podrien derivar abusos greus, sense oblidar que la mort de nens va en contra dels instints de la majoria dels éssers humans. En lloc d'això caldria portar a terme un tractament adequat del dolor i prendre mesures per aconseguir el seu alleujament.» (Jonsen [et al.] 2005: 249).

Com diu el document de la Societat Espanyola d'Obstetrícia i Ginecologia (SEGO, 1999: 12): «Tota la problemàtica gira entorn del dret a la vida pel que fa als aspectes ètics i jurídics. El dret a la vida plena ningú no el discuteix. El consens més gran es dóna en la definició ètica de McCormick, la *capacitat mínima*, per a l'establiment de relacions afectives i intel·lectuals amb la resta. Alguns hi afegeixen altres criteris com ara la *independència personal* o bé *sense limitacions físiques serioses* o *l'alt grau de patiment*. Tots són termes difícils de precisar, principalment en el període neonatal. Per solucionar o pal·liar aquesta dificultat, podem anar als índexs pronòstics basats en la pròpia experiència i en la dels altres. En aquest aspecte estarem condicionats pel nivell científicotècnic global i el present en el nostre entorn immediat. D'altra banda, cal tenir en compte que pot haver-hi una problemàtica jurídica davant les diferents actuacions.»

«Es va definir *LET*, limitació de l'esforç terapèutic, com aquella 'decisió clínica de no iniciar o retirar un tractament de suport vital'. Els criteris predominants en la presa de decisions van ser el mal pronòstic des del punt de vista de la supervivència del pacient i la seva qualitat de vida, actual i futura.» (Grupo de trabajo, 2001). Quan la qualitat de vida és subjectiva, podria ser que aquests límits tan imprecisos no els pogués donar només un comitè clínic i calgués que s'involucressin més actors, els pares en el seu moment i la societat prèviament, en el disseny de quina assistència es vol que es doni als prematurs extrems en aquesta societat.

És responsabilitat dels adults d'aquesta societat, pares, metges i polítics, saber què representa la situació de prematuritat per als nostres infants i un cop saber-ne algunes de les causes, evitar-les activament. La segona part de la reflexió que caldria fer seria saber si cal més tècnica per a la seva atenció.

Els itineraris educatius dels joves extutelats a Europa

Ferran Casas i Carme Montserrat

Institut de Recerca sobre Qualitat de Vida
Universitat de Girona

En general, tenim poca informació sobre el que succeeix amb els joves que han deixat el sistema de protecció social a la infància a Catalunya i arreu, i encara menys sobre quins han estat els estudis postobligatoris que han seguit. Però el que és més greu és que en matèria d'educació, tampoc es disposa, almenys al nostre país, de dades escolars dels infants i adolescents sota la tutela de l'Administració, és a dir, no podem contestar les preguntes com ara: quin percentatge de nois i noies tutelats assoleix el graduat d'ESO?, a quina edat?, quants l'assoleixen després d'haver seguit una adaptació curricular? I anant una mica més enllà: ¿podem identificar els factors que dificulten o faciliten a la població tutelada i extutelada l'assoliment d'objectius escolars?

Dins del 7è Programa marc de la Unió Europea, s'ha endegat un estudi en cinc països –Regne Unit (centrat a Anglaterra), Dinamarca, Hongria, Suècia i Espanya (centrat a Catalunya)¹– que té per objectiu explorar els factors –culturals, socials, psicològics i educatius– que afavoreixen i ajuden els joves tutelats i extutelats a continuar els seus estudis després de l'escolaritat obligatòria. Aquesta recerca es va iniciar el gener de 2008 i finalitzarà a la fi del 2010. Després d'actualitzar revisions bibliogràfiques i una anàlisi secundària de dades estadístiques, cada equip de recerca esta duent a terme un estudi de casos que consisteixen a fer, d'una banda, entrevistes amb responsables de serveis socials i de protecció a la infància, i, d'altra banda, entrevistes en profunditat amb joves d'entre 19 i 21 anys que han estat tutelats almenys un any de la seva vida i que ho estaven a l'edat de 16 anys, i, finalment, entrevistes amb educadors, acollidors o persones que han estat clau a les seves vides. Els joves seleccionats s'entrevistaran de nou un any més tard per veure en quina mesura s'han pogut fer els seus plans. Referent a les normes ètiques, la Comissió Europea, mitjançant el seu Comitè d'Ètica, ha revisat i aprovat els procediments del

---

1. Mitjançant l'Institut de Recerca sobre Qualitat de Vida (IRQV) de la Universitat de Girona. La recerca està coordinada pel Thomas Coram Research Unit de l'Institut d'Educació de la Universitat de Londres. Es pot visitar la web del projecte: <http://tcrui.ie.ac.uk/yippeee>.

projecte. A Catalunya, la Secretaria d'Infància ha autoritzat i facilitat el desenvolupament d'aquest projecte, especialment mitjançant la implicació de l'Àrea de Suport a Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET) i les entitats que hi col·laboren.

L'objectiu del present article és doble: d'una banda, aportar algunes de les dades que s'han obtingut de la primera fase ja concloua sobre la revisió dels estudis existents en aquest àmbit i, de l'altra, obrir un debat, poc present encara al nostre país, que pot culminar el proper març del 2010 amb motiu d'unes jornades a Catalunya on es podran presentar, compartir i debatre els primers resultats de la investigació.

Aportacions recents

Excepte el Regne Unit, cap altre país europeu disposa d'estadístiques regulars sobre els resultats educatius dels joves extutelats pels sistemes de protecció social a la infància. És ben sabut que la falta de dades ha estat un argument tradicionalment utilitzat per negar l'existència d'un problema social.

En aquest cas, no obstant això, no es tracta d'un problema que afecti només pocs ciutadans i ciutadanes, sinó molts milers en cada estat membre de la Unió Europea. Concretament a Espanya, en acabar l'any 2005, hi havia 33.332 nois i noies residint fora de la seva família biològica sota la tutela del sistema públic de protecció (Ministeri de Treball i Afers Socials, 2007).

En una societat en la qual ha augmentat entre els joves la possibilitat d'accedir a estudis universitaris, observem com els estímuls i suports rebuts per assolir aquesta finalitat són ben diferents si contrastem la població general amb la població extutelada. D'una banda, veiem que la majoria de joves es queden vivint amb la seva família fins a edats cada vegada més tardanes, mentre que els extutelats són animats o abocats a la independència. D'altra banda, molts joves només estudien i reben suport familiar important per finalitzar els estudis fins als 25 anys. Els extutelats són animats fonamentalment a treballar. Finalment, molts dels joves de la població general que treballen ho fan per tenir ingressos complementaris, mentre que els extutelats ho fan per subsistir.

Algunes investigacions científiques mostren que els nois i noies que provenen del sistema públic de protecció social a la infància estan sobrerrepresentats en els indicadors de desavantatge social de la UE (Simon i Owen, 2006): pobresa, problemes d'habitatge, desocupació, activitats delictives, embarassos adolescents, nivells molt inferiors a la mitjana poblacional en salut i en la formació assolida (Broad, 2005). Els autors conclouen que es tracta d'un grup de població en alt risc d'exclusió social.

Ara bé, no solament es tracta de població en alt risc social quan entren en el sistema de protecció, sinó també després d'haver-hi estat (O'Sullivan i Westerman, 2007). Això avala la necessitat de programes i objectius d'intervenció concrets i rellevants mentre els infants i adolescents estan en acolliment residencial o familiar.

La integració social dels joves, en condició d'igualtat d'oportunitats, depèn també dels assoliments en matèria de formació i educació. Aquells que no assoleixen una educació obligatòria i postobligatòria estaran en desigualtat social, poden considerar-se en risc d'exclusió social i haurien, per tant, de ser destinataris de programes preventius.

Al Regne Unit, l'any 2000, una comissió interministerial (departaments responsables d'educació i de protecció social) va comprovar el nivell baix en educació secundària que tenien els nois i les noies del sistema de protecció social. A partir d'aquí, van dictar una circular en què s'obligava les escoles a designar un professor responsable per donar suport als nens i nenes del sistema de protecció, i es determinava que s'establís un pla de formació personal per a cada un d'ells (O'Sullivan i Westerman, 2007).

La nova Llei d'infància del 2004 va afegir l'obligació de «promoure l'assoliment formatiu dels nois i noies del sistema de protecció». Es va encarregar al Govern central la coordinació de les estadístiques que havien de recopilar les autoritats locals de manera que es pogués fer un seguiment per millorar la situació (Simon i Orwen, 2006). La recopilació sistemàtica de dades va incloure (O'Sullivan i Westerman, 2007):

- Dades sobre assoliments escolars, assistència escolar i proporcions d'exclusió permanent dels nois i noies que, havent estat com a mínim un any en el sistema de protecció social, tenien edat d'escolarització obligatòria.
- Dades sobre assoliments escolars d'aquells joves amb 16 o més anys que haguessin deixat d'estar en el sistema de protecció al llarg del curs escolar.
- Un informe d'aquells joves que, havent estat en el sistema de protecció, haguessin complert 19 anys en què es detallava si estaven encara en el sistema educatiu, treballant i/o en alguna altra via de formació.

Les primeres dades publicades en el 2006 assenyalaven que, com més avançat era el cicle formatiu, major era el nivell de desigualtat en la formació assolida entre població general i població tutelada.

En el 2005, un 96% dels estudiants del país que es van presentar va aconseguir la nota mínima per accedir a estudis postobligatoris, mentre que només la van obtenir un 60% dels que ho van fer estant en el sistema de protecció (Department for Education and Skills, 2006). Però és més, un 36% dels del sistema de protecció que podien presentar-s'hi, ni tan sols ho van intentar.

Als 19 anys, només el 19% dels extutelats continuaven en educació postobligatòria i menys del 6% assolía l'educació superior, en comparació amb el 38% de la població global.

Sobre la població general, a Espanya el nombre d'estudiants que no obté el certificat d'educació obligatòria se situa encara molt per sobre de la mitjana de la UE i l'abandonament escolar prematur se situa a Espanya en el 31% el 2007 (la mitjana dels països de la UE-25 és del 15%, segons la Commission of the European Communities el 2008).

Ara bé, no disposem de dades sobre què succeeix amb els nois del sistema de protecció i encara menys sobre percentatges dels que arriben a la universitat, perquè els pocs que ho aconsegueixen, hi arriben amb més de 22 anys i es troben ja fora dels programes de suport (Inglés, 2005).

Disposem de dades que demostren que aquests joves es veuen forçats a organitzar-se una vida independent molt abans que la mitjana dels seus iguals, per la seva situació familiar i els suports insuficients trobats en els sistemes públics a partir dels 18 anys (encara que hi ha moltes variacions entre països –en les comunitats autònomes i a Catalunya es destaca la diversitat de suports que proporciona l'ASJTET).

A diferència de la majoria dels altres joves, aquesta transició a una vida independent, generalment, es fa molt ràpidament i amb pocs suports familiars (Billari, Phillipov i Baizán, 2001). Aquesta dada és especialment rellevant perquè entronca amb la necessitat que tenen aquests joves de treballar. Les dades de la Secretaria de Joventut (2008) ens mostren que a Catalunya la proporció de joves –de població general– emancipats de la franja d'edat de 20-24 anys és només del 15,8%. A Espanya els joves s'independentzen de les seves famílies més tard que en altres països europeus, de manera que no és fins als 29 anys que podem dir que menys del 50% viu amb els seus pares.

En canvi, a Catalunya, dades recents de l'ASJTET (2008) preveïen un retorn a la família del 22% dels que estaven tutelats (abans dels 18 anys), per tant, el Programa de suport i transició a la independència d'aquests joves devia i ha d'atendre un nombre molt important –i creixent– de joves que han d'afrontar l'emancipació, i l'ASJTET és la referència del 35%-50% de la població tutelada en centres residencials. Aquest resultat apunta a la necessitat de reforçar els programes de transició per a aquests joves (habitatge, finançament d'estudis, orientació personal... en definitiva, facilitar-los el mateix que tenen els altres joves de la seva edat).

Propostes per a un debat

Entre els diferents conjunts de joves que no assoleixen l'educació superior, se sap que es troba un percentatge molt alt dels nois i noies que han estat en el sistema de protecció social a la infància. Ara bé, els sistemes educatius no acostumen a reconèixer els nois i noies del sistema de protecció com un conjunt de la població escolar amb necessitats de suport específiques en el procés d'aprenentatge, a diferència del que ha succeït amb altres conjunts: minories ètniques, infants amb discapacitats, infants hospitalitzats, etc. Les nocions de *normalització* i d'*integració* els han estat aplicades de forma diferent que a altres grups, i de manera insuficient, amb l'argument d'un respecte a la seva *intimitat*, que en aquest cas té conseqüències perverses per al futur personal d'aquests ciutadans i genera una situació de conjunt de desigualtat d'oportunitats.

Això s'ajunta amb la manca de dades estadístiques oficials. En aquest sentit, cal

avançar cap a una sistematització en la recollida de dades referides als nivells formatius, tant dels infants i adolescents tutelats com dels que ja han deixat el sistema de protecció de cara a combatre la invisibilitat estadística d'aquest fenomen, i avançar en la construcció d'un sistema d'indicadors que permeti monitoritzar la seva evolució.

Finalment, es fa urgent poder establir un treball conjunt entre els departaments i els ministeris d'Educació i d'Acció Social, tant durant la tutela com després d'aquesta.

Tots aquests aspectes es podran explicar i debatre àmpliament en les jornades que s'estan preparant per al març del 2010.

Bibliografia

- ASJTET. «Estudi sobre els joves residents en recursos de la DGAIA. L'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET), principal recurs de sortida». Generalitat de Catalunya. *Butlletí d'Infància*, 21, 2-7 (2008).
- BROAD, B. *Improving the health and well-being of young people leaving care*. Dorset: Russell House Publishing, 2005.
- CASAS, F.; MONTSERRAT, C. «Sistema educativo e igualdad de oportunidades entre los jóvenes tutelados: estudios recientes en el Reino Unido». *Psicothema*. [En premsa].
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. *Progress towards the Lisbon objectives in education and training*. [En línia.] 2008. <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/progress08/report_en.pdf>
- DEPARTMENT OF EDUCATION AND SKILLS. *Care Matters: Transforming the lives of young people and children in care*. London: DfES, 2006.
- INGLÉS, A. (dir.). *Aprendiendo a volar. Estudio para el análisis de los programas europeos Mentor 15 y Ulises dedicados al proceso de socialización de adolescentes y jóvenes tutelados que han alcanzado la mayoría de edad o están cerca de ella*. Murcia: Fundación Diagrama, 2005.
- MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. *Estadística básica de medidas de protección a la infancia*. Madrid: MTAS, 2007.
- O'SULLIVAN, A.; WESTERMAN, R. «Closing the gap. Investigating the barriers to educational achievement for looked after children». *Adoption and Fostering*, 31, 1, 13-20. (2007).
- SECRETARIA DE JOVENTUT. *Vulnerabilitat dels joves davant la crisi*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria de Joventut, 2008.
- SIMON, A.; OWEN, C. «Outcomes for children in care: what do we know?» A: CHASE, E.; SIMON, A.; JACKSON, S. *In care and after: A positive perspective*. London: Routledge, 2006.

El Pla director d'infància i adolescència de Catalunya 2009-2013. Un pla viu

---

Jordi Muner i Armengol
Pla director i sistemes d'informació
Secretaria d'Infància i Adolescència

El Pla director d'infància i adolescència de Catalunya (PDIAC) és el pla sectorial a través del qual es desplega el *Pla estratègic de serveis socials* en l'àmbit de la infància i l'adolescència, tal com recull l'article 38 de la Llei de serveis socials, i el *Pla d'atenció integral a la infància i l'adolescència* que esmenta l'Avantprojecte de llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència.

El Pla director recull, doncs, les polítiques socials en infància i adolescència que desenvoluparà el Departament d'Acció Social i Ciutadania a través de la Secretaria d'Infància i Adolescència, d'una banda, i les polítiques públiques en infància i adolescència desenvolupades per la resta de departaments de la Generalitat de Catalunya de l'altra.

És en aquest sentit que es vol que s'aprovi el Pla director per Acord de Govern de la Generalitat de Catalunya, i així esdevenir l'instrument que recull la planificació i l'ordenació de les polítiques, les actuacions i els serveis a la infància i l'adolescència de Catalunya, i que fomenta el treball transversal i la cooperació institucional.

Un nou model en les polítiques públiques

El Pla director planteja un nou model de disseny, desenvolupament, implementació, monitoratge i avaluació de les polítiques públiques adreçades a la infància i l'adolescència de Catalunya, tal com ja recull la Llei de serveis socials i la futura Llei dels drets i les oportunitats a la infància i l'adolescència de Catalunya. Així, el Pla director serà

el punt de referència de tota l'actuació pública en matèria d'infància i adolescència, tal com ja es fa amb la política pública de joventut i de dones.

D'aquesta manera, els futurs plans, siguin estratègics o operatius, en matèria de política pública a la infància i l'adolescència, hauran de tenir en compte les actuacions estratègiques i operatives dissenyades per a tots els departaments de la Generalitat. Aquest és el repte, però també l'oportunitat per assajar noves maneres de cooperació i desenvolupament en polítiques d'infància i adolescència, més enllà de les polítiques sectorials de cada departament, agrupades en un pla interdepartamental, per convertir-se en polítiques transdepartamentals.

D'altra banda, en tant que pla integral adreçat a tota la població infantil i adolescent, el Pla vol desplegar-se pel territori perquè també esdevingui el marc a partir del qual es desenvolupin, dissenyin i planifiquin les actuacions i polítiques públiques d'àmbit territorial. Té la finalitat d'articular les polítiques públiques d'infància i adolescència a Catalunya amb una coherència interdepartamental i interinstitucional.

Els principis sobre els quals s'elabora el Pla director responen a les directrius i recomanacions nacionals i internacionals en matèria d'infància i adolescència; en són especialment rellevants la Convenció dels Drets dels Infants i el seu comitè, i el Consell d'Europa.

Principis del Pla director

- Promoure els drets de la infància, reforçar la seva defensa i garantir-ne el compliment.
- Perseguir l'equitat i la igualtat d'oportunitats i la reducció de desigualtats.
- Prioritzar i potenciar la prevenció i les intervencions precoces.
- Promoure l'atenció integral i el suport a les famílies.
- Assegurar la proximitat en la promoció, l'atenció i les prestacions de serveis adreçats als infants i adolescents.
- Aprofundir en sistemes d'intervenció en xarxa i d'actuació transversals.
- Enfortir la protecció dels infants i adolescents en situació de risc social i de desemparament:
  - Posar l'accent en la intervenció comunitària per davant de la intervenció institucional.
  - Transformar el model actual de protecció de menors en un model d'atenció a la infància i l'adolescència i a les seves famílies.
  - Implementar el treball en xarxa respectant les singularitats de nivell i de sector entre els serveis de la Xarxa pública.
  - Establir que la intervenció social amb els infants i adolescents i les seves famílies segueixi uns criteris i es planifiqui prèviament.
  - Adoptar mesures de separació de la família com a últim recurs davant la gravetat o la urgència.

Per tant, amb aquest enfocament podem concloure, d'una banda, que el Pla director s'adreça a tota la infància i l'adolescència de Catalunya (enfocament integral), i de l'altra, que esdevé pal de paller de les polítiques públiques en infància i adolescència de la Generalitat de Catalunya (enfocament transversal).

Desplegament territorial del PDIAC 2009-2013

Amb tot, però, cal fer un pas més i desplegar el Pla director arreu del país per alinear les actuacions en infància i adolescència sota un mateix mapa estratègic i harmonitzar les polítiques en infància i adolescència de les administracions públiques a fi de dotar-les d'una coherència territorial: del municipi al país passant per la comarca i l'ens supracomarcal (enfocament territorial).

El Pla director passa a sumar-se a les iniciatives que s'han anat impulsant i desenvolupant des del territori per definir les polítiques públiques que cal seguir en matèria d'infància i adolescència. És voluntat de la Secretaria d'Infància i Adolescència esdevenir el referent nacional per al desenvolupament de les polítiques públiques de país en la infància i l'adolescència, referent que recull les iniciatives territorials per fer més visibles les necessitats de la infància i l'adolescència, però, sobretot, perquè infants i adolescents siguin socialment més presents com a ciutadania activa en ple exercici dels seus drets.

Per assolir aquest objectiu es vol coordinar el desplegament del Pla director amb el desenvolupament dels plans locals d'inclusió social, impulsats i liderats, també, pel Departament d'Acció Social i Ciutadania. Així mateix, s'ha previst oferir el suport següent:

- Donar suport en la definició estratègica del Pla local per alinear-lo amb el Pla director.
- Identificar i recollir totes les actuacions locals o del Pla local en infància i adolescència per integrar-les a l'inventari d'actuacions i el catàleg de serveis a la infància i l'adolescència.
- Disposar de suport personal i instrumental per a la definició estratègica i la identificació i el recull d'actuacions.
- Oferir una jornada de difusió de la Convenció dels Drets dels Infants, la futura Llei dels drets i les oportunitats a la infància i l'adolescència i el Pla director d'infància i adolescència de Catalunya.
- Donar a conèixer, per mitjà dels recursos de la Secretaria d'Infància i Adolescència i del Departament d'Acció Social i Ciutadania, plans, programes o actuacions locals rellevants en infància i adolescència.

El Pla director vol sumar esforços i voluntats, en definitiva, generar sinergies, perquè **el tot** sigui més que la suma de **les parts** i menys que cadascuna d'aquestes.

Un pla viu

El Pla director està concebut com un pla dinàmic i flexible per ajustar-se a les necessitats a mesura que són detectades, sense que això desdibuixi l'enfocament estratègic sobre el qual s'ha desenvolupat. Fixa la mirada sobre les necessitats canviants d'una població infantil i adolescent (hàbits, estils de vida i de salut, consum cultural...) en un societat de la informació i el coneixement en constant evolució, per impulsar o ajustar les actuacions pertinents.

El Pla director recull actuacions departamentals en curs i previstes en matèria d'infància i adolescència. Es tracta del punt de partida de l'inici d'un sistema de planificació operativa dinàmica i flexible. És així com el Pla director, anualment, donarà comptes de les actuacions del Pla i dels resultats obtinguts, i aquestes s'ajustaran a partir de l'avaluació del Pla i dels objectius estratègics, però també de l'ajustament de les planificacions i noves iniciatives departamentals, d'acord amb l'estratègia del Departament en coherència amb l'enfocament estratègic del Pla director.

Aquest sistema requereix una implicació important de tots els departaments i institucions implicats, en tant que ens obliga no sols a impulsar i dur a terme les actuacions previstes i planificades, sinó també a disposar dels mitjans necessaris per donar compte de l'estat de les actuacions i dels resultats obtinguts d'acord amb les fites previstes mitjançant sistemes d'informació compartits.

Anualment, també, el Pla director donarà a conèixer les actuacions previstes i planificades per a l'any següent. Aquestes es planificaran a partir de la revisió anual de les actuacions fetes i les correccions necessàries i de l'adaptació dels objectius estratègics, els quals, en conseqüència, poden provocar modificacions en les actuacions i noves actuacions.

La xarxa social del PDIAC

Per a la difusió del Pla director, s'ha endegat una campanya titulada: «Jo ja sóc del Pla. Fes pla i farem xarxa», amb la qual volem crear una xarxa social, la xarxa social del Pla director, a través de les adhesions voluntàries.

Sabem que millorar el benestar i la qualitat de vida de la infància i l'adolescència és una tasca que ens compromet a tots: administracions, institucions, entitats, soci-

etat i ciutadania, per això volem comptar amb la col·laboració de tothom, i molt especialment d'aquelles persones que estiguin duent a terme actuacions, plans, programes o iniciatives destinats a la infància i l'adolescència en el marc del que proposa el Pla director.

Amb l'adhesió al PDIAC, doncs, s'amplia, s'enforteix i es consolida la xarxa social del Pla director d'infància i adolescència de Catalunya.

La xarxa persegueix, principalment, quatre objectius:

- Donar suport al Pla per afavorir la seva implementació i consolidació.
- Avalar la continuïtat del Pla en futurs plans per adequar les polítiques públiques adreçades a la infància i l'adolescència a les necessitats d'aquesta població.
- Esdevenir una plataforma per a processos consultius i com a mitjà d'informació als membres de la xarxa.
- Utilitzar la plataforma com a mitjà de comunicació a tota la xarxa dels avenços i l'evolució del Pla director.

La informació del Pla director d'infància i adolescència de Catalunya (PDIAC) 2009-2013 la trobareu al Dixit: [http://dixit.cat/Pla_director_infancia_i_adolescencia_de_Catalunya_\(PDIAC\)_2009-2013](http://dixit.cat/Pla_director_infancia_i_adolescencia_de_Catalunya_(PDIAC)_2009-2013).

L'aniversari de la Convenció

Jordi Cots i Moner

Doctor en dret i mestre

Exadjunt al Síndic de Greuges per als Drets dels Infants

Una lectura indispensable

Ja fa vint anys que es va aprovar la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets de l'Infant i encara se n'han de dir coses elementals.

Potser el més útil, en l'ocasió d'aquest aniversari, és una lectura atenta de la Convenció. És un instrument jurídic, però és prou senzill i entenedor. Se n'han fet adaptacions per facilitar la seva comprensió. La pretesa dificultat del llenguatge jurídic –que s'ha magnificat– no ha de ser-ne un obstacle i, en tot cas, un professional de la infància no pot escudar-se'n, ha d'anar al text literal. Una adaptació fiable pot constituir una iniciació, un primer pas; però res més.

El contingut de la Convenció s'ha d'interioritzar per familiaritzar-s'hi i per presentar els principis en què es basa. Més que saber-la de memòria, cal arribar a intuir, per un instint, les necessitats que va recollir convertides en drets. Com tota obra de cultura, s'ha de dominar per després oblidar-la i esperar que, quan convingui fer-la servir, acudeixi espontàniament a l'esperit. La que fou primera defensora del poble de la CE per als infants, Maalfrid Grude Flekkoy, ens recordava que la Convenció anava vinculada als drets i el coneixement del desenvolupament de l'infant, i afegia que aquesta Convenció és la convenció de totes les professions dedicades a l'atenció de la infància.

Hem d'admetre que la Convenció no es coneix prou. No ha penetrat en el cos social. Els tècnics no l'han fet seva. La classe jurídica no la invoca. La universitat no l'ensenya. Sovint se la cita com es fa amb obres clàssiques que no s'han llegit. Parlo en general, és clar. Però no s'ha popularitzat.

Hi ha un resum no oficial que devem a UNICEF i la DEI (l'organització *Défense des Enfants International*), que es considera el compendi més escrupolós. DEI va intervenir directament en la redacció de la Convenció, els anys vuitanta, i en sabia l'essencial. De vegades s'han editat junts el text literal i aquest resum, contrastats, la qual cosa permet de passar amb comoditat de l'un a l'altre. Amb motiu del present vintè aniversari de la Convenció, se n'han fet edicions apreciables, com la de *Save the Children*, i també adaptacions. Però amb les adaptacions s'ha d'anar amb compte. El Departament de Justícia va publicar fa temps la traducció de la que havia fet el

Childre'ns Rights Development Unit de la Gran Bretanya. Hi ha, així mateix, la publicada per la Comissió de la Infància de Justícia i Pau juntament amb Rosa Sensat, titulada *Els meus drets*, en tres petits volums per a tres franges diferents d'edat, traducció d'un text establert pel *BARNkonventionsgruppen* suec. I també se n'ha fet, aquest any, una versió en lectura fàcil.

Tot i així, insistim-hi, un professional ha d'anar a la font. I què és un professional de la infància? Quan l'anglesa Eglantyne Jebb pensava en els destinataris de la seva Declaració de Ginebra parlava de «tots aquells que estan en contacte amb els infants, és a dir, la immensa majoria de la humanitat», deia. Tenia raó.

S'ha de saber d'on vénen aquests drets, qui els ha descobert, qui els ha deduït, perquè, en gran part, provenen precisament d'aquesta breu Declaració de Ginebra que Eglantyne Jebb va compondre el 1923 i que la Societat de Nacions va fer-ne la seva Carta dels infants l'any següent. La Declaració de Ginebra no és una conformació per als infants de cap declaració precedent de drets humans. És la comprensió profunda de les veritables necessitats dels infants que fa trobar els drets. *Trobar* és la paraula. Ho deia amb finor un dels nostres grans juristes, Ramon Maria Roca Sastre: «El dret no es crea, es troba». I Eglantyne Jebb deia en la seva declaració coses senzilles com aquestes: «L'infant ha de poder desenvolupar-se d'una manera normal, materialment i espiritualment», o bé: «L'infant que té fam ha de ser alimentat, l'infant malalt ha de ser curat, l'infant retardat ha de ser estimulat, l'infant desviat ha de ser atret, i l'orfe i l'abandonat han de ser recollits i atesos». Tot venia d'experiències viscudes, d'inquietuds personals, d'una idea o d'alguna de les seves realitzacions.

Després hi hagué la Declaració Universal dels Drets de l'Infant de les Nacions Unides, de 1959, en la qual ja es volgué aplicar l'estil dels documents de l'ONU, i la Convenció de 1989. Però el germen era contingut en la Declaració de Ginebra. Les grans declaracions, resolucions o recomanacions, ja porten dins seu la llavor de les futures convencions.

Amb tot el que estem dient, la Convenció constitueix un abans i un després en la història de la infància. Sense la Convenció no es podria demanar respecte per determinats drets. La Convenció ha definit situacions de les quals abans era tabú parlar. La Convenció destaca, quan és necessari, l'abisme que hi ha entre la llei i la realitat. Podríem dir que la Convenció ha donat nom a les coses. És més que un instrument jurídic: afavoreix una cultura de la infància, ha fet créixer el moviment dels drets de l'infant, ha facilitat una comprensió més subtil de la realitat de l'infant, és com un nou contracte social, i els infants han esdevingut més protagonistes. En moltes regions del món ha donat lloc a transformacions importants. A Europa –i nosaltres hi som–, a causa de la falsa percepció que els nostres infants ja gaudeixen d'un grau suficient de benestar, no ha esdevingut un instrument real de canvi. Tenim un dèficit d'utilització, de naturalitat.

Altrament, la Convenció s'ha de tractar amb rigor. Més d'un cop se li fa dir el que no diu; precisament perquè no ens hi hem imposat bé. Hi ha eines per aprofundir en el coneixement de la Convenció. D'una banda, el *Manual d'aplicació de la*

Convenció sobre els Drets de l'Infant, editat per UNICEF en anglès, francès i castellà, preparat per dos prestigiosos experts, Rachel Hodgkin i Peter Newell, i del qual s'ha fet ja més d'una edició. És una obra de set-centes pàgines llargues i conté un comentari de tots i cadascun dels articles de la Convenció, basant-se sovint en les recomanacions del Comitè dels Drets de l'Infant de Ginebra. I, de l'altra, les observacions generals del Comitè, que són la font d'interpretació dels articles de la Convenció. Fins ara se n'han emès onze: sobre els propòsits de l'educació, el paper dels *ombudsman* per als infants, la sida, la salut dels adolescents, l'aplicació de la Convenció (l'única que ha estat traduïda i editada en català), infants immigrants no acompanyats, la primera infància, els càstigs corporals, els infants amb discapacitats, la justícia de menors i els infants indígenes. En aquest aniversari de la Convenció, el Comitè ha publicat una observació general important, aquesta vegada sobre l'article 12 de la Convenció, és a dir, el dret a ser escoltat, base per a l'exercici de la participació dels infants.

Aquests textos es poden trobar. Els que es dediquen a la formació de professionals d'infància els haurien d'utilitzar. A més, almenys les observacions generals del Comitè s'haurien de poder tenir en català, per manejar la Convenció amb aquella familiaritat que es demanava al començament, l'únic camí per aplicar-la a la quotidianitat.

Amb tot això estarem en disposició d'endinsar-nos en la lectura de la Convenció. De totes maneres, no tinguéssim cap desencís. La Convenció, també ho hem dit al començament, és un text senzill i hem d'encarar-nos-hi amb la consciència que el dret fa el que pot per donar als infants allò que necessiten. Però el dret no ho pot fer tot, deia el gran jurista italià Alfredo Carlo Moro a *Il bambino è un cittadino*. Aquesta és la grandesa i servitud del dret. La intel·ligència, però sobretot la saviesa dels bons juristes, ens equipararà per discernir el sentit i l'abast del nostre text. Els anys cinquanta del segle passat, Antoni Maria Borrell i Soler, amb el realisme que caracteritza la nostra tradició jurídica, parlava així del que avui el llibre segon del Codi civil de Catalunya –que encara s'està discutint al Parlament– anomena capacitat natural de l'infant; deia: «La incapacitat [per raó d'edat] obra amb la mateixa intensitat, segons la lletra del Codi, des del naixement fins als vint-i-un anys» (es referia al Codi civil espanyol del seu temps), i afegia: «Aquesta regla, oposada a la naturalesa, no es pot admetre en teoria, ni la pràctica ho consent: no pot identificar-se la incapacitat del nounat a la de qui ha complert vint anys». Ja era un reconeixement de les competències de l'infant.

Aleshores, i amb aquest sentit de realisme, és quan podem endevinar lleialment els valors amagats de la Convenció. Perquè la Convenció suposa el dret al present; enclou el valor de la vida i la integritat; una vida que no s'entén sense la dignitat; assegura una visió integral de la infància; la identitat que dóna tenir un nom; la defensa dels valors més alts, fins i tot els espirituals; el respecte a la intimitat.

Tot això no és l'elogi de la Convenció, sinó la seva defensa. Tots els que estan en contacte amb la infància han d'estimar aquells instruments que l'ajuden a créixer.

Què hem de protegir

La lectura de la Convenció no basta. Ha estat l'organització internacional Bureau International Catholique de l'Enfance (BICE), qui probablement ha anat més enllà en aquest aniversari de la Convenció i ha proclamat que cal una nova mobilització entorn d'aquest text bàsic. Ho ha fet mitjançant el llançament d'una Crida mundial a favor de la infància que va tenir lloc a Ginebra el 4 de juny proppassat. Aquesta Crida està fonamentada en quatre informes sobre la situació de la infància a Amèrica Llatina, Àsia i Àfrica, però així mateix Europa –una singularitat, notem-ho, ja que habitualment els informes internacionals sobre infància no solen referir-se a Europa–, el BICE anomena aquests quatre documents preses de posició, ja que són, alhora, un informe i l'expressió d'un compromís. Foren presentats públicament a París just un any abans. A l'acte de París va assistir-hi la Secretaria d'Infància i l'Observatori. La Direcció de Drets Civils de l'Ajuntament de Barcelona, que va ser present a Ginebra, els havia traduït al català i els havia editat en CD. Són d'un gran interès per comprendre la Crida. El document que conté la presa de posició d'Europa fou redactat a Barcelona per un grup de composició internacional.

L'aplicació de la Convenció requereix estímuls constants per situar la infància en el lloc que li correspon. En el moment actual sembla que hi hagi un cert estancament, com un desinflament. El 1990, després que s'aprova la Convenció, se celebrà a Nova York una cimera mundial amb l'objectiu d'assegurar el compliment de la Convenció. Es posà l'accent en la satisfacció dels drets socials. Una altra cimera, que va tenir lloc el 2002, posà més l'èmfasi en els drets civils. En aquesta darrera cimera hi assistí un representant català; a la primera, cap. Ara, mundialment, som en un altre moment baix.

Potenciar l'aplicació de la Convenció comporta, en gran mesura, una reflexió sobre la protecció. Amb la Convenció, la protecció ha esdevingut un dret. Falta, aleshores, saber què hem de protegir. Una recomanació del Consell d'Europa, la l. 121, de l'1 de febrer de 1990 –just també, doncs, després d'aprovar-se la Convenció–, deia apassionadament i amb un punt de provocació que els infants «ultra el dret de ser protegits, tenen drets que ells poden exercir de manera independent, fins i tot contra la voluntat dels adults». És una afirmació molt clara de la universalitat de la Convenció i la indivisibilitat dels seus drets civils i socials. Durant molt temps s'havia considerat l'infant en risc un infant propens a una conducta desviada. Ara, un infant en risc és el que està en perill de no arribar a desenvolupar-se normalment. I és això, el que s'ha de protegir.

A més, sovint l'infant en risc s'identifica amb l'infant amb problemes (que sí que en té), que s'atribueix a l'Administració, i que l'infant «sense drama» pertany a l'esfera privada. Hi ha, així, dues infàncies. Molts infants de l'Administració se senten estigmatitzats. «Quan saben que són infants de centre, es produeix un rebuig», deia una adolescent en una audiència que va tenir lloc al nostre Parlament.

Per això el que hem de formular-nos és la qualitat de la protecció. En aquest sentit, la Convenció, en quatre dels seus articles normatius (articles 17, 23, 27 i 32)

parla del desenvolupament físic, mental, espiritual, moral i social. En l'article 17 distingeix, fins i tot, entre salut física i mental i benestar espiritual, moral i social. El protocol facultatiu sobre la venda d'infants i pornografia recull així mateix aquests aspectes. I el punt 4 de la Resolució 194/III, del Parlament de Catalunya sobre els drets de l'infant, de 7 de març de 1991, com fent-se ressò de la Declaració de Ginebra, esmenta el benestar material i el benestar espiritual.

Tenir en compte, al mateix temps, totes aquestes dimensions, ens proporciona la més segura i més alta visió integral de la infància. Tot ha d'anar junt, i el treball dels educadors adquirirà sentit. Recordem aquella frase famosa d'un funcionari de l'UNICEF: «Per què hem d'esforçar-nos a assegurar als infants la supervivència si no se'ls pot garantir una existència feliç?» Necessiten una identitat, un nom que els faci sortir de l'anonimat i els inscriui en una història, necessiten allò espiritual que, més enllà de connotacions religioses, els faci capaços de meravellar-se, de viure experiències de joia, o d'entrar en relació amb els altres, amb els éssers humans i fins i tot amb les coses.

La Crida mundial a favor de la infància a la qual ens hem referit ha tingut força divulgació a Catalunya. S'adreça als estats, a la comunitat internacional, als mitjans de comunicació, a les autoritats morals i religioses, a les organitzacions de la societat civil, a tots els homes i dones de bona voluntat. Catalunya s'hi ha de sentir identificada. Podria fer la seva pròpia crida.

Ha entrat aquest any al Parlament l'anomenada Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència, que ha volgut ajuntar les dues infàncies. S'està discutint el text del llibre segon del Codi civil de Catalunya, que afecta d'una manera fonamental la infància. Però Catalunya no pot passar per alt l'avinentsa d'aquest aniversari per donar un nou impuls a l'aplicació de la Convenció. Ha de fer un esforç per popularitzar la Convenció. En la meua opinió ens manca un pacte d'infància, que correspon al Parlament, que ens digui què hem de fer-ne, de la nostra infància, i que ens assegurï la seva visió integral. I hem de fer les coses amb sentit d'estat; vull dir que hem de sentir-nos interpel·lats pel que passa al món i considerar que el Comitè dels Drets de l'Infant de Ginebra es dirigeix a nosaltres quan exigeix als estats que facin informes periòdics sobre l'aplicació de la Convenció. Necessitem que els documents del Comitè dels Drets de l'Infant es tradueixin al català, en particular les seves observacions generals, perquè, d'aquesta manera, ens els fem més nostres i ens hi veiem més obligats. És amb tot això, que trobarem la nostra manera d'unir-nos a aquest aniversari.

El centre residencial. Un lloc per estar-hi o un lloc «de vida»?

Dolors Casalé Moure

Psicòloga clínica, col·legiada 1981

Coordinadora CSMIJ de les Corts i Sarrià-Sant Gervasi

Responsable del Programa de suport i assistència a centres de la DGAIA

La nostra vida transcorre per diferents espais i relacions, la família, l'escola, el treball, l'oci, etc. que conformen la nostra història, ens donen diferents aspectes que fan que ens sentim amb una identitat global i això configura les nostres actituds i la manera d'estar en el món. Les actituds es poden modificar sempre que ens sentim segurs de no perdre la identitat, de deixar de ser nosaltres mateixos.

Els infants encara són més vulnerables a aquest fet, ja que no tenen referències suficients, estan construint la seva identitat. Quan són molt petits, primer hauran d'aconseguir la de ser nens i nenes; quan arribin a l'adolescència, la perdran per fer el trànsit per construir la que serà la seva identitat d'adults, en això hi invertiran uns anys.

Els nens que han de viure en un centre, és perquè la seva realitat no era «prou bona»¹ per ajudar-los a créixer i desenvolupar-se el millor possible; aquest pas pel centre s'ha d'entendre com una nova oportunitat que els ofereix la vida, però perquè sigui així, s'han de donar unes condicions que ho facilitin. No és un tràmit, ni un lloc de pas, hi estiguin el temps que hi estiguin, «és un lloc de vida», que els ha de proporcionar bones experiències perquè sigui veritablement aquesta oportunitat.

Els porten la seva història i les seves experiències, que per molt dolentes que siguin són les seves, porten uns hàbits que per molt inadequats que siguin són els seus, porten una manera de relacionar-se que és la que saben. Porten el seu dol per haver viscut unes situacions que no els han servit, de moment només hi ha pèrdues. Quan passes un dol, necessites un temps abans de poder acceptar que no tot el que queda és dolent i poder apreciar la «bondat» de la nova situació, més enllà de les millores materials.

El fet que se'ls ofereixin bones experiències relacionals i de cura, experiències d'un altre tipus de vida, no significa que les puguin acceptar tot seguit.

---

1. S'utilitzarà sovint l'expressió *suficientment* en el sentit expressat per Winnicott, que serveix per definir la mare suficientment bona; per al nadó, no ha de ser una mare ideal, sinó suficientment bona.

Per sentir que un canvi és positiu, a més de ser-ho, has d'apreciar-ho i ho aprecies quan intueixes que la seva incidència serà bona, cosa que no sempre és fàcil i, encara menys, per als nens i nenes i els adolescents.

Igual que els nens i adolescents porten la seva història, també el centre i els educadors tenen la seva. Tant si és un centre amb un recorregut llarg com si és de nova planta, s'ha de sentir amb un bagatge que es configuri per a tots els que l'habituen com un lloc de pertinença. Si té història, s'ha de fer palesa per a tothom; si no en té, s'ha de començar a construir. *Història* vol dir 'la memòria que queda més enllà dels que arriben, estan i/o marxen –siguin menors o educadors–, vol dir que hi ha alguna cosa permanent que transcendeix'. El sentiment de no pertànyer enlloc és molt dolorós i no ajuda a construir una identitat estable, a nodrir l'autoestima, a creure en un mateix.

La mirada de l'altre és important per a tots, grans i petits, menors i adults; però els nens i nenes i els adolescents es miren en els nostres ulls, són més dependents d'aquesta mirada perquè encara s'estan construint com a persones. Cal tenir en compte que, sovint, no som conscients de com ens els mirem, per tant, si ho fem amb reconeixement, amb confiança, amb poca confiança, etc., els estem dient, potser sense voler, com creiem que són.

En les reunions d'equip, a vegades es dona la situació que les mirades dels diferents educadors no configuren la integralitat del menor, sinó que són parts fragmentades més subsidiàries de les diferents vinculacions que del mateix menor.

Un altre aspecte que cal tenir en compte d'aquesta mirada és com entenen el seu pas pel centre, ja que serà un missatge positiu o serà viscut com «un mal menor». En aquest cas, no se li pot transmetre que és una segona oportunitat i que l'ajudarà a saber què ha de rescatar de la seva experiència anterior i a què ha de renunciar sense que signifiqui quedar-se sol.

Això ens porta al tema de la vinculació. La vinculació que ha tingut el nen, la nena o l'adolescent en el si de la seva família, habitualment ha de ser substituïda per vinculacions bones, estables i permanents en el temps, que l'ajudin a configurar la seva manera d'estar en el món, li possibilitin una socialització que respecti la individualitat i l'autonomia sense negar la dependència necessària com a éssers socials que som.

Es pot dir, i de fet se'ns ha dit en ocasions, que això no ho pot facilitar un centre, precisament perquè no és una família, però cal tenir en compte que substitueix una família i que s'han de donar les característiques essencials que hauria de tenir tota família que pretén fer créixer fills. Es tracta de la provisió ambiental prou bona, que nodreix materialment i psíquicament.

Vol dir que un equip ha de poder donar el suport suficient per fer sentir la pertinença a un lloc que té memòria, per tant, té una història o l'està construint, i, encara que marxi un educador, no es genera sentiment d'abandó ni en la resta d'educadors ni en els menors. L'equip ha de generar la contenció suficient perquè tothom vegi que té suport i, per tant, pugui fer la seva feina i complementar-se entre si, com

s'ha de fer en una família que funciona. Això voldria dir que els infants no estan sols i els educadors tampoc.

L'equip ha de tenir capacitat de posar-se d'acord per donar missatges coherents i, malgrat que pugui haver-hi estils diferents entre els educadors, això no ha de trencar aquesta coherència en el tracte amb els menors.

Saber ser adult –i això ha de passar a partir del moment en què es deixa l'adolescència enrere– no és fàcil a cap edat. La responsabilitat individual, l'autocrítica, conèixer-se un mateix, contenir les ansietats pròpies i les dels que tenim a càrrec, són característiques adultes desitjables i a les quals s'ha de tendir a aconseguir-les per a la pròpia salut mental.

L'adult és un model per als menors que té al voltant. La seva presència física, la seva actitud davant de les situacions, els seus actes, la coherència entre el que diu i el que fa, etc., són missatges continus, conscients o inconscients, que adrecem als que tenim a prop i, sobretot, als menors, que són més vulnerables i poden perdre la confiança ràpidament i quedar-se aleshores molt sols.

Els nens i nenes i els adolescents, a més de tot el que s'ha explicitat, necessiten que l'adult del seu entorn tingui capacitat:

De vincular-se afectivament sense confondre's amb l'altre, perquè si es confon amb la pena, la ràbia, el malestar del menor, no podrà ajudar-lo a sortir-se'n i, com dèiem, el deixarà molt sol. El menor no copsarà que es poden tolerar les seves circumstàncies i, per tant, que hi ha una sortida.

De contenir la pròpia ansietat per poder contenir la dels menors, per ajudar-lo a crear la tolerància a la frustració. És molt habitual que el menor porti un dèficit en aquest aspecte, ja que la tolerància a la frustració es crea des del naixement i la majoria de menors internats no han tingut ocasió de fer-ho o, a causa de les circumstàncies tan adverses que ha viscut, han soterrat la que hagués pogut adquirir, i necessitarà tornar-hi a confiar per poder fer-la aflorar o construir-la de nou. Com més segura se sent una persona, gran o petita, més tolerància pot tenir perquè no es posi en qüestió davant de les contrarietats pròpies de la vida.

De crear esperança, sense caure en l'omnipotència. Un dels aspectes més difícils de la tasca d'educador és mantenir l'esperança, no com un aspecte místic, sinó amb criteri de realitat. Sovint, no tenir un *feedback* de la pròpia tasca, perquè la trajectòria dels menors és dispersa i no és fàcil recollir els fruits del que s'ha fet, no facilita generar la confiança, amb la qual cosa les bones experiències que s'ofereixen als menors queden dins d'ells i són un bon sediment.

D'empatia, és a dir, posar-se en el lloc de l'altre, sense sentir-se l'altre, preocupar-se per l'altre. Consisteix a tenir-lo en el pensament, però sense haver d'estar pensant en el menor tot el temps, cosa que no seria sana ni bona, ni per al menor ni per a l'educador. L'empatia ajuda a comprendre i, si es comprèn, és més fàcil trobar solucions a les dificultats que es plantegen.

De crear pensament: poder posar paraules on només hi ha accions o reaccions. Quan podem posar paraules a un sentiment o acció, el dominem, però si no podem

fer-ho, el sentiment ens domina. Això passa a totes les edats, però amb menors encara més.

Aquestes funcions, permeten l'embolcall que ajuda a crear la confiança bàsica, o sia, la confiança que ens acompanya tota la vida i que ens ajuda en els moments difícils a sentir que hi ha sortida, sols o amb ajuda. Els nens i nenes i adolescents que estan en centres, sovint la tenen molt malmesa per les vicissituds que han hagut de viure, però encara poden refer-la si tenen el que dèiem al començament: la provisió ambiental suficientment bona, que nodreix materialment i psíquicament.

Els infants i els nens i nenes, perquè encara tenen temps. Els adolescents perquè l'adolescència és un moment de crisi i, per tant, és una segona oportunitat, en aquest cas, perquè a les ruptures pròpies de la crisi adolescent s'hi afegeixen les que l'han portat al centre, però de totes maneres, és un moment en què, com tots els adolescents, s'haurà de sortir de la crisi, i, si se'ls l'ajuda i es deixen ajudar, pot ser un pas de creixement en la salut.

Les vivències traumàtiques poden deixar seqüeles difícils de resoldre, sobretot si es produeixen en els primers anys de vida i no hi ha figures substitutives que les pal·lien fent més suportable el malestar, però això no vol dir que tots els nens i nenes o adolescents que han patit situacions traumàtiques o difícils tinguin seqüeles greus. No sempre les conductes difícils o de risc corresponen a trastorns mentals greus.

S'han de poder rescatar els aspectes sans dels menors, que poden quedar confosos o emmascarats per mals hàbits adquirits, per la manifestació conductual del dol, per les rivalitats i gelosies pròpies de la vida amb altres nens i nenes, etc.

El procés educatiu que representa el pas pel centre s'ha d'entendre com un procés de formació de la persona, integral; el menor haurà de modificar hàbits i actituds, però si no s'hi vincula, si no és important per ell generar satisfacció en l'entorn, perquè encara està massa enfadat amb tot el que li ha tocat viure, no seguirà un procés d'aprenentatge. Entenem per *aprenentatge* 'l'actitud que hom té d'estar en el món, és fer propi quelcom que ens és extern i ens interessa i, en fer-ho, resta en el temps, ho conservem'. Modifica de manera duradora i vinculant. No demana continguts o habilitats específiques. Consisteix a utilitzar funcions intel·lectuals i emocionals i aplicar-les –es diferencia de l'ensinistrament, que no modifica ni resta en el temps si no té reforç continu.

Aquest aprenentatge que es facilita al menor comporta un canvi profund en la seva vida, per això ha de sentir el centre com un lloc de pertinença, un lloc de vida, de confiança, que li faciliti, amb el temps de què disposi, diferenciar-se de la seva família sense sentir que la traeix.

Al mateix temps, els educadors també han de fer un aprenentatge emocional, ja que la relació amb els menors els posarà enfront de les pròpies limitacions –que, si es coneixen, no interferiran en la seva manera de fer, perquè les podran tenir en compte–, de la frustració de no poder donar als menors tot allò que poden necessitar; però això no pot fer que no valorin el que sí que fan. Hauran d'aprendre a observar els aspectes sans i bons dels menors que poden estar desvirtuats per les seves

conductes i actituds, a tolerar els aspectes arcaics que presenten alguns nens i nenes que, a vegades, són grans i d'altres molt petits sense motiu aparent, i que fan que no es comprenguin les seves actituds. Han de poder discriminar quan la relació amb altres adults, companys educadors, pares, professionals, etc. s'esllavissa cap a la complicitat o la rivalitat, o quan es formen algunes aliances que no serveixen, perquè ningú està lliure d'aquestes situacions quan tractem amb el conflicte, la disfuncionalitat o la patologia dels menors o les famílies. La formació i el treball en equip són fonamentals per afrontar la complexitat que significa l'atenció als menors tutelats.

La qualitat de l'atenció a la infància protegida

Pilar Hilarión Madariaga

Directora de l'Àrea de Dependència i Serveis Socials
de l'Institut Universitari Avedis Donabedian

M. Elisabet Herrera Cardenal

Coordinadora de projectes de l'Àrea de Dependència i Serveis Socials
de l'Institut Universitari Avedis Donabedian

La millora de la qualitat de l'atenció és un tema que preocupa els professionals dedicats a l'atenció de les persones des de fa molt de temps; tots volem treballar el millor possible amb els recursos de què disposem.

En l'àmbit europeu, cal tenir en compte que l'avaluació de la tasca feta i la millora de la qualitat són components clau de l'agenda política global per millorar la rendició de comptes (*accountability*) i l'ús eficient dels recursos.¹ En el moment històric actual, entre les preocupacions dels governs de les diferents comunitats autònomes, així com les de la resta de països de la Unió Europea, hi ha la millora de l'efectivitat i l'eficiència dels serveis a la ciutadania, la correspondència en les decisions, l'equitat i el coneixement continuat de l'opinió de les persones usuàries sobre els serveis públics que utilitzen i de les seves expectatives.

L'avaluació i la millora permanent dels serveis, la sistematització de les actuacions, la reducció de la variabilitat de les diferents praxis professionals, etc., són algunes de les qüestions que, relacionades amb la qualitat dels serveis, ocupen els esforços actuals d'un nombre important de directius, planificadors i professionals.

Per entendre l'interès que desperta la qualitat, hem de fixar-nos en les transformacions que s'estan produint en el nostre entorn. Estem vivint en un context de canvis vertiginosos en el món de l'empresa privada, del sector públic i de la societat en general. Aquest panorama no és aliè als serveis socials; és necessari que la prestació dels serveis d'atenció a les persones es dugui a terme de manera efectiva i eficient, per optimitzar i aprofitar al màxim els recursos públics disponibles, la qual

---

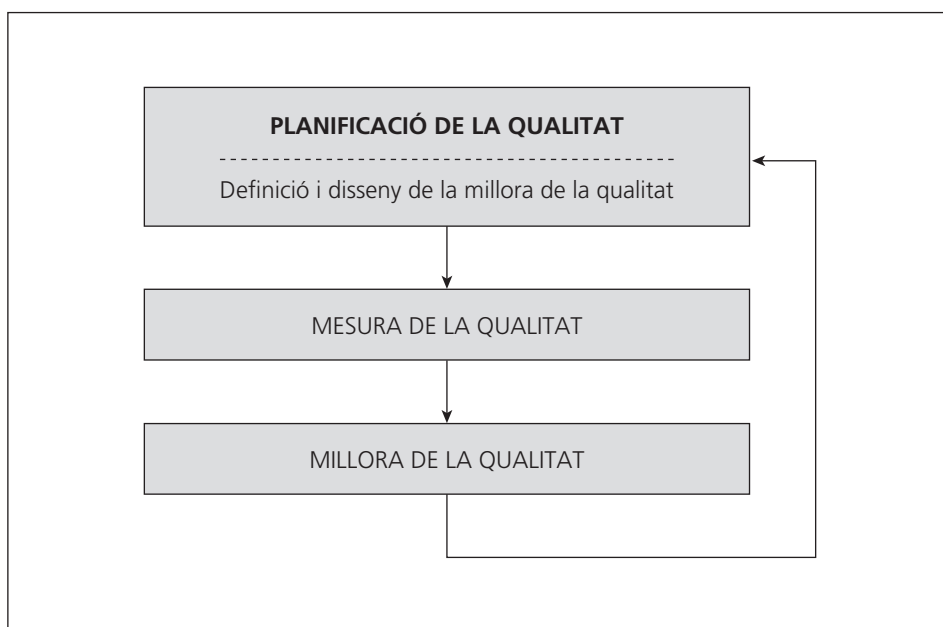
1. HILARION, P.; SUÑOL, R.; GROENE, O.; VALLEJO, P.; HERRERA, E.; SAURA, R. M. *Making Performance Indicators work: the experience of using consensus indicators for external assessment of health and social services at regional level in Spain*. Health Policy, setembre de 2008.

cosa implica incorporar-hi mecanismes d'avaluació de l'activitat feta. En aquesta línia, són diverses les veus que apunten que cal una actitud oberta, rigor professional i l'ús de metodologies específiques.

L'interès inicial per la qualitat de l'atenció s'ha anat desenvolupant a mesura que s'han dissenyat eines que permeten mesurar el nivell de qualitat que s'ofereix i l'impacte produït.

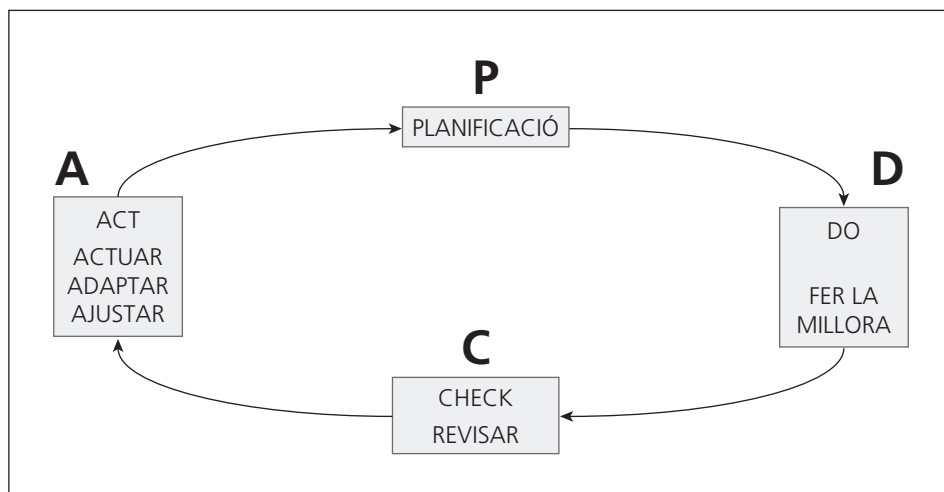
En l'àmbit industrial, varen ser cabdals les aportacions de Joseph Juran (1904-2008), que va sentar les bases de la visió moderna de la millora de la qualitat. Una de les seves aportacions clau va ser la Trilogia de Juran, en què la planificació esdevé essencial quan s'aborda la millora contínua de la qualitat, juntament amb la mesura i la millora.

Figura 1. Trilogia de Juran

La mateixa idea és reforçada per Deming, mitjançant el cicle PDCA de millora contínua, que està basat en el treball elaborat prèviament per Shewart. Introdueix el *Do* (fer), remarcant la importància de monitorar aquesta fase, ja que en el pas del planificar al fer es produeixen desviacions importants. Assenyalava que cal introduir-hi estratègies de canvi adaptades a la realitat de cada organització.

Figura 2. Cicle PDCA

Una vegada feta la planificació, s'ha d'aplicar allò planificat i s'hi incorporen la mesura i l'avaluació de manera sistemàtica per revisar posteriorment que s'acompleix el que s'havia planificat; en cas necessari, s'ajusta la planificació.

Actualment, la gestió de la qualitat ha irromput amb força en els serveis socials i es pot afirmar amb rotunditat que aquesta s'ha integrat en el discurs dels responsables de les entitats del tercer sector i de les administracions públiques.

En el nostre país, el marc normatiu referent a la infància no havia experimentat un impuls tan important com el d'aquest moment; el moment actual resulta estratègic per al desenvolupament dels serveis socials en general, ja que s'han aprovat dues lleis molt importants per al sector: la Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència (BOE núm. 299, de 15 de desembre de 2006) i la Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials (DOGC núm. 4990, del 18 d'octubre de 2007).

D'una banda, la Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials, inclou un títol, el VIII, de «Qualitat dels serveis socials», en què fa referència als aspectes següents:

- Establiment dels criteris de qualitat (article 84)
- Pla de qualitat (article 85)
- Deontologia professional (article 86)

A més, fa esment en diferents parts del document de temes rellevants per a la qualitat i els serveis socials.

El desplegament de la Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials preveu una major cobertura dels drets d'accés alhora que vol fomentar l'oferta necessària per cobrir les demandes en condicions de qualitat. També estableix l'elaboració del Pla

de qualitat del Sistema de serveis socials, que es regirà per allò que estableix l'article 85 i el Model d'acreditació dels serveis socials descrits a la Cartera de serveis socials. Així, doncs, el sector dels serveis socials a Catalunya està vivint un desenvolupament important en temes de qualitat, que es complementa amb el disseny del Pla estratègic del Sistema de serveis socials.

D'altra banda, la Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència, inclou un títol, el II, sobre la qualitat i l'eficàcia del sistema per a l'autonomia i l'atenció a la dependència. Per fomentar la qualitat del sistema de la dependència (article 34), exposa que s'hauran d'establir:

- Criteris de qualitat per als centres i serveis
- Indicadors que en permetin l'avaluació i la comparació
- Guies de bones pràctiques
- Cartes de serveis

Tanmateix, en el moment actual, s'ha presentat el Pla director d'infància i la Llei dels drets i les oportunitats dels infants i adolescents està en la recta final del tràmit parlamentari.

El Departament de Benestar Social i Família té com a prioritat, des de fa temps, la promoció d'una política de qualitat a les diferents unitats directives. El primer pla de qualitat del Departament, concretament de l'Institut Català d'Assistència i Serveis Socials (ICASS), es va elaborar en el període 1999-2000.² Actualment, la qualitat ha passat a ser un tema estratègic a fi d'assolir els objectius per promoure el benestar social.

És en aquest marc que la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) ha desenvolupat el seu primer pla de qualitat. El Pla de qualitat 2008-2010 de la DGAIA fa explícit el compromís amb la qualitat, situant-la des del punt de vista estratègic dins de l'organització i convertint-la en el fil conductor que permet articular alguns dels canvis necessaris per afrontar els reptes de futur que es presenten en el Sistema de protecció a la infància i l'adolescència, fent de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència un sistema progressivament més efectiu i eficient.

Però, què és la *qualitat*? Són moltes les definicions existents; algunes d'aquestes es presenten a continuació:

- Grau en què les característiques d'un producte o servei compleixen els objectius per als quals ha estat creat.³ (ISO)

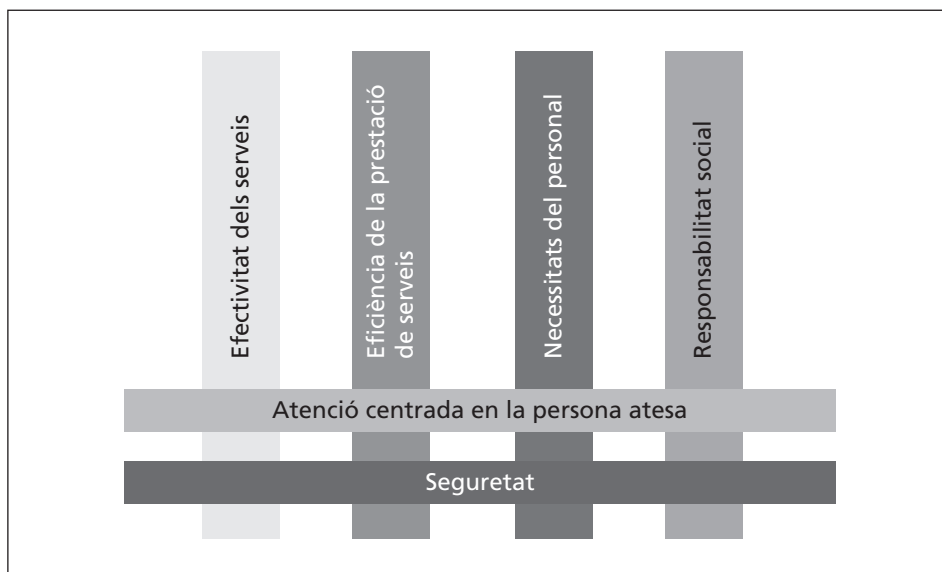
2. *Millora de la qualitat de l'ICASS*. Disponible a: http://www.gencat.cat/benestar/icass/pq13/pq_02.htm. Consulta efectuada el 13 de gener de 2010.

3. ISO 9000:2005. *Sistemas de Gestión de la Calidad. Fundamentos y vocabulario*. AENOR.

- Idoneïtat, aptitud i adequació a la norma. (Juran)
- Dissenyar, produir i servir un bé o servei que sigui útil, tan econòmic com sigui possible i de manera que satisfaci el destinatari. (Ishikawa)
- Atenció de qualitat és el tipus d'atenció que maximitza el benestar del ciutadà després de tenir en compte el balanç de pèrdues i guanys esperats, preveient el procés en totes les seves parts. (Avedis Donabedian)

La major part dels autors coincideixen que la *qualitat* és un concepte multidimensional. Les dimensions de la qualitat establertes pel model PATH, desenvolupat en el marc del projecte europeu de l'Organització Mundial de la Salut, van ser considerades per establir les línies estratègiques del Pla de qualitat 2008-2010 de la DGAIA. Estan representades en la figura 3, Dimensions de la qualitat.

Figura 3. Dimensions de la qualitat

A continuació es descriuen, breument, les dimensions esmentades:

- Efectivitat dels serveis o mesura en què una intervenció determinada es presta de manera correcta, segons l'estat actual del coneixement, amb el propòsit d'aconseguir el resultat desitjat. Inclou l'avaluació de la pràctica.
- Eficiència de la prestació de serveis o mesura del benefici assolit en relació amb els costos implicats en una intervenció, considerant els que són necessaris i els innecessaris.
- Necessitats del personal, partint del fet que en el Sistema de protecció a la infància els professionals són clau per garantir una atenció i gestió de suports

correctes als infants i a llurs famílies. Per millorar la satisfacció i implicació dels professionals, cal considerar les seves necessitats, però també facilitar la intervenció amb instruments, motivació, reconeixement...

- Responsabilitat social, conseqüència de l'encàrrec que la societat ha dipositat en el Sistema de protecció a la infància, que ha de vetllar pel benestar de la infància en risc.
- Atenció centrada en la persona en què convergeixen la satisfacció de l'infant i llurs familiars, el compliment de les expectatives, el disseny de serveis d'acord amb les expectatives, la participació en les decisions i el respecte als sistemes de valors i creences de la mateixa persona, entre d'altres. Cal tenir en compte la particularitat que les persones ateses per la DGAIA sovint ho són en contra de la pròpia voluntat, atès que les mesures preses poden implicar separacions familiars.
- El grau de seguretat amb què l'organització coneix, preveu i es prepara per evitar i/o minimitzar riscos innecessaris a la persona atesa, derivats de la intervenció amb la persona i de l'entorn, garantint d'aquesta manera la seguretat estructural i l'atenció i el suport facilitats.

Molts dels professionals del Sistema de protecció a la infància tenen present el concepte de *qualitat* –o almenys algunes de les dimensions esmentades– en les seves intervencions quotidianes.

Esdevé fonamental que els equips dels centres i serveis reflexionin sobre com desenvolupar cadascuna de les dimensions en els dispositius en què treballen, per tal que la persona usuària (infant, nen/a, adolescent o família) percebi que l'atenció rebuda és de qualitat.

Cal tenir en compte que les accions o iniciatives individuals no planificades poden condicionar l'aparició de nivells diferents de qualitat dins una mateixa organització i dins un mateix servei. Aquesta circumstància pot anar en contra d'un dels pilars del Sistema de protecció: l'equitat en l'accés i en l'atenció posterior prestada. Per aquest motiu, és important fer confluïr els esforços i les iniciatives que, des del punt de vista individual i de dispositius o serveis particulars, ja s'estan desenvolupant des de fa temps sota una concepció de millora de la qualitat com a manera de fer.

El Pla de qualitat 2008-2010 va partir dels resultats del diagnòstic del sector fet en el 2007 pel Servei de Planificació de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència. L'estudi es va centrar en aquelles àrees vinculades directament amb l'atenció als infants i a llurs famílies, en els dispositius EFI, EAIA, centre d'acolliment i CRAE. L'estudi diagnòstic es va elaborar en diferents etapes durant tot un any, fet que va permetre anar avançant en el diagnòstic i, alhora, difondre la cultura de la qualitat en l'organització.

Qualsevol entitat que consideri adient elaborar un pla de qualitat ha de conèixer la situació de base. Metodològicament, en primer lloc, és necessari identificar els principals problemes que té i les oportunitats de millora detectades. Un cop analitzades

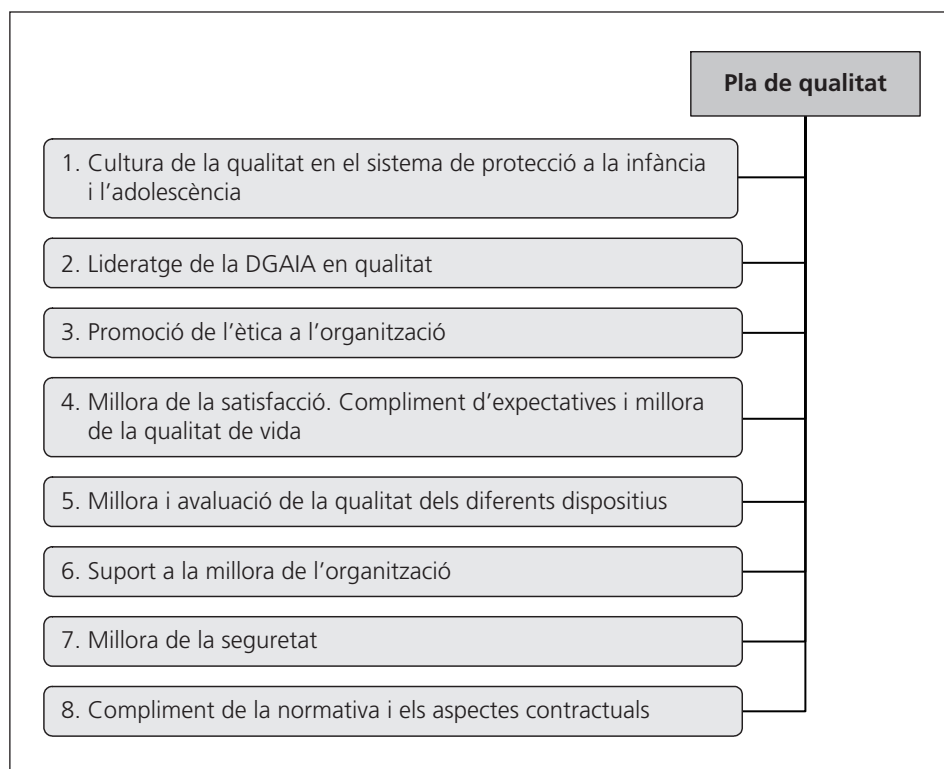

i ponderades les causes, es dissenyen els continguts del Pla de qualitat, que seran les accions de millora per abordar les causes que es considerin més determinants de les àrees prioritzades. Per facilitar la implementació, les àrees prioritzades s'agrupen en línies estratègiques.

Concretament, a la DGAIA, el Pla de qualitat 2008-2010 esdevenia una eina que integrava les accions planificades, que es vinculaven amb temes de qualitat i, alhora, donava suport als objectius estratègics i prioritaris plantejats per la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència. Per aportar eficiència i efectivitat als serveis prestats pel Sistema de protecció a la infància i l'adolescència, s'havien d'agrupar les diferents iniciatives existents i les planificades en grans línies estratègiques d'actuació. D'aquesta manera s'articulava un procés de millora contínua, que permetia assolir els objectius establerts.

Les línies estratègiques del Pla de qualitat es van establir mitjançant un procés de reflexió participativa i constructiva. La figura 4 següent, «Línies estratègiques del Pla de qualitat», presenta les línies estratègiques que configuren el Pla de qualitat 2008-2010:

Figura 4. Línies estratègiques del Pla de qualitat

Les línies estratègiques estan en consonància amb la missió, la visió i els valors, els principis i els objectius de la política de qualitat de la DGAIA.

La política de qualitat estableix tant les bases filosòfiques com les directrius estratègiques, identificant, a més, els factors clau per implementar-les. La política de qualitat proporciona una perspectiva global de gestió de la qualitat en cada organització i es formula a partir del diagnòstic de la situació basal prèviament fet.

La política de qualitat de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència del Departament de Benestar Social i Família vol assegurar la millora contínua dels serveis que ofereix, tant pel que fa a l'accés com a la provisió, prestació i finalització dels serveis, garantint la continuïtat, en la línia d'aconseguir una atenció més personalitzada i adequada a les actuals i futures necessitats i exigències de la societat pel que fa a la protecció dels infants i adolescents. La versió íntegra de la política de qualitat de la DGAIA està disponible en el Pla de qualitat 2008-2010.⁴

En implementar un pla de qualitat, esdevé d'utilitat que l'equip conegui i comparteixi la missió, la visió, els valors, els principis i els objectius de la política de qualitat. Tanmateix, per gestionar i desenvolupar el Pla de qualitat és necessari comptar amb una estructura funcional preparada per planificar, dur a terme, controlar, avaluar, aprendre i millorar permanentment dins del cicle de millora contínua.

En el cas de la DGAIA, els nivells de gestió establerts per desenvolupar el Pla de qualitat 2008-2010 van ser tres:

- Nivell directiu. Aquest nivell està vinculat al Comitè Estratègic de Qualitat (CEQ) que s'ha constituït i ha assumit els objectius de qualitat, tant en l'àmbit general com en l'específic de les diferents línies, i garanteix el suport metodològic.
- Nivell executiu. S'ha constituït el Nucli de Qualitat (NQ) que dinamitza les línies estratègiques del Pla de qualitat. Cada línia estratègica prioritzada serà liderada per una persona o grup de persones a qui el NQ delegui. A més, s'ha designat un referent territorial de qualitat a cada territori. En el cas de Barcelona ciutat i Barcelona comarques seran dues persones per territori.
- Nivell operatiu. La unitat operativa del sistema per promoure la qualitat són els grups de treball (GT) i els equips de millora (EM). Tenen el reconeixement institucional i en aquests pivotaran moltes de les activitats del Pla de qualitat. Sempre que la implementació del Pla de qualitat ho requereixi, qualsevol professional del nivell directiu o executiu pot incorporar-se en el nivell operatiu.

Per assegurar la implementació correcta d'un pla de qualitat, cada organització ha de determinar com l'estructura existent el pot desenvolupar, fent participants les persones clau de l'organització, que esdevindran els líders visibles del canvi.

---

4. Disponible a <http://www.gencat.cat/benestar/pdf/pladq.pdf>. Consulta efectuada el 13 de gener de 2010.

Implementar un pla de qualitat no és una tasca fàcil: passar d'allò planificat a l'execució sempre requereix un seguiment acurat per assegurar que les accions que es van fent s'ajusten al que s'havia previst i conèixer les desviacions que es produeixen. Cal preveure les resistències al canvi que poden generar-se i dissenyar les estratègies de canvi que serà necessari implementar per treballar-les.

El quadre de comandament resulta d'utilitat per monitorar el grau d'acompliment d'allò planificat. Es tracta d'un instrument de gestió estratègica que aporta una visió global i de monitoratge dels indicadors més rellevants per facilitar la presa de decisions en funció de l'anàlisi dels resultats.

La selecció dels indicadors que formen part del quadre de comandament és un procés important, ja que els seus resultats serviran per fer el seguiment de la situació de l'organització. Les utilitats són diverses: permet avaluar el grau d'acompliment dels objectius, facilita el control dels processos i la planificació d'accions de millora, afavoreix la comparació i el benchmarking entre diferents dispositius, promou la implicació dels professionals en el seguiment dels paràmetres relacionats amb la qualitat... A fi de facilitar la recollida i interpretació de dades, cal especificar en la descripció del quadre de comandament d'indicadors el mètode i la periodicitat de recollida d'informació.

Finalment, per implementar un pla de qualitat és fonamental prioritzar i temporitzar el que es fa, sent realistes, per evitar frustracions i mantenir la il·lusió que generen els plans de qualitat com a eina d'articulació del canvi planificat a les organitzacions.

L'ordre d'allunyament i els menors d'edat com a víctimes de violència domèstica

---

Santiago Vidal Marsal

Magistrat de l'Audiència Provincial de Barcelona (Sala Penal)
i coordinador pedagògic de l'Escola de Policia de Catalunya

Introducció

En l'àmbit dels operadors jurídics i la resta de professionals que treballem dins del món de la justícia o els serveis socials, ningú qüestiona avui dia que la relació entre víctima i sistema penal ha estat sempre difícil. Lluny de la col·laboració i la unitat de criteris que haurien de presidir la nostra tasca recíproca, cada un dels implicats hem intentat imposar les nostres opinions i interessos, tot partint del convenciment erroni que ens emparava la raó.

A més, quan un dels perjudicats pel delictes que ha motivat la incoació del procés penal és un menor d'edat, sovint s'ha derivat cap a situacions de clar antagonisme entre allò que busca el procés (esbrinar la veritat material i castigar el culpable) i allò que més convé a l'interès prioritari del menor (recuperació emocional i oblit del dany sofert). Aquesta dicotomia esdevé, a vegades, insalvable per les característiques pròpies del fet punible, però potser una mica més d'imaginació i valentia a l'hora d'interpretar la llei els professionals implicats (jutges/esses, fiscals, psicòlegs/dòlogues, treballadors/ores socials, etc.) podria ajudar a superar les dificultats que genera cada cas concret.

Sens dubte, en la persistència crònica d'aquesta situació de tensió entre dos drets (el del menor d'edat i el de la societat) al llarg dels anys, així com l'arrelament d'alguns mètodes qüestionables d'actuació de determinats tribunals penals (com, per exemple, la freqüent i censurable denegació de mesures protectores del testimoni menor d'edat –malgrat el que disposa la Llei orgànica 19/1994, de 23 de desembre– que evitin la confrontació visual d'autor i víctima en el judici oral), hi ha tingut molt a veure el fet que la dogmàtica jurídica sempre ha considerat que el *ius puniendi* és una facultat exclusiva i excloent de l'Estat, en què els particulars –siguin adults o menors d'edat– només tenen un paper secundari. És per aquest motiu que sovint s'argumenta que aplicar la llei d'acord amb criteris d'oportunitat –sens perju-

dici de l'estricta respecte a la legalitat vigent–, encara que sigui en interès dels menors, és quelcom aliè a la funció jurisdiccional.

Tanmateix, caldria no oblidar mai que la reacció punitiva contra la persona delinqüent, autora de maltractaments en l'àmbit familiar, no és pas l'única funció del sistema penal en vigor des de la Llei orgànica 11/2003, de 17 de novembre, i per això les polítiques criminals en aquesta matèria han d'anar sempre orientades no sols cap a la triple finalitat que recull l'article 25 de la Constitució espanyola –a) reinserció social, b) retribució sancionadora individual, i c) prevenció (general i especial)–, sinó també a un quart objectiu: la reparació (moral i psicofísica) de les víctimes, a fi i efecte d'assolir la màxima reducció possible del dany sofert. Quan aquesta víctima és un infant, estigui o no tutelat per l'Administració, i la persona agressora sigui un dels seus progenitors, caldria fer-ho alhora des d'una triple perspectiva social prioritària:

1. Minimitzar el dany ocasionat per la persona autora del delictes perquè l'infant no identifiqui el pare o la mare com un enemic irrecuperable (victimització primària).
2. Evitar que la dinàmica pròpia del procés penal augmenti el dany causat amb els habituals dèficits d'atenció psicològica, assistència jurídica, informació i protecció que, massa sovint, són inherents al funcionament burocràtic del sistema judicial (victimització secundària).
3. Garantir que les mesures judicials –en especial les de caire cautelar provisionals–, adoptades vers la persona culpable, es tinguin en compte per damunt de tot els drets i l'interès del menor en relació amb el desenvolupament de la seva personalitat, objectiu que planteja *per se* la hipòtesi de reanudar en un futur la relació afectiva i/o convivencial (victimització terciària).

No podem sostenir amb coherència que l'infant víctima és una persona aliena al procés penal, a diferència del que succeeix amb els possibles testimonis presencials que no s'han vist directament implicats en l'afer delictiu violent. Malgrat la seva curta edat, amb les dificultats consegüents que té per comprendre l'abast antijurídic de la conducta executada pel culpable, el més cert és que amb la seva declaració testifical ens aporta no sols una versió –més o menys fiable– dels fets concrets imputats, sinó que també ens situa en el context –precedent, coetani i posterior– en què van succeir. Els informes emesos pels equips tècnics adscrits als jutjats són, en aquest sentit, d'una transcendència inqüestionable, malgrat que algunes sentències recents hagin posat en dubte injustificadament la seva objectivitat. La meua experiència professional de més de 21 anys en l'exercici de la judicatura m'ha demostrat que si algun principi guia les actuacions professionals d'aquests equips és la imparcialitat.

Els tribunals potser no hem sabut valorar prou fins avui la importància que aquests dictàmens pericials tenen a l'hora de donar una resposta justa al cas concret, sempre dins dels marges de legalitat que recull l'article 3 del Codi penal.

A vegades oblidem que el conflicte familiar que hem de jutjar i sentenciar no és comparable amb la resta de delictes contra les persones en què la víctima és una altra persona adulta aliena a l'àmbit familiar. I és aquesta especificitat diferenciadora, la que ens obliga a ser més curosos a l'hora d'adoptar determinades mesures o no, sobretot quan comporten una ruptura temporal en les relacions paternofilials. Atès que, segons les estadístiques del Consell General del Poder Judicial (CGPJ) relatives al quinquenni 2005/2009, un 91,3% de les persones maltractadores són de sexe masculí, tota condemna dictada a l'empara de l'article 153 en relació amb el 57.2 de la Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre (Codi penal), que porti associada una prohibició d'apropament i/o comunicació amb la víctima, sigui la mare o el/s fill/s, té com a efecte col·lateral immediat aquell distanciament i, en conseqüència, fa inviable a curt termini reanudar la convivència com a clau de volta per normalitzar la relació amb el pare dins del mateix entorn familiar.

Arribats a aquest punt, potser cal preguntar-nos si la legislació actual ens permet limitar els efectes negatius d'aquest atzucac jurídic, atès que la imposició de la pena d'allunyament és, ara per ara, obligatòria. La resposta fàcil consisteix a atribuir als redactors de la Llei orgànica 1/2004 la responsabilitat de modificar la norma (ja hi ha una iniciativa legislativa en curs), però potser hi ha algunes propostes que ens permetrien avançar decisions en interès dels fills abans que la reforma esmentada aparegui publicada al BOE, fet que difícilment es produirà abans del final d'aquesta legislatura parlamentària.

Marc legal internacional

Fins fa poc, la legislació i la jurisprudència internacional atorgaven als menors víctimes de delictes en l'àmbit familiar un rol molt limitat, bàsicament instrumental com a font de prova, i no sempre amb el grau de credibilitat que es mereix, atès que són moltes les resolucions judicials que destaquen un alt risc d'influenciabilitat o fabulació. A més, una vegada assolit l'objectiu del procés penal i fixada la veritat jurídica en el relat de «fets provats» de la sentència, ens oblidem d'aquests. Ningú no es preocupa de fer-los un seguiment acurat per verificar si han estat capaços de superar l'afectació *posttraumàtica* o no inherent a aquesta classe de delictes. Ningú no verifica si una vegada finalitzada la mesura d'allunyament –els límits legals van d'1 a 5 o 10 anys, en funció de la gravetat–, la relació amb els pares és convenient i recuperable o no. Potser l'equip tècnic de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) sí que es planteja aquestes hipòtesis, però no pas les del sistema penal.

Ens ajudarà a contestar aquella pregunta sobre els marges de discrecionalitat reglada una anàlisi breu de la legislació internacional vigent, directament aplicable a l'àmbit penal espanyol per disposició de l'article 96.2 de la Constitució espanyola, fet que, alhora, ens permetrà albirar que si alguna cosa no ens manca són textos

normatius reguladors d'aquesta matèria que legitimen una interpretació menys literal i burocràtica que la que s'està fent. Com gairebé sempre, el problema no és la insuficiència de directrius assenyades, sinó la seva aplicació incorrecta per part dels operadors jurídics dels estats membres signants.

- Declaració de l'ONU 40/34, de 29 de novembre de 2005: conté els principis bàsics que cal tenir en compte per protegir els drets de les víctimes d'un delicte violent. Reclama especial tutela judicial per a les persones en situació de vulnerabilitat i, en concret, per als infants.
- Conveni de 25 de maig de 2000 NU sobre protecció de testimonis menors d'edat: està dedicat específicament a establir un protocol d'actuació policial i judicial quan el delicte afecta els àmbits de la pornografia infantil, l'explotació sexual i els maltractaments familiars. La seva principal aportació rau en el fet que recomana la no-confrontació en judici públic amb l'autor del crim i la recerca de mecanismes alternatius de preconstituïció de la prova (gravacions en DVD, ajut de psicòlegs i psicòlogues, ús de videoconferència o circuit tancat de TV en els tribunals de justícia, etc.).
- La Decisió marc del Consell d'Europa, de 15 de març de 2001, recorda fonamentalment que la víctima menor d'edat en situació de desemparament té dret a rebre l'oferiment d'accions perquè pugui personar-se en la causa per mitjà dels seus representants legals, sigui tutor o Administració.

Aquesta normativa internacional preconfigura com a element nuclear del procediment criminal l'interès superior del menor d'edat i, en conseqüència, no exclou, sinó que més aviat recomana, que totes les mesures legals que s'han de desenvolupar pels codis interns s'ajustin a criteris que afavoreixin la reparació del dany ocasionat. Res no impedeix, doncs, al meu entendre, que en els casos de maltractaments puntuals (article 153 del Codi penal), si el pare ha endegat un tractament de rehabilitació formativa en l'àmbit de les relacions familiars i progressa adequadament en aquest procés, l'aixecament de la mesura de prohibició d'apropament i comunicació amb el/la fill/a víctima del delicte pugui ser d'aplicació progressiva, alhora que es busquin fórmules legals que permetin restringir els efectes negatius de la separació absoluta, com, per exemple, les visites tutelades en punts de trobada. És més difícil fer aquesta interpretació de la norma en els afers en què el maltractament sigui habitual (article 173.2 del Codi penal).

Com caldria dur a terme aquesta interpretació normativa, atès el principi de legalitat taxada que regeix en el nostre sistema penal? Els tribunals de justícia gaudim de marge jurídic suficient per poder fer una lectura pro infant de l'article 57.2 en relació amb el 48.2 del Codi penal?

Marc legal vigent a l'Estat espanyol (obligatorietat de l'ordre d'allunyament)

La Llei 27/2003, de 31 de juliol, i la Llei orgànica 1/2004 són les dues normes que regulen el conjunt d'ordres de protecció en l'àmbit de la violència de gènere, masclista i domèstica. Inclouen tant les mesures cautelars com les penes accessòries que es poden imposar judicialment en els afers en què la víctima és el cònjuge i/o els fills menors d'edat.

L'article 544 és un dels que ha sofert més reformes recents per adaptar-lo a aquesta normativa. L'allunyament de la persona agressora respecte de la víctima ha passat de ser una possible mesura cautelar temporal a una pena accessòria obligatòria (article 57.2 del Codi penal), fet que ha generat múltiples problemes pràctics a l'hora de reanudar la convivència consentida sense l'autorització judicial prèvia, en vincular la decisió a paràmetres d'automatisme reglat. Actualment, i dins el Projecte de reforma parcial del Codi penal en curs en el Congrés dels Diputats des de fa més d'un any, es proposa modificar aquest caràcter obligatori amb l'objectiu de retornar al jutge o jutgessa la competència per resoldre optativament de forma motivada en cada cas concret, en funció del pronòstic de perillositat i risc de reincidència, així com la situació familiar dels implicats. No hi ha cap referència, però, a l'interès superior dels fills i filles.

Malauradament una de les situacions més freqüents en aquest àmbit sancionador, és la represa de la convivència entre la parella malgrat haver-hi una ordre de prohibició. Sense ni tan sols comunicar-ho al jutge o jutgessa, són moltes les reanudacions voluntàries que es produeixen amb motiu del perdó que la persona agressora demana a la víctima, i aquesta, sovint per causa de la dependència emocional, psicològica o econòmica, l'hi atorga, cosa que comporta a la vegada el trencament de la mesura cautelar o la pena accessòria d'allunyament (amb la consegüent situació de nou perill d'agressió) i la infracció de l'article 468 del Codi penal.

Tanmateix, la jurisprudència del Tribunal Suprem (entre d'altres la STS de 26 de setembre de 2005) ha establert que el fet que la mateixa víctima accepti refer la convivència significa una manifestació de voluntat emesa per una persona adulta que gaudeix del dret d'autodeterminació i, en conseqüència, escau respectar la seva lliure decisió fins que no es demostrï que la seva vida o integritat física corre un perill concret o esdevingui de nou agredida. És cert que és molt difícil protegir una persona que es nega a ser protegida, però mentre la llei determini que la pena d'allunyament és d'imposició obligatòria, la interpretació que en fa el Tribunal Suprem és dubtosa, llevat que la reduïm a l'àmbit del maltractament puntual, atès que a priori significa deixar en mans de les parts el compliment d'una part de la condemna.

No cal dir que el retorn de l'home a la llar comporta la reanudació de la relació paterna amb els fills i filles, sense que prèviament l'equip tècnic hagi fet una valoració adient sobre la conveniència d'aquesta represa convivencial. I aquest és el punt feble de la qüestió. En els casos de maltractaments habituals, aquesta represa de la

vida en comú no pot ser mai autoritzada judicialment mentre no es canviï la llei. En els casos de maltractament puntual no greu, la meua opinió és que cal un informe favorable de l'Equip d'Assessorament Tècnic que aconselli –i expliqui– els motius de l'aixecament de la mesura o la suspensió condicional de la pena. En aquest darrer cas, mentre la llei no atorgui competències d'indult –total o parcial– al tribunal sentenciador (reclamació del poder judicial que fa temps ignora el poder legislatiu), correspondrà al Consell de Ministres, via Ministeri de Justícia, concedir o denegar per mitjà de decret governatiu la petició. És evident que el retard en l'adopció de la decisió no fa altra cosa que perjudicar l'infant o adolescent.

Malauradament, la proposta recent (de 9 de novembre de 2009) de la Subcomissió d'Igualtat adscrita al Congrés de Diputats, va just en la direcció contrària. En la recomanació número 10 del capítol dedicat a mesures judicials recull literalment: «en relació amb la protecció dels menors que es trobin dins l'entorn familiar de les dones víctimes de violència de gènere, que a l'ensem són víctimes directes o indirectes de dita violència, es proposa l'adopció de les mesures següents:

- a) Que la condemna ferma per delictes comporti sistemàticament la pèrdua de la custòdia dels fills menors d'edat i, si escau, del règim de visites de l'agressor.
- b) Que tota ordre de protecció i allunyament dictada a favor de la mare sigui automàticament extensiva als fills.
- c) Que els tribunals de justícia rebutgin la síndrome d'alienació parental, així com l'aplicació de la seva teràpia en el decurs del procés penal, atesa llur dubtosa objectivitat científica.
- d) Que es reguli de forma específica el funcionament dels punts de trobada en cas que s'utilitzin en afers de maltractaments familiars, tot partint de l'axioma que el seu règim sigui restrictiu en relació amb les visites tutelades.
- e) Que per imperatiu legal es rebutgi tota fórmula de mediació familiar en els casos de violència sobre els infants.»

La taxativitat d'aquestes propostes, en cas que s'acceptin, no permetria cap marge de maniobra als jutges o jutgesses a l'hora de decidir quina és la millor opció en cada cas concret, lluny del que recull l'actual Projecte de Llei de reforma parcial del Codi penal.

Mentre el legislador no es decideixi per una o altra alternativa, en la meua modesta opinió, quan els serveis de la DGAIA que han assumit la tutela de l'infant ho considerin oportú i beneficiós per a aquest, només podran proposar en casos de condemna per violència habitual al jutge o jutgessa competent per executar la sentència, que els permeti dur a terme visites periòdiques entre pares i fills en punts de trobada i amb presència de personal especialitzat, a fi i efecte d'endegar el difícil procés formatiu que en un futur els permeti refer la relació afectiva truncada.

Bibliografía

- Aplicación de la ley integral contra la violencia de género por las audiencias provinciales*. Observatorio del CGPJ, setembre de 2009.
- Asociación de Mujeres Juristas Themis. *La violencia familiar en el ámbito judicial*. Junta de Castilla La Mancha, 2004.
- «Delitos violentos y rol de la víctima menor de edad: derecho comparado y español». *Escuela judicial*, núm. II, 2005.
- LARRAURI, ELENA; ANTÓN, LORENA. *Estudi sobre l'aplicació en l'àmbit judicial de les mesures de protecció integral contra la violència de gènere*. UAB/CEJFE, novembre de 2008.
- «Panorama actual y perspectivas de la victimología y sistema penal». *CGPJ-CENDOJ*, núm. 121, 2007.

Transició a la vida adulta

Isidre Carbonell i Batlle

Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats

Deixant al marge les diverses maneres com s'ha anat estructurant l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (a partir d'ara ASJTET), des de l'inici –com a Pla interdepartamental per a majors de divuit anys– i fins ara, amb moltes més possibilitats de suport, sempre he pensat (i ho he dit a qui m'ha volgut escoltar) que el nostre servei, pel sol fet de treballar amb joves a l'entorn de la majoria d'edat, és un mirador, una talaia insubstituïble per observar un munt de coses relacionades amb ells: la societat que els haurà de fer un lloc, fins a quin punt les nostres propostes connecten amb les seves realitats personals més profundes, la feina que s'ha pogut fer o la que no s'ha pogut fer amb ells i elles en les etapes prèvies, quan eren menors d'edat atesos en qualsevol de les modalitats d'acolliment, i que els condicionen molt i molt l'entrada a la majoria d'edat, etc.

Doncs bé, des d'aquesta talaia, i mentre vas treballant amb els joves, braç a braç amb els equips d'educadors que els acompanyen, se't van acudint reflexions, més aviat en forma de flaixos que ara he recollit aquí d'una manera més o menys organitzada. L'únic propòsit és compartir-les ara amb tots vosaltres, des de la complicitat dels qui compartim il·lusions, treballs i esperances amb relació al jovent.

Malgrat que els comentaris següents s'interrelacionen, els he agrupat entorn de tres punts: la nostra societat, el jovent que atenem a l'Àrea, i el treball als centres residencials amb relació a la futura autonomia dels nens i nenes que hi atenem. En qualsevol cas, no he dedicat cap apartat específic a parlar dels joves immigrants que han arribat al nostre país sense família i han entrat als dispositius de protecció, ni tampoc m'he dedicat a parlar de la conjuntura econòmica actual que ha deixat els nostres joves a l'atur. Són dos aspectes que necessitarien una presentació exclusiva i, en tot cas, crec que queden perfectament inclosos en les reflexions que segueixen, ja sigui per extensió o ampliació dels aspectes que hi estan més directament relacionats.

1. Algunes observacions amb relació a la societat en la qual ha d'integrar-se el nostre jovent

---

Si hem de parlar de la futura autonomia del nostre jovent –majors i menors d'edat–, del seu pas cap a la vida adulta, crec que cal tenir ben presents algunes de les carac-

terístiques, al meu entendre i de forma parcial, aproximada i provisional, que defineixen la societat on aterran i on hauran de viure i actuar com a adults.

D'aquesta societat actual se m'acuden alguns trets que em fa l'efecte que no es donaven a les societats en què vam ser integrats la majoria dels que ara som adults i acompanyants d'aquests menors, adolescents i joves. Aquests trets, però, són presents en el procés del pas a l'adulthood dels nois i noies d'ara i en condicionaran l'estil i les possibilitats d'èxit en la construcció de la seva autonomia personal i en el procés de la seva inserció social. Crec que són trets que cal tenir presents en el nostre treball amb ells, al cap i a la fi, aquesta serà la societat que els espera, en la qual creixeran, treballaran, viuran, es relacionaran i seran, esperem-ho, tan lliures i responsables com sigui possible. Crec sincerament que, a més de tenir-los presents, aquests aspectes, els hauríem de fer arribar, de la manera que sigui, als nostres adolescents i joves, amb la idea de preparar-los i de facilitar que arribin «ben forts i ben cepats» davant el repte que els espera. Es tracta d'un repte interessant, fins i tot engrescador, però no pas senzill.

Esmentaré breument alguns d'aquests aspectes, però penso que el que val molt la pena és relacionar-los, d'un en un, amb la realitat personal de cada un dels nostres nois i noies, amb les seves dificultats i amb el seu bagatge vital propi.

- Possiblement la incertesa i la complexitat són les característiques que descriuen millor l'entorn dels adolescents de les societats occidentals, que hauran de créixer sense saber clarament què s'espera d'ells i sovint sense tenir cap model normatiu clar amb relació al qual prendre una actitud d'adaptació o de transgressió. La manca d'un patró moral de referència, fruit, en bona part, de la desconstrucció que les societats modernes han fet de la moral tradicional sense acabar de consensuar uns nous models normatius unívocs, possiblement tenirà d'una complexitat major les seves vides.
- En la situació actual, ells seran els qui es veuran abocats a prendre decisions, a escollir, a triar, a optar per una via o una altra. La liberalització o quasi desaparició de moltes de les pautes socials incloses en les tradicions abans esmentades, unida a la relativització de rols socials i d'orientacions de vida, de pautes de conducta que venien donades per les instàncies socialitzadores, implica que han de ser els joves mateixos, irremeiablement, els qui hauran de prendre les pròpies decisions. És el que formula U. Beck en el llibre *La societat del risc*: la situació en què es trobarà el nostre jovent és la del «pas d'una biografia normal a una altra d'elecció». Hauran de prendre decisions sense poder comparar ja amb les tradicionals i voldran estar ben segurs de no equivocar-se.
- De fet, els nois i les noies d'avui tindran tantes opcions per triar i aparentment gaudiran de tantes oportunitats, sovint més fictícies que no pas reals, que probablement patiran l'ansietat de les eleccions i la dificultat de les renúncies, tot un clàssic ja en les nostres societats adultes, on això és font de tota mena de malestars i d'infelicitats. A més a més, hem de tenir present que, sovint,

l'ajornament de la satisfacció del desig immediat no està entre les habilitats que contreuen els adolescents actuals, ben poc entrenats en la contenció i en la gestió de la frustració.

- En aquest mateix sentit, el jovent es troba, a més, immers en una societat en què s'ha celebrat com a conquesta la llibertat individual i s'ha considerat la satisfacció dels propis desitjos com a valor absolut (per damunt de valors com ara la contenció, l'austeritat, la prudència o l'interès comú, vigents temps enrere). Però aquesta conquesta comporta pèrdues i dificultats: els nostres adolescents mai *no* podran tenir la certesa de saber si es «comporten com cal», ni tampoc la de saber si se situen al lloc que la societat té pensat per a ells. Hi cal afegir encara el reconeixement que no és pas gens fàcil assolir l'objectiu social de fer-se un lloc en una societat que no ofereix gaires espais als joves (potser l'única excepció en serien les imatges irreals de la publicitat en què apareixen jovenets i jovenetes que, si els comparem amb la realitat dels nostres, diríem que són virtuals...).
- Més encara: a diferència del que succeïa en moments històrics passats, en els quals la persona es trobava immersa en una xarxa de vincles socials consistents (relacions de parella, relacions laborals, relacions veïnals, etc. per a tota la vida), ens trobem avui amb relacions vinculades a situacions vitals menys estables. Enllaçant amb el punt anterior, cal tenir present que l'autonomia individual, ben promoguda des de les societats occidentals actuals, és una arma de doble tall: allibera la persona dels vincles entesos com a dependències, li dóna llibertat de moviment, però li pren la protecció, la solidesa, la companyia i el sentiment de pertinença que li oferien aquells vincles dels quals s'ha alliberat.
- D'altra banda, per bé que els joves se sentin alliberats de determinades pressions socials pròpies d'altres temps feliçment superats, avui es veuen sotmesos a altres menes de pressions, per exemple a la competència en el món laboral i, pel que fa a la formació en un mercat ja globalitzat, i ja ni ho diguem, per l'accés a l'habitatge. En l'àmbit laboral (fins i tot al marge de l'actual conjuntura de crisi de grans dimensions, que es mereixeria un capítol a part, ja que afecta inqüestionablement les vides dels nostres joves) hi ha ara una concepció nova de la trajectòria professional. En la competició pels llocs de treball, hi compten les qualificacions bàsiques que han de ser flexibles i fàcils en la seva aplicació, però també les qualificacions punteres. I, més encara, en els nostres mercats laborals es valoren les competències transversals, l'experiència, la creativitat, saber treballar en equip. Com a conseqüència del seu itinerari afectiu, el nostre jovent sovint en va ben escàs, de totes aquestes habilitats, si no és que, prèviament, els professionals que els han acompanyat hagin motivat la seva adquisició i li hagin donat suport. Si no «fan la talla» que se'ls exigeix en aquests aspectes, se'ls valorarà tan sols allò que en diuen la «capacitat d'adaptació laboral», que ve a ser allò de treballar del que sigui, on sigui i a qualsevol preu. I això quan hi hagi feina, és clar...

- Les dificultats per afrontar i superar amb èxit els obstacles que impliquen aquesta mena de pressions i, consegüentment, les dificultats per accedir al mercat de béns i serveis, els joves de les nostres societats sovint les aborden o compensen perquè compten amb el que en podríem anomenar «solidaritat familiar».

Encara avui, la família, si més no a casa nostra i malgrat totes les trenca-disses que pateix, segueix absorbint bona part dels riscos socials a què s'enfronten els joves. Un cop més, per tant, els nostres tornen a tenir-ho més cru, en general. I aquí rau la importància de pertànyer a xarxes socials que siguin «competents», «ben situades», en el sentit que facilitin la integració dels adolescents, aquest llarg procés de trobar un lloc per a ells en la nostra societat. I d'aquí ve, també, la importància (gosaria dir transcendental) que, mentre siguin amb nosaltres cal impulsar tot allò que afavoreixi que s'integrin en xarxes de suport social o, encara millor, que els faci capaços d'anar creant-se la seva pròpia xarxa social. Segons com, això pot semblar un *divertimento*, però el suport que puguin obtenir d'aquestes xarxes serà clau de cara al seu futur. I si parlem de joves nouvinguts, encara serà més decisiu el fet de disposar d'aquesta xarxa.

- En general, en les qüestions importants, el marge de maniobra, l'àmbit de decisió dels joves en les nostres societats és molt limitat, però això encara s'accentua més en el cas dels nostres. Tanmateix, aquest marge de decisió es pot anar eixamplant a mesura que s'amplia el que en podríem anomenar el capital formatiu, el capital cultural i el capital social. Penso certament que els que treballem o hem treballat amb els nostres nois i noies acollits en centres o en famílies, tenim al davant un panorama excel·lent, ampli i ben variat. Ho dic en el sentit que, segons com treballem amb ells, sobretot mentre són menors d'edat, si aconseguim que s'enriqueixin en capital formatiu, cultural i social, les seves perspectives –com a persones adultes– seran molt més bones: tindran millors oportunitats personals, professionals i socials. Però cal que ens hi posem de seguida... se'ns estan fent grans i ja sabem que el temps passa volant...

2. Algunes reflexions sobre els joves que atenem a l'ASJTET i el suport que els oferim

---

Continuant, doncs, en aquesta línia de reflexió apunto ara unes breus consideracions amb relació als joves que atenem.

- El que oferim als nostres joves és un seguit de recursos de suport que representen, al capdavant, una «plataforma cap a l'autonomia plena», amb tots els matisos i limitacions que això comporta per a qualsevol persona adulta.

Això vol dir que, tant el «motor» del procés cap al futur com l'estructura interna que els ha de permetre dur a terme un projecte de vida vertebrat, depenen en bona mesura dels mateixos individus. Els nostres recursos engloben, bàsicament, suports de diverses menes i són presents en diversos àmbits (inserció laboral, habitatge assistit, acompanyament educatiu, formació, suport psicològic, suport jurídic, suport econòmic, etc.), però sempre cal que el noi o la noia hi aportin uns mínims per poder tirar el projecte endavant. Quan treballem amb joves en les etapes prèvies a aquest moment de la majoria d'edat, cal tenir-ho ben present a fi d'ajudar-los a tenir aquesta mínima capacitat que ningú no els podrà regalar, si del que es tracta és de pensar en una futura autonomia personal. En aquest sentit, cal recordar una obvietat (i gairebé em fa vergonya repetir-la): és ben clar que en la nostra feina hem d'estar sempre revisant allò que fem, repensant-ho a la llum del resultat real, sense por i sense maquillatges, sense negativitats, però essent crítics (sobretot autocrítics) amb allò que fem, sense acritud, però també sense mandra i amb molta decisió a l'hora de canviar el que calgui. Estic segur que l'esforç val molt la pena i, si el fem, mai no ens en penedirem.

- En tot cas, el procés de la persona jove cap a l'autonomia sempre és més viable, té més possibilitats d'èxit, en la mesura que sigui millor i més sòlida la base de «seguretat afectiva» que hagi pogut construir abans d'assolir la majoria d'edat. Tot i que en la teoria probablement tots hi estem d'acord, considero que és molt important tenir-ho sempre ben present en la pràctica real de les situacions d'acolliment residencial.

Saber-se realment acceptat, acollit de veritat, estimat i comprès en profunditat és una vivència que està molt per damunt, és molt més important i deixa una petja molt més permanent que no pas les dificultats i els enfrontaments que pugui haver-hi en la relació amb l'adult, especialment durant l'adolescència. Si l'experiència del jove ha estat aquesta, el seu pas pels recursos de suport a l'autonomia acabarà de forma reeixida malgrat les dificultats que encara arrossegui més enllà dels divuit anys i malgrat, fins i tot, les dificultats que esmentava abans amb relació a les característiques de la nostra societat.

Si compta amb aquesta base de seguretat afectiva formada per elements com ara sentir-se que és susceptible de ser estimat, saber que hi ha algú a qui li interessa de veritat el que li va succeint, i que no tots els adults d'aquest món són totalment indiferents a les seves inquietuds i progressos, captar que hi ha algú que de veritat valora els seus aspectes positius, que hi ha algú que confia en les seves possibilitats de futur, etc. Si disposa, repeteixo, d'aquesta base, les dificultats francament tremendes amb què topa per incorporar-se a aquest món dels adults tan complicat que, amb tremolors i temors dissimulats descobreix davant seu, aquelles dificultats, dic, no el tombaran i el nostre jove serà capaç de trobar una manera més o menys satisfactòria d'incorporar-se al món adult i, ben segur, fer-hi la seva aportació per enriquir-lo.

- El suport que oferim als joves és temporal, és tan sols un pont, una palanca, un lloc de pas per consolidar aspectes que li caldran per tirar endavant, per acabar de construir la confiança que li cal per emprendre la nova etapa de la seva ruta en el món adult. I els joves ja ho saben, que es tracta d'un recurs temporal. De fet, els noms d'alguns dels pisos o serveis amb què els atenen les entitats col·laboradores fan al·lusió a aquest aspecte: El Pas, Trampolí, Espavila't o Trajecte, en són alguns exemples prou explícits. Potser aquest sol fet pot ajudar a refrescar la memòria o nodrir la consciència dels joves perquè no es deixin vèncer per la temptació d'«instal·lar-s'hi» i relaxar la seva actitud davant del futur, com si la situació que hi viuen fos la fita de les seves vides, el punt d'arribada.

En qualsevol cas és ben cert que alguns dels joves experimenten dintre seu quelcom de semblant al vertigen. Quan això passa, la seva reacció pot ser diversa: els uns accepten millor i amb més interès el suport que se'ls ofereix; d'altres tendeixen més aviat cap al bloqueig; n'hi ha que camuflen el vertigen amb actituds o conductes que dificulten (però també poden enriquir, si es detecten i elaboren) el procés de transició a la vida adulta, etc. En tots els casos és imprescindible (i aquí rau la gràcia de la nostra feina) que l'educador estigui a l'alçada del repte que implica això d'acompanyar l'adolescent amb aquestes dificultats: detectar-les, fer-les aflorar, anomenar-les pel nom i ajudar el jove a elaborar-les i enfrontar-s'hi des de la confiança. Tot plegat és part de la seva tasca.

- D'altra banda, el nostre suport és, a més, voluntari. El jove no té cap obligació de participar en els recursos que se li ofereixen.

La dimensió de voluntarietat sol ser molt positiva en el cas d'aquells que tenen clara consciència de la seva situació, que estan ben connectats amb la seva realitat i que són capaços, ni que sigui mínimament, de pensar en un projecte personal de futur que, a priori, pugui ser viable.

Aquesta voluntarietat també esdevé clarificadora en el cas dels joves que decideixen no utilitzar el suport que se'ls ofereix: consideren que no el necessiten, o que en la seva vida ja han tingut «molt educador», o bé fan qualsevol altre plantejament semblant. Sigui com sigui, es veuen amb cor de tirar endavant el seu projecte sense el nostre suport. Molt bé.

Però, arribats en aquest punt de la voluntarietat, el problema el tenim en el cas dels que no poden voler. Potser no poden voler apuntar-se a un projecte de futur, sigui quin sigui; potser no poden voler comprometre's voluntàriament a la part que els correspon en un compromís que és voluntari per a ambdues parts; de vegades no poden voler tirar endavant el projecte més mínim, si va més enllà de l'impuls fugisser del moment; o, simplement, no poden imaginar-se a si mateixos en un futur que va més enllà de la immediata. Tot plegat sol tenir molt a veure amb el garbuix de conflictes afectius o relacionals que els manté com empantanegats davant de la vida. Crec que és aquesta imatge, la que millor defineix la seva situació.

És una situació que, a més, sovint va unida a una dificultat greu, propera a la impossibilitat d'acceptar-se ells mateixos i d'acceptar la seva realitat i la del seu entorn. Malgrat que no tinguem cap garantia d'èxit, crec que val molt la pena que intentem abordar tot això, per descomptat amb l'ajut tècnic que ens calgui, mentre el futur noi o noia aspirant a l'autonomia encara sigui menor d'edat i els tinguem en acolliment residencial o en qualsevol de les altres modalitats d'acolliment. Més endavant, tot plegat esdevé molt més complicat, perquè al jovent se li ha fet molt difícil distingir el que li pot convenir i, encara més, que pugui escollir-ho voluntàriament.

3. Reflexions entorn de l'acolliment residencial i l'autonomia

---

Finalment, i enllaçant amb el que acabo d'apuntar, vull acabar aquesta aportació amb un altre petit recull de reflexions de caire general amb relació a l'acolliment residencial i pensant sobretot en les persones que treballen o heu de treballar en aquest àmbit i en les que d'alguna manera, directament o indirectament, també hi col·laboreu. El meu punt de vista parteix de l'experiència viscuda, però també des de la immediatesa del treball actual amb adolescents i joves que s'enceten en la majoria d'edat. Aquest moment, el de l'arribada a la majoria d'edat, és just quan determinats aspectes –tant els bons com els no tan bons–, de l'acompanyament que el jove ha tingut mentre era menor, es mostren amb tota la transcendència: de vegades esdevenen uns puntals genials que els faciliten un futur no fàcil però possible; de vegades representen obstacles afegits a una ruta d'entrada ja prou costeruda i d'itinerari complicat. Des de la vivència de l'acompanyament a joves en aquesta etapa d'accés a la majoria d'edat, doncs, he fet les reflexions que segueixen.

- Entenc l'acolliment, tant l'institucional com el familiar (i també la paternitat biològica), com un espai (de lloc, de temps i d'afecte) com el lloc on ajudem que la vida pugui créixer dins les persones que acollim amb tanta plenitud com sigui possible. Crec que val la pena tenir-ho sempre molt present, però sobretot en els moments més difícils, aquells en què més fàcilment podem oblidar el que, al meu entendre, és la nostra prioritat: la vida que volem que pugui créixer, en totes les seves dimensions, en la persona acollida, sigui quina sigui la fórmula administrativa que en un principi ens hi va vincular. Per descomptat, entenc que això val, també, per als nostres centres.
- Com ja comentava en un apartat anterior, l'acolliment (també el residencial) hauria d'haver ofert al nen o adolescent, en arribar a la majoria d'edat, la «seguretat afectiva de base», la certesa que veritablement, a la seva vida, hi ha algú que l'acull, que l'estima i per a qui és important. Cal que, de mica en mica, l'adolescent que hem acollit pugui anar construint la percepció que és important per a algú, més enllà i per damunt de les dificultats o conflictes que,

ben segur, comporta la seva convivència amb nosaltres. Entenc que d'aquesta vivència, que cal que es doni en tot el procés de creixement d'infants i adolescents, encara n'hem de tenir més cura en les situacions d'acolliment residencial, tenint en compte que en el bagatge del noi o de la noia probablement ja carrega, com a mínim, un primer fracàs en la construcció personal d'aquesta seguretat afectiva de base. Cada nou fracàs fragilitza el futur del noi o de la noia quan arriba a la majoria d'edat. I no oblidem el que dèiem abans amb relació a la societat on ha d'aterrar com a adult, la nostra societat. Pensem un moment, posem per cas, en com és el bagatge afectiu amb què els deixem a les portes de l'inici de la seva ruta com a adults, sobretot quan han patit canvis i desarrelaments que no han pogut ni tan sols entendre.

- A més d'això, que en podríem anomenar l'equipament afectiu dels nostres menors d'edat acollits, hem de vetllar perquè arribin a la majoria d'edat proveïts, també, amb recursos de formació i professionals, sempre, és clar, d'acord amb les capacitats i les actituds de cadascú i en funció de les possibilitats reals que tinguem a l'abast. No es tracta d'exigir, sense solta ni volta, estudis universitaris, però tampoc de donar per fet que no aniran més enllà dels mínims del professionalment no qualificat. Aquesta equivalència d'«extutelat igual a ciutadà no qualificat» cal definitivament bandejar-la. Gairebé sempre és possible trobar un àmbit en què aquests adolescents puguin adquirir una formació i una qualificació que els obri camins i, sobretot, els faci guanyar en seguretat personal i en autoestima.
- Hi ha un altre àmbit que, tot i que pugui semblar secundari en la nostra tasca amb els nois i noies acollits als nostres centres, goso considerar també molt important i que no vull deixar de banda. Faig referència al fet que és bo estimular aquests nois i noies amb allò que anomenem *hobbies*, aficions o interessos (triats lliurement i voluntàriament), en l'àmbit que sigui, més enllà dels obligats, d'una manera o altra, pel mateix devenir de la vida social quotidiana. Sovint em trobo amb una experiència que, malgrat que és freqüent, continua semblant-me «tremenda», en el sentit de lamentable: topar-me amb nois i noies de més o menys divuit anys que no tenen, en absolut, cap centre d'interès que els permeti ocupar, amb ganes i un mínim d'il·lusió, una part del seu temps lliure, més enllà de circular pels dos o tres espais tòpics, massificats i comercialitzats, o, simplement, avorrir-se en companyia, tal com confessen ells mateixos quan se sinceren. Senzillament reconeixen que no els ve de gust res, que tot els és indiferent: si tenim sort, treballen (potser seria millor dir que s'arrossegueuen per la feina, perquè no els queda cap més remei) i poca cosa més («de casa al *curro*, del *curro* a casa o al carrer, i en el temps lliure, de festa», concepte que també caldria analitzar en cada cas...). L'esport, la formació, la lectura, la música, la participació en alguna entitat social (ja no diguem cultural) o altres espais similars són àmbits en què sovint el jovent ja ni hi pensa. Potser l'actual situació de crisi econòmica salvatge hi acabi introduint algun

canvi, però hi ha adolescents en què aquesta inèrcia està molt arrelada. Ja em faig càrrec que l'atmosfera social d'avui no hi ajuda gaire, en segons quins llocs, però els nois i noies a què em refereixo transmeten la sensació d'estar en un camí que, a més de ser innecessàriament empobrit, també amaga un cert risc (o un risc cert). Entre altres coses, perquè el seu «capital social», les xarxes socials de pertinença a les quals se sent vinculat són petites, pobres i amb unes capacitats de suport també limitades. Cada activitat social nova és una oportunitat que el noi té per crear noves xarxes o per incorporar-s'hi, augmentant així el seu capital social i, per tant, el seu marge de maniobra en la vida adulta.

- Pensant encara més concretament en la futura autonomia personal d'aquest jovent, em sembla necessari que el seu pas pels nostres centres d'acollida residencial els hagi possibilitat, facilitat i promogut les aptituds i la *pràctica* gradualment creixent *de l'autonomia i de la independència personal*. Aquesta autonomia, de forma paradoxal, es fonamenta precisament en la certesa del vincle que dóna la seguretat que abans esmentava: la certesa de ser algú important per a algú, de no ser un bòlid perdut en la immensitat de l'espai sense ni tan sols cap òrbita pròpia (i amb un final d'impacte, tot sigui dit...). Però, a més a més d'aquest fonament, l'autonomia cal exercitar-la i per això cal que els professionals estimulin la creació d'àmbits on el noi o la noia acoïllits puguin practicar el seu creixement com a futurs adults autònoms, responsables i capaços de teixir la seva pròpia xarxa de relacions i de vincles socials. Cal evitar la sobreprotecció incapacitant que, al capdavall, respon més a les necessitats dels adults o a les seves inquietuds i les seves pors que no pas a les necessitats de l'adolescent acollit en el centre. I entenc que cal no confondre, tampoc, el fet de deixar espais per al possible error que després podem comentar, esmenar i convertir en aprenentatge, amb el que en diríem una «indiferència passota», allò de «la vida ja l'ensenyarà» i altres coses semblants. Ni passotes indiferents ni sobreprotectors ansiosos: estic del tot convençut que també aquí tenim un àmbit de gran riquesa creativa i humana com a persones que han d'acollir, educar, facilitar que la vida creixi al nostre costat.
- Quan qui tenim acollit al centre és un o una adolescent, cal no oblidar que necessita poder «barallar-se» amb l'adult, en el marc d'una dialèctica que sempre m'ha semblat molt rica i interessant entre conflicte i creixement. Això, però, exigeix que l'adult sigui adult, que exerceixi d'adult i ofereixi a l'adolescent una imatge clara (i civilitzada, per descomptat) del que significa això de ser adult. Si és així, es permet que l'adolescent «faci d'adolescent», creixi i, algun dia, esdevingui adult. Si no pot establir aquesta dialèctica, l'adolescent queda empantanegat en una zona intermèdia de definició difícil, en una espècie d'estranya adolescència permanent que no l'ha de conduir a l'adulthood.

- Això implica que l'educador (en tant que acollidor) cal que exerceixi una «sàvia» combinació de fermesa en els trets adults i de *flexibilitat* per poder entendre i acceptar la diversitat de cada adolescent, que sempre depassa àmpliament els clixés socials que es formulen quan es parla d'aquest col·lectiu. Un cop més, cal sempre descobrir, detectar, captar, la persona única i irrepètible que batega sota la capa d'adolescent i que de vegades juga a desconcertar-nos, normalment perquè el primer desconcertat és ell. A aquesta persona que pugna per viure una vida que se li acut que serà difícil, a aquesta persona que acollim, que acompanyem i que estimem, hem d'oferir-li «material» que l'ajudi a créixer. La veritat és que aquesta feina nostra sempre m'ha semblat una tasca genial i, amb el pas dels anys, ha anat creixent en mi la convicció de la seva importància. Però crec que cal no perdre mai de vista que estem interactuant amb cada una de les persones concretes, úniques i irrepètibles que tenim acollides al centre, sigui quina sigui la seva edat i l'etapa per on passen. I entenc que això exigeix de nosaltres que siguem professionals adults i adultes, per descomptat, i, com a professionals, capaços de treballar des del vincle educatiu amb cada nen, cada nena, cada adolescent o jove. Ells capten perfectament si això és complex. I, és clar, també capten perfectament quan les coses no es fan així.
- Finalment, em sembla adient acabar aquestes reflexions recordant la importància de tenir sempre present, i viure-la, la dialèctica sentit de pertinença-creació d'un ser nou diferent de nosaltres. De l'encontre humà, sigui de la mena que sigui, en pot sorgir un tercer, una manera de ser diferent. El sentiment d'estar vinculat al món, a la humanitat, a la vida és el que possibilita la construcció real d'una nova vida, i d'això és del que es tracta. Vull creure que, per damunt de les dificultats, els encerts i fins i tot els errors, és l'interès per aquesta vida nova el que ens ha dut fins aquí, a vosaltres que ens acompanyeu avui i a nosaltres que celebrem els quinze anys de l'inici d'una travessa de vegades dura però apassionant i d'allò més enriquidora: acompanyar els nostres joves en el tràngol de fer-se adults.

Tant de bo sapiguem encomanar-los la passió per la vida, la passió de voler viure la seva vida d'adults. Cal que, en el que depengui de nosaltres, mai no associïn «vida adulta» amb «vida avorrida» o, pitjor encara, «vida desil·lusionada». Si el jove ens veu i viu la nostra intervenció com la d'adults apassionats i engrescats, això l'ajudarà a poder pensar la seva pròpia adultesa com alguna cosa que, si més no, és susceptible d'il·lusió, de passió i de possible plenitud.

Els ajuts a víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual

---

Carolina Sàenz Casals i Emilia Macho Pérez

Servei de Suport Jurídic

Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència

L'establiment i la regulació dels ajuts a víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual han d'emmarcar-se dintre de la línia iniciada ja fa bastants anys per la ciència penal que centra l'atenció en la víctima. En aquest sentit, reclama una intervenció positiva de l'Estat adreçada a restaurar la situació en què es trobava abans de patir el delicte o almenys a pal·liar els efectes que el delicte li ha produït.

En aquesta línia, es va aprovar la Llei 35/1995, d'11 de desembre, d'ajuts i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual, desenvolupada pel Reial decret 738/1997, de 23 de maig, que aprova el Reglament d'ajuts a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual.

Aquesta normativa regula, d'una banda, els ajuts de contingut econòmic a les víctimes de delictes violents, i, de l'altra, l'assistència a les víctimes de tot tipus de delicte. Centrarem aquest article en l'explicació del sistema d'ajuts públics creat per la Llei, sistema que entronca directament amb el principi de solidaritat.

1. Requisits per ser-ne beneficiaris

Seràn susceptibles de generar ajuts públics aquells delictes dolosos que tinguin per resultat la mort, lesions corporals greus o danys greus en la salut física o mental. Així doncs, qui legisla ha optat per acotar aquells delictes violents amb resultat de màxima gravetat, tot cobrint inicialment els danys de caràcter més greu.

La concessió de l'ajut es condiona, com a regla general, a la producció d'una resolució judicial ferma que posi fi al procés penal. Quant a la gravetat de les lesions, la Llei es remet a la legislació en matèria de seguretat social per determinar les lesions o els danys en la salut que donen dret a l'ajut i demana que hi hagi una resolució que porti aparellada una declaració d'incapacitat. En aquest sentit, donen dret a percebre els ajuts, a part dels delictes dolosos amb resultat de mort, les lesions que

deteriorin la integritat corporal o la salut física o mental i que incapacitin amb caràcter temporal, amb una duració superior a 6 mesos, o amb caràcter permanent, amb un grau de discapacitat de, com a mínim, el 33%.

a) Incapacitat temporal durant un temps superior a 6 mesos

La quantia que es percep és l'equivalent al doble de l'indicador públic de renda d'efectes múltiples mensual vigent cada mes (IPREM), que es regula en el Reial decret llei 3/2004, de 25 de juny. A tall d'exemple, cal tenir en compte que l'import de l'IPREM mensual corresponent a l'any 2010 és de 532,51 €.

b) Lesions invalidants: lesions, mutilacions i deformitats de caràcter definitiu que, sense arribar a constituir una incapacitat permanent, suposin una disminució o alteració de la integritat física.

La quantia que es percep com a màxim es referirà a l'IPREM mensual vigent en la data en què la magnitud de les lesions o els danys a la salut siguin definitius i dependran del grau d'incapacitació de conformitat amb l'escala següent:

b.1. Incapacitat permanent parcial

És aquella que, sense arribar al grau de total, provoca en el treballador o treballadora una disminució de, com a mínim, el 33% del rendiment normal en la seva professió, sense que li impedeixi dur a terme les tasques fonamentals d'aquesta.

En el cas dels menors tutelats víctimes, la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) s'encarrega d'obtenir de l'organisme competent el certificat que acrediti l'entitat de les lesions, d'acord amb la normativa en matèria de seguretat social.

En aquest cas, i per una discapacitat d'entre el 33% i el 44%, es preveu un ajut de fins a 40 mensualitats de l'IPREM.

b.2. Incapacitat permanent total

És aquella que inhabilita el treballador o treballadora per dur a terme totes les tasques fonamentals de la seva professió, i sempre que pugui dedicar-se a una altra. Es correspon amb una discapacitat d'entre el 45% i el 64%.

En aquest cas, es preveu un ajut de fins a 60 mensualitats de l'IPREM.

b.3. Incapacitat permanent absoluta

És aquella que inhabilita el treballador o treballadora per exercir qualsevol professió. Es correspon amb una discapacitat de més del 65%.

En aquest cas, es preveu un ajut de fins a 90 mensualitats de l'IPREM.

b.4. Gran invalidesa

És la situació d'una persona amb una incapacitat permanent i que, arran de les pèrdues anatòmiques o funcionals, necessita l'assistència d'altres persones per als

actes més essencials de la vida, com vestir-se, desplaçar-se, menjar o altres d'anàlegs. Es correspon amb una discapacitat del 75% o superior.

En aquest cas, es preveu un ajut màxim de 130 mensualitats de l'IPREM.

c) En els casos de mort, l'ajut màxim que es percep és de 120 mensualitats de l'IPREM vigent en la data en què es va produir la mort.

L'import de l'ajut s'establirà mitjançant l'aplicació d'uns coeficients sobre les quanties màximes en funció dels ingressos del beneficiari i del nombre de persones dependents.

d) En el cas de delictes contra la llibertat sexual, tot i que es perpetrin sense violència, quan la víctima pateixi danys en la seva salut mental, l'import de l'ajut sufragarà les despeses del tractament terapèutic lliurement escollit per aquella, amb un màxim de cinc mensualitats de l'IPREM.

2. Tipus de beneficiaris

La Llei defineix en el seu article 2 el concepte de beneficiaris d'aquests ajuts, que inclou les víctimes directes i les indirectes.

En general, poden accedir a aquests ajuts les persones que en el moment de cometre's el delicte siguin espanyoles o d'un altre estat membre de la Unió Europea, o les que, sense ser-ho, resideixin habitualment a l'Estat espanyol o siguin nacionals d'un altre estat que reconegui ajuts anàlegs als espanyols en el seu territori.

Les persones que pateixin lesions corporals greus o danys greus en la seva salut física o mental com a conseqüència directa del delicte, en seran beneficiàries a títol de víctimes directes. En canvi, en seran beneficiàries a títol de víctimes indirectes en els delictes dolosos amb resultat de mort, el cònjuge de la persona morta, els seus fills, els fills del cònjuge o parella (que compleixin els requisits) i, en defecte dels anteriors, els pares si depenguessin econòmicament de la persona morta.

Igualment, en seran beneficiaris a títol de víctimes indirectes els pares del menor que morí a conseqüència directa del delicte.

3. Ajuts provisionals

Atès que la concessió de l'ajut es condiona, com a regla general, a la producció d'una resolució judicial ferma que posi fi al procés penal, pot ocórrer que la situació econòmica precària de la víctima reclami un suport econòmic des del moment en què s'hagi comès el delicte. Per això, la Llei preveu la possibilitat de concedir ajuts provisionals en funció d'aquesta precarietat. La quantia de l'ajut provisional no pot excedir del 80% de l'import màxim de l'ajut definitiu que li correspongui.

4. Compatibilitat de l'ajut

La percepció dels ajuts regulats per aquesta normativa és incompatible amb:

- La indemnització per danys i perjudicis –responsabilitat civil– establerta per sentència (si hi ha insolvència parcial, es pot abonar l'ajut, amb uns criteris establerts).
- La indemnització d'assegurances privades (també amb excepcions).
- L'ajut per incapacitat temporal és incompatible amb el subsidi de la Seguretat Social.

La Llei preveu un seguit de supòsits en què l'ajut es pot limitar o denegar: per exemple, quan el comportament del beneficiari hagi contribuït a la comissió del fet delictiu o a l'agreujament dels perjudicis.

5. Termini per sol·licitar l'ajut

El termini per sol·licitar l'ajut és d'un any comptador des de la comissió del delictes. Aquest termini resta paralitzat des del moment en què s'inicia el procés i torna a computar-se en el moment en què recaigui una resolució penal ferma que hagi estat notificada personalment a la víctima.

És requisit necessari per accedir als ajuts que la persona condemnada sigui declarada insolvent, però en cap cas el termini d'un any es computa a partir de la interlocutòria de la insolvència del penat, sinó des de la fermesa de la sentència.

Per aquest motiu és important que, tan bon punt es tingui notícia de qualsevol procediment penal en què els menors tutelats hagin estat objecte de delictes de lesions o de maltractament greus, o en cas d'homicidi o assassinat de qualsevol dels seus progenitors, es comuniqui immediatament a l'Àrea de Patrimoni dels Menors del Servei de Suport Jurídic a fi i efecte de poder sol·licitar els ajuts establerts per la Llei.

6. Presentació de sol·licituds

L'òrgan instructor del procediment de sol·licitud dels ajuts és la Direcció General de Costos de Personal i Pensions Públiques del Ministeri d'Economia i Hisenda.

Així mateix, mitjançant l'Oficina Electrònica, Sistema d'Informació «Registr@», de la pàgina web del Ministeri d'Economia i Hisenda ([www: clasespasivas.sggp.pap.meh/es](http://www.clasespasivas.sggp.pap.meh/es)), es permet, sempre que es disposi del certificat digital vàlid per a aquest efecte, la presentació telemàtica cada dia de l'any i a qualsevol hora de sol·licituds, escrits i comunicacions relacionats amb el pagament de les prestacions de les classes passives i, en especial, dels ajuts a víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual.

Per a més informació podeu contactar amb el Ministeri d'Economia i Hisenda per correu electrònic a Clases.pasivas@sgpg.meh.es.

7. Conclusió

Durant els anys 2007 a 2009, el Servei de Suport Jurídic de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència ha tramitat tres ajuts a víctimes en què el beneficiari ha estat el menor tutelat, a títol de víctima indirecta, atès que en tots els supòsits la mare havia mort a mans del seu company sentimental. L'import dels ajuts obtinguts ha estat de 24.363,80 € en dos casos i de 46.971 en l'altre.

Cal tenir en compte que, en el cas dels delictes violents, les víctimes pateixen, a més del delicte, les conseqüències d'una alteració greu i imprevista de la seva vida habitual, avaluable en termes econòmics. Per aquest motiu, és molt important detectar a temps els supòsits que poden donar dret a aquests ajuts a fi de poder-los tramitar dintre del termini establert.

El dret de l'infant a ser escoltat: observació general núm. 12 del Comitè dels Drets de l'Infant

---

Eulàlia Creus i Ferré

Advocada

Responsable d'Assessorament Jurídic i d'Informes
Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència

1. La Convenció i el Comitè dels Drets de l'Infant

Avui ningú dubta de la importància que ha tingut a escala mundial la Convenció dels Drets de l'Infant de les Nacions Unides de 1989 i tothom sap que la seva ratificació per la majoria dels països del món (llevat dels Estats Units i Somàlia) suposa un abans i un després en la defensa dels drets dels infants.

La clau d'aquest èxit radica no sols en el fet que es tracta d'una norma vinculant per als països que l'han ratificat, sinó que, a més, determina mecanismes de control per garantir un desenvolupament adequat dels drets que s'hi reconeixen.

Potser aquesta és una de les parts menys conegudes de la Convenció, però en el seu article 43 es crea el Comitè dels Drets de l'Infant, que té com a missió principal interpretar els seus principis i manaments, i determinar com els estats han d'orientar la seva activitat legislativa i la seva política social envers la infància i els seus drets. Així, doncs, aquest ens és la més alta autoritat internacional encarregada de vigilar els progressos que fan els diferents governs a l'hora de fer efectius els drets dels infants.

Actualment, el Comitè està integrat per divuit experts independents de gran integritat moral i reconeguda competència en la matèria, que són elegits per un període de quatre anys, en votació secreta, pels estats part.

De manera ordinària, es reuneix tres vegades l'any al Palais Wilson (Ginebra, Suïssa), en períodes de sessions de tres setmanes, en què examina els informes que els estats part han de presentar cada cinc anys sobre les mesures que han pres per fer efectius els drets de la infància, les dificultats que s'han trobat i com hi han anat incorporant els suggeriments i les recomanacions que els fa el mateix Comitè. Aquests informes els contrasta amb els escrits presentats pels organismes especialitzats com l'UNICEF, l'OIT, l'OMS, la UNESCO, l'ACNUR i les ONG que operen en els

diferents països i a qui la Convenció encarrega certa funció de vigilància. A partir d'aquí, supervisa com s'aplica la Convenció i els seus protocols a cada país, sempre tenint en compte la seva situació i evolució econòmica i social.

Per a la interpretació dels diferents articles de la Convenció, el Comitè hi dedica reunions monogràfiques, i elabora i aprova recomanacions i observacions generals. Des de la seva creació i fins al moment actual, el Comitè ha fet dotze observacions generals amb diferents continguts sobre el dret a la salut, l'educació, la primera infància, els menors no acompanyats i separats de la família fora del país d'origen, etc. La darrera, que és la que comentarem, tracta sobre el dret de l'infant a ser escoltat i a participar en tot allò que l'afecta.

2. Per què el Comitè es planteja fer una observació general sobre el dret dels infants a ser escoltats i a participar en allò que els afecta?

Tots sabem que la Convenció representa el reconeixement de drets bàsics dels infants, com poden ser el dret a la vida, a l'educació, a la salut, a la protecció davant els maltractaments, els abusos, el tràfic, l'explotació laboral, etc., drets en què tot-hom estem d'acord i que van adreçats a la tuitió i l'emparament de l'infant.

Però la gran novetat i aposta de la Convenció és que entén l'*infant* com a 'subjecte de drets', li dóna estatus de persona autònoma que progressivament adquireix capacitat per decidir per si mateixa, amb drets civils, i que ha de participar en la societat. En aquest sentit, hi ha tot un bloc d'articles que identifiquen l'infant com a persona que té drets humans fonamentals, opinions i sentiments propis, com poden ser l'article 12, que li reconeix els drets d'opinió i participació, i molt vinculats a aquests drets destaquen els que es recullen en els articles 13 a 17, com ara: la llibertat d'expressió, de pensament, consciència i religió, la llibertat d'associació i el dret a accedir a la informació.

Aquest és el repte a què ens enfrontem en el nostre entorn, on els drets de la vida, de l'educació, de la salut, en principi, estan garantits, però on no acabem d'acceptar, pel canvi cultural i conceptual que això representa, que l'infant –que tradicionalment, com a ser vulnerable, era centre de protecció i totalment dependent de l'adult– ara sigui també subjecte de drets amb un estatus actiu que li atorga capacitats i autonomia.

Les dificultats a l'hora d'aplicar tot aquest bloc d'articles ja es van estudiar en el seminari que el Comitè dels Drets de l'Infant va organitzar l'any 1999 per analitzar els 10 anys de la Convenció. Una de les seves conclusions va ser recomanar que, amb caràcter prioritari, s'elaborés i s'aprovés una observació general sobre el dret de participació de l'infant que inclogués l'anàlisi i la interpretació, entre altres, de l'article 12 de la Convenció, que recull el dret de l'infant a ser escoltat.

Aquesta preocupació va tornar a ser abordada en la sessió extraordinària de

l'Assemblea General sobre la Infància l'any 2002 i l'any 2006 en què es va convocar la reunió per debatre sobre el dret dels infants a ser escoltats per explorar la importància i el significat d'aquest article. D'aquest intercanvi va sorgir aquesta Observació general núm. 12, que es va aprovar en la 51a sessió del Comitè dels Drets de l'Infant que es va celebrar a Ginebra del 25 de maig al 12 de juny de 2009. El text ha estat traduït al català per la Secretaria d'Infància i Adolescència i ha estrenat la nova col·lecció de Documents de l'Observatori dels Drets de la Infància.

3. Observació general del Comitè dels Drets de l'Infant sobre l'article 12 de la Convenció

Text de l'article 12 de la Convenció:

«1. Els estats membres han d'assegurar al nen i la nena amb capacitat de formar-se un judici propi al dret a manifestar la seva opinió en tots els assumptes que l'afectin. Les seves opinions han de ser tingudes en compte segons la seva edat i maduresa.

2. Amb aquesta finalitat, l'infant ha de tenir especialment l'oportunitat de ser escoltat en qualsevol procediment judicial o administratiu que l'afecti, bé directament, bé per mitjà d'un representant o d'una institució adequada, d'acord amb les normes de procediment de la llei nacional.»

■ 3.1. Interpretació de l'article 12 de la Convenció

El dret dels infants a ser escoltats i tinguts en compte constitueix un dels valors fonamentals de la Convenció i està identificat com un dels quatre principis generals d'aquest instrument, juntament amb el dret a la no-discriminació, el dret a la vida i al desenvolupament, i la consideració de l'interès superior de l'infant com a eix rector a l'hora de prendre decisions que l'afectin.

En aquesta observació general, el Comitè fa una àmplia i magnífica interpretació del que representa aquest dret de l'infant, amb l'objectiu de millorar la comprensió del seu significat i les seves conseqüències per als governs, les parts interessades, les ONG i la societat en general, així com elaborar les pràctiques necessàries per aconseguir la plena aplicació d'aquest article.

D'acord amb les directrius del Comitè dels Drets de l'Infant, l'article 12 de la Convenció s'ha d'interpretar tenint en compte les qüestions següents:

1. L'obligació dels estats part d'assegurar el dret de l'infant a expressar lliurement la seva opinió, inclou no sols tenir els mecanismes per demanar-los l'opinió, sinó també que aquestes opinions es tinguin en compte.
2. El dret a ser escoltat fa referència a dues dimensions, la individual i la grupal,

- i s'ha de fer efectiu en totes aquelles qüestions que afectin l'infant, en el sentit més ampli de l'expressió, tant pel que fa a l'esfera personal com en els processos socials de la seva comunitat i de la seva societat.
3. Aquest dret es refereix a tots aquells infants amb capacitat de formar-se un judici propi i aquesta qüestió no s'ha d'interpretar de manera restrictiva, sinó tot al contrari. En aquest sentit se subratlla que no s'ha d'imposar cap límit d'edat que pugui restringir el dret de l'infant a ser escoltat i que, fins i tot, se'l pot escoltar mitjançant formes no verbals de comunicació, com poden ser el joc, el llenguatge corporal, les expressions facials i el dibuix i la pintura, a través dels quals els nens i nenes més petits poden demostrar el que coneixen, el que volen i les seves preferències. Aquesta obligació, a més, s'ha d'estendre a tots els infants, encara que pertanyin a minories, a grups d'immigrants, els que no parlin l'idioma o presentin alguna discapacitat, i en tots els casos se'ls ha de permetre utilitzar qualsevol mitjà per facilitar-los l'expressió de les seves opinions.
  4. Els estats part han de garantir les condicions perquè els infants puguin expressar les seves opinions lliurement, sense pressió de cap tipus ni manipulacions, així com la seva protecció i seguretat. Això també vol dir que els infants poden decidir si volen ser escoltats o no. En aquest sentit, els infants són titulars d'un dret, no d'una obligació, per tant, poden optar per exercir-lo o per no fer-ho.
  5. Per poder exercir el dret a ser escoltat, l'infant ha d'estar informat (de manera que ho entengui, és a dir, amb un llenguatge i unes explicacions clares i entenedors) de les qüestions, les opcions i les possibles decisions que es puguin adoptar respecte a ell i les seves conseqüències.
  6. Les opinions de l'infant i de l'adolescent s'han de tenir en compte seriosament quan és capaç de formar-se un judici propi. Aquesta capacitat s'ha d'avaluar de manera individual, cas per cas, ja que el grau de comprensió de cada nen no va lligat de manera uniforme a la seva edat biològica. Aquesta avaluació s'ha de fer d'acord amb l'experiència, l'entorn, les expectatives socials i culturals de l'infant i segons el seu grau de desenvolupament. S'han de rebutjar criteris de caràcter caritatiu i paternalista a l'hora d'escoltar l'infant, ja que el que s'està fent és possibilitar l'exercici d'un dret.
  7. A mesura que van madurant, els infants han de tenir més responsabilitats en la regulació dels afers que els afecten.
  8. El fet d'escoltar l'infant té com a finalitat que l'òrgan resolutori –administratiu, judicial i institucional– conegui què pensa de la seva situació, quins són els seus desitjos i necessitats, i tot aquest bagatge és un element de judici necessari per adoptar la resolució més adequada al seu interès superior.

En el mateix sentit, a l'hora de programar actuacions o promoure iniciatives legislatives sobre qüestions que els afecti directament o indirectament, només si es

tenen en compte les seves opinions i necessitats es pot identificar quin és l'interès primordial dels infants com a col·lectiu.

■ 3.2. El dret a ser escoltat en un procediment

Tot i que el dret a ser escoltat és una expressió de la consideració de l'infant com a ciutadà, com a titular de drets civils, l'hem de tenir present i aplicar-lo en totes les situacions quotidianes. La Convenció li dóna una consideració especial (paràgraf 2 de l'article 12) quan es tracta d'exercir-lo en el curs d'un procediment on òrgans resolutoris aliens al seu entorn immediat han de decidir sobre alguna qüestió que l'afecta directament, que pot alterar fàcticament i jurídicament la seva vida o quan estan en joc els seus interessos.

En aquest sentit, el Comitè interpreta que l'infant té dret a ser escoltat en qual-sevol procediment judicial o administratiu que l'afecti sense cap limitació, tant si es tracta de processos iniciats per l'infant (denúncies per maltractaments) com els iniciats per altres persones (separació dels pares o adopció).

Els professionals que escolten l'infant han de tenir una formació adient i han de procurar donar-li la informació adequada sobre el que s'està decidint. Des del punt de vista estructural, el disseny dels llocs on es fa l'audiència dels infants ha d'estar pensat per a ells, el vestuari dels jutges i advocats ha de ser adequat, les sales d'espera han d'estar preparades com cal.

Una vegada l'infant ha decidit que vol ser escoltat, ha de dir si ho vol fer directament o bé per mitjà d'un representant o d'una institució adequada. Tot i que el Comitè recomana que se li doni l'oportunitat de ser escoltat directament, l'infant pot demanar que es faci per mitjà dels pares, d'un advocat o d'una altra persona, com podria ser un treballador social o un educador. Ara bé, quan se l'escolta mitjançant una persona que el representa, s'ha de vetllar perquè no hi hagi conflicte d'interessos i perquè es transmeti correctament quina és la seva opinió.

L'infant només ha de ser interrogat amb la freqüència estrictament necessària, especialment en aquells procediments en què s'analitzen qüestions que el perjudiquen directament i que li poden provocar efectes traumàtics.

Els passos que s'han de seguir per fer efectiva la concreció del dret de l'infant a ser escoltat en un procediment són els següents:

Preparació: consisteix a explicar-li el dret que té a expressar la seva opinió en la qüestió concreta que l'afecta i l'efecte que la seva opinió tindrà en la resolució del cas. Se l'ha d'informar de l'opció que té de comunicar-se directament o a través d'una persona que el representi i ha de saber les conseqüències d'aquesta elecció. També de com, quan i on es durà a terme la vista.

Vista: el context en què s'escolta l'infant és bàsic. El professional que fa la vista –sigui de l'àmbit educatiu, social, mèdic, psicològic, judicial o d'altres– ha d'estar disposat a escoltar activament i a tenir en compte de manera seriosa l'opinió de

l'infant. La vista s'ha de fer prioritàriament en forma de conversa i no d'interrogatori, i en condicions de confidencialitat i no d'audiència pública.

Avaluació de la capacitat de l'infant: hi ha d'haver una anàlisi individual que indiqui si l'infant és capaç de formar-se un judici propi sobre la qüestió que s'ha de resoldre i, si és així, la persona que pren la decisió ha de tenir en compte les seves opinions com un factor significatiu a l'hora de resoldre.

Informació sobre la manera en què s'han tingut en compte les seves opinions: la persona que pren la decisió ha d'informar l'infant del resultat del procés i explicar-li com s'han tingut en compte les seves opinions. La retroalimentació garanteix que les opinions de l'infant es prenguin seriosament, ja que la informació que aquest obté pot portar-lo a insistir, a estar-hi d'acord, a fer una altra proposta o a presentar una apel·lació o una queixa.

Queixes, solucions i compensacions: els infants han de tenir la possibilitat d'adreçar-se a un defensor del poble o càrrec similar per expressar les seves queixes i han de saber on poden dirigir-se i com ho han de fer. D'altra banda, si aquest dret és vulnerat en el marc d'un procediment judicial o administratiu, han de tenir accés als recursos i procediments de reclamació.

■ 3.3. El dret a participar

D'acord amb la interpretació que fa el Comitè, els processos pels quals es fa efectiu el dret dels infants com a col·lectiu que participa en la seva causa han de ser com segueix:

- Transparents i informatius, de manera que els infants obtinguin tota la informació (de manera completa, accessible, apropiada a la seva edat i adaptada a les diversitats) sobre el dret que tenen a expressar lliurement les seves opinions, que sempre s'hauran de tenir en compte, i sobre la manera en què aquesta participació es durà a terme, el seu abast, l'objectiu i la repercussió.
- Voluntaris, ja que no se'ls pot obligar a expressar les seves opinions. Han de saber que poden deixar de participar en el conflicte en qualsevol moment.
- Respectuosos: les seves opinions s'han de tractar sempre amb respecte i se'ls ha de proporcionar l'oportunitat de posar en pràctica idees i d'iniciar activitats.
- Rellevants: les qüestions sobre les quals tenen dret a expressar les seves opinions han de ser rellevants per a les seves vides. A més, s'han de crear espais perquè puguin destacar i tractar les qüestions que ells mateixos identifiquin com a importants.
- Adaptats als infants: els entorns i els mètodes de treball s'han d'adaptar en funció de les seves edats i el desenvolupament de les seves capacitats.
- Inclusius: la participació ha de fer possible la igualtat d'oportunitats per a tots els infants sense discriminació per cap motiu.

- Complementats amb formació: els adults necessiten preparació, coneixements i suport per facilitar la participació efectiva dels infants. Els infants necessiten també formació per aprendre a organitzar reunions, tractar amb mitjans de comunicació o parlar en públic, entre altres qüestions.
- Segurs i sensibles al risc: els adults tenen l'obligació de prendre totes les precaucions possibles per minimitzar el risc de violència, l'explotació o qualsevol altra conseqüència negativa que derivi de la participació. Els infants han de ser conscients del seu dret a ser protegits de qualsevol perill i han de saber on han d'anar a demanar ajuda.
- Avaluable: els infants han de rebre informació clara de com s'han interpretat i utilitzat les seves aportacions i opinions, i de com ha contribuït la seva participació en els resultats. Se'ls ha d'oferir la possibilitat de qüestionar els resultats.

Els estats part han d'incorporar en els seus instruments legislatius els mecanismes que garanteixin el compliment d'aquests requisits.

4. El dret de l'infant a ser escoltat i a participar en el marc legislatiu d'aplicació a Catalunya

---

■ 4.1. L'obligació de respectar el dret d'escoltar l'infant en els procediments judicials i administratius

En tractar-se d'un dret fonamental, a Catalunya s'aplica l'article 9 (amb caràcter d'orgànic) de la Llei orgànica 1/1996, de protecció jurídica del menor, que, a més de reiterar el contingut de l'article 12 de la Convenció, afegeix que les compareixences judicials s'han de fer de forma adequada a la situació de l'infant i al seu desenvolupament evolutiu, així com preservant la seva intimitat.

En la legislació catalana actual, la Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i els adolescents, també incorpora com a principi general el dret de l'infant a ser escoltat en tots els procediments administratius i judicials en què estigui directament implicat i que condueixi a una decisió que l'afecti en l'esfera personal, familiar o social. Les futures lleis que s'estan tramitant al Parlament, la dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència i la del llibre segon del Codi civil de Catalunya, de la persona i la família, reforçaran –en principi– aquest dret, afegint que, en tot cas, sempre han de ser escoltats els infants majors de dotze anys, és a dir, els adolescents.

El fet d'apuntar aquesta edat com a obligatòria no ens ha de fer relaxar l'exercici d'aquest dret quan es tracti d'un infant de menys anys, ja que llavors estariem

contravenint les directrius de la Convenció, que no oblidem que no limita el dret a ser escoltat a cap edat.

El Comitè dels Drets de l'Infant detalla els procediments en què es requereix que es faci efectiu aquest dret. A continuació, s'analitzen quins són i com ho tenim a Catalunya:

- Pel que fa als procediments de l'àmbit civil, el Comitè especifica que s'hauran d'escoltar en els supòsits de separació i divorci dels pares, aquells en què es resol la separació de l'infant de la seva família perquè es víctima d'abusos o negligències a la llar i en aquells en què es resol el seu acolliment familiar o adopció.

- Quant als procediments de separació i divorci, l'article 82 del Codi de família determina clarament que a l'hora de decidir sobre la cura dels fills i altres aspectes, com ara on viuran o el règim de visites, l'autoritat judicial ha de tenir en compte, preferentment, l'interès dels fills i, abans de resoldre, ha d'escoltar els de més de dotze anys o de menys edat si tenen prou coneixement.

La futura Llei del llibre segon del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família, intensifica el contingut d'aquest dret en determinar que quan hi hagi discrepància entre els pares a l'hora d'atribuir el règim i la forma de l'exercici de la custòdia dels infants; un dels elements que ha de tenir en compte el jutge o jutgessa és l'opinió dels fills. Tot i així, els articles 770 de la Llei d'enjudiciament civil (modificat per la Llei 13/2009) i 777 (modificat per la Llei 15/2005) que regulen els procediments contenciosos i de mutu acord, supediten l'audiència dels fills menors d'edat a un judici de necessitat, que ha de fer, amb caràcter previ, el jutge o en cas que hi hagi una petició del Ministeri Fiscal, de les parts, dels membres de l'equip tècnic judicial o del mateix infant.

Sobre la manera de fer aquestes exploracions, la Llei processal civil, en la reforma que es va fer amb la Llei 15/2005, introdueix la novetat de com ha d'actuar el jutge o jutgessa i indica que ha de garantir que l'infant pugui ser escoltat en condicions idònies per a la salvaguarda dels seus interessos, sense interferències d'altres persones i demanant, quan sigui necessari, l'auxili d'especialistes. Ara bé, per a major garantia, caldria concretar quines han de ser aquestes condicions, ja que sinó queda al lliure albir i interpretació del jutge i seran d'una o altra manera segons la sensibilitat i la formació que aquest tingui.

- En els procediments en què es resol la separació de l'infant de la seva família perquè és víctima d'abusos o negligències a la llar, aquest imperatiu d'escoltar l'infant no queda recollit en la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció del menor desemparat, tot i que sí que ho fa el Reglament que la desplega quan determina que els equips tècnics han

d'escoltar els infants en la seva intervenció durant el procés d'estudi i avaluació.

Aquesta omisió es rectificarà quan s'aprovi la Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència en què es recull l'obligació dels equips tècnics d'escoltar els majors de dotze anys i els menors d'aquesta edat, si tenen prou coneixement, tant en els processos de risc social com en els de desemparament.

La futura Llei, amb total harmonia amb el que determina el Comitè, té molt present que s'ha d'informar l'infant i l'adolescent de quina és la seva situació personal, les mesures de protecció adoptades i les actuacions que cal seguir, la seva duració i contingut, quins són els seus drets, així com els òrgans i institucions als quals poden adreçar-se per a la defensa dels seus drets. Aquesta informació ha de ser comprensible, entenedora, adequada a les seves condicions i contínua durant tot el procés d'intervenció.

També, i com a màxima expressió de l'exercici del dret a ser escoltat, es preveu que la resolució de desemparament i totes aquelles resolucions sobre mesures de protecció que afectin la persona major de dotze anys els seran notificades i tindran la possibilitat d'impugnar-les.

- Pel que fa als procediments adreçats a l'acolliment familiar o a l'adopció, el dret de l'infant a ser escoltat té, en determinats supòsits, un caràcter reforçat, de manera que no es pot constituir l'acolliment preadoptiu o l'adopció si no hi ha el consentiment de la persona major de dotze anys.
- El Comitè no diu res del dret de l'infant a ser escoltat en tots aquells processos civils que afecten el seu àmbit patrimonial, com, per exemple, en cas que s'hagi de fer la venda d'un immoble de la seva propietat. Tot i que la nostra legislació ho preveu en termes generals (article 134 del Codi de família), no diu res quan regula específicament els actes patrimonials que requereixen autorització judicial i hem de consultar les normes processals, que sí que preveuen la seva intervenció a partir dels dotze anys d'edat.
- Quant als procediments penals, el Comitè ens indica que han de ser escoltats tant aquells en què té la posició d'infractor com en els que és víctima:
  - En aquells procediments en què s'al·lega que una persona major de catorze anys i menor de divuit ha infringit el Codi penal, la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, de responsabilitat penal del menor, fixa totes les garanties processals i substantives que han de regir aquests processos, i queden plenament incorporats tots els principis de la Convenció i de les regles de Beijing, D'aquesta manera se li designa un advocat o advocadessa especialitzat ja abans de fer la declaració policial i després serà assistit i assessorat durant tot el procediment i en tots els actes judicials, que seran conduïts per professionals també amb formació específica.
  - No hem de dir el mateix quan es tracta de víctimes i de testimonis directes d'un delictes, on sovint a escala legal la protecció de l'infant no queda prou

recollida, i això fa que es vulnerin els seus drets. Em refereixo a l'àmbit de la jurisdicció penal d'adults, feta sempre en el sentit d'assegurar al màxim les garanties processals i constitucionals per a l'infractor i on sovint la víctima queda ignorada i relegada a un segon terme.

Tot i així s'han de reconèixer els avenços que s'han anat incorporant en els darrers deu anys, pel que fa al tractament de la víctima menor d'edat a l'hora d'establir mecanismes per a la seva protecció en el moment de fer la seva declaració. Amb la darrera modificació de la Llei d'enjudiciament criminal, introduïda per la Llei orgànica 8/2006, per fi sembla que queda clar que s'ha d'evitar la confrontació visual amb la persona imputada.

També es recull la possibilitat que aquesta declaració es faci davant d'experts i que se n'acordi la gravació o que es faci per videoconferència o un altre sistema que permeti la comunicació bidireccional i simultània de la imatge. Tot i que significa una millora, trobem a faltar que aquestes disposicions no tinguin caràcter vinculant, la qual cosa porta a decidir que quedi en mans de l'òrgan resolutori.

En aquest sentit, ens hem de congratular, però, de la Circular 3/2009 sobre protecció dels menors víctimes i testimonis de la Fiscalia General de l'Estat, on estableix directrius als fiscals perquè actuïn amb la màxima sensibilitat i aplica rigorosament totes les mesures que arbitra l'ordenament jurídic per a la salvaguarda dels interessos dels infants víctimes i testimonis.

Per possibilitar que les declaracions es puguin fer en aquestes condicions tècniques i per evitar dobles exploracions, és necessari que hi hagi els mitjans materials adequats. Per això, la futura Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència estableix que la Generalitat ha de posar tots els mitjans perquè es puguin fer adequadament, que hi hagi personal tècnic preparat i que s'asseguri la pràctica de la prova anticipada i la seva recollida per mitjans que permetin la seva reproducció audiovisual posterior.

- Hi ha altres tipus de procediments que el Comitè qualifica com a administratius, com poden ser, entre d'altres, aquells processos en què menors d'edat demanen asil o bé repatriacions, o també, per exemple, quan en l'àmbit escolar hi ha una falta disciplinària en què l'infant ha de ser escoltat.
- Pel que fa a la tramitació dels expedients de repatriació, cal destacar que recentment s'ha modificat l'article 35 de la Llei d'estrangeria, que incorpora d'una manera clara i definitiva la possibilitat del menor no acompanyat de més de setze anys d'actuar –personalment o a través d'un representant– en el procediment de repatriació i en l'ordre jurisdiccional contenciós administratiu corresponent. Si el menor d'aquesta edat no està d'acord amb aquest procés, se li nomenarà un defensor judicial.

■ **Què passa si es vulnera el dret de l'infant a ser escoltat?**

El Tribunal Constitucional, en reiterades sentències com la STC 221/02 o la 152/2005, ha determinat que el fet de prescindir del dret de l'infant a ser escoltat en un procediment en què es decideixen qüestions que afecten la seva esfera familiar i personal, suposa la vulneració de l'article 24.1 de la Constitució, és a dir, el dret de tutela judicial efectiva, i, per tant, comporta l'anul·lació de la Resolució. La STC 163/2009 matisa aquesta interpretació i diu que aquesta vulneració no es dona en tots els casos, com pot ser el supòsit que analitza en què el jutge no va escoltar l'infant, ja que coneixia quina era la seva opinió, atès que havia estat explorat per l'equip psicossocial del jutjat.

La STC 183/2008 va més enllà. Ens indica que forma part del contingut essencial de l'article 24.1 de la Constitució, que diu que es possibiliti al menor amb capacitat i maduresa suficient instar els òrgans judicials de qualsevol ordre jurisdiccional a defensar els interessos que afectin la seva esfera personal, fins i tot contra la voluntat de qui exerceix la seva representació legal.

■ **4.2. Altres entorns i situacions on s'ha d'aplicar el dret a ser escoltat**

El dret a ser escoltat que recull l'article 12 no es limita a aquells procediments judicials o administratius que incideixen en la vida de l'infant, i que queden clarament configurats i estructurats en les lleis processals i materials, sinó que també fa referència a tots els altres contextos on l'infant creix, es desenvolupa i aprèn, i en els quals ha d'anar assumint responsabilitats. Així, és obvi que en l'entorn de la família o en l'àmbit escolar, els infants puguin expressar lliurement les seves opinions, les quals s'han de tenir en compte.

El Comitè dona molta rellevància a la participació de l'infant a l'hora de prendre decisions en el si de la família. El fet d'enfocar l'educació dels fills a partir del diàleg, la comunicació, la negociació i la participació, serveix per promoure el desenvolupament individual de l'infant i és una preparació i un aprenentatge perquè exerceixi el dret a ser escoltat per la resta de la societat i perquè vagi adquirint, progressivament, capacitats per prendre decisions.

En aquest sentit, els pares tenen la responsabilitat de proporcionar la guia adequada als seus fills, i els estats, en la seva funció de suport a la família, han de promoure programes d'educació per als pares que tractin sobre la relació de respecte, la participació dels infants, la implicació que representa tenir en compte les opinions de tots els membres de la família, les maneres d'abordar opinions contradictòries, etc.

L'obligació dels pares d'informar i escoltar els fills abans de prendre decisions, està determinada a l'article 133 del Codi de família, en què es regula com han d'exercir la seva potestat.

La futura Llei del llibre segon del Codi civil de Catalunya, de la persona i la família, a més de recollir l'obligació genèrica d'escoltar les persones menors d'edat, incorpora com a novetat que el representant legal necessita el consentiment de la persona de més de dotze anys per a qualsevol acte que impliqui una prestació personal del menor. També té molt present que se l'ha d'escoltar quan, per discrepància en l'exercici de la potestat dels pares, es planteja el conflicte davant l'autoritat judicial. Però, quan regula el contingut i l'exercici de la responsabilitat parental i els deures que tenen els progenitors, no diu res de l'obligació que tenen d'escoltar i informar els fills en totes les qüestions que els afectin. Si en el tràmit parlamentari no es corregeix aquesta omisió i si no es té en compte, farem un pas enrere en la individualització i la concreció d'aquest dret en l'àmbit de la vida familiar.

Un altre lloc on l'infant passa moltes hores i en què s'ha de fer efectiu aquest dret és l'escola. L'escola no sols ha d'educar en els drets humans, sinó que ha de posar-los en pràctica a les aules, al pati, al menjador. D'acord amb la Llei d'educació, les normes d'organització i funcionament dels centres han de determinar les formes de participació dels alumnes, atenent-se a les característiques i l'edat que facilitin la presència en la vida dels centres, el diàleg i la coresponsabilització, i han de propiciar la formació en els hàbits democràtics de convivència.

En qüestions concretes, l'alumne ha de ser informat, ha de poder expressar la seva opinió i prendre decisions en qüestions tan transcendents com l'elecció d'una trajectòria o el pas al nivell escolar següent. Ha de poder reclamar contra les qualificacions quan valori que hi ha hagut una aplicació incorrecta dels criteris i procediments d'avaluació establerts. En les qüestions disciplinàries, també s'ha de respectar escrupolosament el dret que té de ser escoltat prèviament a imposar-li la sanció.

Hem de fer especial referència a l'àmbit de la salut, en què la nostra legislació atorga a la persona menor d'edat un major grau d'autonomia. En aquest sentit, la Llei 21/2000, de 29 de novembre, sobre els drets d'informació concernent la salut i l'autonomia del pacient, fixa en els setze anys l'edat per poder donar el consentiment informat, sense que sigui necessària l'assistència dels pares o tutors, llevat que es tracti de participar en assaigs clínics o per a la pràctica de tècniques de reproducció humana assistida. Fins ara, també era necessari el consentiment dels pares en els casos d'interrupció voluntària de l'embaràs, tot i que, amb l'entrada en vigor de la Llei orgànica 2/2010, aquesta limitació quedarà superada. Les persones menors d'aquesta edat han de ser informades dels tractaments als quals s'han de sotmetre, dels resultats i dels efectes i, tot i que la decisió final no els pertoca, cal tenir en compte la seva opinió.

Aquesta possibilitat d'actuar amb autonomia i d'anar assumint responsabilitats abasta altres esferes, i així, es reconeix la capacitat de la persona major de catorze anys d'associar-se o de fer testament vàlidament, entre altres. Aquesta habilitació per actuar s'està fent extensiva progressivament a altres qüestions que afecten directament la persona menor d'edat; per exemple, veiem que, amb l'aprovació del Reial decret 1720/2007, de 21 de desembre, que desenvolupa la Llei orgànica de

protecció de dades, es reconeixen als majors de catorze anys les condicions de maduresa necessàries per donar el seu consentiment en el tractament de les seves dades de caràcter personal. Això té força incidència en els nois i noies a l'hora de fer ús, entre altres qüestions, de les TIC, ja que poden accedir-hi sense l'autorització dels pares.

■ 5.3. La participació

Ja hem dit que hi ha una dimensió del dret a ser escoltat que afecta la infància com a col·lectiu i que implica la seva participació en la vida social i pública per possibilitar que tinguem present la seva visió de tot allò que l'envolta, les seves necessitats, les seves propostes de solució als problemes. Des de l'escola s'ha de promoure el paper actiu dels infants en un ambient d'aprenentatge participatiu.

Aquesta participació ja fa temps que està reconeguda en l'àmbit escolar, on es fa possible, mitjançant els consells escolars, que les opinions dels infants es tinguin en compte en la planificació dels plans d'estudi i dels programes escolars. També es preveu, a partir de l'etapa d'educació secundària, la creació de possibles associacions d'alumnes.

Amb l'aprovació del Decret 202/2010, de 22 de desembre, dels òrgans de participació i de coordinació del Sistema català dels serveis socials, és possible que els adolescents figurin, en qualitat de vocals, en els consells de participació dels centres d'atenció a la infància i l'adolescència.

S'han de potenciar els processos de participació en el si de la comunitat, on els infants puguin expressar les seves opinions sobre qüestions concretes que els afectin, per exemple: a l'hora de dissenyar instal·lacions de jocs i entreteniments, escoles, biblioteques, sistemes de transport, etc.

A la nostra legislació, aquest dret de participació comunitària actualment està definit de manera molt genèrica, cosa que comporta una aplicació deficitària. Tot i que s'han concretat experiències de consells d'infants que han estat valorades molt positivament, els municipis de Catalunya que han incorporat els processos de participació infantil en la seva dinàmica de funcionament no arriben, estirant llarg, a cinquanta.

La futura Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència que està en el Parlament fa una aposta decidida per incloure la visió de l'infant i l'adolescent en el disseny de les polítiques públiques i promou l'establiment de canals i instruments perquè puguin participar activament en la vida pública. De fet, segons recull l'exposició de motius de la Llei: «el concepte de participació dels infants i adolescents en tot allò que els afecti és el que configurarà el seu estatus de ciutadà.» Per això la Llei obliga les administracions locals a crear consells de participació territorial i es crea el Consell de Participació Nacional, que hauria de fer arribar la seva veu al Consell General dels Serveis Socials, òrgan superior de participació en matèria de serveis

socials. A més, determina que les administracions públiques han d'establir procediments destinats a recollir les opinions dels infants en relació amb les polítiques, les normes, els projectes, els programes o les decisions que els afectin.

■ 5.4. Conclusions

Actualment, sembla que des del punt de vista jurídic anem pel bon camí, ja que estem introduint en els nostres textos normatius les indicacions que determina el Comitè en la seva interpretació de l'article 12 de la Convenció.

En l'àmbit polític i econòmic haurem de veure com s'implementen els consells de participació territorial i el nacional, i com s'estableixen els mecanismes per potenciar i garantir els processos de participació de la infància.

S'han de prendre mesures per potenciar un procés de canvi conceptual que possibiliti veure els infants com a subjectes de drets i que els permeti el seu ple exercici. S'ha de sensibilitzar la societat en general en el coneixement i el respecte dels drets humans, civils i polítics dels infants i, en concret, s'han de promoure programes educatius per a les famílies i els infants, i de formació per als professionals que treballen amb la infància. D'aquesta manera, s'aniran canviant actituds i pràctiques, i es podrà superar una perspectiva limitada que ignora la importància de l'exercici dels drets civils dels infants i la seva participació activa en totes aquelles qüestions que incideixin en la seva vida.

Pel que fa al dret a ser escoltat en tots els procediments judicials i administratius, tot i que el tenim prou incorporat i present en el nostre ordenament jurídic, els professionals no sempre l'apliquem amb el rigor, l'amplitud i de la forma que postula el Comitè.

Ens hem de conscienciar que no es tracta de complir un tràmit formal perquè ho diu la llei, sinó que és indispensable que el valorem com una qüestió transcendental i com un dret fonamental dels infants que s'ha d'exercir des de l'ètica i la bona praxi professional, i d'acord amb les directrius que tan acuradament ens dóna el Comitè dels Drets de l'Infant en la seva Observació general núm. 12.

Publicacions

El dret de l'infant a ser escoltat. Comitè dels Drets de l'Infant. Documents de l'Observatori dels Drets de la Infància. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Desembre de 2009. <<http://www.gencat.cat/benestar/actualitat/papers/index.htm>>.

Manual de aplicació de la Convenció de los Derechos del Niño. Ginebra: UNICEF, 2004.

L'ús de les ludoteques

Paula Herrera i Parra

Direcció General d'Acció Cívica del Departament de Benestar Social i Família

Juli Puignou i Montal

Gabinet de Coordinació i Difusió del Departament de Benestar Social i Família

Al nostre país, l'educació en el lleure ha tingut, històricament, diferents manifestacions que han conformat tot un seguit de moviments socials i serveis característics propis. Dins el model de desenvolupament comunitari i cívic, el joc representa una eina educativa i de formació personal que influeix en el desenvolupament global de la persona, partint de les relacions persona-entorn social com a marc d'integració.

Així ho preveuen tant la Declaració Universal dels Drets dels Infants com la Llei d'atenció i protecció dels infants i els adolescents. El joc i la joguina incideixen en la creació de vivències relacionals i comunicatives, i faciliten el creixement de la personalitat dins d'un marc social, potenciant la convivència en la igualtat, la interculturalitat i la coeducació.

En definitiva, el joc és una experiència vital de la persona, carregada de comunicació i interacció amb els altres, amb els objectes i amb l'espai. El joc es converteix en una activitat fonamental per al desenvolupament de la persona. Però perquè això sigui possible és necessari assegurar unes determinades condicions: espais adequats i segurs, materials lúdics i joguines amb qualitat pedagògica, temps suficient i companyia amb qui es pugui compartir el joc i la diversió. Aquestes condicions, necessàries perquè els infants desenvolupin els seus jocs de la manera més saludable, segura, lliure i espontània possible, han de ser promogudes pels diferents agents socials i garantides per les administracions públiques.

Amb aquest objectiu, el Govern de la Generalitat va aprovar, el 9 de juny de 2009, el Decret 94/2009 pel qual es regula el règim jurídic de les ludoteques: s'hi estableixen els requisits que han de complir i el seu procediment d'acreditació. La normativa aprovada defineix les ludoteques com a centres, equipaments o espais delimitats que tenen una finalitat lúdica, socioeducativa, cívica, cultural i inclusiva, i que porten a terme un projecte socioeducatiu. El seu objectiu principal és garantir el dret dels infants i dels joves menors d'edat al joc i, d'aquesta manera, col·laborar en el desenvolupament integral de la persona. Per aquest motiu, les ludoteques estan dotades d'un fons organitzat de jocs, joguines i altres elements lúdics, i estan coordinades per ludotecaris i ludotecàries.

La Generalitat de Catalunya té una experiència de més de 25 anys en el món de les ludoteques. Aquest bagatge, juntament amb la necessitat de cobrir el buit legal que hi havia fins aquell moment en aquest àmbit, van portar a l'elaboració d'aquest Decret. Amb la seva aprovació, que dóna compliment al mandat del Parlament, el Govern va establir un marc normatiu que evita la proliferació de centres que, amb el nom de *ludoteca*, donen un seguit de serveis als infants i menors d'edat sense cap garantia jurídica.

El text estableix les directrius que assenyalen clarament què són les ludoteques, quina és la seva activitat i qui les dirigeix. També determina quines tipologies n'hi ha, a qui correspon donar els permisos d'obertura, qui exerceix les tasques d'inspecció i de registre de les ludoteques i qui hi aplica el règim sancionador, entre altres aspectes.

Amb la nova regulació es lliga el concepte de *ludoteca* a l'existència d'un projecte socioeducatiu, que va més enllà de les llars d'infants, els parcs infantils o d'altres, on no passen de regir-se per una normativa a la seva mida.

D'ençà que el Decret va entrar en vigor, el juliol de 2009, els centres que es denominen *ludoteca* i que volen mantenir aquesta denominació han de presentar la documentació necessària a l'ajuntament corresponent. Aquest la trasllada al Departament de Governació i Administracions Públiques, que és l'encarregat de donar o denegar l'autorització. La Direcció General d'Acció Cívica, òrgan competent en matèria d'equipaments cívics de l'Administració de la Generalitat, verifica els documents presentats i n'emet un informe en el termini màxim de tres mesos a partir de la recepció de la documentació.

Durant el seu règim de transitorietat, s'atenen dubtes de responsables que volen acreditar els seus establiments com a ludoteques, així com altres peticions de persones usuàries, regidores, etc. Fins ara s'ha donat resposta a més d'una trentena de consultes d'informació referents, principalment, a les titulacions professionals necessàries per formar part de l'equip de professionals d'aquests establiments. De moment ja s'han començat a rebre les primeres sol·licituds.

Segons l'Associació de Ludotecaris/àries i Ludoteques de Catalunya (AtZar), el nostre país comptava, el juny de 2009, amb 117 establiments que desenvolupaven la seva activitat amb el nom de *ludoteca*. Els centres que vulguin mantenir aquesta denominació han de sol·licitar l'acreditació i tenen de termini fins al 6 de gener de 2011 per fer-ho.

Tot seguit es resumeixen alguns punts del Decret sobre els quals s'han rebut més consultes:

Per a infants i joves de 0 a 18 anys

El Decret marca que les ludoteques van adreçades a infants i joves de 0 a 18 anys. A partir de l'entrada en vigor de la normativa, els menors de 4 anys hauran d'anar acompanyats durant tota l'estada a la ludoteca per la persona legalment responsable

del menor o una altra que aquesta hagi autoritzat. No es pot autoritzar en cap cas els professionals del centre com a acompanyants del menor.

Per als infants i joves de 4 a 16 anys, la persona responsable legalment ha de signar un document que autoritzi l'estada a la ludoteca i accepti les condicions del centre, el qual s'actualitzarà anualment.

Característiques i personal de les ludoteques

A partir de l'entrada en vigor del Decret, totes les ludoteques han de disposar, com a mínim, dels espais diferenciats següents: una zona d'acollida, espai/s de jocs, àrea d'administració i gestió, magatzem i sanitaris. La superfície d'espai útil per al joc de la ludoteca ha de tenir un mínim de 50 m².

Pel que fa al personal, l'equip de professionals del centre ha d'estar format per un mínim de dues persones, inclosa una persona coordinadora, amb una titulació mínima d'educació superior en pedagogia, psicopedagogia, magisteri, educació social, animació sociocultural, educació infantil o intervenció social, que serà qui dirigirà l'equip de professionals que treballi a la ludoteca. Els altres membres de l'equip de direcció de la ludoteca han d'estar en possessió, almenys, d'un títol de grau mitjà de la família professional dels serveis socioculturals i a la comunitat.

També poden formar part dels equips de direcció persones que tenen el diploma de monitor o d'activitats de lleure infantil i juvenil, les quals han d'estar sota la direcció d'un altre membre de l'equip amb una titulació de grau superior.

Un professional per a cada grup de joc situat en un espai diferenciat podrà fer-se càrrec, com a màxim, de 12 infants de 0 a 3 anys, de 12 infants de 4 a 6 anys, o de 15 infants més grans de 6 anys.

Marc legal

La Declaració universal dels drets de l'infant aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de novembre de 1959, reconeix el dret de l'infant a desenvolupar-se físicament, mentalment, moralment i espiritualment de manera saludable i normal, en condicions de llibertat i dignitat. Així mateix, manifesta que els infants han de gaudir de manera plena del joc i els esbarjos, que hauran d'anar orientats a les finalitats perseguides per l'educació. La societat i les autoritats públiques han d'esforçar-se per promoure la satisfacció d'aquest dret.

La protecció de l'infant a l'Estat espanyol troba el seu punt de partida a la Constitució espanyola. Concretament, el seu article 39.4, dins dels principis rectors de la política social i econòmica, disposa que els nens gaudiran de la protecció prevista en els acords internacionals que vetllen pels seus drets.

A Catalunya, l'article 166 de l'Estatut d'autonomia atribueix a la Generalitat de

Catalunya competència exclusiva en matèria de protecció de menors. Tenint en compte aquestes consideracions jurídiques de caràcter general, cal fer esment del marc normatiu concret de caràcter addicional en què s'inscriu l'actual regulació de les ludoteques:

- Article 32.3 de la Llei 8/1995, de 28 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i adolescents.
- Article 35.3 de la Llei 18/2003, d'1 de juliol, de suport a les famílies.
- Disposició addicional de la Llei 11/2005, de 17 de juliol, de modificació i derogació parcial de diverses lleis relatives a entitats públiques i privades en matèria de personal.
- Llei 10/1990, de 15 de juny, sobre policia de l'espectacle, les activitats recreatives i els establiments públics.
- Decret 239/1999, de 31 d'agost, pel qual s'aprova el catàleg dels espectacles, les activitats recreatives i els establiments públics sotmesos a la Llei 10/1990, de 15 de juny, sobre policia de l'espectacle, les activitats recreatives i els establiments públics.
- Decret 222/1996, de 12 de juny, dels equipaments cívics.
- Decret 94/2009, de 9 de juny, pel qual es regulen les ludoteques.

Primeres orientacions per a la implementació del nou model de protecció de la infància i l'adolescència previst en la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència

---

Joan Mayoral Simón¹

Subdirector general d'Atenció a la Infància i l'Adolescència

Introducció

Un dels reptes fonamentals de l'entrada en vigor de la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència és la implantació d'un model nou de protecció (títol V) en el qual la declaració de desemparament ja no serà l'únic títol que habiliti la intervenció protectora dels poders públics, sinó que aquella es reserva per quan calgui separar l'infant o l'adolescent del seu nucli familiar.

Per això es configura un sistema descentralitzat de protecció, que es fonamenta en la distinció entre les situacions de risc (competència dels ens locals, que, segons els casos, han d'abordar els equips de serveis socials bàsics i els equips d'atenció a la infància i l'adolescència) i les situacions de desemparament (la seva declaració és competència de l'Administració de la Generalitat de Catalunya, mitjançant la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència, en endavant DGAIA).

---

1. He d'agrair a les persones que detallo a continuació les aportacions i/o els suggeriments que han ajudat a elaborar aquesta primera guia: Izaskun Angulo Barroso (DGAIA), Roger Brufau Pla (ICASS), Elisabet Herrera Cardenal (Institut Universitari Avedis Donabedian), Pilar Hilarión Madariaga (Institut Universitari Avedis Donabedian), Àngel Lázaro Riol (DGAIA), Miguel Martos Tovar (DGAIA), Àlex Monfort Fradera (EAIA de Terrassa), Rosa M. Pérez Girbent (DGAIA), Ignasi Samper Castelló (DGAIA), Carme Sans Comellas (Consorci de Serveis Socials de la Garrotxa), Anna Soles Franch (DGAIA) i Neus Tomàs Sansilvestre (DGAIA).

Aquest sistema també incorpora més garanties per als infants, els adolescents i les seves famílies, així com noves mesures d'atenció de les situacions de risc i de protecció davant de supòsits de desemparament.

D'aquests canvis, alguns s'aplicaran immediatament amb l'entrada en vigor de la Llei i d'altres requeriran un desenvolupament normatiu i els recursos necessaris per al seu desplegament.

Aquestes primeres orientacions pretenen ser un primer document que, juntament amb les circulars i les instruccions que dicti la DGAlA, serveixi com a base d'una futura guia per orientar els professionals del Sistema de protecció a la infància i l'adolescència en aquests primers passos de la implementació de la Llei. Cal recordar que la Llei és una eina i ens correspon utilitzar-la adequadament per desenvolupar totes les seves possibilitats.

Canvis derivats de l'entrada en vigor de la Llei. Temporalitat dels canvis

---

■ 1. Quan entrarà en vigor la Llei?

La Llei entrarà en vigor al cap d'1 mes de la seva publicació en el Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC), llevat de les prestacions per situacions de risc, que entraran en vigor l'1 de gener de 2011 (disposició final quarta). No obstant això, cal tenir present que hi ha preceptes que tindran una aplicació immediata i d'altres que requeriran un desenvolupament reglamentari i l'existència dels recursos necessaris.

■ 2. Quins canvis derivats de l'entrada en vigor de la Llei tindran una eficàcia immediata?

Les novetats que tenen una aplicació immediata, que vinculen a tots els professionals i no necessiten cap desenvolupament per a la seva obligatorietat, bàsicament són les següents:

- Distinció entre situacions de risc i de desemparament.
- Transició de la mesura d'atenció en la pròpia família en situació de risc:
  - a) Impossibilitat de constituir noves mesures d'atenció en la mateixa família.
  - b) Progressiva conversió de les atencions en la mateixa família en situació de risc que no percep cap prestació econòmica.
  - c) Progressiva conversió de les atencions en la mateixa família en situació de risc que percep prestacions econòmiques (amb efectes d'1 de gener de 2011).
  - d) Progressiva conversió de les contencions actuals al nucli.

- Desaparició de la prestació econòmica per a l'atenció en la pròpia família i creació d'una nova prestació econòmica per a infants i adolescents en situació de risc (entrada en vigor l'1 de gener de 2011).
- Notificació als adolescents de les resolucions de desemparament i d'adopció de mesures.
- Possibilitat que els adolescents impugnin davant l'autoritat judicial, amb el nomenament previ del defensor judicial, la declaració de desemparament i les resolucions que acordin les mesures de protecció.
- Limitació a 1 any del termini màxim durant el qual els progenitors poden sol·licitar que es deixi sense efecte el desemparament perquè han canviat substancialment les circumstàncies que el varen motivar. Passat aquest termini, no es poden oposar a les mesures que s'adoptin, llevat de l'acolliment preadopitiu. El termini per resoldre la sol·licitud d'extinció del desemparament per canvi substancial de circumstàncies és de 3 mesos. Si no s'emet resolució expressa, s'entén denegat, la qual cosa no exclou l'obligació de l'Administració de resoldre, malgrat que hagi passat aquest termini.
- Caducitat del procediment de desemparament (1 any).
- Regulació legal i ampliació de les dades personals (econòmiques, laborals, socials, educatives, de salut i penals dels infants i adolescents i de llurs progenitors, tutors o guardadors) que han de ser facilitades pels altres departaments i administracions i que siguin requerides per la DGAIÀ a fi de valorar quina és la situació de l'infant o l'adolescent.
- Silenci administratiu negatiu en les sol·licituds de règim de relació i visites. El termini per resoldre la sol·licitud de modificació del règim de comunicacions i visites serà d'1 mes. En cas de no resoldre, s'entén denegada la petició, la qual cosa no exclou l'obligació de l'Administració de resoldre malgrat que hagi passat aquest termini.
- Desaparició del termini màxim de vigència de les mesures de protecció (1 any), que poden tenir una durada fixada per resolució inferior, superior o indefinida.
- Elaboració d'informes semestrals d'evolució i seguiment de les mesures de protecció.
- Procediment simplificat quan hi hagi la conformitat dels progenitors o els titulars de la tutela o de la guarda.
- Possibilitat de constituir l'acolliment preadopitiu per via administrativa, hi hagi el consentiment dels progenitors/tutors o no.
- Possibilitat de constituir noves mesures de protecció: acolliment familiar permanent (amb família extensa i aliena), acolliment familiar professionalitzat en unitat convivencial d'acció educativa (UCAE) i establiment de mesures de transició a la vida adulta i a l'autonomia personal.

■ 3. Quins canvis derivats de l'entrada en vigor de la Llei seran progressius?

Les novetats que s'aniran implementant progressivament i que requeriran un desenvolupament posterior normatiu, organitzatiu i de recursos, bàsicament, són les següents:

- Traspàs de les competències sobre acolliments de l'Institut Català de l'Acolliment i l'Adopció (ICAA, que passarà a denominar-se Institut Català de l'Adopció, ICA) a la DGAIA.
- Desplegament de les taules territorials d'infància.
- Desplegament dels consells de participació territorials i nacionals dels infants i adolescents.
- Desenvolupament dels serveis i les mesures d'atenció de les situacions de risc.
- Desenvolupament de les mesures de transició a la vida adulta i a l'autonomia personal dels adolescents.
- Desenvolupament de la prevenció general.
- Desenvolupament del Sistema d'informació i de gestió de la infància i l'adolescència (SINI@).
- Creació del Centre Especialitzat en la Recerca sobre el Maltractament Infantil.
- Desenvolupament de la figura del procurador/a de la infància i l'adolescència.
- Desenvolupament del copagament dels serveis.
- Desenvolupament de l'afectació de les prestacions o pensions que percebin els infants o adolescents desemparats per subvenir a les despeses derivades de la seva atenció.
- Desenvolupament d'un programa de protecció pública relativa als maltractaments a infants i adolescents.
- Desenvolupament d'un programa d'actuacions de protecció en els supòsits d'aplicació de la legislació reguladora de la responsabilitat penal dels menors.

Canvis derivats de la nova definició legal de les situacions de risc

---

■ 1. Quins canvis comportarà la nova regulació de les situacions de risc?

La nova regulació de risc suposarà estructurar i ordenar tota la intervenció que els serveis socials bàsics i els equips d'atenció a la infància i l'adolescència (en endavant, EAIA) han de proporcionar davant d'aquelles situacions perjudicials per als infants i els adolescents que no requereixen la seva separació del seu nucli familiar, per millorar-la i evitar una separació eventual. Per això cal assegurar una actuació efectiva i el desenvolupament de les mesures d'atenció previstes en la Llei, que s'han de dotar, progressivament, dels recursos i del finançament necessaris.

La Llei, en configurar la intervenció davant de les situacions de risc, ha respectat els diferents graus d'intervenció entre els serveis socials bàsics i els especialitzats que hi hagi hagut amb anterioritat, posant l'accent en la necessitat de fer una intervenció efectiva i en l'establiment i el desenvolupament ordenat de mesures d'atenció.

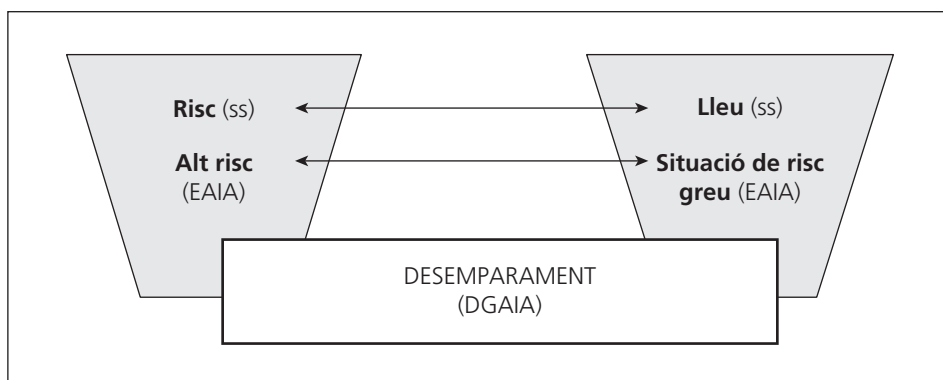
■ 2. Totes les situacions de risc han de ser abordades des dels serveis socials bàsics?

No. Certament, les situacions de risc són competència dels ens locals i són els serveis socials bàsics els que han d'intervenir en les situacions de risc. No obstant això, la Llei preveu –respectant la possibilitat de derivació als serveis socials especialitzats en termes semblants als actuals– que si el risc és greu i els serveis socials bàsics no aconsegueixen, amb la seva intervenció, disminuir o controlar la situació, han de traspasar el cas als equips d'atenció a la infància i l'adolescència (EAIA).

■ 3. Quines funcions correspondran als serveis socials bàsics i quines a l'EAIA en les situacions de risc?

Els equips dels serveis socials bàsics tenen la funció de valorar en totes les situacions de risc i intervenir-hi, i promoure les mesures i els recursos d'atenció social i educativa que permetin disminuir o eliminar aquella situació.

Els EAIA, com a serveis socials especialitzats, tenen la funció d'intervenir, a partir de l'informe i les propostes dels equips dels serveis socials bàsics, en aquelles situacions de risc greu que els equips de serveis socials bàsics no hagin aconseguit disminuir o controlar amb la seva intervenció.

Certament, la Llei no estableix criteris per distingir les situacions de risc greus de les lleus, moderades o no greus, i la qüestió no és fàcil, atès que hi ha una identitat

en la naturalesa de la situació de risc, per la qual cosa la diferència és bàsicament quantitativa, de major o menor gravetat.

És especialment important el cribratge per determinar la gravetat del risc, sense oblidar la presència d'una possible situació de desemparament, per la qual cosa s'han de desenvolupar en breu eines metodològiques que permetin conèixer la situació de l'infant o l'adolescent, interpretar-la i valorar la seva gravetat.

■ 4. Continuarà la DGAIA obrint els expedients de risc en el Sistema d'informació de la infància i l'adolescència (SINI@) i comunicant a les persones interessades la seva obertura i tancament?

Des de l'entrada en producció de la fase II del SINI@, la DGAIA ha obert els expedients de risc al SINI@ i ha notificat als progenitors, tutors o guardadors aquest fet (seguint la línia marcada anteriorment per la Instrucció 1/2007) i ha derivat els casos a l'EAIA o els serveis socials corresponents perquè hi intervinguin si cal.

Aquesta pràctica es mantindrà després de l'entrada en vigor de la Llei i la DGAIA continuarà –adaptant els models a la nova legalitat– obrint al SINI@ i notificant els expedients de risc que derivi als serveis socials i a l'EAIA.

Segons es vagin implantant noves funcionalitats al SINI@ (especialment les que suposaran la incorporació dels EAIA), els mateixos equips podran obrir els expedients i informar-ne la DGAIA (cal recordar que l'expedient de l'infant i l'adolescent és únic), com també incorporar-hi aquelles situacions que no han estat derivades per la DGAIA.

■ 5. Com queden les contencions al nucli després de l'entrada en vigor de la Llei?

Les contencions al nucli existents hauran de ser revisades conjuntament pels equips dels serveis socials bàsics i els EAIA a fi d'adaptar-se a la nova configuració legal de les situacions de risc. A més, s'hauran de tancar aquelles que no requereixin cap intervenció i els equips de serveis socials bàsics hauran d'assumir aquelles contencions al nucli que es valorin com a situacions de risc no greu.

Així mateix, l'EAIA haurà de responsabilitzar-se de les contencions al nucli que es valorin com a situacions de risc greu, per les quals s'haurà de preparar i signar el compromís socioeducatiu corresponent.

■ 6. Quan es desenvoluparan les mesures d'atenció social i educativa davant les situacions de risc?

Progressivament, les properes carteres de serveis socials hauran d'incloure les prestacions de servei necessàries per portar a terme les mesures previstes per la Llei a fi d'atendre les situacions de risc, definir el tipus de prestació, la població a què va destinada, l'establiment o equip professional que l'ha de gestionar, els perfils i les ràtios dels professionals de l'equip, i els estàndards de qualitat. Per tant, mentre aquest desenvolupament no es faci efectiu, sempre que la Llei faci referència a mesures, caldrà tenir en compte els recursos disponibles que hi ha actualment en els diferents territoris en el moment de proposar i establir les mesures adients per a les situacions de risc valorades.

■ 7. Com es resol la intervenció en les situacions de risc?

Mitjançant la signatura del compromís socioeducatiu corresponent entre l'EAIA i els progenitors, titulars de la tutela, en el qual ha de contenir la descripció i l'acreditació de la situació de risc, l'avaluació i la concreció de les mesures que s'aplicaran des dels serveis socials bàsics o des d'altres serveis especialitzats per superar la situació perjudicial.

Tal com detalla l'exposició de motius de la Llei, «La intervenció en les situacions de risc no finalitza amb una declaració formal de risc, sinó que únicament pot finalitzar de manera convencional... S'opta per posar l'accent en el treball i la bondat de les mesures que s'han de proposar, deixant l'execució forçosa derivada d'un acte unilateral de l'Administració per a aquelles situacions més greus que han de comportar el desemparament.»

Si aquest treball no és possible i això implica un perill greu per al desenvolupament de l'infant o l'adolescent, s'ha de proposar el desemparament. Concretament, són causa de desemparament «la negativa dels progenitors o els titulars de la tutela o de la guarda a participar en l'execució de les mesures adoptades en situacions de risc si això comporta la persistència, la cronificació o l'agreujament d'aquestes situacions» i «les situacions de risc que pel seu nombre, evolució, persistència o agreujament determinin la privació a l'infant o adolescent dels elements bàsics per al desenvolupament integral de la personalitat.»

■ 8. Què passa si els progenitors, tutors o guardadors no signen el compromís socioeducatiu o no col·laboren en res i no hi ha una situació de desemparament?

En aquesta situació, l'EAIA revisarà el compromís socioeducatiu per valorar si cal fer alguna modificació que faciliti la col·laboració dels progenitors, tutors o guardadors.

En tot cas, farà un seguiment de control de la situació amb la col·laboració dels serveis socials bàsics.

■ 9. Els adolescents han de signar el compromís socioeducatiu?

La Llei no ho especifica, només estableix que els adolescents han de ser escoltats. No obstant això, cal considerar, d'acord amb una interpretació teleològica i sistemàtica de la Llei, que en el cas que s'estableixin compromisos que impliquin obligacions o actuacions de l'adolescent, aquest les signi.

■ 10. Com afecta l'entrada en vigor de la Llei el Document de bases del servei dels equips d'atenció a la infància i l'adolescència (bases per a la planificació i el desenvolupament dels EAIA)?

El Document de bases recopila el treball elaborat per un grup tècnic de treball (constituït per membres de la DGAIA i representants dels diferents EAIA de Catalunya) durant l'any 2007 i actualment s'ha d'incorporar al contracte-programa que regula la relació entre el Departament d'Acció Social i Ciutadania i els ens locals.

El contingut d'aquest document –elaborat sota la legislació derogada, però inspirat en els canvis que ara ja han arribat– és plenament vàlid en tot allò que no sigui contradictori amb el contingut de la Llei aprovada pel Parlament de Catalunya. Per tant, el seu contingut ha de ser interpretat i harmonitzat segons el que disposa la nova Llei. Tanmateix, aquest document de bases haurà de servir de fonament per al desenvolupament reglamentari de la Llei.

Canvis derivats de la desaparició de la mesura d'atenció en la pròpia família

---

■ 1. Es pot adoptar la mesura d'atenció en la pròpia família després de l'entrada en vigor de la Llei?

No. Els casos que fins ara eren orientats com a desemparament amb mesura d'atenció en la pròpia família tenen el seu encaix en la nova situació de risc greu amb intervenció de l'EAIA i sota les mesures acordades en el compromís socioeducatiu corresponent.

■ 2. Què passarà amb les mesures d'atenció en la pròpia família que no estiguin percebent cap prestació econòmica o algun tipus d'ajut?

Les mesures d'atenció en la pròpia família constituïdes abans de l'entrada en vigor de la Llei que no estiguin sent compensades amb la prestació econòmica prevista en l'article 20 de la Llei 13/2006, de 27 de juliol, de prestacions socials de caràcter econòmic, es tancaran progressivament amb la revisió prèvia de l'expedient feta per l'EAIA, deixant sense efecte la declaració de desemparament, i es traspasaran a l'EAIA perquè, si escau, i sobre la base del pla de millora ja existent, elabori el compromís socieducatiu previst a la Llei per a les situacions de risc.

■ 3. Què passarà amb les mesures d'atenció en la pròpia família que estiguin percebent una prestació econòmica o algun tipus d'ajut?

Atès que fins a l'1 de gener de 2011 no entra en vigor la nova prestació econòmica per a situacions de risc, les mesures d'atenció en la pròpia família constituïdes abans de l'entrada en vigor de la Llei que estiguin percebent la prestació econòmica prevista en l'article 20 de la Llei 13/2006, de 27 de juliol, de prestacions socials de caràcter econòmic, es mantindran vigents fins al 31 de desembre de 2010. A partir d'aquesta data, amb la revisió prèvia de l'expedient feta per l'EAIA, es tancarà i es deixarà sense efecte la declaració de desemparament, i es traspasará a l'EAIA perquè, si escau, i amb la base del pla de millora ja existent, elabori el compromís socieducatiu previst a la Llei per a les situacions de risc, llevat que, amb anterioritat a aquesta data, hagin desaparegut les circumstàncies que varen motivar la declaració de desemparament o es produeixin noves circumstàncies que facin necessària l'adopció d'una altra mesura.

En aquells casos excepcionals de mesures d'atenció en la pròpia família constituïdes abans de l'entrada en vigor de la Llei que estiguin percebent algun altre ajut econòmic o aquest estigui en tramitació (per despeses ocasionades per l'infant o l'adolescent, per exemple, per despeses mèdiques no cobertes pel Sistema públic de salut), aquestes es mantindran vigents fins a la tramitació o finalització de l'expedient econòmic i, en qualsevol cas, fins al 31 de desembre de 2010. A partir d'aquesta data, amb la revisió prèvia de l'expedient feta per l'EAIA, es tancaran i es deixarà sense efecte la declaració de desemparament, i es traspasaran a l'EAIA perquè, si escau, i sobre la base del pla de millora ja existent, elabori el compromís socieducatiu previst a la Llei en situacions de risc.

■ 4. Com s'ha d'intervenir en aquells casos que la mesura d'atenció en la pròpia família permet atribuir la guarda només a un dels progenitors?

L'atribució de la guarda i custòdia dels fills entre els seus progenitors correspon a l'autoritat judicial, sigui a instància de qualsevol dels dos progenitors mitjançant el procediment matrimonial (separació o divorci), d'ofici per la autoritat judicial o a instància del Ministeri Fiscal en qualsevol tipus de procediment (article 134 del Codi de família). Per tant, si cap dels progenitors, degudament informats, insta a la separació o el divorci i sol·licita la guarda, caldrà posar els fets en coneixement del Ministeri Fiscal perquè promogui l'atribució judicial de la guarda a aquell cònjuge que garanteix la protecció de l'infant o adolescent.

■ 5. Com es controlaran els desinternaments que passin de tutela a situació de risc?

Per plantejar el desinternament de l'infant o l'adolescent sota mesura d'acolliment en centre perquè hi ha una proposta d'extinció de la declaració de desemparament, l'EAlA elabora l'informe proposta de desinternament, que anirà acompanyat d'un compromís socioeducatiu si el cas ha de passar a situació de risc, i indicarà quins són els professionals que intervindran en el seguiment posterior a la sortida definitiva del centre.

El desinternament definitiu i la finalització de la tutela podran anar precedits de permisos d'estada –d'una durada màxima, en principi, d'1 mes– amb la família, a fi de preparar i assegurar un procés correcte amb el menor risc per a l'infant o adolescent.

Canvis organitzatius i de procediment

■ 1. Des de quan s'han de notificar les resolucions als adolescents?

S'hauran de notificar totes les resolucions que es dictin a partir de la data d'entrada en vigor de la Llei.

■ 2. Quines resolucions s'han de notificar als adolescents?

Totes les que declarin el desemparament, les que adoptin mesures de protecció, les que adoptin mesures cautelars i les que regulin el règim de comunicació i visites.

■ 3. Què implica notificar als adolescents les resolucions administratives que els afecten?

Implica que poden manifestar la seva disconformitat i la voluntat d'impugnar en el mateix moment de la notificació o posteriorment, dins el termini per a la impugnació (3 mesos en el cas de la declaració de desemparament i 2 mesos en la resta de casos).

En aquest cas, s'haurà de promoure el nomenament del defensor judicial, que serà qui formuli l'oposició judicial a les resolucions administratives amb les quals estigui disconforme.

■ 4. Com s'ha de notificar als adolescents les resolucions administratives que els afecten?

La notificació de les resolucions administratives als adolescents s'ha d'adaptar a la seva edat, de manera que pugui comprendre el seu contingut i els seus efectes. Especialment, l'adolescent ha de ser informat del dret que té d'oposar-se judicialment a la resolució, amb la designació prèvia d'un defensor judicial.

■ 5. Quina és la durada de les mesures de protecció en la nova Llei?

La nova Llei no estableix un termini legal màxim per a la mesura de protecció, per la qual cosa la seva durada, que s'ha de proposar i establir en la resolució que l'adopti de manera motivada, pot ser inferior a 1 any, d'1 any o indefinida fins a la seva revisió.

En qualsevol cas, les mesures de protecció poden ser revisades i modificades en qualsevol moment segons l'evolució de la situació de l'infant o l'adolescent. Amb aquesta finalitat, els equips tècnics competents han d'informar semestralment sobre la seva situació i seguiment.

■ 6. Passat un any des de la declaració de desemparament, quines facultats perdran els progenitors?

Aquests perdran la possibilitat de demanar la revisió de la declaració de desemparament i el dret a oposar-se a les resolucions que acordin l'adopció de qualsevol mesura de protecció.

No obstant això, si durant aquest termini d'1 any s'ha constituït l'acolliment preadoptiu, els progenitors només poden oposar-se judicialment a aquest dins el termini de 2 mesos a comptar des de la seva notificació. Si no ho fan, no podran demanar la revisió de la declaració de desemparament sense que hagi passat 1 any des de la notificació d'aquesta.

Passat el termini d'1 any, els progenitors només es podran oposar a una resolució eventual que acordi l'acolliment preadoptiu, dins el termini de 2 mesos comptats a partir de la seva notificació.

■ 7. Quins avantatges pot comportar que l'acolliment preadoptiu es pugui constituir en via administrativa segons si hi ha el consentiment dels seus progenitors biològics o no?

La rapidesa amb què es podrà constituir l'acolliment preadoptiu amb la família seleccionada un cop valorada la procedència d'aquesta mesura. La constitució de l'acolliment preadoptiu es podrà fer sense necessitat:

- d'un procediment de jurisdicció voluntària per a la seva constitució judicial com fins a aquell moment;
- d'esperar la finalització d'un procediment judicial d'oposició eventual al desempament o a la mesura.

Un cop constituït en via administrativa, l'acolliment preadoptiu, únicament ha d'haver-hi un procediment judicial d'oposició si els progenitors exerceixen aquest dret en el termini de 2 mesos. Si la resolució administrativa que acorda l'acolliment preadoptiu es confirma judicialment, no caldrà cap més procediment judicial que el de la jurisdicció voluntària per constituir l'adopció, en què tampoc no caldrà l'assenyament dels progenitors per a l'adopció.

■ 8. Quan assumirà la DGAIA les competències en matèria d'acolliment familiar que fins ara corresponien a l'ICAA?

El traspàs de competències entre l'ICAA i la DGAIA requerirà un decret que estableixi les adaptacions organitzatives necessàries. Serà aquesta normativa, la que determinarà el com i el quan de l'assumpció efectiva per part de la DGAIA dels acolliments familiars.

■ 9. Tota la informació i els tràmits que afectin un infant o adolescent en situació de risc o desempament han de constar en el SINI@?

Sí, la Llei estableix un expedient únic per a cada infant o adolescent en què ha de constar, mitjançant el SINI@, tota la informació relativa a les situacions de risc o desempament.

■ 10. Què és la guarda protectora prevista a la Llei i quan es pot proposar i acordar?

La guarda protectora és aquella figura que recull l'essència de la guarda voluntària administrativa anterior.

Amb la tutela derivada de la declaració de desemparament, la DGAIA assumeix les funcions inherents a l'exercici de la potestat parental dels progenitors que queda legalment suspesa. Amb la guarda protectora, la DGAIA assumeix únicament la guarda a sol·licitud dels progenitors o tutors, que conserven les facultats inherents a la potestat parental o a la tutela.

La guarda protectora és temporal, dura mentre es mantinguin les circumstàncies que impedeixen als progenitors o tutors atendre els infants o els adolescents.

La guarda temporal suposa una major implicació dels progenitors o tutors en l'atenció dels infants o adolescents i en la desaparició de les causes que la varen originar, per la qual cosa es pot proposar i acordar sempre que hi hagi una petició dels progenitors o tutors, una consciència per part seva de les dificultats que la motiven, una implicació suficient per part seva per atendre els seus fills i per resoldre les dificultats existents i una previsió de temporalitat de la seva durada.

Conceptes bàsics

Acolliment familiar permanent: és una modalitat d'acolliment familiar que s'ha d'acordar si es preveu que el desemparament serà definitiu i quan no es considera més favorable per a l'interès de l'infant o l'adolescent l'aplicació de l'acolliment pre-adoptiu, o quan aquest no sigui possible.

L'acolliment familiar permanent es pot constituir en la família extensa de l'infant o adolescent o en família aliena (articles 126 i 127.1).

Acolliment familiar professionalitzat en unitat convivencial d'acció educativa (UCAE): és la mesura de protecció per mitjà de la qual un infant o adolescent s'integra en un nucli familiar en què almenys un dels seus membres està especialment qualificat per raó de la seva formació i experiència, fa de l'acolliment la seva professió i és retribuït per això (article 131).

Acumulació processal: consisteix en una reunió de dos o més processos judicials ja iniciats que tenen una connexió o vinculació substancial, de tal manera que se'n pot formar un de sol i ser resolts en una mateixa sentència.

La Llei preveu la necessitat d'instar l'acumulació en un únic procés judicial de totes les accions i incidències que afectin un mateix infant, adolescent o germans (article 114).

Adolescent: persona amb una edat compresa entre els 12 anys i la majoria d'edat (18 anys) establerta per la Llei (article 2.2).

Atenció immediata: és l'atenció que, com a mesura cautelar i sense necessitat de cap procediment previ, la DGAIA, en funció de la seva competència, ha de prestar a través dels serveis socials especialitzats i els serveis socials bàsics a tot infant o adolescent que ho necessiti (article 110.1).

Caducitat: és la forma de finalitzar el procediment administratiu pel transcurs del termini màxim establert per la Llei sense que s'hagi dictat resolució expressa.

La Llei estableix el termini màxim d'1 any des de la incoació de l'expedient per a la resolució del procediment de desemparament. Transcorregut aquest termini sense que s'hagi dictat resolució, el procediment s'entén caducat. Un cop caducat, es pot incoar novament el procediment amb el mateix contingut i finalitat (article 106.6; vegeu també els articles 44.2 i 92 de la Llei 30/1992, de 26 de novembre, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú).

Compromís socioeducatiu: és la forma convencional prevista per a la finalització del procediment de risc, que consisteix en la signatura d'un conveni entre l'EAIA i els progenitors o les persones titulars de la tutela o la guarda.

El compromís socioeducatiu ha de contenir la descripció i l'acreditació de la situació de risc, l'avaluació i la concreció de les mesures que s'aplicaran des dels serveis socials bàsics o des d'altres serveis especialitzats per superar la situació perjudicial per a l'infant o l'adolescent (article 103.4).

Copagament: és la participació econòmica de l'usuari o usuària en el cost del servei social.

La Llei preveu la possibilitat d'establir el copagament dels serveis utilitzats per l'infant o l'adolescent a càrrec dels progenitors o altres parents en els termes que reglamentàriament s'estableixin (articles 109.5 i 119.3; vegeu també l'article 66 de la Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials).

Defensor/a judicial: és la persona que assumeix la defensa de l'infant o adolescent per un assumpte en què hi ha un conflicte d'interessos entre l'Administració de la Generalitat de Catalunya que té la tutela i l'infant o l'adolescent tutelat. L'actuació del defensor/a judicial es limita al fet o a l'acte en què hi ha conflicte d'interessos i el seu nomenament correspon a l'autoritat judicial mitjançant el procediment de jurisdicció voluntària corresponent.

La Llei preveu que s'ha de promoure el nomenament judicial del defensor judicial quan l'adolescent manifesti la seva disconformitat amb la resolució administrativa que li sigui notificada i la voluntat d'impugnar (articles 113.2 i 123.3).

Declaració preventiva de desemparament: és la mesura cautelar que la DGAIA pot acordar mitjançant una resolució motivada quan hi hagi una situació de perill per a l'infant o l'adolescent que requereixi una intervenció urgent i la separació del nucli familiar. És obligatori iniciar simultàniament, en el cas de no haver-ho fet abans, el procediment de desemparament. Prèviament, sempre que la situació ho permeti, cal escoltar l'adolescent i l'infant, si té prou coneixement, i també els progenitors o els titulars de la tutela o de la guarda.

Es pot declarar preventivament el desemparament abans del naixement quan es preveu clarament aquesta situació del futur nadó i es poden demanar, en aquest cas, a l'autoritat judicial les mesures necessàries amb relació a la mare per fer efectiva la protecció futura del nadó (article 110).

Desemparament: és la situació d'un infant o adolescent en què li manquen els elements bàsics per al desenvolupament integral de la personalitat, sempre que per a la seva protecció efectiva sigui necessària la separació del nucli familiar.

Les situacions de desemparament previstes per la Llei són les següents:

- a) L'abandonament.
- b) Els maltractaments físics o psíquics, els abusos sexuals, l'explotació o altres situacions de la mateixa naturalesa efectuades per les persones a les quals correspon la guarda o que s'han portat a terme amb el coneixement i la tolerància d'aquestes persones.
- c) Els perjudicis greus causats al nadó per maltractament prenatal. S'entén per *maltractament prenatal* «la manca de cura del propi cos, conscient o inconscient, o la ingestió de drogues o substàncies psicotròpiques per la dona durant el procés de gestació, i també el produït indirectament al nadó per la persona que maltracta la dona en procés de gestació».
- d) L'exercici inadequat de les funcions de guarda que comporti un perill greu per a l'infant o l'adolescent.
- e) El trastorn o alteració psíquica o la drogodependència dels progenitors, o dels titulars de la tutela o de la guarda, que repercuteixi greument en el desenvolupament de l'infant o l'adolescent.
- f) El subministrament a l'infant o l'adolescent de drogues, estupefaents o qualsevol altra substància psicotròpica o tòxica portat a terme per les persones a les quals correspon la guarda o per altres persones, amb llur coneixement i tolerància.
- g) La inducció a la mendicitat, la delinqüència o la prostitució per les persones encarregades de la guarda o l'exercici de les activitats esmentades portat a terme amb llur consentiment o tolerància, i també qualsevol forma d'explotació econòmica.
- h) La desatenció física, psíquica o emocional greu o cronicada.
- i) La violència masclista o l'existència de circumstàncies en l'entorn sociofamili-

ar de l'infant o adolescent, quan perjudiquin greument llur desenvolupament.

- j) L'obstaculització pels progenitors o els titulars de la tutela o de la guarda de les actuacions d'investigació o comprovació, o llur falta de col·laboració, quan aquest comportament posi en perill la seguretat de l'infant o l'adolescent, i també la negativa dels progenitors o els titulars de la tutela o de la guarda a participar en l'execució de les mesures adoptades en situacions de risc si això comporta la persistència, la cronificació o l'agreujament d'aquestes situacions.
- k) Les situacions de risc que per llur nombre, evolució, persistència o agreujament determinin la privació a l'infant o l'adolescent dels elements bàsics per al desenvolupament integral de la personalitat.
- l) Qualsevol altra situació de desatenció o negligència que atempti contra la integritat física o psíquica de l'infant o l'adolescent, o l'existència objectiva d'altres factors que n'impossibilitin el desenvolupament integral.

(Vegeu l'article 105.)

Diversitat funcional: terme que designa les persones amb discapacitat (articles 10 i 104.h) i i).

Expedient únic de l'infant i l'adolescent: l'expedient de l'infant o l'adolescent és únic i va a càrrec de la DGAIA. Totes les actuacions dels serveis socials bàsics, dels serveis socials especialitzats d'atenció a la infància i l'adolescència i de la DGAIA, han de constar en l'expedient únic de l'infant o l'adolescent.

L'expedient és secret i tots els professionals han de guardar-lo respecte a la informació que n'obtinguin. Així mateix, pot tenir els apartats següents: informatiu, de risc, de desemparament, de tutela, de guarda i assistencial (article 101).

Família extensa: és aquella en què hi ha una relació de parentiu per consanguinitat o afinitat entre l'infant o l'adolescent i la persona acollidora. També es consideren família extensa, als efectes de l'acolliment familiar d'un infant o adolescent, aquelles persones que hagin conviscut amb l'infant o adolescent en els darrers 2 anys, malgrat que no hi hagi cap parentiu (article 127.2).

Guarda judicial: guarda atribuïda a la Generalitat per l'autoritat judicial en el marc d'un procediment judicial.

Guarda protectora (anteriorment, guarda voluntària administrativa): guarda exercida per la Generalitat a petició dels progenitors o titulars de la tutela que temporalment no poden complir amb les seves funcions (article 119).

Infant: persona menor de 12 anys (article 2.2).

Mesures cautelars: el procediment de desemparament requereix un temps de durada indeterminada des del seu inici fins a la seva finalització. Per evitar que aquesta durada suposi un perill per a l'infant o l'adolescent, la Llei preveu la possibilitat d'adoptar mesures provisionals de protecció que es poden aplicar per atendre de manera provisional l'infant o l'adolescent la situació del qual requereixi una atenció i separació del nucli familiar que no pot esperar la tramitació del procediment de desemparament.

Les mesures cautelars poden consistir en els punts següents:

- Atenció immediata.
- Declaració preventiva de desemparament i adopció de mesures provisionals.

(Vegeu l'article 110.)

Mesures d'atenció social i educativa davant de les situacions de risc: són mesures que es poden adoptar per superar les situacions de risc.

Aquestes mesures poden ser les que es detallen a continuació:

- L'orientació, l'assessorament i l'ajut a la família. L'ajut a la família inclou les actuacions de contingut tècnic, econòmic o material dirigides a millorar l'entorn familiar i a fer-hi possible la permanència de l'infant o l'adolescent.
- La intervenció familiar mitjançant l'establiment de programes socioeducatius per als progenitors, tutors o guardadors amb la finalitat que assoleixin capacitats i estratègies alternatives per a la cura i l'educació de llurs fills o de l'infant o l'adolescent tutelat.
- L'acompanyament de l'infant o l'adolescent als centres educatius o a altres activitats, i el suport psicològic o els ajuts a l'estudi.
- L'ajut a domicili.
- L'atenció en centre obert i altres serveis socioeducatius.
- L'atenció sanitària que inclogui la intervenció psicoterapèutica o el tractament familiar, tant per als progenitors o els titulars de la tutela o de la guarda com per a l'infant o l'adolescent.
- Els programes formatius per a adolescents que han abandonat el sistema escolar.
- L'assistència personal per als progenitors, tutors i guardadors amb diversitat funcional que els permeti assumir llurs obligacions d'atenció i cura dels infants i els adolescents.
- L'assistència personal per als infants i els adolescents amb diversitat funcional que els permeti superar la situació de risc.
- Qualsevol altra mesura de caràcter social i educatiu que contribueixi a la desaparició de la situació de risc.

(Vegeu l'article 104.)

Oposició judicial a les resolucions administratives en matèria de protecció a la infància i l'adolescència: dret que tenen les persones interessades a impugnar davant la jurisdicció civil les resolucions administratives que declarin el desemparament, l'adopció d'una mesura de protecció o la privació, la limitació o l'establiment d'un règim de relació i visites.

La Llei limita el temps durant el qual es pot formular l'oposició judicial de dues maneres: limitant el termini per a l'oposició a les resolucions des del moment de la seva notificació en els termes previstos en la Llei d'enjudiciament civil (3 mesos en el cas de resolucions que declarin el desemparament i 2 mesos per a les resolucions que acordin mesures de protecció i règim de relació o visites), i fixant el límit d'1 any a la possibilitat dels progenitors de canviar substancialment les circumstàncies que varen motivar el desemparament. Un cop passat aquest termini no poden oposar-se a cap resolució que acordi una mesura de protecció, llevat de l'acolliment preadoptiu, que permet la seva impugnació en un termini de 2 mesos (articles 113, 116 i 123).

Prevenió general: conjunt d'actuacions necessàries per prevenir futures situacions perjudicials per als infants i els adolescents (títol III, articles 74 i següents).

Prestació per a menors d'edat en situació de risc: prestació de dret subjectiu que té per finalitat atendre les despeses de manteniment d'un/a menor d'edat en situació de risc respecte al qual s'hagi formalitzat el compromís socioeducatiu corresponent.

Per percebre aquesta prestació, la unitat familiar ha de disposar d'ingressos per tots els conceptes, iguals o inferiors a l'indicador de renda de suficiència. Aquest límit d'ingressos s'incrementa en un 30% per cada membre de la unitat familiar o a partir del segon (disposició final segona que afegeix l'article 22 bis a la Llei 13/2006, de 27 de juliol, de prestacions socials de caràcter econòmic. Aquesta prestació entrarà en vigor l'1 de gener de 2011; vegeu la disposició final quarta).

Procediment simplificat de desemparament: procediment que possibilita declarar la situació de desemparament sense més tràmits si els progenitors o els titulars de la tutela o la guarda manifesten la conformitat amb la declaració, un cop escoltat l'adolescent o l'infant, si té prou coneixement (article 107).

Procurador/a dels infants i adolescents: funcionari o funcionària que tindrà les funcions d'inspeccionar, atendre les sol·licituds i les queixes dels infants i adolescents tutelats, les peticions d'informe del Síndic de Greuges i elevar recomanacions i proposades en l'àmbit de les situacions dels infants i adolescents (article 118).

Reclamació prèvia: reclamació per via administrativa que es pot formular amb caràcter previ a l'oposició judicial a les resolucions administratives en matèria de protecció a la infància i l'adolescència.

La reclamació prèvia per via administrativa de les resolucions administratives en què es declara el desemparament o s'adopten mesures de protecció no és necessària per a la impugnació davant de la jurisdicció civil, però és una possibilitat que poden exercir les persones interessades (articles 113.1, 123.1; vegeu també els articles 120 a 124 de la Llei 30/1992, de 26 de novembre, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú).

Risc de desprotecció: probabilitat que un infant o un adolescent resulti en el futur desatès en les seves necessitats bàsiques (article 78).

Risc social: probabilitat que conjunts d'infants o adolescents de manera global resultin en el futur perjudicats en llur desenvolupament o benestar (article 77).

Silenci administratiu: presumpció legal segons la qual s'ha produït una resolució, sigui negativa o desestimària (silenci negatiu) o positiva i estimària (silenci positiu), quan l'Administració no ha resolt de manera expressa dins el termini legal.

La Llei preveu el silenci administratiu negatiu per a determinades sol·licituds dels progenitors o de les persones titulars de la tutela, per exemple: sol·licitud de deixar sense efecte el desemparament perquè han canviat les circumstàncies (transcorreguts 3 mesos des de la sol·licitud), i sol·licitud de règim de relació o visites (transcorregut 1 mes des de la sol·licitud).

La desestimació de la sol·licitud per silenci administratiu faculta els progenitors o les persones titulars de la tutela a formular oposició judicial contra la denegació presumpta de la revisió del desemparament o del règim de relació o visites sol·licitades, però no elimina l'obligació de resoldre per part de l'Administració, encara que s'hagi produït el silenci pel transcurs del termini màxim previst (articles 115.2, 116.2; vegeu també els articles 42, 43 i 44.1 de la Llei 30/1992, de 26 de novembre, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú).

Sistema d'informació de la infància i l'adolescència (SINI@): sistema d'informació que integra totes les dades relatives a les actuacions i mesures d'intervenció respecte als infants o adolescents i que ha de servir d'eina informàtica per tramitar, comunicar i informar els ens públics i les administracions amb competència en la matèria (ens locals, Administració de la Generalitat de Catalunya, Ministeri Fiscal...).

Els serveis socials bàsics i els serveis socials especialitzats d'atenció a la infància i l'adolescència han d'informar la DGAIA de les situacions de risc o desemparament que coneguin mitjançant el Sistema d'informació de la infància i l'adolescència per incorporar-les a l'expedient únic de l'infant o l'adolescent (articles 25 i 101 i disposició addicional tercera).

Situació de risc: situació en què el desenvolupament i el benestar d'un infant o adolescent es veuen limitats o perjudicats per qualsevol circumstància personal, so-

cial o familiar, sempre que per la seva protecció efectiva no sigui necessària la separació del nucli familiar.

Són situacions de risc:

- a) La manca d'atenció física o psíquica de l'infant o l'adolescent pels progenitors, o pels titulars de la tutela o de la guarda, que comporti un perjudici lleu per a la salut física o emocional de l'infant o l'adolescent.
- b) La dificultat greu per dispensar l'atenció física o psíquica adequada a l'infant o l'adolescent per part dels progenitors o dels titulars de la tutela o de la guarda.
- c) La utilització, pels progenitors o pels titulars de la tutela o de la guarda, del càstig físic o emocional sobre l'infant o l'adolescent que, sense constituir un episodi greu o un patró crònic de violència, en perjudiqui el desenvolupament.
- d) Les mancances que, pel fet que no poden ésser adequadament compensades en l'àmbit familiar, ni impulsades des d'aquest mateix àmbit per a llur tractament mitjançant els serveis i recursos normalitzats, puguin produir la marginació, la inadaptació o el desemparament de l'infant o l'adolescent.
- e) La manca d'escolarització en edat obligatòria, l'absentisme i l'abandonament escolar.
- f) El conflicte obert i crònic entre els progenitors, separats o no, quan anteposin llurs necessitats a les de l'infant o l'adolescent.
- g) La incapacitat o la impossibilitat que els progenitors o els titulars de la tutela o de la guarda puguin controlar la conducta de l'infant o l'adolescent que provoqui un perill evident de fer-se mal o de perjudicar terceres persones.
- h) Les pràctiques discriminatòries, pels progenitors o titulars de la tutela o de la guarda, contra les nenes o les noies que comportin un perjudici per a llur benestar i llur salut mental i física, incloent-hi el risc de patir l'ablació o la mutilació genital femenina i la violència exercida contra elles.
- i) Qualsevol altra circumstància que, en el cas que persisteixi, pugui evolucionar i derivar en el desemparament de l'infant o l'adolescent.

(Vegeu l'article 102.)

Situació de risc greu:² és un dels criteris que –juntament amb la inefectivitat de la intervenció prèvia dels serveis socials bàsics– fixa la Llei per justificar la intervenció de l'EAIA. Implícitament, suposa la distinció entre unes situacions de risc lleus, moderades o no greus i altres de greus.

---

2. Aquest concepte s'inclou en aquesta primera guia breu a fi d'orientar, tant com sigui possible, els primers passos de la Llei, amb les reserves oportunes i a l'espera de la seva definició i delimitació que, sens dubte, haurà de ser objecte de desenvolupament.

La Llei no estableix criteris per distingir les situacions de risc greus de les lleus, moderades o no greus, i la qüestió no és fàcil, atès que hi ha una identitat en la naturalesa de la situació de risc, per la qual cosa la diferència és purament quantitativa, de major o menor gravetat.

És especialment important el cribratge per determinar la gravetat del risc, sense oblidar la presència d'una possible situació de desemparament, per la qual cosa s'han de desenvolupar en breu eines metodològiques que permetin conèixer la situació de l'infant o l'adolescent, interpretar-la i valorar la seva gravetat (article 103.3).

Suport a l'emancipació o a la majoria d'edat: mesures assistencials i programes de suport a l'emancipació i a l'autonomia personal adreçades a joves extutelats que han assolit la majoria d'edat, l'emancipació o l'habilitació d'edat.

Les mesures assistencials poden tenir contingut econòmic, jurídic (defensa jurídica per l'advocat de la Generalitat) i social, i es poden estendre fins als 21 anys.

Els programes de suport i d'autonomia personal tenen com a objectiu oferir als joves extutelats els recursos de suport personal, d'habitatge, formatius i laborals necessaris per a l'exercici de la plena ciutadania en condicions d'igualtat (articles 151 i 152).

Taules territorials d'infància: òrgans col·legiats que han de coordinar, impulsar i promoure les polítiques d'infància arreu del territori.

Entre les seves funcions principals es troba la coordinació de les diverses administracions i institucions davant la detecció de possibles situacions de risc o desemparament, la intervenció en les situacions esmentades especialment pel que fa als maltractaments infantils.

Un cop constituïdes, substituiran les comissions interdepartamentals de coordinació actuals quant a les actuacions adreçades als infants i adolescents amb discapacitat o risc de tenir-ne (CTIC) allà on existeixin (article 26 i disposició transitòria tercera).

Transició a la vida adulta i a l'autonomia personal: són les mesures de protecció que es poden acordar, fonamentalment, respecte dels adolescents majors de 16 anys, amb llur consentiment, que es trobin amb possibilitats escasses de retornar al nucli familiar d'origen o sense perspectives d'integració en altres nuclis de convivència i que tinguin risc d'exclusió social en assolir la majoria d'edat.

Aquestes mesures de protecció han de consistir a oferir acompanyament en la inserció sociolaboral i en la recerca d'habitatge per garantir una preparació progressiva per a la independència personal, d'acord amb les necessitats formatives i d'integració social i laboral de cada adolescent (article 146).

Tutela: funció que assumeix temporalment la Generalitat de Catalunya, mitjançant la DGAIA, sobre els infants i els adolescents declarats en situació de desemparament.

L'assumpció de les funcions tutelars per la DGAIA implica la suspensió de la potestat parental o de la tutela ordinària i dels drets que se'n deriven.

Quant a l'exercici de les funcions de guarda inherents a la tutela, la DGAIA el pot delegar als directors dels centres o a les famílies que acullin l'infant o l'adolescent (article 109).

El Registre Unificat de Maltractaments Infantils. Una eina per als professionals

---

Núria Vilarrubias

Responsable de Programació i Avaluació
Departament de Benestar Social i Família

En més d'una ocasió ens hem preguntat per què som tan reticents a comunicar una situació de maltractament infantil quan això ens està convertint, d'alguna manera, en còmplices. La realitat ens demostra que això passa per diferents motius: molts cops per desconeixement; els professionals en contacte amb infants no són necessàriament experts en maltractament infantil. De vegades es tracta d'una por a fer més mal amb la nostra actuació. D'altres és motivat per l'acumulació de feina que resulta realment desbordant en alguns serveis. També, per què no dir-ho?, per la por lògica a les conseqüències que pot suposar per a un mateix. I quan s'intenten implementar sistemes de registre com el que aquí us presento és possible que ens preocupi l'agilitat (m'impedirà informar d'una urgència amb rapidesa?) o la manca de destresa en l'ús de les eines informàtiques. O bé ens plantejem quins beneficis en podem obtenir o per a què ens serveixen les estadístiques en el nostre dia a dia.

Totes aquestes qüestions, dubtes, pors i desconfiances han estat el nostre cavall de batalla en la construcció del Registre. A continuació, tot explicant-vos en què consisteix aquest sistema, miraré de dilucidar-les.

Què és el Registre Unificat de Maltractaments Infantils (RUMI)

El RUMI, a Catalunya, és, en aquests moments, un projecte de la Direcció General d'Atenció a la Infància (d'ara endavant DGAIA), al qual anomenem RUMI-Infància Respon. Aquest projecte té com a objectiu principal posar a l'abast de tots els professionals de la Xarxa d'atenció a la infància (salut, educació, serveis socials i cossos policials) un instrument en línia, comú i compartit, de suport en la gestió de les situacions de risc per detectar-les i prevenir-les, la protecció efectiva dels infants i adolescents que ho requereixin i la prospecció de dades per avançar en la recerca i el coneixement.

Història del projecte

Davant la manca de dades relatives al maltractament infantil per poder fer estudis prospectius del fenomen, la Xarxa europea d'observatoris nacionals d'infància (l'European Network of National Observatories on Childhood) va posar en marxa, l'any 1999, una iniciativa que pretenia dur a terme un recull estadístic dels maltractaments infantils a través dels sistemes nacionals d'estadística per comptar amb dades fiables i actualitzades.

Amb aquesta finalitat, va recomanar¹ als estats membres que desenvolupessin registres nacionals unificats de maltractament infantil. L'Estat espanyol entoma la iniciativa l'any 2001, mitjançant el Ministeri de Treball i Afers Socials, també en part com a conseqüència del toc d'atenció que el Comitè dels Drets del Nen va fer a Espanya en rebre l'informe presentat sobre l'aplicació de la Convenció dels Drets del Nen, l'any 1999. En concret, i textualment, el Comitè «lamenta que no s'hagi prestat prou atenció a la coordinació i la recopilació de dades» i «insta l'Estat espanyol a fer tot el possible per seguir les recomanacions contingudes... i abordar les qüestions que són motiu de preocupació...». Així doncs, des de Madrid s'inicia el desenvolupament del que seria el Registre Unificat Estatal. Atesa, però, la descentralització competencial existent al territori espanyol, l'Estat ofereix a les diferents comunitats autònomes la possibilitat de desenvolupar el Registre Unificat, que haurà de reportar les dades als sistemes nacionals d'estadística i registre sobre maltractaments de menors.

Madrid elabora una sèrie d'indicadors i els distribueix segons la tipologia de maltractament a la qual van associats i segons la perspectiva d'àmbit des de la qual s'informa dels fets. No es vol, doncs, conèixer només nombres absoluts sobre tipologies de maltractament, sinó que, a més, es volen tenir dades respecte a indicadors que en permetin la recerca i l'estudi.

El Registre Unificat Central ens marca, doncs, d'entrada, una sèrie de paràmetres a partir dels quals es pot iniciar el nostre treball:

---

1. Resolució 1530 (2007) de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa: «Nens víctimes: eradicar totes les formes de violència, explotació i abús».

Article 15.4. L'Assemblea crida els estats membres a treballar a favor de la creació d'un organisme nacional que centralitzaria la informació relativa als nens víctimes de violència, explotació o abús i les persones condemnades per aquestes infraccions, per tal d'elaborar un fitxer central que permeti l'intercanvi d'informació, fitxer al qual totes les parts interessades haurien de tenir accés i que afavoriria així la lluita contra aquests fenòmens i la resolució de conflictes que impliquen nens, en particular els conflictes familiars, amb una major celeritat, i a treballar a favor de la creació d'un observatori del maltractament en cada estat i en l'àmbit europeu, que establiria estadístiques fiables sobre els casos de violència, explotació i abús en relació amb els nens.

• Quins són els objectius del Registre Central?

- Cobrir un buit important en el coneixement del fenomen del maltractament infantil, que actualment cal aconseguir, bàsicament, mitjançant els expedients de protecció i, per tant, a través d'aquells casos que passen pels serveis socials i, a més, amb un determinat grau de gravetat.
- Implicar, i no sols sensibilitzar directament els professionals dels diferents àmbits d'atenció a la infància en el fenomen del maltractament.
- Facilitar la notificació, fins i tot als professionals que no tenen informació inicial del sistema de protecció de menors.
- Unificar en un mateix material imprès la guia o el manual de detecció amb el suport físic de la notificació.
- Utilitzar el concepte de *maltractament* i les seves tipologies comunes.

• Qui ha de dotar de contingut el Registre i com ha de fer-ho:

El model espanyol, així com el de les altres comunitats autònomes (d'ara endavant CA), consisteix a informar als serveis centrals de les situacions de maltractament detectades a títol informatiu i de registre, un cop s'han dut a terme les actuacions adients per a la protecció de l'infant.

El Ministeri oferia, però, absoluta llibertat a les CA a l'hora de decidir com fer-ho i amb quins mitjans volia desenvolupar el RUMI, sempre que respectés els criteris bàsics per poder intercanviar informació estadística.

Catalunya s'hi incorpora i entoma aquesta iniciativa l'any 2006. La Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència, competent en la matèria, assumeix el desenvolupament d'aquest Registre.

En el moment d'iniciar-se aquesta feina, Madrid no oferia cap aplicació informàtica per recollir les dades; a l'inici, l'únic que ens podien aportar eren els fulls autocopiadors, utilitzats per algunes CA, perquè els diferents àmbits poguessin notificar situacions de risc als serveis centrals i als serveis socials adients en cada cas, i segons l'organització territorial de cada CA.

Davant la inexistència d'una base de dades comuna, algunes CA ja havien començat a desenvolupar els seus propis sistemes de registre. Així doncs, per exemple, comunitats com Andalusia o Canàries disposaven d'un lloc web on poder fer les notificacions. Altres CA rebien les notificacions en paper i des dels serveis centrals es dedicaven a introduir-les en una base de dades.

Procés de desenvolupament del RUMI a Catalunya

A Catalunya calia plantejar-nos de quina manera faríem la recollida de les dades i, tenint en compte que preteníem que la introducció fos descentralitzada, calia també establir el mitjà per a l'accés des dels àmbits implicats.

El model canari presentava alguns inconvenients (per exemple, la comunicació de situacions de risc era anònima i accessible a tota la ciutadania, sense cap mena de filtre), mentre que el sistema centralista utilitzat per algunes comunitats no era aplicable tenint en compte l'estructura del nostre Sistema de protecció ni ens semblava que aportés cap benefici clar per als professionals que havien de fer la comunicació. Aquest darrer punt era per a nosaltres un element clau que calia tenir en compte.

L'any 2006, el Síndic de Greuges elabora el *Protocol marc d'actuacions en casos d'abusos sexuals i altres maltractaments greus a menors*, que ens serveix de referència en tot el desenvolupament del projecte. Però no sols això, sinó que obliga a totes les administracions públiques implicades a col·laborar entre si per assolir sistemes de coordinació més eficaços, a establir protocols bilaterals entre els diferents departaments i a implementar el RUMI. Sota aquest paraigua s'inicia l'elaboració de protocols bilaterals amb la resta de departaments.

Amb tots aquests elements presents, iniciem el desenvolupament del RUMI a Catalunya.

Atès el protagonisme que calia donar als professionals dels àmbits implicats en l'atenció a la infància, un element fonamental d'aquest procés era la negociació amb els diferents departaments responsables. Els contactes s'inicien aleshores amb el Departament de Salut i s'acorda desenvolupar, en una primera fase, un sistema de registre per a la Xarxa pública d'hospitals de Catalunya. Salut ofereix la plataforma de construcció d'una base de dades que permet crear el portal de Salut. Tot i que s'acorden inicialment tota una sèrie d'indicadors mèdics i socials, finalment, i per diferents raons, l'aplicació que es construeix recull només les tipologies de maltractament detectades i la gravetat associada, a tall de diagnòstic de la situació.

Finalitzat el procés amb Salut (un cop acabada la construcció, perquè ara calia iniciar la implementació, difusió, formació... a tots els hospitals), se'ns plantejava un altre repte: era necessari desenvolupar un sistema que fos accessible a tota la resta d'àmbits i que complís totes les normes de seguretat necessàries.

Amb el decurs del temps, es comença a entreveure l'èxit escàs que el registre està tenint a les diferents CA que l'han posat en marxa. Tenint en compte la manera com està plantejat, notificació d'un cas a posteriori, els professionals ho perceben només com un augment de burocràcia i de feina que no els aporta res. És per això que aquí s'intenta cercar-li un valor afegit i es creen els EVAMI (equips tècnics de valoració del maltractament infantil) perquè puguin acudir-hi en qualsevol moment en què es produeixi una urgència a l'àmbit hospitalari. Per tant, es pretén que el Registre sigui utilitzat pels professionals per a l'activació d'aquests equips. La realitat és que, en crear-se els EVAMI, abans de tenir implementat el registre, els hospitals sol·licitaven a la DGAIA la seva actuació telefònicament, amb la qual cosa el Registre no aportava cap novetat per si mateix. Una cosa sí que era nova, la detecció d'antecedents. Cada cop que algun professional d'un hospital fa una comunicació al Registre, aquest cerca a la base de dades si l'infant ja té alguna altra comunicació i informa l'hospital mitjançant un número (el número d'antecedents). Aquest avan-

tatge, que ens sembla crucial a l'hora de fer prevenció i actuació precoç, queda molt limitat mentre l'únic àmbit informador sigui la Xarxa hospitalària. És per això que un dels objectius fonamentals del projecte RUMI-Infància Respon és dotar tots els professionals d'una mateixa eina compartida. Perquè ens entenguem, cal que tots els agents socials implicats en el tracte amb infants i adolescents puguin anotar allò que els preocupa en una mateixa llibreta a fi de compartir aquesta informació en temps real i que puguem actuar amb la màxima informació en cada situació.

Amb aquest repte per endavant, la DGAIA estableix un conveni amb l'Institut de Recerca per a la Qualitat de Vida de la Universitat de Girona (IRQV) perquè ens ajudi a conceptualitzar com ha de ser aquest Registre i amb quin mitjà el podem implementar. La idea no és tant crear un registre unificat, que també ho és, sinó desenvolupar un model nou per a la prevenció, la detecció precoç, la millor coordinació, el recull de dades estadístiques per a la prospecció, la recerca i la millora del coneixement.

A més de tot això, calia tenir en compte dos elements fonamentals: un era el canvi de paradigma proposat per l'anterior Secretaria d'Infància, la nova mirada vers la infància i l'adolescència que pretén ampliar l'objectiu i deixar de mantenir el focus fixat en la infància i l'adolescència en risc per passar a preveure les necessitats de tota la infància. Considerar la infància com a ciutadania activa i com a subjectes de drets és un dels objectius principals de legislatura de la Secretaria d'Infància i Adolescència. L'altre element era l'objectiu d'implementar sistemes d'assessorament als professionals.

A fi d'iniciar el treball amb l'IRQV, la DGAIA constitueix la Comissió RUMI, integrada per juristes, psicòlegs, metges i treballadors socials de la DGAIA i de la Secretaria d'Infància.

Després d'haver tingut accés a la informació respecte al projecte espanyol, al de les diferents CA i a les directrius europees, i després d'haver-se reunit amb la Comissió RUMI a fi de copsar l'essència de l'encàrrec, l'IRQV ens proposa un model que consisteix, bàsicament, a disposar d'una pàgina web, d'accés, per tant, universal, mitjançant la qual els professionals dels diferents àmbits poguessin dur a terme diverses accions amb el sistema. Una de les accions més innovadores que aportava la proposta és poder utilitzar el sistema per a la consulta de casos (reals o simulats) a fi que aquest retorni una valoració del risc detectat en la situació, exemplificada en forma de semàfor.

Sobre la base del model proposat, comencem a treballar en el que havia de convertir-se en el projecte RUMI-Infància Respon.

Per què RUMI-Infància Respon

Aquest nom obeeix a diferents raons. D'una banda disposàvem ja d'un projecte RUMI, que era el que s'havia desenvolupat amb els hospitals i calia fer-ne la distinció.

D'altra banda, la DGAIA havia posat en marxa un servei anomenat Infància Respon gestionat per la Unitat de Detecció i Prevenció del Maltractament Infantil (UDEPMI). Aquest servei ofería els punts següents:

- Protecció immediata davant el maltractament i el risc social greu.
- Servei públic d'atenció permanent: 24 h / 365 dies l'any per a tot Catalunya.
- Equip interdisciplinari: psicosocial, mèdic i jurídic.
- Informació, assessorament i detecció de situacions problemàtiques infantils amb l'objectiu de prevenir conseqüències de risc per als infants i els adolescents.
- Activació dels equips de valoració del maltractament infantil (EVAMI) i dels altres equips especialitzats (equips d'atenció a la infància i l'adolescència (EAIA) i equips tècnics dels centres d'acolliment).
- Activació dels protocols d'actuació establerts per a situacions de maltractaments infantils.
- Coordinació i comunicació interinstitucional immediata amb Salut, Justícia, Educació i Mossos d'Esquadra per a una resposta ràpida i experta davant el maltractament infantil.

Vàrem pensar aleshores que el web Infància Respon era part d'aquest servei que permetria, a més:

- Crear un sistema útil elaborat juntament amb les parts implicades i amb un suport tecnològic integrat, comú i compartit pels professionals.
- Evitar omissions d'intervenció, especialment davant situacions greus.
- Fomentar la detecció precoç del maltractament infantil.
- Facilitar la prevenció de les situacions de risc social d'infants i adolescents.
- Potenciar el treball en xarxa i la implicació dels serveis.
- Fer visible la responsabilitat i la cooperació de la comunitat i les institucions vers el maltractament infantil.
- Permetre estudiar el fenomen i definir línies d'acció en les polítiques socials d'infància.

Una de les premisses per a la conceptualització del projecte era centrar-se en les necessitats dels professionals usuaris finals i adaptar-se al seu llenguatge. Tocava, doncs, revisar els indicadors del RUMI-Madrid i donar-los un nou punt de vista. Així va ser com els indicadors van deixar de ser-ho per convertir-se en observacions, és a dir, fets que les persones usuàries, des de la seva perspectiva professional, podien veure en els nens o en les seves famílies (per exemple, deixàvem de demanar al mestre que detectés indicadors de maltractament i li demanàvem només que ens informés d'aquells fets que observava i que li preocupaven).

Una altra feina important va ser el desenvolupament dels algoritmes, els quals han acabat anomenant-se Mòdul de suport a la gestió del risc (en endavant MSGR), un sistema de valoració del risc totalment innovador en l'àmbit europeu, i m'atreviria a dir mundial. Mitjançant el recull d'observacions aportades per la persona que presencia aquella situació, el sistema elabora una resposta relativa a la valoració que fa del cas: quant a la valoració del risc, la tipologia de maltractament detectada i el risc de produir-se nous episodis de maltractament. Amb aquesta informació, el sistema també recomana a la persona usuària l'acció més adient per dur a terme.

Només per si mateix, l'MSGR suposa un gran avenç pel que fa a la prevenció, ja que és una primera aproximació que permet disposar d'un sistema comú de valoració del risc, quelcom fonamental des del punt de vista dels sistemes de qualitat en el servei.

La idea, en tot aquest procés, havia anat evolucionant per convertir-se en la pretensió de crear un web temàtic de la infància i l'adolescència. Els punts clau del projecte RUMI-Infància Respon eren els que es detallen a continuació:

- Construir un web que facilités l'accés de la ciutadania (pensant també en els professionals de l'àmbit privat), utilitzant l'MSGR per consultar casos en la seva vessant de *simulador* (el sistema fa una valoració del risc i orienta cap a l'actuació més adequada).
- Construir un entorn amable per als professionals que els facilités la recerca, la informació, l'assessorament, la coordinació amb la xarxa i la notificació amb la DGAIA.
- Aprofitar l'ús de les noves tecnologies per connectar la xarxa de professionals implicats en la infància i l'adolescència.
- Facilitar l'entrada al sistema a través de connexions amb les aplicacions de cada col·lectiu de professionals de la Xarxa pública mitjançant canals de comunicació anomenats *web service*. De moment està previst connectar el SIP dels Mossos, el XISSAP dels serveis socials de la Diputació de Barcelona, el portal de Salut i el Sistema d'informació de la DGAIA. El sistema està, però, també preparat per si cal la incorporació d'altres aplicacions que es desenvolupin en el futur.
- Disposar d'un sistema de registre únic dels maltractaments a Catalunya als efectes de:
  - Prevenció (detecció d'antecedents, no sols de registres de l'infant, sinó també de les persones adultes que hi estan relacionades, tant al RUMI com al Sistema d'informació de la DGAIA).
  - Estadístics: de recerca, prospecció i planificació de polítiques públiques.
- Poder tenir una eina de comunicació compartida per la Xarxa i en línia.
- Disposar d'un sistema d'assessorament als professionals.
- Disposar d'un sistema d'accés per a la participació de la infància.

- Evitar omissions d'intervenció davant de situacions greus.
- Potenciar el treball en xarxa i evitar centralitzacions innecessàries.
- Optar per un sistema de base de dades integrat.

A fi que tot plegat fos efectiu, una altra gran línia de treball consistia a convertir el projecte en un projecte interdepartamental comú. Era fonamental determinar, de cada àmbit, quines eren les necessitats principals i quins valors podíem afegir al sistema que els fossin útils.

Primer, es va dur a terme una feina de consens de les observacions aplicades a cada àmbit d'actuació. Després es van copsar les seves necessitats i es van negociar els termes del projecte. En aquest sentit es van implementar funcionalitats, com la possibilitat que, mitjançant el sistema, les persones usuàries poguessin fer un seguiment de les accions que els SSB o la DGAIÀ havien fet en el cas o, per exemple, que els Mossos d'Esquadra poguessin utilitzar el sistema en una investigació policial, o bé que les persones usuàries d'educació rebessin un correu electrònic cada cop que hi hagués informació nova relativa al cas que havien comunicat, o l'explotació estadística de les dades que havien aportat des del seu àmbit.

Per tant, i en resum, s'ha posat en pràctica un model de gestió del projecte basat en el lideratge interdepartamental i compartit, i en la construcció consensuada com a valors afegits. Aprofito aquest punt per ressaltar que totes les persones amb qui vàrem contactar dels diferents departaments, incloent-hi el mateix Departament d'Acció Social i Ciutadania (amb l'Institut Català de Serveis Socials) i la Diputació de Barcelona (mitjançant l'Àrea de Benestar Social), han estat clau i la seva col·laboració ha estat cabdal en la consecució del projecte. Davant les pors inicials, a causa de la importància de la projecció externa que tenia el projecte, a cada pas que hem anat fent he estat gratament sorpresa per la resposta obtinguda. Tots han entès el projecte, l'han compartit amb nosaltres i ens han facilitat enormement la feina.

Com convertir-ho en una eina comuna i compartida

En tot aquest procés només ens faltava un pas, i era poder dir, de veritat, que havíem construït un sistema de valoració del risc comú i compartit.

Amb aquesta finalitat, s'ha obert recentment un procés de participació en la validació del mòdul. Hem fet proves amb 91 experts, entre membres dels equips d'atenció a la infància i l'adolescència (EAIA), els equips de valoració del maltractament infantil (EVAMI), la Unitat de Detecció i Prevenció del Maltractament Infantil (UDEPMI), els equips funcionals d'infància (EFI), els equips tècnics de centre d'acollida (ETCA) i els professionals dels serveis socials bàsics (SSB), dels quals hem recaptat la seva opinió. Obrirem també el sistema a 419 persones usuàries externes (professionals de diversos àmbits, com educació, salut, serveis socials i cossos policials) que han mostrat el seu interès a participar en les diferents sessions de difusió de l'MSGR

que hem dut a terme. Recollirem i implementarem les aportacions de tots plegats a fi d'arribar als estàndards de consens que ens hem proposat.

De les sessions de difusió, del contacte amb els companys i companyes de la Xarxa que dia a dia estan treballant amb infants, i de les sessions de treball dutes a terme amb els experts, han sorgit qüestions molt interessants com aquestes:

- Ens hem adonat que quan una eina està pensada per professionals i per als professionals, un cop la poses a les seves mans adquireix vida pròpia. En aquest sentit, ens va sorprendre veure com els professionals coincidien a trobar-li usos en els quals l'equip del projecte no hi havia pensat i que realment ens fa reflexionar sobre les possibilitats i la volada que podria arribar a adquirir. Per exemple, poder utilitzar l'MSGR per treballar amb les famílies, per treballar amb els adolescents, fer-lo servir com a eina de treball en les reunions de coordinació amb les escoles...
- El mòdul preveu un apartat de factors de protecció i de resiliència referents als infants. La pretensió d'aquest espai era fer-lo servir només com a toc d'atenció als professionals en relació amb els aspectes positius que hi ha en tota situació de risc i sobre els quals cal construir el pla d'ajuda. En aquest sentit, els companys i les companyes ens van fer reflexionar sobre la necessitat d'afegir els factors protectors referents als progenitors o guardadors i sobre la conveniència que aquests elements protectors computessin en positiu en les fórmules aplicades en l'MSGR. Sobre això, ho hem considerat de moltes maneres i conclouem que, pel que fa al moment actual, no es pot considerar aquesta possibilitat, ja que, tal com està concebut, el sistema pretén facilitar la comunicació de les situacions en els primers estadis de la detecció, és a dir, quan encara no s'ha fet un estudi del cas en profunditat. A més, s'ha hagut d'arribar a un equilibri entre la informació aportada i la facilitat en l'enviament. Tot i així, ens han fet veure que caldrà desenvolupar un MSGR per als professionals que els permeti utilitzar el sistema amb les dades obtingudes en l'estudi del cas i en el qual els factors de protecció tinguin un paper en els algorismes, el que en diríem un mòdul expert.

A hores d'ara, estem ja incorporant millores fruit de les aportacions dels experts i de la mateixa Comissió RUMI. Això vol dir que es tracta d'un projecte viu que ha d'anar aprenent de si mateix i evolucionant cap a sistemes d'intel·ligència artificial més sofisticats i, si més no, s'ha de sotmetre a una revisió periòdica i a una avaluació continuada.

El model de participació

Fins aquí us he descrit el procés seguit per a la conceptualització i la construcció del model de prevenció, però, tal com comentava, el web temàtic Infància Respon pre-

tén estendre la mirada a tota la infància. Cal, doncs, desenvolupar el model de participació de la infància dins del web.

A partir d'ara, hem de pensar en què volem que sigui el model de participació de la infància dins del projecte global Infància Respon, és a dir, comptant amb el Telèfon de la Infància² que hi ha al darrere i al qual es pot donar també un enfocament nou. Cal desenvolupar el web temàtic perquè es puguin implementar continguts d'interès per a la mainada, en relació amb el coneixement, la formació, l'esport, el joc, l'ús de les tecnologies, l'art, la cultura... donar compliment a la difusió dels drets que la Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència estableix.³ Cal pensar com poder utilitzar l'eina per comptar amb l'opinió dels infants i dels adolescents en qüestions concretes (participació reglada) i com donar-los un espai d'expressió lliure. Aquest serà, però, un altre projecte.

Tornem a la pregunta inicial

En fer el sistema, ens hem plantejat tots aquests factors que dificulten la comunicació de situacions de risc o de maltractament. Per això, pensant a facilitar la feina als professionals que dia a dia han de lluitar a primera línia, hem mirat de desenvolupar una eina que compleixi els punts següents:

Que no m'obligui a definir-me sobre el maltractament, només dic allò que observo i si ho considero, de forma subjectiva, més o menys greu. El sistema m'indica, amb les dades que li aporto, quina valoració en fa, fins i tot quan no cal una intervenció especialitzada, però em permet, en qualsevol cas, acabar fent allò que com a

---

2. Resolució 1530 (2007) de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa: «Nens víctimes: eradicar totes les formes de violència, explotació i abus».

Article 16.5. L'Assemblea demana, per fi, als estats membres reforçar la seva política social de protecció de la infància establint números de telèfon gratuïts, contestadors i llocs Internet que permeten als nens fer descripcions personals anònimes de casos de violència, explotació o abus, afavorint una àmplia difusió de la informació destinada als infants víctimes de maltractaments de tota mena, i referint-se, en particular, a les estructures socials, les associacions especialitzades, els organismes o les institucions com el mediador, al qual els nens poden dirigir-se directament i de manera anònima per denunciar els actes de violència comesos en contra seva o contra altres nens.

3. Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència.

Article 34. Dret de participació:

1. Els infants i els adolescents tenen el dret de participar plenament en els nuclis de convivència més immediats i en la vida social, cultural, artística i recreativa de llur entorn. Els poders públics els han d'oferir les oportunitats necessàries perquè s'incorporin progressivament a la ciutadania activa, d'acord amb llur grau de desenvolupament personal.

2. Les administracions públiques han d'establir procediments destinats a recollir les opinions dels infants i els adolescents amb relació a les polítiques, les normes, els projectes, els programes o les decisions que els afecten.

professional considero adient. Si no es tracta d'una urgència, ho puc informar quan tingui una estona de calma, amb la tranquil·litat que, si el sistema detecta antecedents a RUMI o a SINI@ (Sistema d'informació de la infància i l'adolescència en el qual consten els expedients administratius oberts), la DGAIÀ m'informarà de la importància d'aquests antecedents i de l'actuació que escau. Es tracta d'un sistema senzill, intuïtiu i que utilitza la manera de fer de moltes pàgines de compres per Internet, utilitzades avui dia per molta gent. Cal deixar clar que no es tracta d'una denúncia, senzillament, és una comunicació que garanteix la confidencialitat de les dades. A més, en cas d'urgència, el sistema funciona amb observacions mínimes per poder gestionar la notificació amb agilitat. Estic informant en temps real del cas que em preocupa i, també en temps real, rebo informació de si hi ha antecedents (algun altre company de la Xarxa ha comunicat una situació que li preocupa respecte a aquest infant o als seus pares o guardadors). Fer la comunicació mitjançant el sistema em dona la tranquil·litat que tinc les espatlles cobertes si la informació que jo tenia és clau per a l'actuació en el cas, perquè l'he compartit amb la Xarxa. I, finalment, vull dir que amb l'explotació de les dades recollides en el Registre es poden fer estudis de recerca: establir perfils i tendències, correlacionar indicadors amb tipologies de maltractament i detectar-ne les rellevàncies, preveure les necessitats que sorgiran en funció de les tendències detectades i planificar la despesa pública a cada territori d'acord amb la realitat detectada. El coneixement empíric reverteix en la nostra feina diària, bé confirmant que allò que fem és el correcte, bé per desmuntar teories o fer-les avançar per camins nous.

I tot això pensant sempre en el que a tots ens importa, que és, en definitiva, el benestar i l'interès superior dels nostres infants.

Fills, filles, mares, pares: dificultats educatives en una societat consumista

---

Josep Moya Ollé
Coordinador OSAMCAT

Resum

Les relacions entre els fills/filles i els seus pares i mares estan condicionades pels vectors que regulen les dinàmiques socials, econòmiques i polítiques. No es tracta de determinacions absolutes, sinó de condicions, de factors que generen contextos en els quals els individus han de construir uns llocs i desenvolupar les respostes. És en aquest marc, que cal situar la problemàtica de la funció d'educar, justament en un període en el qual aquesta esdevé molt més complexa i feixuga.

1. L'expressió d'un malestar en l'educació

Mare 1: «Penso que els nens tenen tot el que volen sense esforçar-se i quan es troben amb alguna cosa que no és el que ells volen no saben reaccionar. Tenen massa coses. No saben valorar-les. Ho volen tot».

Mare 1: «Jo crec que sí que hi ha un problema de límits, que quan els dius "no" ho toleren fatal, hi ha problemes de frustració. A la que dius "no", se'n forma una... jo tinc un nen que si li dic "no" pot estar moltes hores enfadat, amb comportament agressiu, i des de molt petit. Arriba un punt que... fins a on hem arribat! A l'escola, els nens falten al respecte al mestre, se'n riuen... Llavors no sé on està el límit, si a l'escola o a casa. Es falta al respecte entre nens i amb els adults, amb el mestre».

Docent 5: «Una de les causes és que han perdut els límits. El nen no sap on s'ha de parar. Els pares arriben cansats a casa. Els pares no volen conflictes a casa. Hi ha molta permissivitat. Un enfrontament vol dir problemes. És el que es respira. No tenim els límits consensuats.»

Aquests tres fragments formen part de les sessions de grups de discussió en els quals varen participar docents, famílies, professionals en psicopedagogia i professionals en salut mental infantil i juvenil, en el marc d'un estudi que fou elaborat per l'Observatori de Salut Mental de Catalunya, per encàrrec del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya. El seu objectiu va ser conèixer les problemàtiques de comportament en les aules i en les llars familiars per, posteriorment, definir les necessitats educatives generades pels comportaments disruptius esmentats.

Com es pot comprovar, la manca de respecte a l'adult, la manca de límits, així com la manca d'acords entre les famílies i els docents, apareixen com problemes que preocupen –i molt!– els educadors (famílies i docents) i els sotmeten a fortes tensions que, en ocasions, poden comportar crisis personals i professionals.

Sembla que educar és una tasca força complexa en el moment actual; així, Camps (2008) explica que actualment es viu una situació de desorientació total que es manifesta en la dificultat per respondre als continus interrogants que planteja l'educació dels fills en unes circumstàncies que no s'assemblen en absolut a les dels temps en els quals dominava l'educació basada en l'ordre, la disciplina i el respecte a la jerarquia. La mateixa autora afegeix que l'horari escolar ha estat considerablement reduït, moltes dones treballen fora de casa, l'estructura familiar no és sòlida, hi ha la televisió, els videojocs, Internet, els mòbils i tot un conjunt d'ofertes lúdiques molt poc coherents amb la tasca d'educar. Llavors, ¿com controlar el que sembla que s'escapa a qualsevol control familiar, escolar o polític? I, sobretot, ¿com fer compatibles els diferents missatges que reben els menors i que són absolutament contradictoris?

Una altra autora (Fernández, 2008), va més enllà i planteja que la crisi de l'educació revela un problema més profund: la crisi de la societat. El sistema econòmic està destruint la idea mateixa de societat, la lògica del capital és incompatible amb el principi de sociabilitat.

No sembla que ningú pugui qüestionar que ha estat precisament un sistema econòmic basat en el predomini de la lògica implacable del mercat financer i en el menyspreu de les persones, el que ha portat el món a una situació molt crítica, amb l'esfondrament de les seves economies i el corresponent i terrible increment de les persones que han perdut el seu lloc de treball, amb les conseqüències que això comporta.

És en aquesta cruïlla crítica en la qual se situa la funció educadora, en un marc de fortes contradiccions entre els valors i continguts que defensa o hauria de defensar, i l'entorn social al qual s'ha d'enfrontar. No obstant això, a fi de poder analitzar les particularitats d'aquesta cruïlla, cal conèixer les línies generals del context social i cultural actual.

2. La societat hipermoderna

La societat hipermoderna constitueix el tercer gran moment de la civilització consumista (Lipovetsky, 2007). Segons Lipovetsky, la primera fase es va iniciar al voltant de la dècada dels anys vuitanta del segle XIX i va finalitzar amb la Segona Guerra Mundial. Fou un període caracteritzat per l'aparició dels mercats de masses, possibilitats per les modernes infraestructures del transport i les comunicacions: el ferrocarril, el telègraf i el telèfon. En augmentar la regularitat, el volum i la velocitat dels transports a les fàbriques i les ciutats, les xarxes ferroviàries varen permetre la formació del comerç a gran escala i el trasllat regular de quantitats massives de productes. A més, la posada a punt de màquines per a la fabricació contínua va comportar un augment de la productivitat amb un menor cost.

Però el canvi no va consistir únicament en un increment de la producció de mercaderies en grans sèries, sinó que va consistir també en una construcció cultural i social que va requerir l'educació dels consumidors. La fórmula fou la següent: vendre la màxima quantitat de productes amb un petit marge de beneficis abans que una quantitat petita amb un marge ampli.

La segona fase es va iniciar en la dècada dels anys cinquanta del segle XX, un cop acabada la Segona Guerra Mundial. La seva característica principal va consistir a posar a disposició de quasi tothom els productes emblemàtics de la societat de l'abundància: el cotxe, la televisió i els electrodomèstics. Aquest període va suposar que, per primera vegada, les masses accedien a una demanda material més individualitzada i a una manera de viure que, fins llavors, havia estat associada a les majories privilegiades. Fou una etapa caracteritzada per la lògica de la quantitat.

Finalment, la fase tercera, que s'inicia al final de la dècada dels setanta, és la que Lipovetsky ha anomenat la societat de l'hiperconsum. Es tracta d'una fase caracteritzada per la comercialització moderna de les necessitats, articulada per una lògica desinstitucionalitzada, subjectiva i emocional. Es tracta d'un model social basat en l'hiperconsum, pel qual les motivacions privades predominen sobre els objectius de distinció; en què preval la satisfacció personal i en què es vol crear un marc de vida agradable i estètic.

Aquest model també enalteix les passions demiúrgiques per a la proesa perfeccionista i és així com apareixen píndoles eficaces per a la conservació de la joventut, l'augment de la libido, l'eliminació de les dificultats socials i relacionals, la joventut eterna, la potència fàl·lica i la tranquil·litat interior.

En aquest marc apareix el conegut fenomen de la passió per les marques, especialment intens en la població infantil i adolescent. Es tracta d'un fenomen que expressa la difusió social de les aspiracions individualistes a la felicitat material i a viure bé. És la democratització del confort, en la qual tothom aspira a l'excel·lència i a viure en les millors condicions.

Ara bé, cal advertir que la compra d'un producte de marca no és únicament una manifestació d'hedonisme individualista, sinó que respon a les noves incerteses pro-

duïdes per la reducció dels sistemes de referència i a les noves expectatives de seguretat estètica i sanitària. Com assenyala l'autor esmentat abans, l'èxit de les marques brilla sobre el teló de fons del desconcert i l'ansietat creixents de l'hiperconsumidor.

Aquest desconcert i ansietat són especialment manifestos en els col·lectius infantils i adolescents, no tant per un prurit de posar-se per sobre dels altres com per no semblar menys que els altres. L'enunciat que tantes vegades se sent és: «ho vull tenir perquè els altres també ho tenen». L'adolescent no pretén col·locar-se en una posició de superioritat respecte als altres, sinó participar totalment en els jocs de la moda, de la joventut i el consum. Subjacent a l'obsessió per les marques hi ha, sovint, la por al menyspreu i al rebuig dels altres. És aquesta por, la que es pot escoltar en els dispositius de salut mental. Es tracta d'una dinàmica que també es pot trobar en determinats patrons de consum de substàncies tòxiques.

Però la societat de l'hiperconsum és també la societat de la decepció (Lipovetski, 2008). Aquest autor assenyala que, malgrat que la decepció forma part de la condició humana, cal observar que en la societat hipermoderna ha adquirit un pes excepcional. En efecte, aquest context social ha contribuït a precipitar les desil·lusions de les classes mitjanes i a multiplicar el nombre de descontents i amargats per una realitat que no pot coincidir amb els ideals democràtics. Això es pot observar en les queixes de les persones amb problemàtiques depressives quan expliquen el seu malestar en termes de la distància que s'ha produït entre els seus ideals i la seva realitat quotidiana. És l'espai que queda entre tenir i el que s'esperava tenir. La frustració de les expectatives o, pitjor!, la renúncia a projectes. És la inflació decepcionant, que apareix quan s'havia promès la felicitat a tothom. En aquest marc, la vida quotidiana és una prova dura.

Els valors hedonistes, les ofertes presents a cada cantonada o en cada pantalla, els ideals psicològics, les riudes d'informació, la inflació de catàlegs, tot plegat ha donat lloc a un individu més exigent però també més vulnerable. I és així com s'ha entrat en la societat de l'ansietat, la frustració i el desengany. I d'aquí a la depressió només hi ha un pas.

3. Ansietat i depressió: el malestar psíquic

En la societat hipermoderna el patiment psíquic es manifesta predominantment sota la forma de la depressió (Roudinesco, 1999), associada sovint a l'ansietat. En efecte, qualsevol professional de la salut mental sap que un dels principals motius de consulta en els centres d'atenció primària (en salut mental) està constituït per aquesta paraula, «depressió», la qual s'ha convertit en una malaltia que té, a més, caràcter epidèmic: cada vegada hi ha més depressius i, en conseqüència, més antidepressius, amb els quals es pretén curar la malaltia i aconseguir que l'home del futur sigui més feliç. No obstant això, de moment, el que el panorama clínic ens presenta és ben diferent. Així, l'autora esmentada refereix que l'individu depressiu es troba ferit en cos i ànima per aquesta estranya síndrome on es barregen tristesa i apatia, recerca d'identitat i

culte de si mateix. Aquest individu ja no creu en la validesa de cap teràpia. Aquesta incredulitat és la que es posa de manifest cada dia a les consultes de salut mental. El pacient explica que ha recorregut a una infinitat de metges, de psicòlegs, de psiquiatres; ha pres tota la gamma possible d'antidepressius, de vegades associats amb ansiolítics, per contrarestar l'ansietat. Tot i això, els seus malestars i desgràcies no han trobat cap millora. I és així com el subjecte depressiu passa de la psicofarmacologia a la psicoteràpia i a l'homeopatia sense prendre's temps per reflexionar sobre l'origen de la seva dissort. Ja no té, a més, temps per a res a mesura que s'allarguen el temps de la vida i el de l'oci, el temps de la desocupació i el temps de l'avorriment. L'individu depressiu pateix més les llibertats adquirides, ja que ja no sap fer ús d'aquestes.

Aquest subjecte s'encomana a cegues a una substància de la qual espera aconseguir el màxim benestar i la màxima llibertat. No obstant això, tot plegat té una sèrie de conseqüències. En efecte, com adverteix Bruckner (1996), quan un individu consenteix la seva debilitat, quan renega de si mateix i es retira de la vida, és impossible que pugui superar el fracàs, que pugui resoldre el conflicte. Aquest subjecte es col·loca com a víctima d'un destí cruel i injust i busca la compassió dels altres en lloc d'afrontar el que l'atemoreix. Aquest mateix autor assenyala que entre la resignació en la desgràcia, que va ser el missatge de les classes dirigents i de l'Església en el segle XIX, i la nostra boja al·lèrgia al més mínim dolor, hi ha tal vegada menys diferència del que es creu, ja que un mateix fatalisme ens impulsa en ambdós casos: a la renúncia en el primer i a la desposseïció en l'últim a través del recurs a tot tipus d'intercessors que presumptament ens protegiran de qualsevol dany.

Probablement, en això hi ha una diferència important respecte del subjecte freudià de l'avenir d'una il·lusió. Així, en el segon cas, l'home podia esperar consol de Déu Pare, però això no l'eximia d'una responsabilitat moral, en canvi, el subjecte brucknerià es mostra petit, escanyolit, innocent, irresponsable i, per sobre de tot, totalment passiu. És el «recepti'm una píndola i no em faci pensar», perquè l'acte de pensar pot produir un dolor afegit. A partir d'aquí és clar que aquest subjecte serà incapaç d'afrontar un patiment veritable i, en conseqüència, tendirà a medicalitzar totes les dificultats amb què es trobi.

A això respon que en els darrers anys s'hagi ampliat considerablement el camp d'acció dels antidepressius: de ser simplement antidepressius han passat a ser preventius de les crisis d'ansietat, a utilitzar-se en el tractament de la bulímia, del trastorn obsessiu compulsiu.

La conseqüència d'aquesta ampliació del camp de les indicacions terapèutiques és que es corre el risc de banalitzar la seva prescripció i entrar en un ús indiscriminat, amb l'objectiu d'incidir en diversos tipus de malestars psíquics, encara que no compleixin criteris de trastorns mentals.

Però, i cal advertir-ho, aquesta ampliació en el camp de les indicacions no es pot donar sense la corresponent ampliació del camp dels trastorns mentals, és a dir, de la progressiva psiquiatrització del malestar, fenomen que té unes connotacions especials en la infància i l'adolescència.

4. La psiquiatrització del malestar en la infància

El binomi ansietat-depressió constitueix un cas de psiquiatrització del malestar psíquic. És el que succeeix amb la tendència a convertir la tristesa en depressió. La primera és un efecte freqüent en la vida quotidiana, que comporta una certa subjectivació per part de la persona que el viu, un reconeixement i una atribució de sentit a l'experiència que travessa. En canvi, *depressió* constitueix una vivència apàtica i dolorosa en la qual la persona mostra una intensa manca de desig. Ara bé, en la clínica quotidiana, moltes persones acudeixen referint tenir «una depressió», però una escolta atenta permet discernir que es tracta d'un estat de tristesa vinculat a determinades experiències doloroses, com, per exemple, la pèrdua d'una persona estimada o la frustració d'un projecte.

Però la conversió d'un malestar en un trastorn mental també es pot mostrar en altres àrees i franges d'edat, com l'escolar. És el que succeeix en el cas dels alumnes que no mostren l'atenció suficient a l'aula o bé d'aquells que mostren comportaments impulsius o transgressors. El trastorn per dèficit d'atenció amb hiperactivitat (TDAH), el trastorn negativista desafiant i el trastorn dissocial, són categories que engloben diverses modalitats de malestar psíquic en la infància i l'adolescència.

En el primer cas, el TDAH, es tracta d'una categoria diagnòstica que és objecte d'intensos debats, des dels que la consideren un trastorn real, inqüestionable i de causa genètica fins als que neguen la seva existència. Una revisió de les terminologies que ha rebut en les últimes dècades ha d'alertar sobre les particularitats del seu camp semàntic: disfunció cerebral mínima, síndrome hiperquinètica infantil, reacció hiperquinètica en la infància, trastorn hiperquinètic, trastorn per dèficit d'atenció, trastorn per dèficit d'atenció amb hiperactivitat. Però, no solament es tracta de canvis en les terminologies, també hi ha canvis en els criteris diagnòstics i en els algorismes emprats. Així, actualment, el TDAH es diagnostica segons els criteris de l'APA (Associació Americana de Psiquiatria) i de l'OMS (Organització Mundial de la Salut). El DSM IV-TR, classificació elaborada per l'APA, i la CIE-10, classificació elaborada per l'OMS, tenen els mateixos criteris diagnòstics per al TDAH, però es diferencien en els seus algorismes: el DSM IV estableix que s'han de complir 6 criteris de dèficit d'atenció o 6 criteris d'hiperactivitat i impulsivitat; mentre que la CIE-10 estableix que s'han de complir 6 criteris de dèficit d'atenció, més tres criteris d'hiperactivitat i 1 criteri d'impulsivitat.

L'aplicació de criteris DSM IV-TR o CIE-10 té considerables conseqüències en les prevalences, molt més elevades en el primer cas. Però el problema no s'escapa en aquesta qüestió dels algorismes, ja que, com es coneix a partir de la psicopatologia, cap dels símptomes nuclears del TDAH és específic d'aquest trastorn; és més, es poden presentar símptomes de dèficit atencional o d'hiperquinèsia sense que això comporti l'existència de cap trastorn mental (Soutullo, 2010).

Pel que fa al trastorn negativista desafiant i al trastorn dissocial, cal advertir que es tracta de categories que s'han definit a partir de criteris conductuals, però sense

que aparegui cap símptoma en la seva definició. Així, el *trastorn dissociat* es defineix com 'un patró de comportament caracteritzat per agressions a persones i animals, destrucció de la propietat, robatoris i transgressions greus de les normes'. Com es pot comprovar, en la llista no hi ha cap símptoma mental, sinó únicament comportaments transgressors. D'aquí que alguns autors (Harwood, 2009) hagin assenyalat la dificultat que comporta la definició esmentada, ja que el mateix DSM IV especifica que no hi ha una definició que aclareixi els límits del concepte *trastorn mental*. Un altre autor (Frances, 1994) va afirmar que era desconcertant que a les persones se'ls diagnosticués trastorn dissociat quan no estava gens clar què era un trastorn mental. No obstant aquestes objeccions, el concepte de *trastorn dissociat* és àmpliament emprat en la clínica infantil i juvenil.

L'aparició d'aquests trastorns en les classificacions internacionals actuals –el DSM IV-TR i la CIE-10–, respon a un canvi de lògica (Pérez i González, 2007) consistent a convertir els problemes quotidians en categories diagnòstiques. Fruit d'aquesta nova lògica ha estat l'augment progressiu de categories en les successives edicions dels DSM. Així, mentre que la primera edició, de 1952, presentava 106 categories diagnòstiques, la segona, de 1968, constava de 182, la tercera, de 1980, en tenia 265, i la quarta, de 1994, consta de 297. És de preveure que la cinquena edició, prevista per al 2012, tingui encara més categories. Alguns autors (Horwitz, 2002) han advertit que aquest ús extensiu de categories diagnòstiques per una varietat de comportaments humans és únic en la història de la psiquiatria. De fet, la major part de les categories que ara es prenen com a unitats naturals objectives són, en realitat, creacions recents.

5. L'educació en l'època hipermoderna

A partir de les consideracions anteriors cal plantejar la tasca educativa en l'època actual, l'època hipermoderna. La primera qüestió és què s'entén per *educació*. L'*Enciclopèdia Catalana* defineix *educació* com 'l'acció d'educar' i aquesta com 'Formar, ensenyar i instruir els infants, i també els adults, a fi d'aconseguir el desenvolupament integral de llur personalitat'. Un autor clàssic (Durkheim, 2003) va definir l'*educació* com 'l'acció exercida per les generacions adultes sobre aquelles que no han assolit encara el grau de maduresa necessari per a la vida social'.

Té per objecte suscitar i desenvolupar en el nen un cert nombre d'estats físics, intel·lectuals i morals que exigeixen d'ell tant la societat política en el seu conjunt com el medi ambient específic al qual està especialment destinat.»

El mateix autor va assenyalar el caràcter social de l'educació a partir de considerar que en cadascú de nosaltres existeixen dos éssers que, tot i ser inseparables, no deixen de ser diferents. L'un està constituït per tots els estats mentals que es refereixen només a nosaltres mateixos i als esdeveniments de la nostra vida privada. És el que es podria denominar l'ésser individual. L'altre és un sistema d'idees, de senti-

ments i de costums que expressen en nosaltres no la nostra personalitat, sinó el grup o els grups diferents en els quals estem integrats; són les creences religioses, les opinions i les pràctiques morals, les tradicions nacionals o professionals, les opinions col·lectives de tot tipus. El seu conjunt constitueix l'ésser social. Formar aquest ésser en cadascú de nosaltres és el fi de l'educació.

Aquest fi es concreta en enunciats com: l'educació és una socialització metòdica de la jove generació; és ensenyar al fill/filla a ser autònoms, a tenir cura de si mateixos, a entendre el món, a acceptar els seus codis. Però, en la societat hipermoderna, la tasca educativa és especialment complexa, ja que, entre altres fenòmens, s'ha passat d'un model autoritari, propi d'una època marcada també pel seu autoritarisme i per l'austeritat que varen patir les generacions nascudes en la postguerra, a un model en el qual predomina la sobreprotecció dels fills, en un context social i econòmic basat en l'abundància i la satisfacció de qualsevol desig i caprici. El resultat ha estat una infància que no s'ha vist privada de res i a la qual tampoc se li ha demanat que faci cap esforç. És així com es troben actituds en molts infants i adolescents de les quals es queixen molts educadors, basades en la comoditat i la renúncia a dedicar temps i esforç als aprenentatges; però també en una escassa disposició a l'espera i a acceptar el «no» de les mares i pares. És l'època del postdeure (Marina, 2009), és a dir, una societat que desvaloritza l'ideal d'abnegació i estimula sistemàticament els desitjos immediats, la felicitat intimista i materialista.

En aquest context, com educar els fills i filles i, sobretot, com fer-ho quan el valor de l'autoritat –entesa com la possibilitat que té un agent d'actuar sobre els altres sense que aquests reaccionin contra ell, encara que siguin capaços de fer-ho (Kòjeve, 2005)– és qüestionat i considerat una relíquia pròpia de temps passats. Més encara, ¿com fer la tasca educativa quan els àmbits educatius (famílies i docents) es troben, massa sovint, enfrontats i immersos en una dinàmica de desqualificació?

Es fa necessari superar la controvèrsia i la desqualificació i prendre consciència de la naturalesa del moment actual i de les seves contradiccions. Moltes famílies no saben com han de respondre als persistents interrogants que planteja l'educació dels fills en unes circumstàncies que no s'assemblen en absolut a les dels temps en els quals dominava l'educació fonamentada en l'ordre, la disciplina i el respecte a la jerarquia. La pregunta que es planteja és com controlar el que sembla que s'escapa de qualsevol tipus de control familiar, escolar o polític. És en aquest context, que es demana que sigui l'escola la institució que s'encarregui de fer tot el treball de resoldre el que no funciona, al cap i a la fi –es diu– que és allí on s'educa. Però el que se li demana, en molts casos, és que ho resolgui tot, que actuï com a element substituït de la família en tant que aquesta es veu totalment impotent per fer-ho, ja que no hi ha idees que orientin una nova manera d'educar.

Però actualment tampoc no hi ha altres institucions que transmetin els valors esmentats, excepte l'escola, a la qual se li demana que, anant contra corrent, assumi aquesta responsabilitat. En aquest sentit caldria emfatitzar que l'educació és cosa de tothom: de les famílies, de l'escola i de tot el conjunt de la societat i, molt

probablement, només un gran pacte social de tots els actors implicats podrà donar una resposta satisfactòria i ètica al problema de l'educació.

Es varen recollir algunes propostes en l'estudi fet per encàrrec del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya. Les més rellevants foren, d'una banda, augmentar els recursos de les escoles; però, de l'altra, establir marcs de col·laboració mútua entre les famílies i les escoles. Només aquests marcs poden obrir noves vies que ajudin a superar les enormes dificultats amb les quals es troben els educadors i educadores. L'educació és una tasca contra corrent, per això cal establir aliances. Com a mostra exposem aquests fragments de l'estudi esmentat:

Mare: «Hay que hacer un triángulo: alumnos, padres, profesores. Hemos de unirnos, hay que apoyar tanto a profesores como a padres. Los padres hemos de reconocer los problemas que tienen nuestros hijos. Ha de haber una coordinación entre profesorado y padres.»

Docent: «Els pares han d'estar molt d'acord amb l'escola. No és venir perquè solucionem nosaltres el problema dels seus fills, ha de ser un treball cooperatiu, ells se n'han de responsabilitzar, són els seus fills, els han volgut, aquesta col·laboració ha d'existir.»

6. Conclusions

La tasca educativa presenta actualment una complexitat considerable en tant que es desenvolupa en un marc social, cultural i econòmic particular: la societat hipermoderna. Aquesta es caracteritza per l'hiperconsum i el predomini d'uns valors que enalteixen l'individualisme i l'hedonisme. Les satisfaccions personals estan per sobre de consideracions col·lectives, *tenir* predomina sobre *ser*. En aquest context, la tasca educativa es veu sotmesa a fortes pressions i va contra corrent. Allò que s'ensenya a les escoles i a les llars –encara que potser no en la major part d'aquestes– no es veu confirmat per l'entorn social, ans al contrari.

D'altra banda, la societat hipermoderna defensa uns ideals de perfeccionisme i de benestar físic i psíquic complet; en conseqüència, l'aparició inevitable del malestar és interpretada en termes de trastorn i, d'una manera especial, de trastorn mental. Fruit d'aquesta interpretació, es produeix una medicalització i psiquiatrització del malestar progressives que comporten que determinats comportaments disruptius en les aules i en les llars siguin codificats sistemàticament com a trastorns mentals (TDAH, trastorn negativista desafiant, trastorn dissocial).

Enfront de tot això es fa necessari construir marcs de col·laboració entre els diversos actors implicats, bàsicament les famílies i els docents, amb el suport adequat dels professionals d'altres camps (salut mental, psicopedagogs, treball social, etc.). És el que reclamen els mateixos educadors i educadores i és el que reclamen les famílies.

Bibliografía

- BRUCKNER, P. *La tentación de la inocencia*. Barcelona: Anagrama, 1996.
- CAMPS, V. *Creer en la educación*. Barcelona: Península, 2008. Pàg. 19-40.
- DURKHEIM, E. *Educación y sociología*. Barcelona: Península, 2003. Pàg. 63-64.
- FERNÁNDEZ, C. *El aula desierta*. Barcelona: Montesinos, 2008.
- FRANCES, A. J.; «Foreword». A: J. Z. Sadler; O. P., Wiggins; M. A. Schwartz, editors. *Philosophical Perspectives on Psychiatric Classification*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press, vii-x, 1994.
- GONZÁLEZ, H.; PÉREZ, M. *La invención de trastornos mentales*. Madrid: Alianza Editorial, 2007. Pàg. 28-29.
- HARWOOD, V. *El diagnóstico de los niños y adolescentes problemáticos. Una crítica a los discursos sobre los trastornos de la conducta*. Madrid: Morata, 2009.
- HORWITZ, A. V. *Creating mental illness*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002.
- KÒJEVE, A. *La noción de autoridad*. Buenos Aires: Nueva Visión, 2005.
- LIPOVETSKY., G. *La felicidad paradójica*. Barcelona: Anagrama, 2007.
- LIPOVETSKY, G. *La sociedad de la decepción*. Barcelona: Anagrama, 2008.
- MARINA, J. A. *La recuperación de la autoridad*. Barcelona: Versátil, 2009.
- ROUDINESCO, E. *Por qué el psicoanálisis*. Barcelona: Paidós, 1999.
- SOUTULLO, C.; Díez, A. *Manual de diagnóstico i tratamiento del TDAH*. Madrid, Buenos Aires: Panamericana, 2007.

Podem identificar alguns factors d'èxit en l'acolliment d'infants i adolescents en els CRAE?

Carme Montserrat, Mònica González i Sara Malo

Introducció

L'atenció residencial, juntament amb l'acolliment en família extensa, constitueixen dos pilars fonamentals dels sistemes de protecció a la infància tant a Catalunya com a la majoria de comunitats autònomes. Ara bé, l'avaluació d'aquests recursos per 'introduir millores des de la política i la pràctica professional és encara poc abundant. L'interès de la recerca que presentem rau en la voluntat de millorar aquells aspectes del funcionament dels centres residencials d'acció educativa (d'ara endavant CRAE) que puguin contribuir a millorar el benestar dels infants i adolescents que hi són acollits, intentant minimitzar alhora aquells elements que puguin tenir una incidència més negativa. És per això que l'objectiu principal d'aquest estudi ha estat identificar els factors d'èxit en els infants i adolescents acollits als CRAE que pertanyen a la Fundació Plataforma Educativa, a través d'un acord de col·laboració científica entre aquesta Fundació i la Universitat de Girona, mitjançant l'equip de recerca ERIDIQV.¹

La principal font d'informació per a aquesta identificació han estat les valoracions dels mateixos joves que van estar en aquests centres com a mínim un any de la seva vida, i que en el moment de l'entrevista ja havien passat un període mínim de 5 anys des que n'havien sortit, a fi que l'experiència de la seva estada pogués ser expressada amb distància suficient en el temps. A més, tots els joves entrevistats havien de ser majors d'edat en el moment en què es va portar a terme l'estudi (any 2009).

És per això que bona part de l'activitat investigadora s'ha focalitzat en la selecció i l'anàlisi dels relats facilitats per una mostra dels protagonistes d'aquesta experiència. Ara bé, també s'han analitzat els relats valoratius d'una altra mostra, constituïda per educadors i educadores socials, que van acompanyar aquests nois i noies durant

---

1. Equip de Recerca sobre Infància, Adolescència, Drets dels infants i la seva Qualitat de Vida (ERIDIQV), adscrit a l'IRQV (Institut de Recerca sobre Qualitat de Vida) de la Universitat de Girona.

la seva estada, en considerar que són un altre conjunt d'agents socials rellevants per a la temàtica d'estudi. Les opinions d'aquests nois i noies, juntament amb les dels educadors que van ser els seus tutors, s'han contextualitzat en funció de les característiques dels CRAE en què varen estar acollits i de les dades que figuraven en els expedients d'aquests joves.

El propòsit d'identificar factors d'èxit ha estat vinculat –lògicament, des del disseny del projecte– a la voluntat de fer els resultats aplicables, és a dir, a orientar-los perquè siguin útils a fi de millorar les pràctiques professionals i institucionals existents. Però, què entenem per *èxit*? L'èxit podria ser una condició o situació definida a priori pels experts o investigadors. Per exemple, podríem dir que *èxit* és guanyar-se bé la vida econòmicament o haver aconseguit estudis superiors, o haver superat traumes o dèficits afectius fins a aconseguir una maduresa emocional. Una definició més modesta, força didàctica –si bé excessivament ambigua o insuficientment rigorosa–, que fan alguns autors seria entendre l'*èxit* com 'el fet de no haver caigut en una dinàmica d'exclusió social', o «haver-se'n sortit» i haver «tirat endavant».

En aquesta recerca hem optat per una visió pluralista, basada en la perspectiva de la qualitat de vida: l'èxit, en bona part, és allò que cada persona defineix com a èxit en la seva vida, com a assoliment d'objectius i aspiracions personals. Per tant, està relacionat amb la satisfacció vital de cadascú. Ara bé, l'èxit també està relacionat, d'altra banda, en com els altres ens perceben i ens avaluen, és a dir, amb el fet que els altres ens vegin com a persones que estan satisfetes amb les seves vides. I, en aquest sentit, hem considerat que uns observadors rellevants i clau són els que van ser tutors dels nois i noies, malgrat que en alguns casos aquests educadors ja no estan en contacte amb ells.

A partir d'aquestes consideracions, la vinculació de l'èxit amb uns indicadors o factors no ens ha interessat tant establir-la en el moment present com en el passat. És a dir, quan parlem d'indicadors d'èxit, ens referim a factors facilitadors dels assoliments que tant els joves com els educadors consideren que els han fet possible arribar a una situació vital, que uns i altres consideren prou o molt satisfactòria (Casas, 2000).

Els autors britànics Stein i Munro (2008), amb una llarga trajectòria de recerca en aquest àmbit (1980-2009), consideren, en definir les transicions vers l'etapa adulta, que la situació dels joves uns anys després d'haver passat pel sistema de protecció a la infància es pot diferenciar en tres grans categories² a les quals hem fet referència en els resultats de l'estudi que presentem:

- a) els joves que entren a l'adulthood amb «èxit»,
- b) els que van sobrevivint, i
- c) els que encara es troben en plena lluita per sortir-se'n.

---

2. En anglès original: *successfully 'moving on' from care, others 'surviving', others 'struggling'* (Stein i Munro, 2008).

Mètode

A fi de poder recollir i contrastar informació provinent de diverses fonts, es van dissenyar quatre instruments específics per a aquest estudi:

- Una fitxa per recollir i ordenar la informació extreta dels expedients administratius i tècnics de protecció. El nombre d'expedients que complien els requisits establerts per entrevistar els joves va ser 42.
- Un guió d'entrevista individual semiestructurada per als joves. Es van entrevistar 15 joves d'edats compreses entre els 21 i els 31 anys, mostra ad hoc d'aquells que van ser localitzats i van accedir a ser entrevistats.
- Un qüestionari emplenat pels educadors per recollir informació sobre les característiques dels CRAE on van estar acollits els joves. Es tractava de 4 CRAE ubicats a Girona i Salt.
- Un qüestionari de preguntes obertes per als educadors (N=10), orientat a recopilar valoracions relatives a l'estada del noi o noia.

Per analitzar les dades quantitatives procedents dels expedients, es va utilitzar el paquet estadístic SPSS 15.0, i per al contingut de les entrevistes, el programa QSR NVIVO 8, que ens va facilitar la creació de categories temàtiques.

Alguns resultats

Els resultats han estat estructurats de la manera següent. En aquest article en resumim alguns, però es pot consultar la versió completa a la publicació de l'estudi.³

1. Resultats descriptius dels 4 CRAE corresponents al període 1992-2004, elaborats pels mateixos educadors que en formaven part. El nombre de places de cadascun d'aquests centres era de 10 i la franja d'edat atesa anava dels 3 fins als 18 anys.

2. Dades descriptives de la població que va ser acollida en aquests centres al llarg d'aquest període (N=42).

Pel que fa a les edats d'ingrés al centre, una mica més de la meitat dels joves ho havia fet entre els 3 i els 9 anys, i l'estada mitjana va ser de 5 anys al CRAE. Conseqüentment, a aquests dilatats anys d'estada, trobem que quasi la meitat dels 42 joves van sortir del CRAE entre els 16 i els 18 anys (45%). Quant al tipus i el

---

3. L'estudi *Factors d'èxit en infants acollits en CRAE*, publicat en el 2010 per la Fundació Plataforma Educativa, va ser elaborat per C. Montserrat, F. Casas, M. González, D. Navarro, I. Bertran, S. Malo i L. Araujo amb la col·laboració de M. Canela.

nombre de recursos de protecció pels quals havien passat, no sobta que haguessin estat prèviament en un centre d'acollida, o en un acolliment familiar, amb una mitjana d'entre 2 i 3 recursos dins del sistema de protecció, canvis en la seva vida que els feien perdre amics, ritme d'aprenentatges escolars i mostrar més inseguretat. La mesura administrativa sota la qual van estar els 42 joves de l'estudi va ser majoritàriament de tutela (un 82,9%).

Hi ha més presència de la mare en la vida dels nois i noies comparada amb la del pare, més minoritària tant en l'ingrés de l'infant al centre com a la sortida d'aquest, com en la situació que tenen els nois i noies entrevistats quan són adults. Les problemàtiques dels progenitors fan referència a una alta presència de situacions d'alcoholisme, de violència contra la parella i fills, així com l'estada a la presó en el cas del pare i de problemes de salut mental en la mare. El fet que la majoria dels infants estudiats provenien de famílies nombroses de més de 4 germans i que alguns d'ells es trobaven junts en el mateix recurs de protecció, és una dada que podria explicar, en part, el llarg internament i la dificultat de buscar-los un acolliment familiar, o de reunificació familiar.

Pel que fa a la valoració tècnica de la situació familiar de l'infant o adolescent acollit, el pronòstic de recuperació que s'havia fet inicialment lligat a la proposta de futur per al noi o noia no es compleix en la majoria de vegades, ja que la previsió inicial en pràcticament tots els casos era de menys de 3 anys en el CRAE (93,3%) i, al final, la majoria va estar-s'hi fins a la majoria d'edat (60%).

3. Opinions i avaluacions dels 15 joves entrevistats respecte a la seva situació actual i en el passat, centrant-se en la seva estada al CRAE i també en l'àmbit laboral, l'habitatge, la salut, els estudis i la família (vegeu les taules 1 i 2).

La majoria dels entrevistats avaluen la seva vida de manera positiva, tant globalment com pel que fa a la relació amb els propis fills, el treball, el fet de sentir-se més madurs, la relació amb els amics, la família i la salut. Les preocupacions que expressen tenen a veure amb pagar l'assegurança del cotxe o la hipoteca, amb el treball o amb la seva família d'origen, i a pocs els agradaria que la seva situació de vida actual fes un canvi total.

4. Resultats derivats de l'enquesta feta als educadors (n=10) amb referència tant amb els nois entrevistats com amb les valoracions generals i propostes de millora des de la seva experiència professional.

Menys de la meitat dels entrevistats mantenen alguna relació amb els educadors del CRAE, però alguns joves han comentat que determinats educadors amb qui en el passat han tingut més afinitat encara els donen suport en els moments que els necessiten.

Els educadors enquestats formulen elements molt diversos pel que fa a aquells aspectes que varen percebre com a més difícils respecte de l'acolliment residencial del jove: la relació difícil entre la família d'origen i el jove en totes les seves vessants,

Taula 1. Situació actual dels joves

Nucli de convivència actual	
Amb parella i fills	4
Amb parella sense fills	2
Sol	2
Amb amics	2
Sense parella i un fill	1
Amb el pare	1
Amb la mare	1
Amb la família adoptiva	1
A un centre penitenciari	1
Treball	
Treball remunerat	9
A l'atur amb subsidi	5
Subsidi a la presó	1
Salut	
Sense problemes de salut	14
Amb problemes de salut (drogoaddicció)	1

Taula 2. Nivell d'estudis

Estudis obligatoris assolits	
Graduat (d'EGB o ESO)	10
Sense graduat	4
No ho sap	1
Estudis postobligatoris	
Formació ocupacional acabada (hostaleria, perruqueria, carnisseria, fusteria, pintura, instal·lador de gas)	6
Estudien actualment?	
No estudien	10
Sí que estudien: mecànica d'automoció, curs d'accés a CFGS, graduat en ESO, carnet de conduir i català (nivell C)	5

la dificultat de treballar el procés d'autonomia, la llarga espera d'un acolliment en família aliena, l'acceptació de la seva situació personal i familiar, o la dificultat per vincular-se amb el jove.

Entre els aspectes considerats com a més gratificants de l'acolliment residencial dels infants segons els educadors, destaquen sobretot la manera de ser del jove (bon caràcter, lluitador, amb actitud positiva), la seva capacitat per vincular-se, el fet de treballar amb resiliència i per a la resiliència dels infants i adolescents que hi tenien acollits.

Identificació de factors

En primer lloc, cal fer dues consideracions abans d'entrar en la identificació de factors facilitadors d'èxit. La primera és que en cap cas aquest estudi representa un enaltiment de l'atenció residencial vers les altres formes d'acolliment. Els infants han de poder gaudir d'un entorn familiar (el propi, si pot ser), però en cas que no puguin fer-ho, l'entorn residencial ha d'oferir-los una atenció de qualitat i d'estabilitat. La segona consideració és que amb aquesta identificació de factors no es pot sustentar tampoc que hi hagi una relació causal. La mostra és petita i circumscrita a una zona i a uns CRAE concrets. Però tot i tenir en compte aquestes limitacions, dóna pistes de cap a on cal avançar, obre un debat sobre aquest tipus d'atenció i contribueix al coneixement del fenomen.

Si s'observa la situació actual dels joves entrevistats, tot indica que catorze dels quinze estan culminant processos d'autonomia personal i social força normalitzats des del punt de vista sociolaboral, familiar i de salut. Cap d'ells depenen d'ajuts de serveis socials, al contrari, alguns comenten que són ells els qui actualment presten ajuda a alguns dels seus familiars. L'única excepció és el jove que es troba en un centre penitenciari.

Això no vol dir que els joves entrevistats no es trobin amb dificultats i que la seva poca qualificació quant al nivell formatiu no els faci més vulnerables en contextos globals de temps de crisi econòmica com l'actual, considerant aquesta baixa qualificació com un indicador de desavantatge social. Però no ens trobem davant d'una població que estigui immersa en la marginalitat, sinó que, segons Stein i Munro (2008), tenen més les característiques dels que se'n surten i dels que van sobrevivint que no pas dels que estan encara «lluitant per sortir-se'n». Els seus canvis de feina i de pis s'expliquen també per les característiques de la seva joventut. Si seguim el fil del que definíem com a èxit a l'inici de l'article i si analitzem els resultats exposats, hem observat com els joves se senten actualment satisfets en diferents àmbits de la seva vida (la relació amb els fills, els amics, la família d'origen i la pròpia, la salut i el treball) i de manera global. També hem observat la satisfacció que manifesten envers la seva estada al centre gràcies als educadors.

A partir dels resultats, s'ha perfilat un conjunt de factors facilitadors d'èxit que, d'una banda, són força coincidents amb la recerca exposada de Stein i Munro (2008) i, de l'altra, convergeixen amb les opinions dels joves i les dels educadors. Aquests són els que es detallen a continuació:

- a) Factor de l'estabilitat: en el llarg temps que van estar al CRAE (una mitjana de 5 anys), no van tenir interrupcions i van marxar d'una manera planificada. Mentre hi eren, van gaudir majoritàriament dels mateixos tutors i els que tenien germans hi van estar junts.
- b) Factor del suport i l'atenció fins i tot més enllà dels 18 anys. En l'estudi hem vist com gairebé la meitat dels 42 joves que van sortir del CRAE ho van fer entre els 16 i els 18 anys. En la mostra dels 15 entrevistats, una tercera part va tornar a casa, l'altra tercera part se'n va anar a acolliment familiar i la resta va entrar en un procés d'independència per a la majoria d'edat.
- c) Factor de la qualitat de l'atenció i implicació dels educadors. Joves i educadors coincideixen a valorar positivament la implicació dels educadors, la relació de confiança que s'establia. Els joves recorden tenir-los a prop sobretot en els moments difícils i encara actualment alguns hi recorren. Els educadors recorden com a gratificant la capacitat que tenien alguns nens i nenes per vincular-se, fent-los més resilients. La mitjana d'anys que aquests educadors van exercir la seva tasca és de 8 anys. En les entrevistes apareix el fet que els centres s'assemblin tant com sigui possible a una família i el reconeixement de l'afecte que necessiten els nens i nenes que hi són acollits.
- d) Haver rebut experiències de cura i atenció satisfactòries per part dels seus responsables. L'entorn personalitzat és sens dubte l'entorn més adient per a uns CRAE petits i d'edats verticals on els germans poden estar junts. Recorden les excursions i els bons moments que van passar junts i, sobretot, els joves ressalten els valors que van aprendre i que els van ensenyar a lluitar i a ser responsables per valer-se per si mateixos a la vida.
- e) Factor de les xarxes de suport positives. La primera xarxa de suport que van tenir molts d'ells va ser el mateix grup de germans, que, d'altra banda, possiblement va influir en el fet que fos un llarg internament per la dificultat o bé de retornar tots a casa o bé d'acabar tots en un acolliment familiar. D'altra banda, els joves afirmen que van fer més amistats fora del centre que dins i que actualment també gaudeixen d'un cercle d'amics que no té a veure amb el sistema de protecció. Mantenen també relació amb la seva família d'origen i alguns d'ells expliquen que la família de la seva actual parella és també una font de suport a diferents nivells.
- f) Factor de percepció d'identitat «normal», de ser, voler ser o viure el màxim possible, igual com els altres infants i joves. El fet d'intentar passar desapercebuts a l'escola, la importància que els altres nens no sabessin que ells eren «nens de centre», són mostres d'aquest aspecte.

A partir d'aquests factors, se'n deriven canvis i millores que s'han de portar a terme tant en l'acció política com en la pràctica professional a fi d'avançar en l'atenció residencial dels infants i adolescents que hi són acollits.

Bibliografia

- CASAS, F. «Maltrato infantil: factores psicosociales de riesgo, prevención y promoción de la calidad de vida en la infancia». A: M. A. Balsells; C. Alsinet. *Infancia y adolescencia en riesgo social. Estrategias de intervención*. Lleida: Milenio, 2000. P. 75-88.
- CASAS, F.; MONTSERRAT, C. «Els itineraris educatius dels joves extutelats a Europa.» *Inf@ncia. Butlletí dels professionals de la infància i l'adolescència*, núm. 29 (2009), p. 1-6.
<<http://www.gencat.cat/dasc/publica/butlletiDGAIA/num29/index.htm>>.
- STEIN, M.; MUNRO, E. [ed.]. *Young People's Transitions from Care to Adulthood, International research and practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2008.

La importància de la recollida i l'anàlisi de dades en les polítiques d'infància. De les dades globals macropolítiques a les dades específiques que es gestionen en la quotidianitat de la intervenció tècnica

---

Araceli Lázaro Aparicio

Analista de programes i secretària de l'Observatori dels Drets de la Infància
Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència

Justificació

És important clarificar que el meu plantejament del tema es justifica en el convenciment que els progressos no són conseqüència directa ni de la rutina ni de la voluntat, sinó fruit d'un sistema estructurat i planificat que defineixi què volem aconseguir, com i quan. I també de la influència que la planificació té a la relació professional i la responsabilitat política amb els nens i les nenes.

Coincideixo plenament amb el centre Innocenti d'UNICEF en el fet que «per millorar alguna cosa, primer s'ha de mesurar.»¹ I també en l'aposta necessària per la mesura i la quantificació del benestar infantil al nostre país. Com a conseqüència d'això, crec que a la base d'un correcte desenvolupament, tant de l'encàrrec polític i social com dels programes tècnics de les professions implicades, les dades han de convertir-se en protagonistes rellevants, alhora que en l'instrument bàsic i imprescindible de la planificació.

Relaciono globalment l'anomenada invisibilitat de la infància amb els dèficits actuals en la recollida i l'anàlisi de dades sobre aquest col·lectiu. Les possibles varia-

---

1. Aquesta afirmació es recull al Report Card N. 7 de l'Institut d'Investigació Innocenti d'UNICEF, «Un panorama del benestar infantil en los países ricos», de 2007.

bles explicatives i predeterminants implicades en els anomenats dèficits podrien ser les següents:

- La manca de cultura i enquadraments dels sistemes de qualitat en la història de les polítiques d'infància i adolescència.
- La manca de professionalitat en la definició i en alguns casos de l'exercici tècnic i polític.
- El reiterat relaxament en el compliment de la normativa legal.

S'acostuma a afirmar que la infància no ha liderat mai les agendes polítiques ni les prioritats econòmiques al nostre país. La seva definició històrica i sociocultural com a objecte de protecció, i no com a subjecte de drets, ha justificat, socialment i políticament, la manca de plans estratègics per garantir-los i per possibilitar i assegurar la seva participació activa.

En l'àmbit específic, ha representat situar-los com a «ciutadans del demà», però sense protagonisme en el present.

És possible que sigui aquesta manca de protagonisme que s'ha atorgat al col·lectiu infantil el fet que hagi permès arrossegar i mantenir una cultura de beneficència més o menys explícita al llarg del temps, i com a conseqüència d'això, la manca de cultura científica i de sistemes de qualitat als programes i polítiques públiques d'infància i adolescència.

És una realitat que, al meu parer, també ha tingut rellevància a l'hora de configurar el procés viscut al llarg del segle xx, en què unes «ocupacions», fonamentalment de l'educació i del camp social (psicòlegs, pedagogs, treballadors socials i educadors socials) es converteixen en «professions» de la infància i l'adolescència.

És un procés que ratifica el disseny de fases progressives enunciat i desenvolupat per Laura Grazziosi,² però necessitades d'un reconeixement tècnic, social i polític encara no legitimat totalment a les professions citades.

Aquesta manca de reconeixement ha afavorit, segons el meu parer, un discurs excessivament centrat en les dificultats (tant de la gestió dels encàrrecs polítics com de la intervenció tècnica). I ha facilitat, com a conseqüència d'això, que l'encàrrec sociolegal es visualitzi més com un desig a llarg termini que com l'origen i la justificació de tots els sistemes i intervencions. I sempre mediatitzat pel discurs de les carencies (la manca de recursos com a concepte social generalitzat i la instauració de la queixa professional).

Si tenim present que no es fan estudis específics d'impacte dels projectes endegats i de les necessitats reals dels nens i els adolescents, podem entendre la dificultat d'objectivar a l'hora de planificar no des de les dificultats com a punt de partida, sinó des de les oportunitats com a justificació de les polítiques d'infància.

---

2. GRAZZIOSI, LAURA. *Códigos de ética del Servicio Social*, 1978.

Una vegada més, el debat sobre el mètode, sigui basat en el sistema informàtic o en el «palito a palito», ha restat força a la interiorització, la programació i la implementació de la seva finalitat.

Anàlisi de la realitat

Dins de l'equilibri necessari entre les necessitats polítiques i tècniques i les exigències legals pel que fa als sistemes d'informació i avaluació, caldria reflexionar sobre per què percebem com a burocràcia, o com a utilització política partidista, les recollides sistemàtiques i disgregades de dades des d'algunes professions vinculades als àmbits d'infància i adolescència. I també per què sentim tan poc integrada i exercida l'obligatorietat legal de la seva recollida per part dels professionals i dels seus responsables.

És possible que aquesta vivència negativa de l'entorn social i dels professionals tingui a veure amb dues realitats molt generalitzades i amb una forta càrrega vivencial, professional i subjectiva:

1. La distància i la separació en l'anàlisi i la utilització de les macrodades i les dades específiques en la vida quotidiana és massa gran. Manquen sistemes de recollida de dades que afavoreixin el trànsit des de les més específiques fins a l'elaboració de dades generals, i la devolució de les dades generals com a eina de contrast i reprogramació de les accions específiques. Cal, doncs, un feedback per aconseguir integrar tots els elements i els professionals en un mateix projecte, i per interioritzar les actuacions com a servei als ciutadans, encara que aquests siguin menors d'edat.
2. Sovint evidenciem algunes carències de cultura sobre programació i avaluació en les configuracions i trajectòries, tant pel que fa als programes adreçats a la infància i l'adolescència com al disseny més concret de les intervencions professionals.

Una breu anàlisi dels processos formatius permet visualitzar una manca de prioritat dels elements que envolten i possibiliten el mètode científic als dissenys curriculars de les anomenades professions socials que treballen en infància. I, pel que fa a les administracions, la manca de protocols i procediments específics que vinculin –i justifiquin– tots els elements de l'organització.

Pel que fa al compliment de la normativa legal en aquest respecte, crec interessant recordar que el Comitè dels Drets del Nen, en les seves observacions finals a l'informe d'Espanya de 2002,³ ja feia nombroses recomanacions en aquest respecte:

---

3. El Comitè va examinar el segon informe periòdic d'Espanya (CRC/C/70/Add. 9), presentat el 12 d'octubre de 1998 (vegeu els documents CRC/C/SR.798 i 799), i a la sessió del 4 de juny de 2002 va aprovar les seves observacions finals.

«19. Encara que celebra l'elaboració d'estadístiques bàsiques sobre la protecció del nen i la creació d'una base de dades relativa a la infantesa, així com els esforços de l'Observatori de la Infantesa per harmonitzar el sistema amb les comunitats autònomes, el Comitè segueix preocupat per la fragmentació de la informació, que també és deguda a la diversitat de sistemes i a indicadors que utilitzen les diferents comunitats autònomes.

20. De conformitat amb la seva anterior recomanació (ibíd., pàg. 13), el Comitè reitera la seva recomanació perquè l'estat part:

a) Perfeccioni el seu mecanisme de recopilació de dades i d'anàlisi de dades desglossades sistemàticament sobre la població menor de 18 anys en totes les esferes que inclou la Convenció, deixant especial atenció als grups més vulnerables, és a dir, els nens romanesos, els fills de famílies migrants, els nens migrants no acompanyats i els fills de famílies econòmicament i socialment desfavorides.

b) Utilitzi eficaçment aquestes dades i indicadors per formular i avaluar polítiques i programes destinats a l'aplicació i la supervisió de la Convenció.»

Com a resposta institucional, es va donar impuls al sistema de recollida estatal «Estadística bàsica de protecció a la infància», creat a Madrid el 1998 amb el propòsit de recollir les dades autonòmiques i possibilitar dades objectives als professionals de la infància i l'adolescència. Actualment s'ha ampliat des del 2006 amb les publicacions de *La infància en cifras*. Però malgrat que les exigències del Comitè dels Drets del Nen esdevenen funcions obligatòries i vinculants per als estats membres signants de la Convenció dels Drets de la Infància de 1989, i els esforços i intents per millorar els dispositius i sistemes existents, tant la sistematització i la recollida de dades com la divulgació i el contrast per part dels professionals implicats, segueixen sent dues assignatures pendents.

I és aquí on arriba la primera pregunta. ¿Tan difícil és visualitzar la recollida de dades com un instrument que contribueix a promoure i aplicar els plans d'acció i les polítiques generals i específiques per a la infància i l'adolescència? No des de la teoria. Tothom coincidim en el fet que qualsevol justificació tècnica i política dels sistemes de recollida de dades comparteix almenys tres àrees transversals necessitades d'informació sistemàtica:⁴

«1. L'Administració: per determinar si les metes i els objectius s'estan assolint correctament en temps i forma, si els recursos s'estan utilitzant eficaçment i efectivament, i quin tipus de respostes es donen o s'haurien de donar als menors i els seus familiars en termes de serveis i recursos. Tant les organitzacions internacionals com els governs, els representants de l'interès públic i els professionals reclamen informació sobre l'efectivitat i l'eficiència de la prevenció.

---

4. *Pautas sobre sistemas de recogida de datos i seguimiento del maltrato infantil*. ChildONEurope, 2009, p. 10.

2. La planificació: algunes de les tasques típiques de legisladors, planificadors i administradors consisteixen a fer una avaluació política dels plans i elegir «racionalment» els mètodes per resoldre determinats problemes, basant-se en dades i indicadors d'importància.

Altres activitats per a les quals és necessari disposar de dades són la planificació estratègica i els mètodes institucionals de negociació política i avaluació preliminar, junt amb l'aprovació de plans o lleis d'àmbit nacional.

3. La investigació de polítiques i l'anàlisi: és necessari comptar amb dades per desenvolupar el coneixement científic sobre aquest tema, determinar els efectes que tenen els canvis de polítiques, legislació o procediments, i desenvolupar estratègies a la llum d'aquests efectes anticipats.»

A la pràctica, l'informe de ChildOnEurope citat confirma l'existència de discrepàncies quantitatives i qualitatives a les estadístiques europees, aspecte igualment ratificat pel Consell d'Europa, la Unió Europea i les diferents administracions autonòmiques i central d'Espanya.

Discrepàncies centrades a l'àmbit quantitatiu en les xifres no coincidents en funció dels diferents agents consultats (administracions locals, autonòmiques, estatals i fins i tot les investigacions en aquest respecte). I a l'àmbit qualitatiu, en la manca de protocols i sistemes homologats de recollida obligatòria de dades que permetin fer un diagnòstic adequat de necessitats i la posterior planificació de polítiques integrals d'infància i adolescència.

Propostes

D'acord amb els resultats de l'estudi de ChildONEurope, i també de la pràctica quotidiana observada, crec que ha arribat l'hora de fer prioritari promoure i fer pedagogia sobre la necessitat de tenir unes bones dades estadístiques i els corresponents indicadors com a base d'una política d'infància fonamentada en el paradigma dels drets i gestionada sota els paràmetres de la qualitat. Un repte ja recollit com a orientació per la Comissió Europea a les seves Declaracions⁵ sobre polítiques d'infància, i, més concretament a Catalunya, per l'anterior Secretaria d'Infància i Adolescència amb la promoció del sistema d'informació SINI@, el Pla director d'infància i adolescència de Catalunya i el Pla de qualitat de la Direcció General d'Atenció a la Infància. Fer-lo real i consolidar-lo dependrà de la conjunció en l'espai i el temps dels dos processos paral·lels i complementaris detallats a continuació:

---

5. *Hacia una estrategia de la Union Europea sobre los derechos de la Infancia, 2006. Plan de acción sobre los menores no acompañados (2010-2014).*

- a) Posar en marxa les millores necessàries que possibilitin l'anàlisi transversal i l'ús qualitatiu de les estadístiques.
- b) Fonamentar les intervencions tècniques basades en la metodologia de l'anàlisi i la planificació. Cal evitar caure en l'activisme protocolaritzat, basat en la resposta rutinària a les urgències definides d'acord amb els indicadors polivalents i subjectius, on l'entorn (polític, tècnic o comunitari) té més protagonisme que l'anàlisi de les necessitats i els drets dels protagonistes. En aquest cas, els infants i els adolescents.

Des d'aquesta òptica, ens cal, doncs, fer el següent:

- Millorar les bases existents i desenvolupar sistemes d'estadística i seguiment disgregats i centrats en els nens i les nenes.
- Promoure i desenvolupar noves àrees d'investigació i recollida de dades (molt vinculades a l'exercici professional, i no exclusivament als laboratoris universitaris).
- Promoure i desenvolupar programes i plans d'acció basats en l'evidència.
- Treballar per aconseguir definicions comunes i indicadors de resultats basats en la investigació i les normes internacionals. (Tenir com a referent l'avaluació dels indicadors de la Convenció, a més de l'avaluació dels indicadors del cas.)

Com a punt de partida, la Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència, recull expressament algunes d'aquestes propostes, però sobretot, emfatitza la necessitat de situar els nens i les nenes al centre de les polítiques públiques i el corresponent desenvolupament. I per primera vegada a la història ho fa regulant els drets i les oportunitats de tota la infància, i amb la Convenció dels drets de la infància de 1989 com a marc legal transversal justificatiu.

A l'àmbit operatiu, el nou marc normatiu ens obliga a repensar el tema. És evident que si canvien els subjectes d'intervenció (de la infància en risc a tota la infància), també s'haurà de canviar el contingut de la recollida de dades, l'avaluació de necessitats i la planificació de les polítiques públiques. Als necessaris indicadors de risc i de protecció derivats de l'encàrrec de protegir i centrats majoritàriament en el treball de casos, s'hi afegeix ara la necessitat d'uns indicadors més amplis i més centrats en el seguiment de l'aplicació de la Convenció.

Coincideixo plenament amb els plantejaments que fa la UNICEF⁶ en aquest respecte, i estic convençuda que mesurar de la manera més adient quina és la situació global dels drets del 17,2% de la població de Catalunya esdevé un repte, però en podríem extreure algunes orientacions i objectius. Vegem, a tall d'exemple, les propostes següents:

---

6. *Sistema de indicadores sobre el bienestar infantil en España*. UNICEF, 2010.

- Promoure el debat sobre la situació de la infància a Catalunya, sobre com es mesura, com es percep i com perceben ells mateixos la realitat.
- Facilitar l'accés al coneixement i millorar el seguiment dels drets i el benestar dels nens i nenes a Catalunya.
- Fer visibles els progressos i reptes clau en la situació de la infància i fer visibles els desequilibris i les desigualtats dins del col·lectiu infantil i entre els diferents territoris.
- Promoure la presa de decisions polítiques establertes sobre infància i adolescència i assegurar el seu debat a l'agenda política.
- Facilitar la creació d'estàndards de referència.
- Contribuir, des de les dades estadístiques, a la sensibilització de l'opinió pública respecte als drets dels nens i les nenes al nostre país.

Crec també que a l'àmbit institucional mai no havíem tingut una normativa que reflectís tan explícitament la necessitat de recollir i documentar amb dades les polítiques d'infància com ho fa la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència en parlar de sistemes de registre i indicadors i també de recerca i planificació global.

Per concloure, i ratificant el que deia al començament, jo no crec que els avenços siguin producte de la rutina ni tampoc exclusivament de la voluntat política, però sí de les condicions estructurals, que poden facilitar o dificultar la seva existència. És per això que penso que ens trobem davant d'una possibilitat de millora que podem aprofitar, però també podem perdre si no apostem individualment i organitzativament per l'ètica del compromís.

Si compartim la premissa que les polítiques d'infància han de partir d'una anàlisi real de les seves necessitats i que els nens i nenes han de participar en la seva definició, també hem de compartir, amb convenciment, compromís i amb el màxim rigor, que això no serà possible sense la nostra participació activa en la gestió de les dades.

Bibliografia

Hacia una estrategia de la Union Europea sobre los derechos de la infancia de 2006.

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0367:FIN:ES:PDF>>

Plan de acción sobre los menores no acompañados (2010-2014).

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0213:FIN:ES:PDF>>

Pautas sobre sistemas de recogida de datos i seguimiento del maltrato infantil. ChildONEurope, 2009.

<<http://www.observatoriodelainfancia.msp.es/productos/docs/recogidaDatos-MaltratoInfantil.pdf>>

Sistema de indicadores sobre el bienestar infantil en España. UNICEF, 2010.
<http://www.unicef.es/documentacion/documentos_ampliado.htm?iddocumento=91>

Sistema de información sobre primera infancia en Iberoamérica. Organización de los estados iberoamericanos, 2010.
<<http://www.oei.es/infancia.pdf>>

Un panorama del bienestar Infantil en los países ricos. UNICEF, 2007.
<http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc7_spa.pdf>

Drets de la personalitat dels menors d'edat i serveis de xarxes socials a Internet

---

Eva Cano Vilà

Llicenciada en dret

Becària de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència

I. El fenomen de les xarxes socials

L'aparició de les comunitats virtuals és un fenomen relativament recent i amb un nombre d'usuaris que es multiplica de forma exponencial cada dia. La informació personal que un usuari publica en línia, a la qual s'ha d'afegir la informació «invisible» que generen les seves accions i interaccions amb altres persones, pot crear un perfil molt precís dels seus interessos i activitats, ser utilitzada per tercers amb diferents finalitats i representar grans riscos, com, per exemple, la usurpació de la identitat, pèrdues econòmiques, atacs a la intimitat o, fins i tot, a la integritat física (per exemple, en els casos de ciberassetjament a menors d'edat).¹

En sentit jurídic, les xarxes socials són serveis de la societat de la informació que comparteixen unes determinades característiques:²

- els usuaris han de proporcionar dades personals per generar la seva descripció o perfil;
- proporcionen també eines que els permeten introduir un contingut propi en línia (contingut generat per l'usuari, com, per exemple, fotografies, cròniques o comentaris, música, vídeos o enllaços a altres llocs web);
- funcionen gràcies a la utilització d'eines que proporcionen una llista de contactes per a cada usuari amb els quals els usuaris poden interactuar.

---

1. Es tracta de casos d'assetjament exercit per un adult i es refereix a accions fetes deliberadament per establir una relació i un control emocional sobre el nen/a amb la finalitat de preparar el terreny per a l'abús sexual del menor d'edat. Podeu trobar la definició a *Guia legal sobre ciberbullying y grooming* de l'INTECO. <http://www.inteco.es/Seguridad/Observatorio/manuales_es/guiaManual_groming_ciberbullying>.

2. Segons es defineix a l'article 1, apartat 2, de la Directiva 98/34/CE, modificada per la Directiva 98/48/CE.

La majoria dels seus ingressos provenen de la publicitat que es difon a les pàgines web que els usuaris creen i a les quals accedeixen. A més, els usuaris que publiquen en els seus perfils molta informació sobre els seus interessos i les seves aficions es converteixen en un mercat molt atractiu per a les empreses publicitàries. Legisladors, autoritats de protecció de dades i proveïdors de serveis s'enfronten a una situació que no té precedents. Les xarxes socials, si bé constitueixen una eina que ofereix una nova varietat d'oportunitats per a la comunicació i l'intercanvi en temps real de qualsevol tipus d'informació, també poden suposar un risc per a la privacitat dels seus usuaris i altres ciutadans. És àmpliament conegut que aquests serveis s'han tornat increïblement populars en els últims anys, especialment entre els joves, i els reptes que presenten són una conseqüència més dels importants canvis que ha comportat la introducció d'Internet els anys noranta i que difuminen la distinció entre autor i usuari. En el context de les xarxes socials són els mateixos usuaris del servei, els autors de la informació.

Al mateix temps, les xarxes socials semblen estar modificant els límits del que la societat considera com a espai individual d'una persona: les dades personals sobre les persones es troben disponibles per al públic en general de manera global i en quantitats sense precedents. Precisament, un dels reptes fonamentals, el presenta el fet que la majoria de les dades personals disponibles a les xarxes socials es publica per la pròpia iniciativa dels usuaris i amb el seu consentiment, fet que xoca amb la tradicional normativa de protecció de la intimitat, que es caracteritza per una regulació que protegeix el ciutadà respecte del tractament il·lícit de les seves dades personals per part de les administracions públiques i de les organitzacions privades. Són poques les normes que regulen la publicació de dades personals per iniciativa dels particulars, en part perquè aquesta no havia estat una qüestió problemàtica, tampoc en l'àmbit virtual abans que apareguessin les xarxes socials.³

El problema es fa més intens perquè, a mesura que s'han anat desenvolupant els recursos a la xarxa, ha aparegut una nova generació d'usuaris. Els adolescents constitueixen la primera generació postinternet que ha desenvolupat els seus propis hàbits en l'ús dels serveis que ofereix, respecte del que considera com a privat o públic, i que sembla estar més disposada a assumir riscos per a la intimitat que els adults. En general, sembla que els joves se senten més còmodes amb la publicació dels detalls de la seva vida privada a Internet.

El Grup de treball internacional de Berlín sobre protecció de dades en les telecomunicacions és l'autor del Memoràndum de Roma,⁴ document que analitza els riscos que les xarxes socials representen per a la vida privada i proporciona directrius als reguladors, proveïdors i usuaris.⁵ En la mateixa línia, les autoritats encarregades de

---

3. A més, tradicionalment, el tractament de dades personals contingudes ha tingut privilegis en l'àmbit de la legislació sobre protecció de dades i intimitat.

4. <http://www.datenschutz-berlin.de/attachments/461/WP_social_network_services.pdf>.

5. La Resolució sobre la protecció de la vida privada en els serveis de xarxes socials adoptada recentment examina també els reptes que aquests plantegen.

la protecció de dades han emprès iniciatives interessants a tot el món, centrades principalment en la sensibilització en matèria de xarxes socials i els seus possibles riscos. A fi d'afrontar aquests reptes, el Grup de treball per a l'article 29⁶ impulsa investigacions complementàries adreçades a solucionar les dificultats que envolten la comprovació de l'edat requerida i la prova del consentiment informat en aquests àmbits. En aquest sentit, el Grup considera que seria adequada una estratègia transversal per abordar la protecció de dades dels menors d'edat en el context de les xarxes socials. Aquesta estratègia es basaria en els elements següents:

- iniciatives de sensibilització, fonamentals per garantir el compromís actiu dels menors d'edat (la inclusió en el programa escolar d'elements de protecció de dades, la creació d'eines educatives i la col·laboració d'organismes nacionals competents);
- un tractament just i legal envers els infants i adolescents, per exemple, no demanar dades sensibles en el formulari de registre, no fer comercialització directa destinada específicament als menors, obtenir l'acord previ dels pares abans del registre, així com establir graus adequats de separació entre les comunitats de nens i d'adults;
- la instauració de tecnologies que millorin la protecció de la intimitat, és a dir, instal·lar paràmetres per defecte que siguin respectuosos amb la intimitat, finestres emergents d'avertència en fases adequades, així com programes informàtics de verificació de l'edat;
- l'autoregulació dels proveïdors per fomentar l'adopció de codis de bones pràctiques que haurien d'incloure mesures d'execució eficaces i sancions disciplinàries;
- en cas necessari, mesures legislatives ad hoc per descoratjar de pràctiques deslleials i/o fraudulentas en el context de les xarxes socials.

II. Riscos per als drets de la personalitat en l'àmbit de les xarxes socials

---

L'augment dels serveis de xarxes socials no ha fet més que començar. Si bé en aquests moments ja és possible identificar alguns riscos associats a la prestació i la utilització d'aquests serveis, és molt probable que actualment estiguem tan sols davant la punta de l'iceberg, i que els nous usos –i, en conseqüència, nous riscos– continuïn sorgint en el futur.

En les xarxes socials, les persones, i molt especialment els menors d'edat, s'enfronten a possibles pèrdues de control sobre la manera en què els tercers empraran la informació una vegada publicada a Internet. Actualment existeix molt poca pro-

---

6. <http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/workinggroup/index_en.htm>.

tecció enfront de la còpia sense autorització de tot tipus de dades personals contingudes en aquests perfils, així com respecte de l'ús que se'n fa per crear perfils personals o la nova publicació d'aquestes dades a qualsevol altre lloc. Pot resultar molt costós, i en ocasions impossible, eliminar completament una determinada informació una vegada ha estat publicada a Internet, fins i tot una vegada ha estat eliminada del lloc original, atès que és possible que terceres persones o els mateixos proveïdors dels serveis de xarxes socials en conservin còpies. Les dades de caràcter personal procedents de perfils també es poden «filtrar» fora de la xarxa quan són indexats per motors de cerca, i és molt probable que en el futur sorgeixin nous usos de la informació continguda en aquests.

La llista següent de riscos només representa un retrat actual que haurà de ser revisat i actualitzat a mesura que els serveis de xarxes socials es desenvolupin. Alguns dels més importants riscos associats a l'ús de serveis de xarxes socials identificats fins ara són els següents:

1. Internet no oblidia: les dades, un cop publicades, poden romandre-hi, literalment, per sempre. Fins i tot quan l'interessat les ha eliminat de la seva ubicació «original», poden haver-n'hi còpies de tercers. A més, alguns proveïdors de serveis són reticents a atendre les peticions dels usuaris d'eliminar les dades i els perfils.
2. La idea enganyosa de «comunitat»: molts proveïdors de serveis afirmen que estan portant al ciberespai estructures de comunicació del món «real». Un reclam comú és que la publicació de dades personals a Internet és tan segura com ho seria compartir aquesta informació amb els amics cara a cara. No obstant això, una mirada més detallada a algunes de les característiques d'aquests serveis revela que aquest paral·lel té alguns punts febles, fins i tot en el mateix concepte d'amics, que en el ciberespai pot, en molts casos, diferir substancialment de la idea més tradicional de l'amistat. Si els usuaris no són obertament informats sobre la manera en què la seva informació de perfil està disponible i el que poden fer per controlar-la, un es pot sentir temptat a compartir irreflexivament les seves dades personals. El nom d'algunes d'aquestes plataformes (per exemple, «MySpace») creen la il·lusió d'intimitat a la web.
3. Es facilita informació més personal del que es creu: per exemple, les fotografies es poden convertir en perfectes identificadors biomètrics. El reconeixement facial per mitjà de softwares ha millorat considerablement en els últims anys, i continuarà assolint resultats encara més perfeccionats en el futur. S'ha de tenir en compte que quan un nom es connecta a una imatge, aquesta també pot posar en perill la privacitat i seguretat d'altres persones, encara que es trobin sota pseudònim o perfils anònims.

III. Responsabilitats per l'ús il·lícit de la informació continguda en les xarxes socials

---

La primera qüestió que hem de resoldre per determinar possibles responsabilitats es refereix a la naturalesa d'Internet com a espai privat, tot i que la resposta a aquesta pregunta no serà decisòria si es té en compte que tant el Tribunal Constitucional com el Tribunal Europeu de Drets Humans han resolt en diverses ocasions que el dret a la intimitat pot resultar vulnerat també en espais públics.⁷ En relació amb el dret a la pròpia imatge, els tribunals han conclòs que és possible infringir aquest dret en llocs públics quan uns tercers difonen imatges o informació a un auditori diferent i més ampli que aquell al qual en un principi s'havia exposat l'individu. A Internet en general i a les xarxes socials en especial, l'afectat sol dirigir el seu comportament d'acord amb el públic al qual es mostra, i no valora la possibilitat que la informació pugui ser difosa a un públic més ampli. Si entenem que el dret a la vida privada no depèn de la naturalesa de l'espai en el qual actua l'afectat, cal preguntar-nos quins són els factors que determinen que una persona tingui un dret legítim a la vida privada. Alguns elements que es tenen en compte són el lloc, per un costat, i l'existència d'un interès evident i recognoscible de voler reservar-se davant el públic en general per l'altre. Teòricament podem dir que té sentit afirmar que les persones poden tenir una expectativa raonable d'intimitat en «llocs públics» com les xarxes socials: en primer lloc, perquè el titular del dret sempre tindrà la facultat de triar la quantitat de destinataris i la forma en què revela informació que li concerneix, i, en segon lloc, perquè sempre serà possible que un tercer sense autorització (i encara més, en l'era de les noves tecnologies) difongui aquesta informació a una audiència més àmplia a la qual originàriament havia estat dirigida, infringint així els seus drets de personalitat.

En el marc de les xarxes socials trobem casos interessants en els quals es planteja la naturalesa de les xarxes, per exemple, el cas d'Oxford proctors, el juliol de 2007. Oxford proctors, que és l'encarregat de controlar la disciplina dels estudiants d'aquesta reconeguda Universitat, va utilitzar la plataforma de Facebook per cercar estudiants que haguessin infringit les normes de comportament de la comunitat (per exemple, participar en festes salvatges després dels exàmens, etc.). Oxford proctors va trobar un bon nombre d'aquests estudiants a Facebook, i, com a resultat d'això, alguns van rebre correus electrònics disciplinaris i sancions més estrictes. Els estudiants van considerar que es tractava d'una intromissió a la seva intimitat. El cas va plantejar qüestions interessants, per exemple, la consideració de Facebook o altres xarxes socials com un espai públic on les expectatives de privacitat no haurien d'existir. Un dels estudiants, en aquest cas, semblava mostrar una convicció honesta d'estar operant en un espai privat entre amics, fet que planteja la interessant qüestió sobre si aquesta convicció hauria de ser tinguda en compte pel legislador. Els usuaris normalment afirmen que desitgen protegir les seves dades personals, però rarament fan alguna cosa per

---

7. Val a dir que sobre aquest tema s'han dictat sentències considerablement contradictòries.

aconseguir-ho, almenys abans que s'hagi produït el perjudici. Molts usuaris no semblen ser conscients que Facebook és un espai obert, són víctimes d'una falsa assumpció de privacitat. Altres, especialment els joves, un sector de la població especialment hàbil en les noves tecnologies i educat en un món molt familiaritzat amb Internet, entreveuen que aquesta sensació de privacitat és mera aparença, però semblen ser indiferents als costos que pugui generar l'exposició de les seves dades personals.

Un altre aspecte controvertit en l'àmbit de la protecció de dades sorgeix quan els usuaris d'aquestes xarxes publiquen fets o imatges d'altres contactes. Aquests usuaris molt rarament demanen el consentiment previ dels interessats. En els mateixos termes que plantejava el cas Lindqvist,⁸ la qüestió que de nou sorgeix és determinar si els usuaris haurien d'estar subjectes completament a les obligacions de protecció de dades i altres drets de la personalitat respecte als seus companys, i com haurien de ser controlades les invasions a aquests drets provocades per aquells. Una possibilitat és considerar responsable el proveïdor del servei de xarxa social (si més no, de manera solidària juntament amb l'autor de la infracció) en aquells casos en què li ha estat notificada una vulneració d'aquests drets i no ha pres mesures, de manera expeditiva, com ara la remoció del contingut.

Finalment, l'ús il·legítim d'informació per mitjà de les xarxes socials pot provenir també dels mateixos proveïdors del servei. Val a dir que els propietaris de les xarxes socials estan plenament sotmesos a la normativa sobre protecció de dades i són, òbviament, responsables de les dades personals que s'hi contenen. Els proveïdors de xarxes socials han d'obtenir el consentiment dels usuaris per tractar les dades personals, aquest consentiment és requerit i obtingut normalment com a part del registre. No obstant això, atès que en el procés d'enregistrament no hi ha cap oportunitat de negociar, fins i tot de saber amb certesa si els usuaris coneixen o llegeixen aquestes condicions, és difícil determinar si hi ha hagut un veritable consentiment acordat.

---

8. La senyora Lindqvist exercia funcions de catequista a la parròquia de la localitat d'Alseda, a Suècia. Assistia a un curs d'informàtica en el qual, entre altres coses, havia de crear una pàgina web a Internet. A finals de 1998, la senyora Lindqvist va crear, al seu domicili i amb el seu ordinador personal, diverses pàgines web amb la finalitat que els feligresos de la parròquia que es preparaven per a la confirmació poguessin obtenir fàcilment la informació que necessitaven. A petició seva, l'administrador del lloc web de l'església de Suècia va crear un enllaç a aquest lloc. La pàgina web contenia informació sobre la senyora Lindqvist i 18 dels seus companys de la parròquia, incloent-hi el seu nom complet o, de vegades, només el seu nom de pila. A més, la senyora Lindqvist descrivia en un to lleugerament humorístic les funcions que exercien els seus companys, així com les seves aficions. En diversos casos s'esmentava la situació familiar o el número de telèfon dels seus companys. Així mateix, explicava que una de les seves companyes s'havia lesionat un peu i es trobava en situació de baixa parcial per malaltia. La senyora Lindqvist no havia informat els seus companys de l'existència d'aquestes pàgines web, no havia demanat el seu consentiment, ni tampoc havia comunicat la seva iniciativa a la Datainspektion sueca, organisme públic per a la protecció de les dades transmeses per via informàtica. Quan va saber que alguns dels seus companys no aprovaven les pàgines web controvertides, les va suprimir. En tot cas, per part del Ministeri Fiscal es va iniciar un procés penal contra la senyora Lindqvist per infracció de la Llei de protecció de dades sueca.

Els proveïdors de serveis de xarxes socials són prestadors intermediaris en el sentit de la Directiva 2000/31/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 8 de juny de 2000, relativa a determinats aspectes jurídics dels serveis de la societat de la informació, i la Llei 34/2002, d'11 de juliol, de serveis de la societat de la informació i de comerç electrònic (LSSICE). Aquesta categoria implica la no-assumpció de responsabilitats sempre que es retiri la informació o es bloquegi l'accés a aquesta quan es donin les circumstàncies especificades a la Llei. D'acord amb la Llei, les xarxes socials es poden considerar una plataforma d'accés a Internet i d'allotjament d'informació que només respondrà respecte de vulneracions efectuades per tercers quan hagin tingut coneixement d'aquestes tal com estableix l'article 16 de la LSSICE i l'article 14 de la Directiva 2000/31/CE.⁹ Aquests preceptes exigeixen de responsabilitat els prestadors de serveis d'allotjament quan no tinguin coneixement efectiu que l'activitat o la informació emmagatzemada és il·lícita o que lesiona béns o drets de tercers susceptibles d'indemnització, o si en tenen coneixement, actuïn amb diligència i promptitud per retirar les dades o fer impossible l'accés a aquestes.

IV. Conclusions

Les xarxes socials presenten per als individus grans dificultats per a l'exercici d'un control efectiu sobre la informació personal que els concerneix. En aquest sentit, és indispensable sensibilitzar més els joves respecte dels riscos vinculats al tractament de les seves dades en les xarxes socials, així mateix, s'hauria de compel·lir els proveïdors de serveis perquè estableixin polítiques i mecanismes més eficaços i respectuosos dels drets de la personalitat. Especialment han d'informar els usuaris, de forma intel·ligible, sobre les conseqüències de publicar dades personals en el seu perfil, així com assessorar-los sobre la manera en què han de gestionar informació relativa a altres usuaris de la seva llista de contactes.

---

9. «Article 14. Allotjament de dades:

1. Els estats membres garantiran que, quan es presti un servei de la societat de la informació consistent a emmagatzemar dades facilitades pel destinatari del servei, el prestador de serveis no es pugui considerar responsable de les dades emmagatzemades a petició del destinatari a condició que: a) el prestador de serveis no tingui coneixement efectiu que l'activitat a la informació és il·lícita i, pel que fa a una acció per danys i perjudicis, no tingui coneixement de fets o circumstàncies pels quals l'activitat o la informació reveli el seu caràcter il·lícit, o que b) quan tingui coneixement d'aquests punts, el prestador de serveis actuï amb promptitud per retirar les dades o fer que l'accés a aquests sigui impossible.

2. L'apartat 1 no s'aplicarà quan el destinatari del servei actuï sota l'autoritat o control del prestador de serveis.

3. Aquest article no afectarà la possibilitat que un tribunal o una autoritat administrativa, de conformitat amb els sistemes jurídics dels estats membres, exigeixin al prestador de serveis de posar fi a una infracció o impedir-la, ni la possibilitat que els estats membres estableixin procediments pels quals es regeixi la retirada de dades o impedeixi l'accés a aquestes.»

Com podem beneficiar-nos del treball en xarxa?

José R. Ubieto Pardo

Psicòleg, coordinador del projecte Interxarxes
Ajuntament de Barcelona, Diputació de Barcelona i Generalitat de Catalunya

Les pràctiques de xarxa mostren algunes de les característiques típiques de la nova societat de la informació i de les seves tecnologies: moltes vegades el seu cicle d'existència és tan efímer com la seva emergència fulgurant. Es posen en marxa amb un gran entusiasme i amb la voluntat de transcendir i abastar un ampli ventall d'objectius, àmbits d'actuació i resultats, però la realitat és que en molts casos aquests projectes no passen de la seva etapa de posada en marxa. Després van perdent força fins a desaparèixer sense deixar rastre o bé romanen en un permanent *stand by*.

Fer sostenible una pràctica de xarxa suposa tenir clar un principi axiomàtic: cal que cadascú, destinataris (famílies, subjectes), responsables institucionals i professionals trobin el seu benefici. Aquest pot ser divers i fins i tot diferent per a cadascú. A vegades es tracta d'una millora de la qualitat assistencial que es tradueix en una eficàcia més gran de la intervenció que evita costos greus (personals, familiars, socials i materials) com és el cas de situacions en què el treball en xarxa permet evitar un internament d'un menor en un centre residencial.

Altres vegades aquest benefici s'experimenta com a millora substancial de la cooperació entre els serveis i els professionals que hi intervenen. Aquesta cooperació, que supera una conflictivitat estèril, pot venir acompanyada d'una reducció de l'angoixa del professional, que, en treballar en solitari, està més exposat a situacions de crisi (*burn-out*). I suposa, a més, per als responsables institucionals, un important ajut en la implementació de programes assistencials transversals.

L'augment del coneixement, sigui del cas o de la situació en què s'intervé o bé de la mateixa metodologia del treball en xarxa, és un benefici que incideix de manera directa en el tractament del malestar del professional, que, d'aquesta manera, el redueix traduint els interrogants que causen el malestar en hipòtesis de treball compartides.

Cercar el benefici del treball en xarxa és, doncs, una exigència a tots els nivells: metodològica, organitzativa i ètica.

El nostre punt de partida: una realitat complexa

A fi d'aconseguir aquest benefici i fer sostenible el treball en xarxa, cal tenir en compte alguns requeriments bàsics en la nostra pràctica. Comencem per esbrinar quin és el nostre punt de partida.

Avui disposem de moltes dades (estudis, estadístiques...) sobre les temàtiques que abordem. Pel que fa a la infància, per exemple, els darrers estudis sobre menors tutelats¹ ens permeten conèixer amb més detall aquesta problemàtica i definir així polítiques públiques mes ajustades.

Tenim també bastants interrogants sobre el significat de noves conductes, com és el cas de l'ús –i a vegades, l'abús– que fan els joves de les noves tecnologies de la comunicació. També ens interroguem sobre la idoneïtat dels recursos que posem en marxa i dels ja existents (salut mental, educació i atenció social). Finalment, l'eficàcia de les nostres metodologies també ens ofereix dubtes. Són interrogants que han estat sempre presents, però que en cada moment plantegen noves preguntes.

Finalment, però no per ser menys important, cal comptar amb els efectes que la nostra pràctica produeix i que es manifesten en el cos: entusiasme, suficiència, impotència, angoixa i incertesa. Són vivències subjectives, i per això variables i particulars, però són vivències clau per la seva incidència. Qui no ha experimentat les dificultats pròpies de treballar amb un objecte tan sensible com l'ésser humà i s'ha sentit bloquejat, sense iniciativa, a causa de la seva angoixa i neguit per la dificultat del cas?

Tot aquest panorama s'ha de complementar amb la realitat que ens envolta i que delimita de manera important la nostra tasca professional. Vivim en una societat complexa, com sempre ha estat la realitat, que ara té una novetat important: la funció de garantia (social, professional, familiar) que la tradició assignava a un altre (líder polític o religiós, mestre, pare) ha deixat de funcionar com a tal. Ara, cada vegada més, funcionem en el registre del *Do it yourself!* (Fes-t'ho tu mateix). No hi ha la garantia que allò que fem estigui ben fet i d'acord amb un ordre «natural», sigui en les nostres eleccions de parella, en la cura dels nens o en la mateixa praxi. Hem d'inventar i ho hem de fer amb el risc que allò comporta i a vegades en soledat. És per això que proliferen els consells, sigui sota la forma del *coach*, de les escoles de pares o dels llibres d'autoajuda.

En aquesta realitat complexa, la confiança esdevé, doncs, un actiu tòxic que ja no regula les relacions amb l'altre, tant en el món financer com en la política o en les relacions educatives i/o terapèutiques. Mai com ara s'havia produït una desafecció tan gran respecte als líders polítics i econòmics, però també respecte a figures tradicionals de confiança com el mestre, el metge o el capellà.

---

1. MONTSERRAT, Carme; GONZÁLEZ, Mònica; MALO, Sara. *Podem identificar alguns factors d'èxit en l'acolliment d'infants i adolescents en els CRAE?* Institut de Recerca sobre Qualitat de Vida (IRQV) Universitat de Girona, 2010. Disponible en línia a: <<http://www.gencat.cat/dasc/publica/butlletiDGAI/num41/podem-identificar-alguns-factors-dexit-en-lacolliment.htm>>.

Paral·lelament constatem un notable augment de la(les) dependència(es) respecte dels tòxics (legals o il·legals), dels objectes de consum i de les relacions personals. Les xifres del consum de cibersexe, d'antidepressius i de *gadgets* (mòbils, ordinadors, *ipods*...) són espectaculars, sense oblidar fenòmens en què aquesta dependència pot prendre derives dramàtiques (violència de gènere).

Ens adonem també com no tothom «s'adapta» a aquesta lògica de la dependència de l'objecte –que ve com a suplència de l'absència d'aquest Altre de la garantia. Al seu costat, veiem créixer allò que poden anomenar clínica de la desinserció, on situem molts subjectes que han perdut els seus vincles bàsics (familiars, laborals, socials) i viuen en situacions de gran precarietat, no solament econòmica, sinó també simbòlica. Els costa trobar maneres de representar-se davant de l'altre i quan tractem d'establir un diàleg amb ells és com una mena de zàping identitari on no trobem una narració coherent de la seva vida, només pedaços de realitat fragmentats, peces que no componen un *puzzle* més o menys estructurat.

Aquesta des-inserció té una vessant pròpiament patològica, però també té un aspecte general que es manifesta en la proliferació de les fluctuacions de l'ànim que van des de l'emergència de l'angoixa (atacs de pànic) fins als estats depressius en molts subjectes.

Una de les «solucions» privilegiades en la nostra època, per fugir d'aquesta angoixa i del seu malestar, és passar a l'acció mitjançant el consum de tòxics o bé allò que observem com errar, anades i vingudes d'un domicili a un altre o d'una ciutat a una altra, sense cap lloc fix ni tampoc relacions o feines estables. En els joves, aquesta fugida cap endavant pot manifestar-se en les conductes de risc, siguin sexuals, d'oci i/o d'experimentacions amb les drogues.

En el fons d'aquestes actuacions trobem «l'odi a si mateix», que cadascú de nosaltres tenim en relació amb tot allò que ens desagrada de la nostra manera de ser o de la nostra pròpia percepció. Odi a la nostra impotència, a la nostra ignorància, a la nostra covardia i del qual volem fugir imputant-lo a l'altre: ell és qui ens roba la potència, el saber o el valor. L'odi de si mateix és la base de l'odi a l'altre i el seu rebuig i la seva segregació. Només cal analitzar els discursos racistes o homòfobs per adonar-se del que està en joc en aquest rebuig.

La conversa com una nova pragmàtica de l'acció

Quan manca la veritat –entesa com la paraula última i definitiva–, ens cal una conversa sobre les accions possibles on el poder de la paraula pren el lloc del fonament, seguint els arguments del filòsof R. Rorty. Si avui proliferen els comitès d'ètica és perquè ja no disposem de l'oracle que pronuncia la sanció definitiva i cal, doncs, que conversem de les conseqüències a partir d'una ètica que es regeix per la pragmàtica i no per les bones intencions. Allò que cal valorar són les conseqüències dels nostres actes, deixant de banda les intencions que puguem tenir.

Aquesta conversa que hem de promoure té avui un model en expansió: les xarxes socials (Facebook, Twitter) que faciliten un tipus de conversa amb alguns trets bàsics. La principal és que el cos s'escapoleix produint una pseudointimitat (es pot dir qualsevol cosa sense fer-se responsable d'allò que es diu) i estalviant-se el compromís. És per això que aquesta conversa en línia està plena de trucades «perdudes», cites que no arriben a terme o finalitzen aviat amb decepció.

Qui és el nostre veritable *partenaire* en aquesta «trobada»? Podem estar segurs que no és l'altre, sinó nosaltres mateixos i el nostre cos idolatrat, i per això sembla més un monòleg narcisista que no un diàleg amb dialèctica. Aquest model és el triat pel model de treball en xarxa basat en la reenginyeria.²

El treball en xarxa per nosaltres és una conversa, però d'un altre tipus. El podríem definir com: organitzar una conversa interdisciplinària amb la finalitat d'orientar-nos i sostenir-nos en la nostra tasca (casos, projectes i institució).

Una definició minimalista, però que ja inclou tots els aspectes bàsics:

- l'organització com a clau davant l'espontaneïtat i el voluntarisme,
- la interdisciplinarietat com a patró de relació interprofessional,
- l'orientació com a finalitat primordial del treball compartit, i
- el sosteniment com a benefici secundari d'aquesta cooperació.

Aquest plantejament no és cap novetat, ja que en la tradició de la medicina, la docència i el treball social, el judici, l'opinió i la decisió, el professional era un actiu fonamental. Ell estava investit d'autoritat, se li suposava un saber i la clau de la seva eficàcia estava en els vincles que sostenia, a través de la paraula, amb els pacients, alumnes o famílies que ho requerien.

Per això, si haguéssim d'establir els mínims requeriments per dir que una praxi és un veritable treball en xarxa, hauríem de trobar en el model de conversa que mantenen els professionals els trets següents:

- Cara a cara: la presència de l'altre no és substituïble, si bé les TIC són útils per intercanviar informació (no per produir saber).
- Constant i regular: només la continuïtat dóna sentit a l'actuació.
- Al voltant d'un interrogant: l'eix de la construcció del cas ha de partir d'allò que no sabem i causa la nostra conversa.
- Global i singular: ens fem una representació compartida de la situació (família) sense oblidar la posició i la singularitat de cada membre.
- Posar per escrit el procés i els acords: escriure és ja ordenar els elements, prioritzar accions i formalitzar el compromís col·lectiu.

---

2. UBIETO, JOSÉ R. *El Trabajo en Red. Usos posibles en educación, salud mental y atención social*. Barcelona: Gedisa, 2009.

A partir de la posada en marxa d'aquesta conversa estem en condicions de parlar de pràctica col·laboradora i donar forma a la construcció del cas en el si de l'equip. Aquesta tasca, per tenir continuïtat, cal complementar-la amb la coordinació i el lideratge com a vectorització dels esforços col·lectius i amb el suport institucional que assegura el reconeixement i l'estabilitat de l'equip de treball. Aquests elements componen el pla que organitza la tasca i li dóna el marc institucional adequat.

La recent Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència de Catalunya,³ nou marc legal en l'àmbit de la infància, és un avenç en aquest sentit, amb l'impuls que preveu a les taules territorials d'infància. Caldrà vetllar perquè, en el seu desplegament, aquesta organització possibiliti la conversa interdisciplinària i la faci duradora.

---

3. Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència (art. 26. Taules territorials d'infància).

L'audiència dels infants en els processos de família. Guia de bones pràctiques en els tribunals

---

M. Rosa Méndez Tomás

Magistrada jutgessa del Jutjat de 1a. Instància núm. 7 de Badalona
Especialitzada en temes de família i tuteles

I. Marc normatiu

L'article 9 de la Llei orgànica 1/1996, de protecció jurídica del menor, recollint el sentit de l'article 12 de la Convenció de les Nacions Unides sobre drets de l'infant de 20 de novembre de 1989, l'article 6 de la Convenció europea sobre exercici dels drets de l'infant, l'article 13 del Conveni de la Haia sobre sostracció internacional de menors, de 25 d'octubre de 1980, i els articles 23 i 42 del Reglament 2201/2003 sobre responsabilitat parental, estableixen que:

«1. El menor té dret a ser escoltat, tant en l'àmbit familiar com en qualsevol procediment administratiu o judicial en què estigui directament implicat i que conduïxi a una decisió que afecti la seva esfera personal, familiar o social.

En els procediments judicials, les compareixences del menor es faran de forma adequada a la seva situació i al desenvolupament evolutiu d'aquest, cuidant-se de preservar la seva intimitat.

2. Es garantirà que el menor pugui exercir aquest dret per si mateix o a través de la persona que designi perquè el representi, quan tingui judici suficient.

No obstant això, quan no sigui possible o no convingui a l'interès del menor, podrà conèixer-se la seva opinió per mitjà dels seus representants legals, sempre que no siguin part interessada ni tinguin interessos contraposats als del menor, o a través d'altres persones que, per la seva professió o relació d'especial confiança amb ell, puguin transmetre-la objectivament.

3. Quan el menor sol·liciti ser escoltat directament o per mitjà d'una persona que el representi, la denegació de l'audiència serà motivada i es comunicarà al Ministeri Fiscal i a aquells.»

L'aplicació del dret esmentat troba el seu reflex, en l'àmbit estatal, a l'article 92.2 del Codi civil, que, en la seva redacció després de la reforma operada per la Llei 15/2005, de 8 de juliol, per la qual es modifiquen el Codi civil i la Llei d'enjudiciament civil en matèria de separació i divorci, preveu que «El jutge, quan hagi d'adoptar qualsevol mesura sobre la custòdia, la cura i l'educació dels fills menors, vetllarà pel compliment del seu dret a ser escoltats». L'apartat sisè del mateix precepte afegeix que «En tot cas, abans d'acordar el règim de guarda i custòdia, el jutge haurà de demanar informe del Ministeri Fiscal, i escoltar els menors que tinguin judici suficient quan s'estimi necessari d'ofici o a petició del fiscal, parts o membres de l'Equip Tècnic Judicial, o del mateix menor, valorar les al·legacions de les parts implicades en la compareixença i la prova practicada en aquesta, i la relació que els pares mantinguin entre si i amb els seus fills per determinar la seva idoneïtat amb el règim de guarda.»

A Catalunya, s'entreveu la transcendència i eficàcia del dret de l'infant a ser escoltat a l'article 233-11 de la Llei 25/2010, de 29 de juliol, del llibre segon del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família, l'entrada en vigor del qual està prevista per a l'1 de gener de 2011. I així, quan regula els criteris per determinar el règim i la manera d'exercir la guarda, preveu, entre altres, l'opinió expressada pels fills.

En el text normatiu que el precedeix, el Codi de família de Catalunya, encara aplicable i aprovat per Llei 9/1998, de 15 de juliol, preveu aquesta possibilitat a l'article 82.2, quan expressa que «A l'hora de decidir sobre la cura dels fills i altres aspectes a què es fa referència a l'article 76, l'autoritat judicial ha de tenir en compte preferentment l'interès dels fills i, abans de resoldre, ha d'escoltar els de dotze anys o més, i els de menys, si tenen prou coneixement.»

En qualsevol cas, el dret d'audiència esmentat s'ha d'incorporar al procediment judicial pels mitjans previstos en l'actual Llei processal, és a dir, a l'article 770.4 de la Llei 1/2000, d'enjudiciament civil (d'ara endavant, LEC) per als procediments de nul·litat, separació i divorci contenciosos, i a l'article 777.5 de la LEC per als consensuats.

El primer d'aquests ha estat modificat recentment per la Llei 13/2009, de 3 de novembre, de reforma de la legislació processal per a la implantació de la nova Oficina Judicial, de manera que el contingut de l'article 770.4 de la LEC queda com segueix: «Si el procediment fos contenciós i s'estima necessari d'ofici o a petició del fiscal, les parts o membres de l'Equip Tècnic Judicial o del mateix menor, s'escoltarà els fills menors o impossibilitats si tinguessin judici suficient i, en tot cas, els majors de dotze anys.» Afegeix el precepte esmentat que «En les exploracions de menors en els procediments civils, el jutge garantirà que el menor pugui ser escoltat en condicions idònies per a la salvaguarda dels seus interessos, sense interferències d'altres persones i demanant excepcionalment l'auxili d'especialistes quan això sigui necessari.»

Com han destacat magistrats al capdavant de jutjats especialitzats en dret de família (González del Pozo, J. P. al seu article «Reformes de la Llei 13/2009 en els processos de família en matèria d'audiència a menors...») «la locució final relativa

a... i en tot cas, als majors de dotze anys, no fa més que crear confusió, ja que no se sap realment què vol dir el precepte d'entre les dues opcions possibles: a) que s'escoltarà els fills menors de 12 anys, si tinguessin judici suficient, i els majors de 12 anys, només quan el jutge ho estimi necessari; o b) que s'escoltarà els menors de 12 anys però amb judici suficient quan s'estimi necessari, i que, en tot cas, és preceptiu escoltar els majors de 12 anys». L'autor esmentat conclou dient que la interpretació més d'acord amb els antecedents històrics i legislatius del precepte és la primera; entendre una altra cosa diferent privaria la reforma de virtualitat, ja que la seva finalitat és equiparar i concordar el règim d'audiència dels menors d'edat en els processos contenciosos amb allò establert per als de mutu acord, en els quals, com s'ha vist, l'audiència a l'infant queda condicionada al judici de necessitat sobre la pràctica de la diligència de prova esmentada que du a terme el jutge, ja sigui d'ofici o a instàncies del Ministeri Fiscal, de l'Equip Tècnic Judicial, de les parts o del mateix infant.

Fora d'això, la interpretació esmentada s'ajusta a la doctrina jurisprudencial del Tribunal Constitucional en sentències com la 163/2009, de data 29 de juny de 2009, en la qual es deixa assentat que l'audiència al menor d'edat no es concep ja amb caràcter essencial, fins al punt que el coneixement de l'opinió de l'infant pot substantiar-se a través de determinades persones, amb citació de l'article 9 de la Llei d'1/1996, i només resultaria obligat quan s'estimi necessari d'ofici o a petició del Ministeri Fiscal, les parts o els membres de l'Equip Tècnic Judicial o del mateix menor d'edat (article 92.6 CC).

En la IV Trobada de Magistrats i Jutges de Família, Fiscals, Secretaris i Advocats de Família, que es va celebrar a València entre els dies 26 a 28 d'octubre de 2009, es va aprovar com a conclusió que aquesta necessitat d'escoltar el menor d'edat venia referida, especialment, a aquells processos contenciosos en els quals es discuteixin mesures personals que afectin el règim de custòdia i estades de l'infant amb els seus progenitors, i no els que girin entorn de qüestions d'índole eminentment econòmica. No obstant això, es va consensuar igualment a la Trobada esmentada, aquesta vegada per majoria i en línia amb la doctrina jurisprudencial de referència anterior, que podia prescindir-se de l'audiència esmentada quan l'opinió de l'infant sigui coneguda, per exemple, a través de l'informe pericial psicossocial emès per l'Equip Tècnic del Jutjat.

En conclusió: 1) l'audiència a l'infant pot incorporar-se als procediments contenciosos de família al marge de l'exploració judicial, com passa amb els exàmens que fan els membres dels equips tècnics a requeriment del Jutjat, i 2) l'audiència de l'infant davant de l'autoritat judicial només resulta de compliment obligat quan el jutge o jutgessa ho estimi necessari, sigui d'ofici o a petició del Ministeri Fiscal, les parts o els membres de l'Equip Tècnic Judicial o del mateix infant. I així, després del corresponent judici de necessitat i d'estimar-se imprescindible la seva pràctica, s'escoltarà els menors de dotze anys i els incapacitats si tenen judici suficient, i els majors d'aquesta edat en tot cas.

II. Concepte i naturalesa de l'audiència als infants en els processos de família: mitjà de prova o diligència judicial. La documentació de l'acte i el trasllat del seu resultat a les parts

---

L'audiència dels infants en els processos de família és el mitjà o l'instrument a través del qual el menor d'edat pot exercir el seu dret a ser escoltat. Hi ha discussió sobre la seva naturalesa: per alguns operadors jurídics i tractadistes es configura com una diligència judicial; per altres, com un mitjà de prova. I així, per l'advocat V. Moreno, al seu article «L'exploració de menors en els processos de nul·litat, separació i divorci», «es tracta d'un reconeixement de persones *sui generis* que té com a principal finalitat escoltar el menor sobre les mesures de caràcter personal que prendran respecte a aquest i que han de dur-se a terme tractant de garantir tant el seu dret a la intimitat com el seu dret a la tutela judicial efectiva.»

Una o una altra categoria repercutiran molt directament amb vista a determinar la manera com el resultat de l'exploració esmentada s'ha d'incorporar al procediment. I així, si es conclou que es tracta d'un mitjà de prova més del procés, com ho són les testificals, la prova documental i els interrogatoris de part, serà procedent documentar l'acte i donar trasllat del seu contingut a les parts i als seus lletrats per a un exercici correcte del dret de defensa i d'accés a la prova, llevat que hagi estat declarat pel Tribunal, expressament i motivadament, que el resultat de l'exploració constitueix matèria reservada.

Al contrari, si es configura com una simple diligència judicial o com el mitjà a partir del qual el Tribunal coneixerà l'opinió del menor d'edat, de la mateixa manera com ha tingut l'oportunitat de conèixer la dels seus progenitors, sense més, no seria imprescindible documentar la seva pràctica i s'eliminaria l'obligatorietat de posar en coneixement de les parts el seu resultat, en no constituir un mitjà de prova i no infringir-se així el seu dret de defensa.

Aquesta última solució provocaria, no obstant això, que en segona instància s'estimés necessari dur a terme novament l'exploració del menor d'edat en no constar documentat el resultat de la seva pràctica en les actuacions seguides en la primera instància, la qual cosa obliga a escoltar una vegada més l'infant en un entorn judicial.

Una resposta que pogués conciliar ambdues actituds i que permetés evitar l'excessiva peregrinació de l'infant per les diferents instàncies i seus judicials, demanaria declarar matèria reservada el contingut de l'acta expedida pel secretari judicial, que reflecteix amb veracitat i exactitud les manifestacions de l'infant, i estendre, aquesta vegada el jutge o jutgessa, una diligència o nota en la qual es reflecteixin a grans trets i d'una manera neutra i objectiva les opinions, preocupacions i percepcions de l'infant, sense necessitat de reflectir les seves expressions concretes ni les seves confessions més íntimes. Es tractaria, en definitiva, de traslladar a les parts les impressions recollides després de l'audiència de l'infant, sense que això signifiqui dur a terme un judici de valor per part de l'autoritat judicial.

D'aquesta manera, no seria necessari repetir l'exploració en la segona instància, per tal com el Tribunal esmentat podria examinar l'acta judicial, que romandria guardada en un sobre tancat, i les parts haurien tingut accés al més rellevant i destacat del resultat de l'audiència de l'infant mitjançant la diligència esmentada. Es permetria d'aquesta manera el correcte exercici del dret de defensa de les parts i, al seu torn, es preservaria el dret a la intimitat de l'infant.

III. La pràctica de l'audiència dels infants en presència judicial. Bones pràctiques

---

En la IV Trobada de Magistrats i Judges, Fiscals, Secretaris i Advocats de Família a què ens hem referit anteriorment, es van aprovar les conclusions o «bones pràctiques» següents pel que fa a l'audiència dels menors d'edat, distingint entre el moment idoni per a la seva pràctica i el seu desenvolupament:

I. Moment/forma:

- Convé planificar amb temps l'audiència de l'infant, interferint el mínim possible en la seva quotidianitat i en la seva dinàmica personal. Serà important conèixer els seus horaris escolars en coordinació amb els pares o amb el centre escolar i procurar, en la mesura que sigui possible, que la seva compareixença a la seu judicial es dugui a terme un dia diferent del que està assenyalat per a la celebració del judici. D'aquesta manera s'evita que l'infant sigui un testimoni directe del conflicte judicial dels seus pares, al marge que l'ambient judicial no resulta l'entorn més adequat per als interessos d'un infant.
- L'audiència de l'infant s'ha de dur a terme amb exquisida puntualitat, per no incrementar la seva angoixa o desassossec i evitar, a més, que romangui més temps de l'estrictament necessari a la seu judicial. L'espera (mínima) s'hauria de dur a terme en una sala adequada.
- S'ha d'evitar gravar l'exploració amb mitjans audiovisuals.
- En ocasions pot resultar convenient la intervenció d'un professional (psicòleg, educador infantil, treballador social...) que coparticipi amb el jutge en l'audiència, sigui en el seu desenvolupament o bé limitant la seva intervenció a les fases inicial (protocol de benvinguda) o final (protocol de comiat).
- En cap cas han de ser-hi presents les parts (progenitors) ni els seus lletrats i procuradors. La presència del Ministeri Fiscal com a defensor en el procés dels interessos de l'infant ve reconeguda pel mateix Tribunal Constitucional (STC 17/2006, de 30 de gener).
- La durada no ha de ser superior a una hora.

II. Desenvolupament de l'audiència:

1. És convenient aplicar un protocol d'acollida:

- Sortir a buscar l'infant en lloc d'esperar que entri al despatx; no fer l'audiència a la sala de vistes ni portar posada la toga; procurar que el lloc on es faci l'exploració resulti agradable, sense expedients, sense caos o desordre al despatx, ni la presència d'elements o símbols que recordin constantment que som en una seu judicial.
- Li presentarem totes les persones que participen en l'acte, intentant que aquestes siguin les mínimes possibles. En algun cas, pot considerar-se oportú que l'audiència es dugui a terme exclusivament en presència del jutge o jutgessa.

2. Entrevista:

- S'iniciarà la conversa a partir d'un tema que pugui resultar del seu interès (futbol, dibuixos, col·legi, etc.). Prèviament haurem estudiat la seva situació familiar i coneixerem les dades mínimes de la seva quotidianitat, així com els aspectes bàsics de la seva forma de vida, entorn, etc. D'aquesta manera el farem sentir important, que no determinant, i evitarem que pugui interpretar que és la peça angular d'un expedient més al jutjat.
- A continuació explicarem a l'infant quin és l'objecte de l'entrevista. En aquest sentit, hem de tenir clar que l'exploració s'ha de limitar a oferir a l'infant un espai adequat perquè expressi la seva opinió, preocupacions i percepcions. Es tracta que exerciti el seu dret a ser escoltat. Se li explicarà que la decisió final la pren el jutge i no l'infant, evitant així sentiments de culpa i conflictes de lleialtats.
- No s'ha d'enganyar mai el nen. Ha de saber si els seus pares tindran accés a la informació que ens faciliti.
- L'audiència al menor d'edat no ha de tenir per finalitat obtenir resposta al problema judicial de què es tracti, com si es tractés d'una prova. El jutge o jutgessa no s'ha de centrar en l'esbrinament de fets.
- Cal ser afables, asseure'ns al seu costat (no davant), en una distància prudencial, però evitant el contacte físic perquè no es pugui sentir intimidat o violentat amb la situació. No som els seus amics.
- És important saber escoltar, no interferir en les respostes de l'infant i plantejar les preguntes de forma oberta, clara i d'una en una. L'audiència al menor d'edat no és un interrogatori.
- Cal evitar les preguntes excessivament llargues i complexes, així com les valoracions (bo/dolent, molt/poc, etc.).
- S'ha de mostrar atenció de forma verbal («t'entenc», «ja», «d'acord»...) i no verbal (assentiment, somriure), però, alhora, evitar tota conducta excessivament proteccionista/paternalista.

- Convé adaptar-nos a l'edat de l'infant i al seu grau de maduresa, evitant la utilització de llenguatge tècnic, però no abusant, tampoc, d'un argot excessivament col·loquial.

3. Protocol de comiat:

- Finalitzada l'audiència, el nostre objectiu ha de ser alliberar l'infant de possibles sentiments de culpa, per la qual cosa serà recomanable finalitzar-la novament amb temes «neutres» i del seu interès, adequant-se a la seva edat i sempre de forma positiva, valorant i lloant la seva col·laboració.

Bibliografia

IV Trobada de Magistrats i Jutges de Família amb les Associacions d'Advocats de Família. València, 27 i 28 d'octubre de 2009.

CASO SEÑAL, M. Ponència al seminari organitzat pel CGPJ: «Instruments auxiliars en l'àmbit del dret de família», celebrat a Madrid, febrer de 2010.

GONZÁLEZ DEL POZO, J. P. «Reformes de la Llei 13/2009 en els processos de família en matèria d'audiència de menors, vistes, multes coercitives i execució per despeses extraordinàries (I i II). *Boletín de Derecho de Familia. El Derecho* (desembre 2009 i gener 2010), núm. 96 i 97.

MORENO, V. «L'exploració de menors en els processos de nul·litat, separació i divorci. El difícil equilibri entre la intimitat del menor i el dret a la tutela judicial efectiva», *Diari La Ley*, núm. 7378, secció Tribuna, abril 2010, any XXXI, Editorial La Ley.

Generalitat de Catalunya
**Departament de Benestar Social
i Família**

ISBN 978-84-393-8848-7

9 788439 388487